

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 1992

BIND XXV-3

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1903. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelsen

Formand: Museumsinspektør Søren Manøe,
Solvænget 107, 6870 Ølgod, tlf. 75 24 50 11 (Ølgod Museum),

Redaktør: Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Faurskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 75 38 80 31.

Kasserer: Lærer E. Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 75 26 41 16.
Amtskommunaldirektør C. H. Dons Christensen,
Tornskadevænget 8, 6760 Ribe, tlf. 75 42 23 55.

Pastor Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 75 36 14 97.
Købmand Johs. Godsk Hansen,
Søndergade 50, 6650 Brørup, tlf. 75 38 11 14.
Arkivar Jørgen Dieckman Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N, tlf. 75 15 56 30.

Suppleanter: Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse, tlf. 75 33 31 39.
Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming, tlf. 75 17 93 30.

Redaktion: Hans Jørgen L. Larsen,
Faurskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 75 38 80 31.
Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 75 36 14 97.
Jens Kusk,
Jens Kuskvej 1, 6731 Tjæreborg, tlf. 75 17 51 03.

**Ekspedition
og kasse:** Ejvind Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 75 26 41 16.

Gironummer: 6 04 31 94.

Kontingent: 100 kr.

FRA RIBE AMT

BIND XXV-3

**HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT
1992**

FRA RIBE AMT 1992

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe amt.

Trykt i Vestkystens Bogtrykkeri.

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun mod
tilladelse fra forfatterne.

Omslagsforside: Årre skole og kirke.
Foto efter maleri af »Enstedmaleren«,
sandsynligvis fra 1871.

Foranderligheder efter Anden Verdenskrig

Af Frode Sørensen

Der var ønsker og forventninger til nye og bedre tider, når engang efter maj 1945 verden skulle komme i lave igen. Fem lange års krig havde slidt på mange værdier. Både de materielle og de sjælelige.

Vi, som havde været unge i de fattige tredive-ere uden at lide nød og havde overlevet krigen - de fleste uden at have gjort sig fortjent til noget særligt - havde langs afsted overtaget »gård og gods« eller anden virksomhed efter »Den gamle«, som vi længe havde kaldt ham uden at skamme os. Mange steder på gunstige betingelser.

Der gik tid før det rigtig gik op for os, at vi nu havde ret og pligt til at forme og præge en ny tid. Nogle blev nær de tredive, før der blev frihed til at sætte x på en stemmeseddel og være med til at vedtage eller forkaste ved mejeriets generalforsamling.

Vi stod ikke på spring til at kassere alt det, som de gamle havde brugt et par slægtled til at bygge op uden direkte politisk medvind eller specialviden.

Grundlaget var godt nok, men »med det bedste frelst« var der behov for moderniseringer. Der var megen teknisk-videnskabelig foranderlighed ude i den store og nu frie verden, som vi også kunne få del i. Både i de lokale samfund af frie bønder og andre foretagsomme borgere og på landsplan.

Krigstidens planøkonomiske indgreb havde været så længe, at de var svære at slippe af med igen. Nogle passede måske godt til den

industripolitik, som det endnu så solide bondesamfund måtte vænne sig til, både som en nødvendighed og en trussel.

Der kan i forhandlingsbøger og statistiske årbøger læses om, hvad der kom til at ske. Hvordan det blev oplevet blandt os, der måske kan huske lidt af, hvad der blev sagt og tænkt ved markskel og stalddøre, eller ved smedens filebænk blev ikke skrevet.

Den nutid, som jeg vover at kalde min egen og engang var for bange for at gå for nær, er også blevet ældre år for år. De fleste kan af gode grunde ikke huske ret meget af, hvad der var aktuelt omkring 1948-50. Situationer og begivenheder fra dengang vil jeg bruge som en slags status for, hvad der siden skete indenfor egns- og lardegrænser af foranderlighed i bondelivet med nødvendige sideblik til andre foranderligheder. Som jeg oplevede det med egne sanser.

I egnen omkring Oksbøl i Aal Sognekommune varede krigens efterveer længere end andre steder, fordi den fordums tyske militærlejr der var det sted, hvor det lod sig gøre at samle og huse flest af de mange tusinde østtyske flygtninge, som i krigens sidste uger i hast havde søgt tilflugt her i landet.

Efter international aftale blev det en dansk statsopgave at forsørge alle disse hjemløse i ubestemt tid. Den parantes i Danmarkshistorien har andre fortalt godt og grundigt om, også i »Fra Ribe Amt«.

At jeg berører sagen her skyldes, at jeg var

nærmeste nabo til hegnet om lejrens forsyningscentral, den gamle tyske banegård fra 1941.

Lejrens forsyninger og overordnede styrelse var, som før nævnt, en statsopgave, der efter nogle erfaringer i det hidtil uprøvede blev underlagt statens Civile Luftværn, som efter 1945 havde fået god tid. Den indre opvartning i lejren, materielt og kulturelt, blev styret af flygtningene selv.

Uden at regnes for at være fængsel eller fangelejr var lejren bevogtet for at hindre flugt eller *indbrud*. De første par år gik der danske soldater langs hegnet, to og to, side om side inde på min mark. Med håbet om forår efter den strenge vinter i 1947 blev en to meter bred sti synlig, der hvor rugens krøllede blade skulle ranke sig i solen. Den skade burde jeg have en rimelig erstatning for ?

Jeg cyklede ud til den ret nye chef i den militære sydlejr, oberstløjtnant Frisenvang, der ville undersøge, hvor en sådan sag hørte hjemme. Et par dage efter ringede en kaptajn Helsøe om, at han og en bisidder ville besøge mig søndag formiddag. »*Hvornår drikker I formiddagskaffe ?*« ville han gerne vide i en helt anden fri og folkelig tone end den, vi troede at kende fra før 1940.

Af glemte grunde fik de desværre ingen kaffe. Måske fattedes jeg endnu mod til ved køkkenbordet at drikke kaffe og være dus med brave danske officerer? Jeg mindes episoden som et symbol på den foranderlighed, der var på vej ind i vort forhold til det danske militær, som vi nu skulle leve med året rundt.

Ansvar for de sorte fodaftryk i min grønne rug blev heller ikke anbragt den søndag, men det blev dog opklaret, at soldaterne med deres jernhæle blot havde været lånt ud til at bevogte flygtningelejren indtil opgaven kunne overtages af politiet.

Den tyske flygtningelejrs danske chef, Anker Petersen (t.v.) i forhandling med sin nærmeste medarbejder foran lejrens hoveddør (Arkivfoto 1946-48).

Min lille sag gik til tredje behandling, da jeg fik en indbydelse fra flygtningenes danske lejrchef Anker Petersen, der året før var »lånt ud« til formålet fra sit embede ved en ungdomslejr ved Ulfborg.

Vi mødtes ved mit agerhjørne en forårmorgen kl. 9 og så på stien fra ende til anden. Så tog han til orde og sagde, at jeg blot var ude efter penge »*ligesom de andre bønder*«. Han havde på sin vis ret. Jeg kunne ikke leve af den nøgne sorte jord uden penge. Det gav han mig ret i. Jeg kunne måle det fortrådte areal op og beregne skadens omfang i rede danske penge. De kom med posten dagen efter, at mit regnestykke var modtaget på rette sted.

Vi skiltes som gode naboer og mødtes igen nogle gange siden. Når jeg husker manden og

hans fremtræden og tone ved vort skelhegn, kan jeg nu mange år efter bedre forstå, at alt, hvad han var udnævnt til at lede her, gik som det skulle; det kunne ikke andet.

(Og mens jeg nu er ved det: det meste af, hvad jeg finder værd at erindre for mig selv om min eftertid, har med mennesker at gøre uden hensyn til rang, kald og stand).

De tyske flygtninges ophold i lejren ved Oksbøl kom ikke til at vare så længe, som nogle af os på hver side af hegnet engang troede. Op under jul 1948 kom hjemsendelsen til Vesttyskland ret pludseligt igang med jernbanetog fra den tyske banegård, hvis danske navn nu var »Kulgården«. Jeg husker rangerlarmen i de mørke aftentimer, vist fordi, der var bedst plads til sættoj ved nattetid.

Hvis jeg husker ret blev togene med indhold overtaget i Kolding af det nye hjemland?

Et par måneder inde i 1949 var flygtninge-

byen tom. Mens den var størst, havde den huset ca. 35.000, flest kvinder og børn og folk, der var for gamle til at sende i krig.

De danske myndigheder havde efter en lidt uøvet indledning løst den pålagte opgave til både dansk og tysk tilfredshed. Som en stat i staten med indre selvstyre havde de levet kummerligt, men ikke umenneskeligt og ikke været til ulempe for egnens skikkelige folk.

Næppe var lejren tom før, der begyndte stort udsalg af inventar, ubrugte forsyninger, barakker bygget i 1941 som hestestalde og fire år efter indrettet til mennesker. En hel barak 2500 kr, en halv det halve. De kunne skilles, flyttes og samles igen ved den gård, nær eller fjern, hvor der var brug for plads til foder, redskaber og andet skrammel. I den milde vinter blev udsalget et nyttigt udflugtsmål for selvbyggere af mange slags. Tingene blev brugt, og penge, der (måske) blev til overs gik via boligministeriet i Statskassen.

Tyskerlejrens administrationsbygning, opført i 1941, som den så ud, da det o. 1949-50 blev besluttet at bruge den som hovedbygning i den nye skole.

Hvor ellers ?

Endemålet var at få det store tomrum i Aal Plantage, hvis rette grundejer var Statens Klitvæsen, til at blive nygrøn skov igen når engang, der var ryddet op også i det meste af, hvad der var mur- og nagelfast. Hvem skulle, ville og kunne gøre det ?

Der var gået ni år siden land og rige og dermed egn og skov blev besat. De næste ni år gik inden sporene var slettede. To etaper lige lange, men den sidste anderledes end den første. Den foregik på dansk.

I rette tid fik man øje på et par solide grundmurede bygninger, der med fordel kunne bruges til noget helt andet end det oprindelige.

I mange år havde Oksbøl manglet en ny og større skole. Netop nu var tiden moden til at

se sig om efter penge og plads. Og så kom den meget utraditionelle ide at bruge den »gamle« tyske administrationsbygning i østsiden af plantagen ca. 1 km. vest for bymidten. Efter en tilbygning, der i første omgang sparede tid og penge, kunne en ny skole tages i brug i 1953. Så var der begyndt.

Således blev det egentlig krigen og dens efterslæb, der kom til at bestemme hvor egnens hovedskole skulle være, og hvor der ad åre skulle blive et smukt kvarter af parcelhuse.

Fjerforholdet imellem stat og kommune blev så vidt vides løst, ved at sidstnævnte havde andre arealer at bytte med. Kommunens »geografi« var og er afvigende fra det normale derved at store arealer er i statseje, opkøbt ad flere gange. De første opkøb fandt sted i

Det første hold militærmægtere fra august 1949 til oktober 1950 med arbejdsledere foran det gamle tyske sygehus fra 1941, der sen

1886 til Statens Klitvæsen, da skoven skulle plantes. De næste i 1929-30 til militære formål og igen i 1941 tvunget af tyske »forpagtere«

Nu da disse »forpagtere« var væk, var det selvfølgelig en statsopgave at rydde op efter dem. Det skete ved at oprette en midlertidig filial af militærnægterlejren ved Kompedal.

Det tidligere tyske sygehus, som var en stor solid bygning, kunne bruges til deres beboelse. Det første hold på 150 mand kom i august 1949 til 15 måneders overkommelig arbejdstjeneste, der bestod i at nedbryde murede huse og rense mursten, der kunne købes til genbrug, grimme eller kønne som de var. Overflødige veje skulle brydes op, og der skulle planeres og plantes træer etc..

Arbejdet var rationeret således, at der kunne opspares mange fritimer ved flid og god

opførsel. Således blev der tid til at tjene lidt penge ude blandt egnens folk. Det kunne være i bønderes roemarker, eller i en travl høsttid. De fleste var flinke og flittige unge mænd, der kunne være til hjælp ved mange ting. I møde- og gymnastiksale og andre kulturelle steder lod de sig også se.

Førnævnte Anker Pedersen var også her en kvalificeret leder bistået af nogle få skikkelige arbejdsledere. Indenfor murene var der et par erfarne kvinder fra egnen, der forestod madlavningen, mens betroede nægttere sørgede for opvartning, opvask, sygepasning o.l.

Anker Petersens gode, pædagogiske lederstil var respekteret af alle de nægttere, der hold efter hold passerede lejren i hans tid.

Han døde før de sidste hold fik udjent.

Det blev 1958 før der var rensat og ryddet.

· blev den danske, militære Nordlejr. Midt i billedet (med korslagte arme) lejrchefen Anker Petersen.

I 18 år havde forskellige paranteser præget egnen og dens historie. Med det bedste frelst havde det været en interessant epoke. Trods alt !

Nu tilbage til 1948 og der omkring.

Den hjælp til genrejsning, som det krigshærgede Europa havde brug for, kunne faktisk kun komme fra den rige verdensdel, der vandt krigen for os: USA. Det begyndte i 1948 med den navnkundige Marshallplan, som vist nok mere var et tilbud, end det var et krav fra vor side. De fleste vesteuropæiske lande modtog tilbuddet, også Danmark.

Sagt på jævnt dansk manglede vi (som før nævnt) mange ting og megen viden, som det store, rige Amerika havde så rigeligt af, at der var råd til at være gavmild. En del blev ydet som lån i dollars, andet i form af gaver som importøren vist nok skulle betale til Nationalbanken.

Hjælpen skulle vare i fem år, og den var set fra begge sider af Atlanterhavet tiltrængt for at få vigtige og rigtige hjul igang. Hjælp til selvhjælp, der af ærkeliberalister kunne vække tanker om fattighjælp, sovepuder etc.

Hjælpens udmøntning i enkeltheder skal ikke huskes eller repeteres her. Den er nævnt fordi den blev et signal, et startskud til at få fredens syssel sat i værk.

Landbruget fik nogle nyttige forsyninger af hidtil ukendte kvalitetsvarer. Tekstillandlen kunne skaffe tøj, der var bedre end nogen sinde. At udvalget var begrænset og prisen fordoblet siden 1939 var der ingen, der mukede over.

Og der kom nye biler til landet. Ikke til alle og enhver lige straks. Folk, der som læger, dyrlæger o.l. skulle køre, kom nødvendigvis foran i køen. Og hjemmesygeplejersken, der på sin trædecykel havde slidt krigsdæk og grusveje i mange år, fik køretimer, kørekort

og en lille Morris med rat i højre side. Den fik vist nok kælenavnet Sterlingsmil, fordi en bred original amerikansk vogn var et Dollargrin - og en lille italiensk Fiat kun et Lirefnis.

Der blev rådet bod på lang tids boligangel ved at yde statslån til eenfamiliehuse af forskellig standard. De beskedne termohuse af træ på støbt fundament var ret eftertragtede. De kunne sættes på et lille sted i en fart hvor en egn havde brug for tilflyttere, f.eks. den kommune, der ved større og bedre skoleforhold fik brug for flere lærere. Hvis ikke der kunne anvises en embedsbolig fik man ingen. Senere ville alle bo i eget hus.

De fleste af os manglede i grunden ikke ret meget af, hvad der hørte med til normal daglig livsudfoldelse. For mange af os syntes det uforståeligt, at alm. forbrugsvarer var på rationeringsmærker i syv år efter 1945, og at en regering Hedtoft ville »glide i smørret« to måneder efter at have overlevet et valg i efteråret 1950?

Ude på landet levede vi længe i troen på fremdeles at høre til i et moderniseret landbrugssamfund. Vi var en økonomisk nødvendighed. En kulturbærende stand.

Ingen fornåm fra dag til dag at sprog og ords betydning og værdi blev anderledes. Foranderlighederne havde brug for nye ord for at blive forstået.

Det havde med kultur at gøre; et ord, der også var foranderligt. Hvad betød bondekultur for bønder, der helst ville være landmænd eller landboere, hvis de havde jord nok. Ellers var de husmænd – der også boede på landet.

Kultur i landlige sammenhænge havde med erhvervet at gøre. Kulturplanter var det vi ønskede, der skulle gro frem for ukrudt – der ikke havde med krudt at gøre. En kultivator var en speciel harvemodel, men alle harver

kunne bruges til at kultivere jord med. Sådan var der så meget.

Det blev moderne at være aktiv i stedet for virksom eller blot flittig. Den, der tænkte eller gjorde noget fornuftigt kunne være rationel og måske være med til at rationalisere og ikke nøjes med at forenkle. Det lød så billigt.

Forandelheder, som ingen kunne flygte fra. Vi, der var unge fra 30'erne, havde alle gået i skole i syv år. En og anden havde været på efterskole højst en vinter. Mange bønderbørn kom på højskole i tre eller fem måneder, ofte med gymnastik som det vigtigste. Den som især stræbte efter at blive en dygtig landmand, følte sig mest sikker på at få »valuta« for sine penge på en landbrugsskole og nøjes med det. Nye landbrugsskoler var ønske og krav fra både neden og oven.

Nogle havde været forberedt længe, bl.a. på det gamle herresæde Riber Kjærgaard, der åbnede 1949 ved samme tid, som en ved Grindsted og Byholm ved Horsens, for blot at nævne et par. Og de fik søgning. Der var tro på moderne landbrug og mere uddannelse.

Og der var vilje til at fylde de tomrum, der måtte vise sig; (i nyere tid vil man sige problemer). Blandt landbrugets unge medhjælpere manglede der teoretisk viden og forståelse for, hvad de i grunden havde med at gøre. De vidste for lidt og havde glemt for meget fra skoletiden.

Ingen ville forlange, at de frivilligt skulle søge undervisning om aftenen efter en lang dag bag et par heste eller i en støvet lade. Gymnastiksalen skulle også passes. Så fandt landbrugets faglige foreninger og deres konsulenter på at holde skole en eftermiddag om ugen i vintertiden.

Ideen slog an. Den fornuftige gårdbonde

kunne nemt undvære knægten den halve dag. De unge fik lidt træning i at bruge en blyant. Sammenlignet med håndværkets tekniske skoler, der havde været en selvfølge i mange år, blev det sent før bønderne erkendte, at deres læredrenge ikke kun var til slæb.

Over alt var der trang til at lære mere. Det lille ord skole var blevet et godt signal til at samle folk på deres egne og især på deres børns vegne. Hvis tidens forældre følte at have lært for lidt, med eller uden egen skyld, så skulle deres børn i hvert fald ikke undgå. En ny tids skole skulle være større og bedre end den gamle, der fik slagordet »den stråækte« med over i skolehistorien, før tag af strå blev moderne igen.

»Dine børn kan ikke nøjes med det, du fik lært!« blev en kras replik i skolesnak. Og ovenpå den nye skole burde vi have en »mellemkommunal« realskole. En realeksamen ville blive nødvendig, for at komme til det, man havde lyst til. Så var det sagt.

Begrebet skole blev med politisk støtte udvidet til aftenhøjskole. I Aal Sogn blev ordet brugt som et nyt navn til en foredragsforening, der ikke ville være en forening med vedtægter og paragraffer. Nogle mennesker i sognet fandt sammen om at indbyde til nogle foredrag om forskellige emner nogle mandag aftener fra efter høst til næste års påske. Man godkendte det, som foregik, ved at komme og betale for det man fik, eller blive væk. Et godt demokrati, som i mange år kunne fylde krosalen med folk fra land og by. Om nogle kom for diskussions skyld var blot med ærlig hensigt. Det viste sig ad åre, at vi, der i 1949 var de yngste, vedblev at være de yngste. Den kostbare tid havde fået andet at lade sig bruge til.

Alle havde radio i huset og mange ventede på, at det fjernsyn, der for længst var opfun-

det skulle komme over forsøgsstadiet. Hvis det engang blev hver mands eje, ville det måske også stjæle tid? Det blev der heldigvis ikke sørget over på forhånd.

Ude på landet blev der mere at gøre i takt med, at produktionen skulle stige; karlene blev afløst af store drenge, der gik i skole eller ventede på at komme i lære. De unge og så nyttige tjenestepiger var for længst væk af mangel på tilgang og af skattetekniske grunde.

Landmændene var ved at blive mere bundne i deres eget, end deres forældre havde været. Vi fik nok at gøre i det faglige for at »følge med«. Dermed blev der mere plads i mødesalen, hvor der (måske) blev talt og sunget folkelige, danske ord. Der blev også mere plads i kirken om søndagen.

Under krigen havde vi det bedst ude på landet. Vi vidste det selv, hvis vi tænkte efter. Vi vidste vel også, at byernes lønarbejdere kunne behøve bedre løn og mere fritid end i »de gode gamle dage«. Men fritid og frihed var ikke altid et og det samme. Den offentlige mening var godt igang med at vende sig til gunst for lønarbejdet. Sådan blev det følt i de såkaldt frie erhverv og måske mest i landbruget? Den tid lod til at være forbi, hvor der blev talt og skrevet om bonden og hans gerning og hans væsen. Skulle han ties ihjel?

Så skete det i 1949 at der udkom en roman på 265 sider om »mennesker og problemer på landet i nutiden«. Den hed kort og godt »Gården«, og dens forfatter, Hans Mølbjerg, var født i 1915 på en lille gård i Vendsyssel. Erindringer fra hans opvækst der har formentlig inspireret ham til at deltage i en dansk og en efterfølgende nordisk konkurrence, der skulle fremme interesse og forståelse for livet på landet. Mølbjergs bog vandt både den danske og den nordiske

førstepris, ialt 43.000 kr. tildelt af fire enige dommere. Den blev udgivet af Det danske Forlag og kunne dermed købes i Brugsen. Og den blev læst, også af folk, der sjældent læste en hel bog.

Vi, som hørte til Hans Mølbjergs samtid kunne genkende og tildels genkalde vor egen opvækst i 30'erne. Generationsspændinger omkring Anton og hans fem sønner og hvordan disse begavede knægte faktisk uden selv at ane det, var med til at holde ham ved gården. Men ved skelsår og -alder søgte de uden foragt eller bitterhed væk fra hjem og bondelev af indre lyst til en anden fremtid. Den femte og yngste søn skildres på de sidste sider som den moderne unge landmand i en fremtid med problemer, der ikke var kommet endnu. *Men de kom.*

Den foranderlighed, som Mølbjerg ikke var blind for, troede vi foreløbig ikke på. Landbrugets produktionsmønster, som vi kendte det fra før 1940 var fremdeles troværdigt i lidt højere format end før. Malkekøernes mentes uundværlige af mange andre grunde end de månedlige kontanter fra mejeriet.

At husmanden med fem-seks køer og for lidt jord fik flere penge ud af sit hønsehold var en anden sag. Hønseri og jordbrug behøvede ikke at høre sammen. Det kunne også være sjovere at passe nogle hundrede høns end blot 17. Men det varede længe, før ham med 50-60 tdr. land turde være bekendt at købe æg til sin husholdning.

Alle skulle bruge flere penge end førhen. I svineholdet kunne det ske hurtigst og mest lønsomt. Krigstidens kornordning var afviklet. Der var import af korn og eksport af bacon til England endnu engang - uden svinekort. Den gamle erfaring, at den, der havde svin at sælge også havde penge at betale med, blev aktuel igen.

Det blev også aktuelt at komme igang med at bygge det nye Andels(svine)slagteri i Esbjerg, der havde været påkrævet og planlagt længe. I 1950 blev det alvor og o. 1953 kom det i brug. Imens byggeriet varede steg priser og krav mere end forudset og dermed gælden. Der kom nogle få år med ringe overskud (efterbetaling). Det kneb at holde på andelshaverne eller rettere sagt deres svin i konkurrence med privatslagterier i overkommelig afstand. På de årlige, interessante kredsmøder hvor den dygtige direktør og dv. formand fortalte om årets gang vankede der både ris og ros. Hvis der var mest af det første var det sidste mest vægtigt. Slagteriet havde flygtigt set været dyrt, så dyrt, at det efter en kort gældskrise viste sig billigt i drift. Man havde »ladet daleren springe« for på langt sigt at spare skillinger, og en dygtig direktør, der stod last og brast med »sit« slagteri, fik vist, at han var sin løn værd.

Med fornyelser følger foranderlighed eller omvendt. Oksbøl Andelsmejeri, der ikke var af de store, havde længe været forældet i sit indre, men det var dog brugeligt så længe som den solide og lidt kantede bestyrer Carsten Hansen beherskede den daglige drift (siden 1908), bistået af en ikke helt ny undermejerist og en erfaren arbejdsmand.

Det var forudset længe, at Hansen i 1950 ville søge sin afsked, og at mejeriet skulle moderniseres totalt når en ny bestyrer var faldet til på stedet.

Mejerister var der mange af. Om der kom 190 eller kun 90 ansøgninger huskes ikke. Ifølge vedtægt var det bestyrelsens opgave at finde og ansætte den bedst egnede, men det kunne være svært, hvis der var lokale eller familiære hensyn at tørne imod. Og hvem turde vælge og vrage blandt så mange?

I en tid hvor det vigtigste mejeriprodukt

endnu var smør med 84% smørfedt og 16% vand kunne det betyde meget i mejeristens karakterbog og mejeriets økonomi og omdømme hvor fine tallene var, hvor han kom fra.

Mejeriets ansvarlige styrelse ville være demokratisk. Den udtog fem unge mejerister, som efter tur og med den udkårne ved sin side, skulle udstille sig for en ekstraordinær forsamling og læse deres ansøgning op.

Forinden var der, ved ordonans eller stafet, omdelt et fint hvidt papir fra hver af de fem kandidater med foto og gode ord om god vilje til at fylde pladsen.

Efter de fem scenskift kom kaffen på bordet. Nogle snakkede, andre havde at gøre med at tænke. Vi skulle helst have ham, der så ud til at være den dygtigste, og hvordan så man det?

»Dygtige folk er ikke altid så rare!« sagde min genbo. Hvad skulle man så tro?

Han så også dygtig ud, ham der fik de fleste stemmer, og var også så rar som vi fortjente, hvis vi ellers ville se det?

Det skete i august 1950, et par år efter at det lille forslidte mejeri i Ho med glæde havde slået sig sammen med det lige så slidte i Oksbøl (ordet fusion kendtes ikke). Deres mælk kunne være på en almindelig lastbil. Den første motoriserede mælkekusk var dermed ordineret.

Ved novembertide overtog den nygifte bestyrer vort 67 årige mejeri. Ved den huskendte arbejdsmands nærvær lykkedes det at få gang i det gamle, dampdrevne maskineri. De nye folk var bedre vant, hvor de kom fra.

Sommeren efter blev løftet om modernisering indfriet. En revolution var det slet ikke, kun en nødvendig reform. En ny mejeribestyrer (fra gammel tid var han blot »mejeristen«)

kunne for vi bønder være en større begivenhed end at få en ny præst. Det kunne være strengt for en ny mejerist at have tid og lyst til alle de private gilder, han pr. tradition skulle med til - endnu.

Som lokal revisor i 16 lærerige år lærte jeg mejeristen og hans solide bogholderi bedre at kende end de fleste. Fra mejeriets barndom var der valgt en kasserer »af bestyrelsens midte«, men regnskab og kasse var forlængst blevet mejeristens fag og sag. Så vidt jeg skønnede kunne hurtigt skiftende bestyrelser være svage i det økonomiske overblik og dermed for bange for at træffe upopulære beslutninger. Velmente kritiske spørgsmål blev det så nemt at lade mejeribestyreren svare på. Så blev det et nemt ord blandt godtfolk, at »han bestemte det hele !«

Set fra vejen så mejeriet ud som i 1915, og det lå, hvor man blev enige om at bygge 1883. Her skulle der fremdeles være et mejeri. Hvo, som ville vove at forudse andet, måtte være skør oveni.

Forbedringer og ophobet vedligehold gik hånd i hånd. Mælkekuskene, som næsten var de samme år for år, fik ind fra en kant nye vogne med gummihjul fra den nære »Oxbølsmede- og maskinfabrik«. Det gavnede både hestekraft og grusveje. Mejeriet var stadig det »tempel«, der holdt alle bønder (landmænd) sammen uanset smørpris. Salg af mælk til menneskeføde tog til i takt med folketilvækst i byerne. Og dermed strengere krav til kvalitet etc. Nogle krav som med tiden ville blive for dyre for små mejerier. Men foreløbig gik det bare godt.

Det blev skik, at den ordinære generalforsamling sidst i oktober blev fulgt op af et festligt kaffebord og spil og dans for alle leverandører med husstand. Og alle, der havde leveret mælk af 1. klasse alle årets uger fik

overrakt en sølvske. Dette »høstgilde« var i mange år med til at holde sammen på vort eget mejeri.

Hvordan skulle vi modernisere og forbedre vort eget selvejede landbrug. Hvem turde være fremsynet nok? Hvor meget var der hold i af alt det nye forude og hvad var blot døgnfluer, fejlinvesteringer? og hvad skulle vi producere til det voksende industrisamfund, der ikke kunne leve uden et solidt landbrug. Det var ikke et enten - eller, men et både - og. Den nødvendige arbejdskraft var også et problem. Mangel på karle var næppe kun en overgang. Var vi for nærige med lønnen, vi som krympede os ved at love fem gange mere ud end de 1200 kr. årlig, som vi selv havde klaret os med ?

En kendt og anerkendt landbrugsskolemand trøstede os i et foredrag med, at når nu det store overskud af krigsbørn voksede til og skulle i arbejde, så ville landbruget også få sin part. Derfor gjaldt det om at holde ud. Der var håb forude, ifølge hans »prognose ?«.

Hvor mange lettelser kunne vi mekanisere os til? Kunne vi undvære hestene? Ville vi? De første traktorer uden jernkløer kom med Marshallhjælpen i 1948. Store amerikanske Farmall, der passede bedre til kommende maskinstationer end til vestjyske smågårde.

Så kom den grå Ferguson! Nem og bekvem for os, der aldrig havde set andre. En Ferguson blev for mange symbolet på en traktor, som en støvsuger længe havde været en Nilfisk. Nu blev det nemt at være karl hos den mand, der kunne sanse at følge med og betale hvad det kunne koste, og skynde sig at få den sidste hest skudt. »Du skal have en plov og en harve« var smedens nemme forslag. Men dermed var landbruget ikke mekaniseret. Den lille, grå Ferguson var overkommelig at købe, men dyr i benzin og for let til

alle de opgaver, der ville blive. Der gik 10 år med at tænke og diskutere, hvad man skulle. Smeden blev sat til at lave noget af det gamle hestetrukne om til at hægte på den lille traktor i den overgangstid, som det var for os halvgamle bønder. Det viste sig (igen), at vi, der havde ventet længst, også havde lært og sparet mest ved se på »pionerernes« øvelser. De elementære fysiske grundregler i al jordbehandling var de samme uanset trækkræftens art. De første mejetærskere havde vist sig. Var de egnede til vort ustabile danske høstvejr? Hvordan skulle vi opbevare kornet og lære at vente til kernen var moden? og hvordan kunne vi samle halmen, som vort store husdyrhold ikke kunne leve foruden?

Omkring 1960 var der mindst en traktor på enhver gård, og den lille grå havde nogle steder fået en mere vægtig storebror. Hesten som trækdyr havde udtjent.

En dansk mejetærsker af »1. generation«, trukket af en Ford traktor (en brugt »englænder«) i 1963. (Foto i privateje).

Der var meget andet på ønskesedlerne. En ny kostald eller modernisering af den halvgamle, en god brugt bil, et badeværelse med fliser, nyt moderne køkkeninventar etc. Og i sidste halvdel af 50'erne gik landbrugets salgspriser nedad. Mælk og smør, svin og korn - men ikke de ubønhørlige udgifter.

Der opstod spændinger i landbruget, indadtil og i forhold til den politiske udvikling.

Krise som i 30'erne kunne det ikke kaldes, men der var ligheder. Troen til planøkonomiske støttekrav var også blevet stærkere i det engang så liberale erhverv. De svingende markedspriser irriterede mange. Prisregulerende puljeordninger havde både venner og vantro.

Ansvarlige slagterifolk var bange for, at der ville blive for mange svin. Svinefabrikken uden jordbrug blev et skræmmebillede. Slige steder så man stort på, om der skulle tre eller fem svin til at give 1000 kr. blot priserne på smågrise og indkøbt foder fulgte med. I slagteriets årlige statistik var det dog stadig de små med 50-100 svin pr. år, der var flest af.

En højere kornpris ville gavne flæskeprisen mente toneangivende magthavere i Østdanmark.

Så ville man måske fristes til at sælge korn i stedet for svin (til hvem?). »Den kloge købmand er ham, der har 98% af den vare, der kan sælges« lød et argument fra højeste sted. En vestjysk slagteriformand var slet ikke enig. Han mente at de to %, der kom til at mangle ville blive overtaget af andre »købmænd«. Ligeså ville det gå med det korn, der ville fordyres for danske svin. Det ville ende i et svinetrug et andet sted og derfra påvirke det britiske marked.

Angsten for, at der skulle blive for meget af det ene eller det andet, kunne føre til, at der til tider blev for lidt. Så ville forbrugerne

vænne sig til bruge andre varer. Et raskt ud-salg eller en kort priskrig var ikke altid at for-agte - var der nogle, der tillod sig at mene.

Foranderligheder blev der flere af. Ingen kunne forudse, hvad der skulle troes på næste år. Situationen kunne lignedes ved den, der i 1880'erne brød med almuetraditioner uanset om folk kunne lide det eller ej.

På tomandshånd kunne enhver se, at der skulle ændres ved flere ting, men hvordan? Hvem turde have de rigtige ideer?

Der var seks mejerier vest for Varde. De fleste var små og for dyre i drift i forhold til tidens krav. I nogle var der indre splid om, hvad man skulle eller ville fremover. »I må ikke agitere for noget!« blev der sagt tværs over et byskel i 1959, efter at der havde været bud efter den fremsynede rådgiver fra mejeri-kontoret, som nogen kaldte »mejerislægtere«. Med- eller modspil fra tilhørerne fik henstand til dagen derpå. Hvis det kom?

Midt i 1959 blev alle seks mejeriers andels-havere indbudt til et møde i Idrætshallen Oksbøl. Der blev forelagt en plan for, hvorledes områdets mejerivæsen kunne forenkles og samles om de to største: Janderup mejeri kunne gøres til ostemejeri, og mejeriet i Oks-bøl skulle kærne smør og tappe flaskemælk til konsum. De fire mindste kunne så nedlægges og dermed holde op med at slå med sig selv og hinanden. Planen var gennemtænkt og vel-ment og kun forelagt til orientering. Spørgs-mål og kommentarer var velkomne, men det meste blev sagt tværs over kaffen. Mikrofon-ens gode hjælp var de fleste bange for. Nogle måske også bange for hinanden?

Der var en, der turde undsige det hele. På egne vegne. En mand fra Billum hede havde en bedre løsning: *byg et nyt mejeri på bar mark på Billum banke* og nedlæg alle de gamle! Ingen tog manden eller hans hensigter

alvorligt. Nogle nøjedes med at grine.

Sagen om de seks og de to blev kort sagt tabt på gulvet. Mejerierne fortsatte med at misforstå og mistænke hinanden. At en mejeribestyrer i sin bedste alder ikke ville fyres uden at kny var forståeligt. Mejeriet i Billum forenede sig, lidt tilfældigt, med Oks-bøl, mens resten gik til Janderup, som siden lod sig sælge til Varde. De »glade« andelsbøn-der, som dagen derpå sad i den lokale frisørs ventestole, måtte sluge den replik, at de i grunden havde solgt deres gamle bedstemor. Det var ikke kun landets, men også byens mejeri.

Mælkekuske med heste var nu en saga blot. Den husmand, der kunne have traktor og tid til overs hjemme, havde let ved at få andet arbejde. Mælkekørsel i tankbil fra en gård-tank af rustfrit stål blev et nært ønske, hvor ingen havde tid og lyst til at vaske ti spande syv dage i ugen. I Oksbøl vovede man at købe to tankbiler og første del af et nyt meje-ri. »Kan vi ikke nøjes med tankbilerne og lade dem køre mælken til et stort bymejeri ?« lød en spag røst i baggrunden. Et godt spørgsmål, der i grunden blev afvist. Der kom faktisk et nyt mejeri, men ikke som det blev sagt i 1959. Og vi var kun midt i »de glade 60'ere« som nogen syntes det var. I 1972 var der ingen mejerier vest for Varde. Der stod endnu et par nøgne skorstene. Og der kørte nogle store mælkebiler. Vi vidste knap nok hvor de kørte mælken hen.

Foranderlighed! Der lignede et kultur-skred. Det midtsamlende mejeri var borte. 100 års jævnt henskriddende udvikling så ud til at være under afvikling.

Mejeri var ikke som i »de gode gamle dage« 1883 blot et specialiseret bondebrug, der kunne skumme fløde og kærne smør. De begavede bønder, der dengang skulle finde en bru-

gelig model, havde ingen industri at lære af. Med den mekaniske udvikling, der siden var sket, måtte mejeri rime på industri i mere end en betydning. Der var vist ikke sket noget forkert. Det skulle da være, at vi havde brugt for lang tid og for mange penge, fordi vi ikke var så fremsynede som manden fra Billum hede i 1959 ?

De små mejerier og de små landbrug havde været samtidige og samhörige. En stemme pr. hoved, ikke pr. høved. De store mælkebiler havde ikke tid til at køre ind med enhver sidevej for at slubre 50-100 l. mælk i sig.

Slagordet »den effektive landmand« var møntet på ham med mindst 30 køer og 10 mere til næste år. Det effektive blev hellere omsat i mere arbejde (og flere rygskader) end lettelser i det daglige. »Kvinden ud på arbejdsmarkedet« blev et andet slagord, der måske var lidt penge i og mere ensomhed for ham derhjemme - (hvis ikke han var det i forvejen ?)

Ude på landet mente man længe, at rodløshed og tomhed var problemer blandt byfolk, der så til gengæld kunne tro, at der altid »var så dejligt ude på landet!«

På sidste side i Hans Mølbjergs prisroman »Gården« fra 1948 anes »de problemer den ny bondeslægt får at kæmpe med«. Den effektive gårdejer Jakob glæder sig ved fyraften til at hygge sig med sin cigar ved Bittens hyggemusik på klaveret. Men Bitten er mistrøstig sin ensomhed. »Jeg snakker ikke med nogen!« Jakob trøster med at »det skal ikke vare længe inden vi får bil!« - »Hvorfor sælger vi ikke gården ?« lød det pludselig henne fra Bittens stol. Og i sidste linie sad hun »inde bag mørket og begræd sin skæbne.«

Frode Sørensen, Borrevej 5, 6840 Oksbøl, f. 1915, gård-ejer. Modtog H. K. Kristensen Prisen i 1984. Artikler i »Fra Ribe Amt«. Har udgivet »Breve fra Niels Kristensen 1865-1913 – et tidsbillede fra Aal Sogn« (1984).

To rømningsmænd fra Værnemagten

Af *Andreas Vind Andreassen*

Det begyndte sidst i oktober 1944. Min kusine og jeg havde været til en fest hos lærer Randløv i Sædding, da vi fulgtes ad hjem, fortalte hun, at Randløv havde spurgt hende, om de kunne tænkes at ville skjule to tyske soldater, som agtede at stikke af, når kompagniet skulle sendes til fronten.

Det drejede sig om to franskmænd fra Strassburg, som havde kæmpet i den franske hær til overgivelsen. Da Hitler indlemmede Elsass-Lothringen, blev de tyske statsborgere og udskrevet til tjeneste i den tyske hær, efter omskoling var de blevet sendt herop, de regnede med, at de snart skulle til fronten. De var indkvarteret på en gård nabo til skolen, hvor de havde fået lov til at høre de tyske radioudsendelser fra London, hvad naturligvis var strengt forbudt. Nu gik der rygter om, at afrejsen nærmede sig, og de havde besluttet at rømme.

Min kusine var blevet forskrækket ved tanken og ved risikoen for at blive opdaget. Hendes far, som jo var en ældre mand, kunne komme i fængsel; hun spurgte så, hvad jeg syntes. Det er naturligvis synd, at de skal ud at slås for tyskerne, men det var jo et risikabelt foretagende at inlade sig på; det var ikke nemt at råde i, men hun måtte jo snakke med sin far og søskende om det, og da jeg ikke hørte nærmere om det, regnede jeg ikke med, at det var blevet til noget.

Da Randløv fik anmodningen, begyndte han straks at spekulere på, hvor der fandtes

Anders Kristian Nielsen, Boubjerggård.

et egnet sted, ikke i tæt bebyggelse eller ved store veje, hvor faren var størst, og hvor der var folk, han trygt ville kunne henvende sig til. Han bestemte at prøve på Gl. Boubjerg.

Han kendte familien godt. Husstanden bestod da af gårdejer Anders Kristian Nielsen og døtrene Mette Johanne og Mathilde og sønnen Troels Vind Nielsen samt medhjælperen Svend. Det var naturligvis med betænkelighed, de drøftede sagen. De havde vidst

ikke nået at få svaret, da Randsløv ringede, at nu kom han med dem. Kompagniet havde fået udleveret nyt vinterudstyr; et tegn på at afrejsen til fronten var umiddelbart forestående, så en mørk aften lidt hen i november gav de sig på vej. Randsløv cyklede ad vejen og sikrede, at der var fri bane over tankgrave og vejkryds. Soldaterne gik over markerne, mens de stadig holdt kontakt med hinanden. Turen gik godt; vel ankomme præsenterede de sig som Emil og Poul, og de blev installeret på høløftet, som de ikke forlod i de første uger. De fjernede alle militære kendetegn fra uniformen og brændte dem.

Ud over de fire kendte kun en svigerdatter, som var med på råd, og min søster, som kom der flere gange om ugen og fik en sludder, så det ville blive svært at skjule det for hende, til sagen. Medhjælperen Svend opdagede det, da han på en fredag kom hjem længe før ventet, han fandt dem i gang med at hjælpe Troels med staldarbejdet og fik en forklaring. Han blev meget bange, efter hvad han senere fortalte, han sov ikke hele natten af skræk for, hvad følger det kunne få. De øvrige søskende fik jo også besked efterhånden.

Som tiden gik, følte de sig mere trygge og vovede sig ud fra deres loft. De hjalp til med at plukke gæs til jul. Juleaften tilbragte de i familiens skød. Ris kunne jo ikke skaffes, man brugte hele afskallede bygkorn som erstatning; det var næsten mere, end hvad franskmændene kunne klare; til gengæld kom de i seng julenat, det har nok været en nydelse efter nætterne i høet, som de dog måtte ty til igen; faren for opdagelse var der jo stadig. De fik da også et par forskrækkelser. En dag dukkede en deling op og omringede gården, der lød skud, en af soldaterne gik endda op på loftet i stuehuset og skød ud gennem gavlvinduet; godt det ikke var på høløftet, hvor

Paul Grauss, Strassburg.

de lyttede i angst og bæven, snart blev der dog ro og tyskerne forsvandt. Det havde bare været en øvelse.

Tyskernes kort var forældede; de viste en vej, der fra gården førte til Jepmarkvej, men den var blevet nedlagt nogle år før. Det hændte nogle gange, at en trop, som var ude at marchere ikke kunne finde vejen, de agtede at følge, hvad der gav anledning til forvirring og diskussion. En dag, det skete, var Emil, der var ivrig havemand, igang med at beskære buske. Han var så optaget af det, at han ikke bemærkede dem, før de stod lige op ad hækken.

Han blev så befippet, at han var lige ved at smide saksen og løbe sin vej, men han beherskede sig og lod som ingenting og fortsatte arbejdet noget chokeret. Engang kom en nabo ind i stalden, mens de hjalp til, de forsvandt skyndsomst. Han havde dog set dem, og han forhørte Svend så længe, at han røbede, hvem det var. Der var dog ingen fare for angiveri, men det gjaldt jo i den tid, at det man ikke vidste, det snakkede man ikke over sig med.

Der var andre mystiske hændelser, da de slagtede gris. Da slagteren kom ned i kælderens og skulle ordne indmaden, så han lige ryggen af en, som forsvandt ind i et andet rum og ikke viste sig igen, medens arbejdet stod på.

En aften havde de gæster, der undrede sig meget over, så tidligt de havde haven i orden; træer og buske beskåret, brombærrankerne bundet op, pudset alle vegne; det blev der snakket en del om. Jeg så også personer, jeg ikke rigtig kendte, og da jeg spurgte Troels, om det var hans bror, Bent, der var kommet hjem, blev han forvirret og mumlede noget om at beskære træer. Jeg fattede ikke rigtig meningen, men det kom jo heller ikke mig

Boubjerggård

ved. Kort efter kørte vi møg på begge gårde. Vi kunne se dem fra vores egen mødding og opdagede, at de næsten kørte to læs, når vi kørte et. Vi blev færdige midt på eftermiddagen, og jeg gjorde mig et ærinde derved. Jeg gad dog nok se, hvem der holdt det tempo. Jeg gik igennem stalden til møddingen, der stod vognen halvt læsset og et par efterladte grebe, men ingen til at bruge dem. Da Troels kom for at skifte vogn, spurgte jeg ham, hvad det var for daglejere, han havde, sagde han, at jeg da lige så godt kunne få det at vide, og han forklarede det hele, mens vi snakkede, så jeg Svend stikke hovedet op fra halmstakken, hvor han skulle holde vagt og advare, hvis der kom nogen.

Efterhånden var der nogle stykker, som vidste besked. Det var på en måde godt, de kunne måske hjælpe med et rationeringsmærke i ny og næ eller en beklædningsgenstand. Det havde jo ikke været let at underholde de to voksne mennesker, når der var småt med alt; rationeringsmærker havde de to jo ikke. Endelig kom så 4. maj 1945 meddelelsen om kapitulationen, og de kunne komme frit frem. De håbede snart, at de kunne komme hjem, men der gik et par måneder omtrent, før formaliteterne var i orden, og hjemrejsen tog lang tid. Trafikmidlerne var ikke ordnede efter krigens skader. Senere skrev de, at kompagniet, de stak af fra, var som ventet blevet sendt til Østfronten og havde lidt store tab.

Til Poul mistede de snart forbindelsen, men de vedblev at holde forbindelsen vedlige til Emil ved breve og gensidige besøg.

Andreas Vind Andreassen, Boubjergvej 1, 6710 Esbjerg V. F. 1915, gårdejer.

»Lille Almstok« – førhen meget større – delt op i mindst 4 gårde. I 15-1600 tallet bolig for delefoged. Ligger i Vorbasse sogn, lidt vest for »St. Almstok« (Randbøl sogn) v. vej mod Skjoldbjerg. Lidt nærmere St. Almstok lå til 1325 (evt. til 1350) Almstok Kirke – måske oprindelig gårdkirke til St. Almstok.

En landsbysmed

Af Jens Sigurd Thomsen

Op gennem Midtjylland løber den gamle alvej, studevej, hærvej. Her kom fremmede hære. Her kom vel også pesten i 1350 og 1660, og hver gang er det gået hårdt ud over de åbne midtjyske egne, hvor det er småt med skjulesteder. Det er velkendt, at disse egne i perioder har været øde og næsten folketomme, og at en række kirker forfaldt og forsvandt.

Det er vel også gået sådan, at gamle skel er glemt, eller nye herrer har trukket skel efter

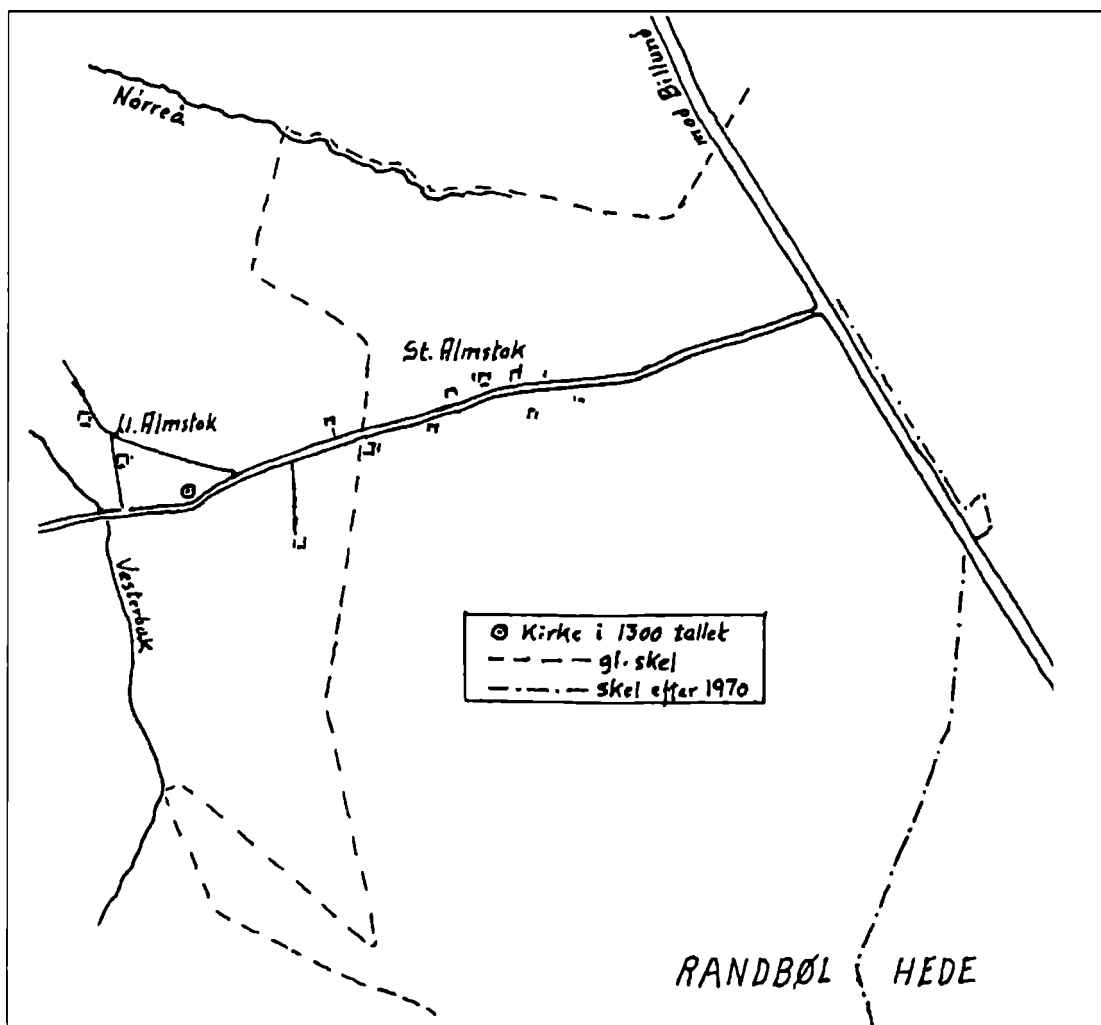
behag og ikke efter naturlige grænser. Det kan være tilfældet i Almstok, som gennem lang tid har været delt mellem St. Almstok i Randbøl sogn, Tørrild herred, og Ll. Almstok i Vorbasse sogn, Slaugs herred. Øst for skellet lå de fleste af gårdene samlet, men lige vest for skellet – altså i et andet sogn, herred, amt – lå til midt i 1300 tallet Almstok kirke, også kaldet Røde kirke, og lige nordvest for kirken lå, og ligger, en dengang noget større gård, Lille Almstok, hvis beboer i lang tid

beklædte embedet som delefoged med visse dertil hørende pligter og rettigheder.

Endnu midt i 1700-tallet berettes det, at beboerne godt vidste, at der havde været en kirke, og at kirkegården da endnu kunne erkendes.

Stednavne, kirken og skellets ejendommelige forløb netop her tyder på, at skellet ikke

er oprindelig, men er trukket tværs igennem en gammel – øde – landsby. Det kan magthavere gøre men gamle vaner i en bondebefolkning er svære at komme til livs. I 1785-86, da St. Almstok blev udskiftet af fællesskabet, da fordelte man byens marker vestfra først til nr. 1, Ll. Almstok, i Vorbasse sogn, og derefter til nr. 2, 3, 4, 5 og 6 i St. Almstok, i Randbøl

sogn. Det tyder faktisk på en meget gammel forbindelse, som trivedes udmærket på trods af evt. mærkelige skel, og der er flere ting, der peger i den retning, peger vestpå.

Efter krige og udplyndringer i 1600 tallet var flere sogne næsten øde. Det var nødvendigt for godsejerne at få nye folk til at få gårdene bygget op og i drift, så der kunne svares skatter og landgilde. Endnu i 1698 hed det, at det nære Rygbjerg var helt øde af udplyndring og sandflugt – *»dog har Peder Find sat en jordhytte«!* Lindeballe sogn fik efter sigende helt ny befolkning fra Thy, og det kalder et enkelt notat frem om netop Almstok. I Slaugs herreds tingbog 1662 nævnes en arvesag fra St. Almstok (som jo ellers lå i Tørrild herred!). Her nævnes arvinger efter Oluf Christens hustru, Karen Laursdatter, *»som døde i Thy«.* Hendes brøder boede i Sønderby i Grindsted sogn. Blandt arvingerne er en svigersøn, Mads Bundesen, i gård nr. 2 i Almstok, en søn, Christen Olufsen, og en datter, Beret Olufsdatter, som blev gift med Peder Hansen – antagelig søn af Hans Giødese i gård nr. 1. I det hele ser det ud til, at Almstok næsten straks efter 1660 er fuldt besat – vel i nogen grad med folk udefra.

I matriklen 1664 nævnes 3 gårde i St. Almstok, hver med 2 fæstere. Vi vil alene se på nr. 1, fordi der her er tale om en interessant og meget usædvanlig udvikling. Gården hørte under Engelsholm, der tilhørte den rige Brahe slægt fra Hvedholm på Fyn. Her i nr. 1 sad altså efter 1664 to svogre som fæstere. Gården havde samlet hartkorn 5 tdr. 3 skpr. efter gl. matrikel. Det er ikke meget til en helgård, men vi må erindre, at vi på en egn med *»skarp hedejord«* eller *»grå sand og lidet muld«.* Areal var der sikkert nok af – mest hede.

Omkring 1690 afløstes de to svogre af hver

en datter og svigersøn, først Karen Pedersdatter gift med Peder Jensen og så Karen Christensdatter gift med Anders Lassen. Ved *»ny«* matrikel 1688 ændredes hartkornet lidt. Gården nævnes da med de to svogre Chr. Olufsen og Peder Hansen som fæstere.

I Engelsholms jordebog 1730 er de to svigersønner og deres respektive sønner kommet til.

1730 Almstok nr. 1:

1. Anders Lassen og (søn) Christen Andersen, htk. 2-3-1-2.

2. Peder Jensen og (søn) Hans Pedersen, htk. 2-2-1-1.

1733 anføres fæstebrev til Chr. Andersen:

»29.2.1733 fæste til Chr. Andersen Smed en halvgård i Almstok efter faderen, htk. 2-2-3-1½ (præcis halvdelen), landgilde og arbejdspenge 4 rdl. 4 mark, 5 skilling, samt årlig bjærgge hø af Vejle Kjær, slet og hjemkørsel lige med en anden gård«. (Fra 1739 Jep Jensen i Grene Krog).

Chr. Andersen var altså tillige smed, men der var også en smed i Grene Krog, en i Plouslund og flere på egnen, så arbejdet som landsbysmed har næppe været særlig indbringende.

I 1733 er Chr. Andersen Smed 32 år, og han bliver da gift med Chr. Pedersens 22 årige datter Anne fra Houborg i Lindknud sogn. Om det ægteskab fik nogen indflydelse på hans økonomi er ikke let at se. I hvert fald går der en lille halv snes år, hvor han *»samler kræfter«* eller finder sin plads, men så begynder der en højst ejendommelig udvikling i den lille landsby ude på den øde barske hede.

I 1742 køber Chr. Smed af Claus Schwitser på Juelingsholm to steder (gårde) i Trøllund af htk. 3-1-1-0 for 120 rdl., og 1743 køber han af Hr. Jens Poulsen i Heinsvig en halvgård i Heinsvig af htk. 1-1-1-2 for 40 rdl. Selv er han

altså stadig fæster under Engelsholm, men i 1746 køber han af etatsråd de Lichtenberg på Engelsholm sin egen og naboens fæstegård i Almstok af samlet htk. 4-5-3-0 for 133 rdl. 2 mark.

Chr. Smed var nu selvejer med bl.a. sin nabo og nære slægtning som fæster og med samlet fæstegods på htk. 6-5-0-0, hvorfra han fik fast årlig landgilde, og måske har naboen passet begge halvgårdes drift, så Chr. Smed kunne koncentrere sig om mere udadventt virksomhed.

I 1747 købte Chr. Smed af præsten i Hvejsel-Givskud en gård i Elkjær, Grene sogn, af htk. 1-5-3-2 for 60 rdl. Så var der pause nogle år.

I 1756 køber Chr. Smed sammen med sognefoged Chr. Nielsen i Plouslund af Anders Nielsen, Donneruplund, en gård i Vorbasse sogn og by af htk. 3-3-0-2 og betaler for sin halvdel 80 rdl. 3 mark. I 1759 udsteder Chr. Pedersen af Bøvl en panteobligation til Chr. Smed for lån på 93 rdl. Chr. Smed havde en nyttig kontakt til beboeren i krogården i Randbøl lige over for kirken med den store alvej, hærvejen, imellem. Det var vel ikke en kgl. privilegeret kro, men kromanden havde »ret til at skænke et glas øl«, og der er ingen tvivl om, at kroen var et mødested for mange, der kom ad den store vej. Kromanden hed Povl Roersen og var fra Bindeballe, men familien kom ude fra Bramminge egnen eller længere sydvest fra.

I 1761 købte Chr. Smed og Povl Roersen i fællesskab en gård i V. Bork syd for Ringkøbing fjord af htk. 5-1-2-1, og Chr. Smed betalte for sin del 173 rdl. 2 mark. Også i 1761 købte Chr. Smed af Thomas Chr. Nielsen i Grindsted en gård i Ud i Ansager sogn af htk. 2-7-1-0 for 133 rdl. 2 mark. Endelig købte Chr. Smed i 1762 af Jacob Aalbech på Gru-

esholm en halvgård i Morsbøl, Grindsted sogn, af htk. 1-6-3-1 for 162 rdl.

Christen Andersen Smed var nu ejer af et antal gårde med tilsammen knap 20 tdr. hartkorn og med et betragteligt årligt udbytte i form af landgilde. Helt naturligt må man spørge: Hvor fik den landsbysmed penge fra til en sådan aktivitet? – på en tid, hvor de allerfleste stadig var fæstebønder og økonomisk meget afhængige af de forskellige godsejere. Selv var han jo også begyndt som fæster. Der må være en forklaring. Det er der også. Den 12. maj 1764 døde Chr. Andersen Smed og hustru Anne Christensdatter »nogle timer efter hverandre«, og en måned efter var der skifte efter dem.

Da Chr. Smed var selvejer, så var Hans excellence, højædle og velbårne Hr. geheimeråd og amtmand von Bülow i Fredericia rette skifteforvalter, men der er jo langt fra det milde smilende Lille Bælt helt østligst til den barske hedeegn allervestligst i amtet, så efter Hans Excellences skriftlige begæring påtog præsten i Grindsted, Claus Haagen, sig hvervet. Til vidner og vurderingsmænd i et bo, der måtte skønnes at være noget vidtløftig, udvalgte han sognefoged Christen Nielsen i Plouslund og sognefoged Mads Hansen Munk i Frederikshaab (Rygbjerg).

Bemærk, at to af de tre, der skulle forestå skiftet, er fra Slaugs herred – altså ikke Tørrild herred, hvor gården ellers lå – og den tredie, Mads Hansen Munk, var oprindelig fra Knurborg i Vorbasse sogn. Bemærk også både i det forrige og senere, at Chr. Smed havde handlet i et særdeles stort område både mod øst og vest, men fortjenesten blev hele tiden omsat vestpå. Her var han kendt, havde gode forbindelser og følte sig hjemme.

De afdøde efterlod sig fem børn og livsarvinger nemlig:

Kirsten Christensdatter, gift med Michel Nielsen i Skjoldbjerg, død, efterladt en datter, Johanne, formynder faderen Michel Jensen, tilstede.

Maren Christensdatter, 26 år, formynder morbroder Peder Christensen af Houborg, Lindknud, tilstede.

Christen Christensen, 25 år, sin egen værge.

Karen Christensdatter, 20 år, formynder afg. Chr. Andersens helbroder Lars Andersen i Hinnum, Grindsted sogn, tilstede.

Maren Christensdatter den yngre, formynder broderen Chr. Christensen, tilstede.

Der var i boet en del tøj, sengetøj, indbo, sølvskeer, sølvbægere, et stueur, 3-4 beslagne egekister, som tilhørte børnene, flere brygkedler og messingkedler. Der var en god besætning: 2 gode sorte heste, 5 stude, 4 køer, 1 kvie, 2 kalve, 25 får, 12 lam, 2 svin, 3 bista-der, 4 vogne, plov og harve.

Der var en del udestående fordringer. Ligesom flere andre fæstere, så skyldte naboen i gården, Hans Pedersen nu sønnen Jens Hansen, sidste års landgilde 3 rdl. 2 mark. Endelig var der »i et hængeskab i østerstuen« de mange skøder og panteobligationer.

I smedien fandtes 50 stk. høleer »afsmedede og afslibede« vurderet til 25 rdl. Ved gennemgang af smederegnskabsbogen fandtes en del restancer, og sønne, som efter alles mening skulle overtage gården, blev bedt om at søge disse restancer inddrevet, så boet kunne gøres op.

Skiftet blev udsat, men sønnen tog ud for at inddrive restancer. Det blev en lang rejse. Det fremgår, at der var solgt høleer og skæreknive (til hakkelse) over store dele af både Vejle og Ribe amter. Bl.a. nævnes fra denne rejse Assendrup, Engum, Sindbjerg, Horsens by m.m.

Ved de endelig opgørelse sættes boets indtægt til over 1300 rdl. Hver af døtrene fik en søsterlod på ca. 190 rdl. – altså mere end en almindelig gård på egnen, alt iberegnet, var sat til.

Sønnen fik en broderlod på godt 378 rdl., idet han fik:

Faderens gård + naboens gård (rdl.mark,skill)	for 133-2-0 htk. 4-5-3-0
en gård i Elkjær,	
Grene sogn	for 60-0-0 htk. 1-5-3-2
en gård i Heinsvig	for 40-0-0 htk. 1-1-1-2
usikkert tilgodehav. af gård i Morsbøl	for 9-0-5
(for afrunding)	for 2-0-0
af boets effekter (incl. smedeværkt.)	for 134-1-3

I alt for 378-3-8 htk. 7-5-0-2

Øvrige gårde og effekter fordeltes til de fire søstre.

Det fremgår klart, at Chr. Andersen Smed har skaffet sig de store indtægter ved at smede og forhandle høleer og skæreknive og mulig andet og tillige, at han har haft kunder i et endog meget stort område. Det rejser så to spørgsmål: Hvordan har denne landsbysmed kunnet konkurrere med f.eks. fabrikken i Haraldskjær, der netop på samme tid havde en åbenbart ganske stor produktion af netop høleer og nok havde en vis monopolagtig stilling med hensyn til afsætning, og hvordan har Chr. Smed kunnet skaffe jern i tilstrækkelig mængde og af den rette kvalitet til en sådan produktion?

Randbøl kro ved hærvejen? – næppe, selv om alt kan tænkes at komme ad den gamle alvej. Andre kilder nævner jern fra Holland og Norge, men hvordan? Almstok ligger midt inde i landet, fjernt og upåagtet, hvad der nok

»Lindegaard«, matr. nr. 3, St. Almstok.

på andre måder kunne være en fordel, men jernet skulle jo altså hentes.

Måske har der fra Hjerting ved Vestkysten været forbindelse til Holland. Herude havde Roersen familien gode forbindelser, og Chr. Smed er jo altså også selv kommet langt omkring. I hvert fald har han haft en ganske stor eller meget stor produktion af gode håndsmedede høleer og skæreknive. Måske har han foruden sønnen også haft fremmede til hjælp. Der nævnes sengetøj til »folkene«.

Sønnen, Christen Christensen, var også smed, men drev det ikke så vidt som faderen. Beboeren i nabohalvgården, Jens Hansen, blev gift med en pige fra Vandel. De fik et par børn. Så døde Jens Hansen ret ung, og enken blev trolovet med Henrik Jensen fra Plouslund, som døde før brylluppet, og enken blev så gift med Peder Sørensen fra Billund, som hen i 1780'erne købte sin halvgård af Chr. Christensen Smed for samme pris, som Chr. Andersen i sin tid havde købt den samlede gård for. Ved salget beholdt Chr. Christensen htk. 2-3-1-2, mens Peder Sørensen fik htk. 2-2-1-1 svarede til fordelingen i 1688 og 1730erne.

I 1802 blev Chr. Christensen Smeds datter gift med Søren Iversen fra Fitting, som overtog gården, men i 1811 solgte han den til Mads Christensen, som igen solgte den til Anders Pedersen Daugaard, i hvis efterslægt den – mig bekendt – endnu er. Det er nuv. matr. nr. 3 »Lindegaard«.

Efter at gårdene i Almstok var købt til selveje, blev der handlet ret meget med dem, og senere udflytninger udstykninger har ændret billedet en del. Også Jens Hansens/Peder Sørensens gård er handlet en del. Det er matr. nr. 1 »Dalgaard«, men begge de to gårde, der oprindeligt hørte sammen som gl. nr. 1, ligger stadig, efter skiftende tiders ombygninger, nogenlunde på deres gamle plads midt i Almstok by.

En søn af Jens Hansen, Jess Jensen, nævnes 1801 i gården matr. nr. 6, som en tid havde bygninger mellem de to oprindeligt sammenhørende gårde, matr. nr. 1 og nr. 3. Kan det tænkes, at Jess har fået lidt af toften til nr. 1 til byggeplads? Det er blot en tanke. Endnu 1834 nævnes Jess Jensen med familie i et hus i byen. Der var flere børn efter ham, så måske er denne gamle slægt endnu på egnen.

Hvor lå smedien? Ja, i brandtaksation 1795, hvor Chr. Christensens gård beskrives som en firlænget stråtækt bindingsværksgård, da omtales også et »gården tilhørende teglhængt smedehus på tre fag beliggende syd for gården« – mon på den anden side af vejen gennem byen?

Hammerslagene fra den flittige smed er forlængst forstummet, men der var engang, da en Almstok høle var kendt og respekteret og handlet bogstavelig fra kyst til kyst tværs over det sydlige Jylland – en imponerende aktivitet af en ganske almindelig landsbysmed.

Kilder

- Koldinghus Lens jordebog 1634, 1641, 1653.
Koldinghus amts jordebog 1662.
Slaugs herreds tingbog 1662.
Koldinghus amts matrikel 1664 og 1688.
Randbøl kirkebog 1679.
Koldinghus amts markbog 1683.
Koldinghus amts konceptskifter 1760-1771.
Engelsholms jordebog 1730 ff.
Engelsholms fæsteprotokol 1730-1757.
Lindknud kirkebog 1695 -.
Grene kirkebog 1775 -.
Brandtaksation Tørrild herred 1769-1800.
Anst m.fl. herreders skøde & panteprotokol 1767 ff.
Landsvæsenskommissionsforretning Almstok 1785-86.
Folketællinger 1787 ff.
Realregister til skøde & panteprotokoller 1838 ff.
- Jens Sigurd Thomsen, V. Becksvej 7, 8260 Viby J, f. 1914.
Oplært ved landbruget, lærer. Flere artikler i »Østjysk Hjemstavn« og i »Vejle Amts Årbog« og flere slægtsbøger. I en årrække redaktør af »Østjysk Hjemstavn«.

32 håbefulde poder i 3. klasse på Østre skole i Esbjerg 1919-20. Klasselæreren er H. P. Aare Petersen. Sigurd Borch sidder nederste række yderst til højre.

En 10 års drengs oplevelser af lugte og lyde i Esbjerg 1920

Af Sigurd Borch

Det gamle elektricitetsværk fra 1907 i H. C. Ørstedsgade.

Det har slået mig, hvor stærkt i erindringen lugte og lyde står for mig, når jeg tænker godt 70 år tilbage på min barndom i Esbjerg.

Jeg fornemmer stadig den ramme lugt i opgangen, Nørregade 59, hvor mine bedsteforældre boede på anden sal. Heldigvis var lugten hos bedstemor og bedstefar god. Dog lugtede deres stuer ikke ens. Bedstefars stue havde en stærk lugt af bøger, gemme-æbler og gammeldags potteplanter. Det kan heller ikke nægtes, at jeg sommetider kunne lugte

natpotten under sengen. Der var ikke toilet, men lokum i gården, og der er langt ned fra anden sal.

Ejendommen var heller ikke lydefri. Elektricitetsværket i H. C. Ørstedsgade lå lige overfor. Maskinerne kørte næsten i døgndrift, og det bevirkede, at hele ejendommen rystede og vinduerne kunne klirre. De store svinghjul sagde bum, bum, bum.

Trods elektricitetsværkets umiddelbare nærhed havde mine bedsteforældre ikke indlagt elektricitet. De brugte petroleumslamper, komfur og kakkellovn. I ejendommen havde fru Agna Wiese en frugt- og grøntforretning. Fru Wiese var kendt af næsten alle børn i Esbjerg. Berømt var hendes slik-æbler på en træpind. Når skolerne havde sommerudflugt til Strandskoven, var fru Wiese der

med hendes lille trækvogn og store udvalg i slik. På hjørnet overfor havde fru Schrøder en lille købmandshandel. Der var en herlig lugt af krydderier og andet godt.

Når jeg forlod mine bedsteforældre passede jeg bagermester O. Olsens bageri og butik. Der var en dejlig duft og lugt af nybagt brød. Jeg husker tydeligt hans velmagende 2-øres-kager med korender og sukker samt de overskårne med glassur og creme. Uhm - hvor de smagte.

Pa min videre vandring passede jeg slagtermester Holm og Bechs ægpakkeri for derefter at mærke den dejlige lugt af friskmalet kaffe fra kafferisteriet. Men når der blev ristet kaffe, var lugten ikke så god - tværtimod.

Andelsslakteriet i Nørregade.
I 1920'erne med Kvindernes Hus og »Gryden« på Nygårdsvej i baggrunden.

Svinene under kyndig behandling

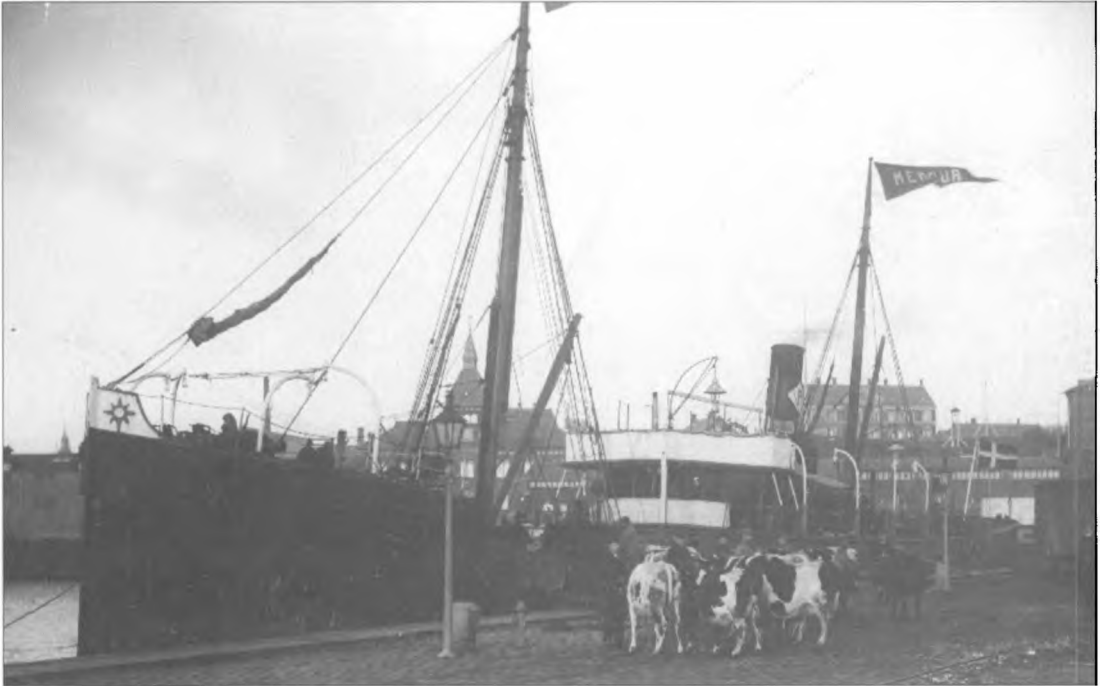
Duft af levende svin.

Længere nede ad Nørregade mellem Finsensgade og Østergade lå Andelsslagteriet. Her skete der noget med spænding. Vi drenge kunne komme helt hen til de åbne vinduer og se, hvordan det hele foregik, når der blev slagtet svin. Luften var fyldt med skrig og hyl fra hundrede svin, og lugten var tyk fra levende svin. Jeg kunne godt lide denne lugt. I første vindue så vi svinene komme ned fra bøndernes vogne til slagteren, der hurtigt tog fat i bagbenet på svinet og hejste det op. Svinet blev ført hen til den næste slagter, der med en skarp kniv skar det i halsen, så blodet styrtede ud. Så gled svinet ind i en gloende ovn, hvor flammerne stod ud, hver gang et svin blev sendt derind.

Jeg løb til de næste vinduer, og så svinet komme ud af ovnen. Svinet var nu blevet helt brunt og branket, og en ny lugt bredte sig. En slagter skrabede det rent og plumpede svinet ned i et stort kar med skoldkogende vand. I næste vindue kunne jeg se svinene blive hejst op af karet og blive lagt på nogle lange borde med slagtere på hver side. De begyndte nu at partere svinene – men det kunne jeg ikke se – der var ikke flere vinduer.

Jeg kunne tilbringe timer med at se, høre og lugte disse slagtninger.

Noget lignende oplevede jeg, når jeg så på slagtningerne på Aktie-Slagteriet i Holbergsgade og på Eksportslagteriet i Exnersgade. Men der var ingen hyl og skrig. Det var kreaturer, der blev slagtet her og det skete med et

Dampskibet »Mercur« laster kreaturer i Dokhavnen.

skud for panden. Alligevel var det noget, der rørte mig dybere. Jeg kunne stå og få ondt af de stakkels dyr, der mere eller mindre frivilligt gik ind til slagterne.

Drengsårene på Fasanvej.

Vi boede mange steder i mine drengsåre. Det var under og lige efter første verdenskrig, og der var bolignød og boligspekulation. I 1920 boede vi Fasanvej 6 (nu Exnersgade 71c). Det var et treetages hus med kakkelovn, ingen elektrisk lys og lokum i gården. Min familie bestod af mor, far, mine brødre Haldor og Gunnar samt min søster Eli. Jeg var den ældste. Min far var cigarmager på F.D.B.s tobaksfabrik.

Når min far kom hjem fra arbejde, lugtede han dejlig af god tobak. På 2. sal boede smed Marcussen. Han arbejdede på gasværket. Den lugt kunne jeg ikke lide. I stuen boede fiskehandler Nielsen. Hvad der lugtede af, behøver jeg vist ikke at fortælle.

Hr. og fru Nielsen var i mine drengøjne »gamle« mennesker. De havde seks børn. De to yngste var drenge og på min alder. Johannes var min bedste legekammerat. Mor havde forbudt os at spise dernede, da to af pigerne havde tuberkulose. Familien Nielsen tog det ikke selv så højtideligt. Når de fik grød til middag, blev fadet placeret midt på spisebordet og alle langede til fadet. Det samme var tilfældet med mælkefadet. Her dypede alle skeen.

Når man var færdige, slikkede man skeen og tørrede den ekstra af under armhulen, hvorefter manden lagde spiseredskaberne op på hylden til brug næste gang.

Ingen mangel på legekammerater

Der var mange børn at lege med på Fasanvej og Holbergsgade.

Vi havde fælles gård. Næsten alle familier havde mellem 5 og 12 børn hver. Vi kedede os aldrig. Der blev spillet cricket, pind og mange andre friluftsslege. Vi drenge kunne også finde på at holde konkurrence om, hvem der kunne tisse højest op ad muren på gavlen af huset.

Vi kunne også finde på at bevæge os længe væk. For eksempel ned forbi gasværket, hvor lugten var meget stram af gas og lignende, og videre ud på lossepladsen ved Østre strand. Det var spændende at gå derude og finde de mest underlige ting, folk havde kasseret. Men det var forbudt område for os. Mor havde forbudt os det, så der vankede »Skæld ud«, når vi kom hjem og lugtede af losseplads. Så på hovedet i zinkbaljen. Det var dejligt bagefter at være renvasket og få andet tøj på.

Lugten af kreaturer og dejlige heste

Jeg tog sommetider alene ned til kreaturstaldene ved hotel Spangsberg. Det var altid spændende at se de mange kreaturer, særligt når der var nogle store tyre imellem. Det var ofte svært for kreaturtrækkerne at styre dem. Navnlig når de så sig varm på en ko. Sidst på eftermiddagen, når markedet var overstået, blev kreaturerne ført ned til damperne »Mercur« og »Phoenix«. Kreaturerne blev både skubbet og hejst op på damperne. Det foregik på den måde, at de fik et bredt stykke lærred slået om maven og så hejst op og firet

»Børnehjælpsdag« i Esbjerg i 20'erne. Onkel Laurids passerer i Torvegade med »Valsemøllen«s smukt pyntede vogn. Det er Sigurd, der står med matroshatten.

ned i lasten. I 1931 var jeg selv med »Mercur« til Hamburg og sov nede i lasten ved kreaturerne – men det er en anden historie.

En anden lugt af dyr, jeg husker særlig godt, er heste. Når jeg var så heldig at møde min onkel Laurids, og han inviterede mig op at køre. Han var kusk hos Mads Hansens korn- og foderstofforretning i Torvegade. Der var ikke noget så herligt, som at stå med skrævende ben på fladvognen mellem alle melsækkene. Særlig spændende var det, når onkel Laurids overlod de fedtede, vippende

Hestevognene klar til at køre is til fiskekutterne.

lædertømmer til mig, og jeg kunne mærke den fysiske kontakt med de to store tunge heste. Den varme og trygge lugt, der kom fra dem. Det var dejligt

En lidt anden lugt var det, når de i farten slog nogle kraftige »prutter« og de efterfølgende varme hestepærer.

Dengang var hesten uundværlig til al transport.

Om sommeren kørte vandvognen gennem de støvede gader, og det var en fornøjelse at løbe bagefter og få tærne skyllet. Jeg kan også huske, når hestene kom i galop forspændt sygevognen, så var det om at passe på.

Det mest uhyggelige var, når hestene løb løbsk. Det har jeg set mange gange, når de forskrækkede dyr styrtede af sted med fråde og skum om mulerne og rædslen malet i øjnene. Heldigvis var der som regel altid modige mænd, der ikke var bange for at springe til og få hestene standset og beroliget. Et stolt syn var det hver gang vognmand Hans Th. Petersen eller Schmidt spændte deres to flotteste heste for en charabanc og vognmanden selv trak i stadstøjet - jakke og høj hat - og kørte til bryllup. Jeg mindes også et mere trist syn, det var, når jeg så vognmand G.s radmagre hest stå udenfor en beværtning og tålmodigt vente i flere timer på, at han skulle få slukket tørsten. Det var et meget trist syn.

Min far døde i 1921 af lungebetændelse, og jeg kan stadig mindes den meget stærke lugt af liljer og andre blomster vores lejlighed var fyldt med i dagene omkring begravelsen.

Jeg husker den sorte ligvogn med glastruder og sorte gardiner. To mørkebrune heste - som jeg kendte fra onkel Laurids - var forspændt ligvognen. Begge hestene havde sorte dækkenner på med huller til øjnene og ørerne.

Vi fulgte efter ligvognen fra Fasanvej, over broen ved Jernevej, ned ad Nygårdsvej, Spangsberggade til kapellet på kirkegården ved Gormsgade. Jeg kan tydelig huske min mor (33 år). Hun var klædt helt i sort, hat med et stort sort slør for ansigtet. Jeg syntes, at mor var meget smuk. Når jeg kiggede bagud, kunne jeg se, at det var et meget stort følge, der fulgte far til graven. Han blev kun 38 år.

Det første stykke vej var der dyb tavshed. Vi kunne kun høre hestenes skridt mod brostenene, da vi nåede Nygårdsvej, begyndte man at hviske og ved Torvegade talte man almindeligt. Næsten alle fars arbejdskamme-

Glade fiskere og friske fisk.

Hyttefadene i fiskerihavnen.

rater deltog, ca. 300, med Tobaksarbejdernes røde fane forrest.

Når jeg skal fuldende billedet af dagligdagen den gang, er jeg også nød til at få natten med. Det kunne ske, at vi kom hjem fra en familiefest kl. ca. 11 om aftenen og var så uheldige at møde nat-renovationsvognen. Så var stanken så uudholdelig, at vi måtte holde os for næsen, når vognene passerede os fyldt med indholdet fra Esbjergs tusindvis af lokummer.

- - - og de dejlige lugte.

Men lad mig slutte min lille beretning om lugte fra barndommen med nogle af de dejlige og vidunderlige lugte.

Min fødselsdag den 13. september var altid starten på familiefesterne og stod altid på hjemmebagte boller og chokolade med fløde-

skum. Åh, hvor det lugtede godt og smagte uhm!-

Jeg glemmer heller aldrig den dejlige lugt af labskovs om onsdagen ved bespisningen på Stormgades skole. Lad os heller ikke glemme alle de vidunderlige lugte, der hører julen til. Baining, stegning og julegran.

Lydenes mangfoldighed. . !

Den gang var Esbjerg ikke større, end man kunne følge livet i byen og på havnen. Vi kunne høre, når Englandsbådene tudede ved ankomsten, og når de senere tog af sted igen. Vi kunne høre om det var »A.P. Bernstorff« eller det var »Primula«. Fabriksfløjterne kunne vi også skelne fra hinanden. Der var både Tobaksfabrikken, slagterierne, Jensen & Olsens maskinfabrik og mange flere. En lyd, vi heller ikke må glemme, er kirkeklokkerne fra Vor Frelsers kirke. Når solen blev ringet ned, skulle vi børn i seng - ellers fik vi med Sundbo at bestille. Den historie troede vi børn på, men det var svært at efterkomme, når man var midt i en spændende leg en dejlig lys sommeraften.

Jeg husker også den blinde børstenbinder Thomsen fra Nørregade. Når han trængte til at tjene en lille ekstra skilling, kørte han ud med sin lirekasse. »Sølle Søren«, der ikke havde megen melodi eller stemme i sig. Næh, så kunne Saxtorff Mikkelsen bedre klare sig. Han havde både stemme og musik med sig, og han var en stor Jeppe Aakjær-fortolker. Han kunne samle mange tilhørere.

Takket være en god og dygtig officer samlede Frelsens Hærs musik- og strengekorps også mange mennesker. Det samme gjorde »Tungetalerne«, hvis leder var en gudsbenådet taler. Han så tillige godt ud, og mange kvinder og husmødre kunne ikke stå for hans charme. - Desværre var han gift.

Esbjerg havde også en udråber, som en gang i ugen gik rundt i gaderne, mens han slog på en klokke og kundgjorde, at slagter Parcharzina havde billigt hestekød. For at gøre reklamen levende, træk han ofte en radmager hest med sig. Det var den, der skulle slagtes. Fiskehandleren og skærslippere samt mange andre højtråbende sælgere var heller ikke lydefri, når de sang hver deres melodi.

En hyldest til Esbjerg havn.

Lad mig slutte mine indtryk af lugte og lyde i barndommens erindring med en stor hyldest til Esbjerg - havnen og fiskerihavnen. Her var

lugten ren og frisk. Vesterhavsvinden stod ind i en frisk brise med salt- og havlugt.

De mange lyde af kraner, rangererlokomotiver, tøffende fiskekuttere, hæse mågeskrig blandet med glade menneskers stemmer. Frisk og vellugtende havvand med levende rødspætter i hyttefadene o.s.v.

Det var dengang...!

Sigurd Borch, Spangsbjerg Kirkevej 22, f. 1910. Tidl. direktør og medstifter af Esbjerg Ugeavis.

Forfatter til »En Esbjergdreng fortæller – om løse typer og aviser« (Hist. Samf. 1986).

Erindringsbilleder - III

Årre Sogn sidst i 1800-tallet

Af V. S. Lauritsen

Indledning

V. S. Lauritsen blev født i 1876 i Årre degnebolig. Han tog studentereksamen fra Ribe Katedralskole 1896, blev cand. mag. i historie, latin og engelsk i 1904. Var bl.a. lektor ved Haderslev Katedralskole fra 1920 og senere rektor for Herning Gymnasium i 1923 for at ende som rektor for Roskilde Katedralskole fra 1932 til 1947. Erindringerne er nedskrevet i 1959. Han døde i 1967. (Se nærmere: »Fra Ribe Amt 1990« s. 14-15.

Red.

Trange tider

Det var på landet. Det var i Vestjylland, i et sogn, der lå som en bakkeø, omgivet af brune lyngflader til alle sider, plettet af moser og kær og spredte husmandslodder. Det var på en tid, da der var nær til nabo, men langt mellem landsbyerne, så langt at en fremmed var en fjende, den vejfarende en vagabond. Det var på en tid, da skellet var skarpt mellem bonde og boelsmand, mellem manden til hest og manden bag studen, så skarpt at ingen gårdmandssøn giftede sig med en husmandstøs. Det var bondens tid i et bondeland. Det var i 1880'erne. Det var i en krisetid, da kornavl og kvægavl brødes i bondens bedrift, overgangstiden mellem dyrkningsmåder, en revolutionstid, der drev den svage fra ploven trods slid og slæb, en tid da gældbundne bønder brændte deres gårde af og kom i tugthus-

set, med mindre de foretrak at hænge sig på en hanebjælke i den tomme lade. Det var i frihandelsens og frikonkurrencens tid, hvor de frie bønder opgav deres frihed og gik i andelsforeningernes fællesdrift. Det var i en tid, hvor den jævne, simple bondemand blev til landbruger og gik af som et tal i landbrugernes organiserede sammenslutning, en tid, hvor husmænd i skarevis forlod hus og jord for at finde føden i Nebraska, Dakota, Utah, Minnesota og Texas, og hjemløse strejfer for kortere eller længere tid tog ophold i de forladte hjem. Ingen lagde dem hindringer i vejen. Der blev ikke spurgt om papirer af nogen slags. Sognet havde sin sognefoged. Det var øvrighed nok, at han var bonde som en selv. Folkets frihed var sikret efter grundloven, og den gav sig ikke af med småtterier som sognestyre. Det kunne man selv ordne på gammel vis. Desuden havde hver bonde brug for løs arbejdskraft på visse tider af året, og hvert hjem brug for en håndsrækning til et eller andet, som nogen af disse hjemløse gav sig af med, og som man enten ikke forstod sig på eller nødtigt ville have at gøre med: Skoflikning, klinken, børstenbinderi, blikkenslageri, ting, de folk havde lært i tugthuset, rensning af brønde, flåning af selvdøde kreaturer, mergelgravning m.m.

Man fandt sig i lidt rapseri fra disse folks side, dels fordi man havde brug for deres arbejdskraft og færdigheder, dels fordi ingen bonde holdt af at blive uvenner med dem.

Mændene var stærke, frygtløse karle, der ikke gik af vejen for et slagsmål og ikke havde langt til knivene. Det var de mørke nætters mænd, ikke ufarlige under brændevinens og sultens svøbe. For deres kvinder var latter en dyd, tilfals for lidt sul, om nogen havde lyst.

Der gik mere frasagn om det liv, der førtes i udkanten af sognene, end der var sandhed i. Vel var drukkenskab og slagsmål almindelige foreteelser i de kredse. Men de fandt også sted mellem bønderne. Lidt fællesskab om kvinderne var der vel også. Men der var også bønder, der ikke gik af vejen for at begære næstens hustru, når næsten var drukket fuld. Man havde såmænd ikke så meget at lade hinanden høre på de områder, om talen skulle falde på det. Det var bedst ikke at kaste med sten, når man selv havde ruder, der kunne slås ind. Trods alt hvad man kunne sige om Sorte Bertels mørkhudede kone, var hendes børn lige så mørke på hud og hår som hun og Bertel, så det med mandfolkebesøg om natten, når Bertel var borte, og for ens livs sikkerheds skyld kun da, var vel kun snak. Det var dog vidst og sandt, at Bertels børn kunne gå med tiggerpose i tre sogne og altid få dem velforsynet, ikke sjældent med lidt sølv mønt mellem varerne, hvordan det nu end kunne være. Denne kæmpestore tater var arbejdssky, men mørkerød var han ikke. Klinke kopper og kander kunne han, lodde kedler ligeså, om man ellers vovede sig ud til hans hus.

Der var Maren, der boede alene i et parum i resterne af fattighuset. Hendes børn var forlængst voksne og var udvandret til Australien. Hvem der var far til dem, vidste man ikke. Maren vidste det heller ikke. Hun sagde, hver gang præsten formanede hende, før barnet skulle døbes, til at udlægge faderen, at det kunne hun ikke. Der kom jo så mange,

nætterne var mørke, og hun sparede på lyse-
ne.

Der var Adolf, der flåede spædkalve og helst gjorde det, mens de var levende, så var skindet lettest at få af dem. Som anden specialitet havde han at kunne forudsige dødsfald. Mange var bange for ham af den grund, og han fik rigeligt, når han dukkede op og efter et par kraftige kaffepunche kunne sige, at han ikke havde set lys eller ligskare her. Hans seerevne satte ham også i stand til at se spøgelse, selv den onde havde han undertiden mødt. Man skulle lade være med at give ham hånden og ellers slå kors for sig og bede fadervor højt. Den onde lå tit i stalden om natten, i krybben foran køerne, eller i laden. Han var i mørket kendelig på sine to gloende øjne. Han kunne også godt ligge under sengen. Man skulle altid blot slå korsets tegn for sit bryst og bede fadervor højt, så forsvandt han og kom ikke mere i den omgang. Fader-
vor var altid godt.

Der var Lange Ole af zigeunerslægt, umådelig lang og umådelig tynd. Uhyggelig lød hans hæse stemme, når han under vilde gebærder slog over i en mængde ord på et fuldkomment uforståeligt sprog; uhyggelig så han ud, når han i fuldskab jonglerede med de lange, skarpe slagterknive, som han viklede skødesløst ud af noget sammenrullet tøj og svang omkring hovedet på de forskrækkede koner og piger, før han skulle slagte det 300 pounds svin til julegildet. For Lange Ole benyttede man til storslagtning. Han bovtak altid svinet, for at blodet kunne løbe langsomt af. Derved undgik man de voldsomme sprøjt ved en pulsårestikning; blodet løb langsomt og jævnt, hvilket bevirkede lettere behandling til pølser og pandekager. Med sine kæmpekræfter kunne han holde svinet på plads ved at lægge sig frem over det og

efterhånden lade kniven skære sig længere og længere hen under halsen til pulsåren. Under parteringen forbeholdt han sig et bestemt stykke langagtigt flæsk, som han slugte rå og altid foran de hvinende kvinders øjne. Det blev hans død. Han døde efter slagting af et svin med rødsyge.

Der var moseslægten med faderen Laust, der havde siddet 16 år i tugthuset, sønnen Greis, der havde siddet i 4 og senere fik 8 år, hans søn igen, unge Laust, der fulgte godt i dynastiets fodspor med et ophold på 4 år for en sædelighedsforbrydelse. Disse folk erindrere jeg kun som brøndgravere. Greis omkom i en brønd med en ed på læben: Nu måtte brønden fanden gale mig godt styrte sammen for ham.

Der var Røde Rasmus og hans sønner, der kun var farlige som fulde. De boede i et lyngtækt tørvehus i en mose.

Der var Sorte Henrik og hans kvinde Stine med sit plattyske, uforståelige sprog. Henrik var en stor, sortsmusket tater, hvis arbejdskraft man kun kunne få ved at bestikke Stine. Lille, spinkel og beskidt som hun var, havde hun krammet på tateren. Ingen vidste hvorfor. De kunne bruges til kartoffeloptagning og roelugning, Henrik desuden til møgspredding, mergelgravning og tørveskær. Engang imellem havde de delirium, men aldrig samtidig. Henrik hørte heller ikke til de mørkerædde. Han færdedes lige lydløst i hønsehuse og kartoffelmarker og skyede så vidt muligt arbejde. Man sagde, at hundene var bange for ham og luskede knurrende bort, når han kom. De vovede ikke at gå ad ham. Ingen vagabond holdt til hos Henrik. Hvad han og Stine kunne erhverve sig af brændevin, drak de selv.

Der var Karl og Line. Hos dem var alle omstrejfer velkomne, når de blot kom med

brændevin. At det gik vildt til med drik og slagsmål, var Karl et levende vidnesbyrd om. Det ene ben var kortere end det andet, ikke så lidt endda, og knæet var stift. Under et slagsmål var han blevet smidt ud af huset, noget hårdhændet, for han havde fået det ene ben brækket. Han havde selv måttet sætte det sammen, og resultatet var blevet mindre godt. Han haltede stærkt og måtte altid gå med stok. Han kunne magte Line, der fik sine regelmæssige bank, men holdt fast ved ham alligevel trods alle forsøg fra hendes families side på at få hende fra ham. Hun hed Rosaline og var plejedatter af en etatsråd, hed det sig, i Ribe. Mens børnene var små, foretog hun en gang eller to om året en tur til sin fødeby og vendte hjem med tøj og andet godt fra sine søstre, den ene gift med en kancelliråd, den anden med en assessor, sådan fortalte hun da. Noget sandt var der vel i det. Jeg har hørt hende fortælle om baller på latinskolen, hvor hun var med til, og om en indvielse af et eller andet på latinskolen, hvor hun var sammen med sin familie. Skolen havde en mængde udstoppede dyr, bl.a. en brun bjørn, fortalte hun. Det var i hvert fald sandt. Karl havde været en rask skomagervend, som hun havde lært at kende på borgerballerne. Hun og Karl var lovformeligt gift. At dømme efter deres to børn, Martin og Karen, må Line have været meget smuk i sine unge dage, for kønnere børn end de to havde ingen i sognet. På det tidspunkt, da jeg kom Karl og Line på nærmere hold, var al skønhed dog gået tabt for Line. Det hed sig, at hun kunne tåle mere brændevin end Karl. Det var måske rigtigt. Han fik engang imellem delirium, Line ikke. Hvis han tog hovedparten af den indkøbte brændevin, havde hun en reserve, som Karl ikke kendte noget til. Jeg har engang som dreng set hende hale en flaske frem under

skørterne. Den hang i et stykke tid mellem hendes ben, og rebet var fastgjort omkring hofterne. Handlingen fandt sted ved et dige på vor mark, mens jeg flyttede køerne. Line fandt ingen grund til at skjule noget for mig.

Enkelte husmænd klarede sig fri af fattigvæsenets skær og af forbindelse med de af samfundet udstødte trods det nære naboskab.

Der var Hans Pot, der en tid handlede med jdepotter og senere med helmisses. Hans ven fra en tidlig ungdomstid havde haft større held som handelsmand og endte som bankdirektør. Måske var det dette bekendtskab, der gjorde, at Hans ikke gik til bunds i det økonomiske ragnarok. Han var hæderlig, også som fattig hus- og handelsmand, og den første i sognet, der plantede læbælter om sine magre marker.

Der var hans nabo Kresten med to køer i bedriften. Da den ene ko døde, trak konen ploven sammen med den tiloversblevne. Uheldigvis lod Kresten sig friste til pengetyveri, der var stort nok til køb af en ny ko. Derved henledte han mistanken på sig. Han fik 6 x 5 dages vand-og-brød og mistede sin borgerlige ære, hvad han rigeligt fik at føle. Der gik ikke bud til ham om arbejde. Han var den eneste i sognet, der var stemplet som tyv. Det var nok. Så skete der en del år efter noget, der satte tingene på plads. En tyfusedemi brød en sommerdag ud i sognet. Mor fik også den frygtede sygdom, og vi var faktisk afspærrede fra omverdenen i ugevis. Sådan var forholdene den gang. Vor tjenestepige forlod straks sin plads. Folk undgik at komme i nærheden af huset. Skulle det endelig ske, at en måtte tale med far, foregik samtalen udendørs og på lang afstand. Det var et par år, før mine to ældre søstre skulle begynde at gå til præst, jeg fyldte 10 om efteråret, og selvom vi sled nok så meget med markar-

bejdet, forslod det kun lidt. Alle naboer havde høstet og kørt ind. Vi var ikke færdige med at høste, ja, jeg brugte leen, når far måtte smide den, da en eftermiddag Kresten og hans kone stod i køkkenet. Om det havde været Vorherre selv, der var kommen, ville jeg ikke være blevet mere forbavset. Kresten og Ane i vort køkken! Og mor lå i huset af tyfus! De var kommet af sig selv for at hjælpe. Hvem der var mest bevæget, far eller Kresten, husker jeg ikke, men jeg ser for mig Kresten, der strøg sig længe over øjnene med den ene hånd, mens far tavs holdt den anden hånd i begge sine stærke hænder. Kornet blev høstet, og kornet kom i hus. Et par år efter kunne far meddele, at Kresten havde fået æresoprejsning. Han havde fået sin ære igen. Han havde det oven i købet skriftligt; Kresten og Ane kunne efter flere års forløb igen vise sig i Guds hus. Kresten kunne gå i sin grav som en ærlig mand, når den dag kom, da Gud kaldte ham til regnskab. Ordene om, at tyve og røvere ikke skulle arve Guds rige, gjaldt ikke ham.

Der var den lille rødskæggede Thomas, der levede et sky og indesluttet liv sammen med sin søn i huset som eneste hjælper. Han havde foruden får og et par magre køer to små heste. Hvordan han fik føden til en sådan besætning, var alle en gåde. Han tog aldrig arbejde hos andre. Var han selv tavs, var andre tavse om ham. Hvad man ikke kunne forstå, skulle man ikke udtale sig om. Han kom sjældent i kirke, og aldrig om sommeren. Måske overtrådte han Guds bud om at holde hviledagen hellig. Det rygte gik, at hans heste var set på andre folks marker i de mørke nætters tid. De efterlod sig intet spor. Der var kun een forklaring, og det var, at Thomas havde bundet poser op under halerne på hestene. Jeg har et par gange set ham på vor

mark, hvor han gik og samlede kokasser op og puttede dem i en sæk, som han havde hængende ned foran sig. Det var i middagsstunden, hvor man i enhver gård sov til middag, at han på den måde skaffede sig lidt ekstra gødning til sine marker. Det var mergel og gødning, der dannede grundlaget for afgrødens trivsel i en tid, hvor for mange køer forarmede en mand, hvor svineavlen kun i ringe grad var baseret på eksport, hvor een spand ajle var mere værd end en spand skummet mælk, hvor ejeren af en middelstor bondegård i formue- og indtægtsskat ikke sattes højere end til halvdelen af en kos værdi, og hvor hvert sogn havde sin bonde, der gik konkurs.

Mit kendskab på nærmere hold til hedens folk skyldtes mit hjemms stilling i det sluttede samfund, som et sogn udgjorde. Far var degn, d.v.s. lærer og kirkesanger. Til embedet hørte en jordlod på 5 hektarer, hvoraf det meste lå et godt stykke fra degneboligen og grænsede op til de hedestrækninger, der mod nord adskilte sognet fra de to nærmeste sogne, hvoraf ingen kunne ses undtagen fra de øverste glughuller i kirketårnet. Han var eneste søn fra en større sønderjysk gård, Ismajgård, midt imellem toldstederne Foldingbro og Baungård. Han var landmand med liv og sjæl, var blandt de første, der anvendte kunstgødning, opsamling af ajle, indførte yorkshire-svin, såning af roer, fodring med olie-kager, forbedring af koracen ved køb af angelkoen og eksperimenterede med opfedning af beder til eksport til England. Desuden drev han en årrække en købmandsforretning med kolonial-, manufaktur- og isenkramvarer. Mor havde fået sin uddannelse i landhusholdning på Langtvedgård i Sønderjylland og forestod selv bagning, brygning, kartning, spinding og indtil oprettelsen af andelsmejeriet oste- og

smørproduktionen. Vi havde jævnt hen på de forskellige årstider brug for løs arbejdskraft. Den var at finde på heden, og jeg var den, der blev sendt ud for at skaffe den.

En bryllupsfærd på heden.

Det må have været i 1880. Jeg havde ingen yngre søskende dengang og må have været 4

Søren Lauritsen, f. 18. april i Mejlbj ved Rødding, d. 28. april 1928. G.m. Maren Anthonsen f. 18. august i Sønderho, d. 20. april 1929.

Søren Lauritsen var fra sit 16. år vinterlærer forskellige steder. Efter krigen i 1864, hvortil han ikke blev indkaldt, valgte han at blive dansk statsborger. Han afstjente sin værnepligt ved artilleriet, og efter ophold på Blågård og Gedved seminarier fik han i 1867 lærereksamen. Han blev derefter først vinterlærer i Ansager og andenlærer i Sønderho, og i 1874 blev han kaldet til førstelærer og kirkesanger i Årre. Fra 1901 til 1913 var han førstelærer og kirkesanger i Sønderho. Efter pensioneringen boede familien først i København, senere i Esbjerg.

år, da det bryllup fandt sted, det første, jeg var med til.

Brylluppet stod i fattighuset, der lå yderst mod nord i sognet langt ude på heden, vel nok en halv times gang fra kirken ad en elendig hedevej en god del af strækningen. I fattighuset boede Ellen og gamle Jes. Ellen hjalp undertiden til i vort hjem, når der var brug for ekstra hjælp, og Jes havde vi brug for til tærskning af korn og andet arbejde, når det påkrævedes på mark eller i have eller til at trække en ko til marked i Varde. Jeg mindes Ellen ved smørkærning. Når hun havde slået smørret i smørfjerdningen, færdig til aflevering hos købmanden, glattede hun overfladen pænt ud med en langfinger, som hun hypigt vædede i munden, og tegnede til sidst med fingeren et dybt kort tværs over. Det betød god pris for smørret. Der var velsignelse gratis med til købere. Jeg mindes gamle Jes for andet end som daglejer. Da jeg som syvårig havde været på min første udenlandsfærd hos min onkel og tante og min jævnaldrende fætter Kristian i Lintrup Nørkro syd for grænsen, og min ældre fætter Laust fulgte mig til toget i Holsted og derfra med toget til Bramming, stod gamle Jes på perronen og ventede på mig for at følge mig den lange tur fra Bramming og hjem. Vi havde hver for sig gået et par mil omkring 14 km - for nu at gøre det samme igen. Ja, man gik på de tider, enten man var 7 år eller 70. Midtvejs mellem Bramming og Årre standsede Jes op ved et hus, hvor der boede en kone, som jeg senere erfarede kaldtes Spil-Else. Hos hende blev jeg anbragt på en træbænk og sov et par timer, hvorefter vi fik varme æbleskiver, inden vi stavrede videre hjemad mod Årre.

Men tilbage til brylluppet i fattighuset. Det kom sig således, at Ellen og gamle Jes havde en datter, der skulle giftes. Hun havde tjent i

Varde og havde lært en skomagervend at kende, og nu skulle de to unge giftes. Som skik og brug var, skulle brylluppet finde sted hos brudens forældre, og derfor blev det i fattighuset i Årre. Vielsen skulle foretages i Årre kirke. Der var behørigt lyst til ægteskab i kirken 3 søndage i træk, og bryllupsdagen var berammet. Det må have været en hverdag, eftersom det viste sig, at der ingen præst var mødt op til vielsen. Sandsynligvis har vielsen været fastlagt til en af de første timer om eftermiddagen af hensyn til præsten. Det var en kold vinterdag med sne og blæst, og meget sne lå i forvejen over marker og veje, hede og kær. Brudefølget havde forlængst travet sig den lange vej til kirken, for naturligvis var der hverken bønder eller husmænd med heste, der kunne tænke sig at køre for folk i fattighuset. Der var ingen præst. Følget stod i våbenhuset og ventede. Der fandtes ikke opvarmede kirker dengang. I våbenhuset stod de fire ligkistebænke på den ene langsiden og en længere bænk uden ryglæn på den anden. Døren ind til kirkerummet var lukket, døren ud til kirkegården stod åben; man ventede jo på præsten. Sneen hvirvlede ind; men man var dog i læ for blæsten.

Det var et lille følge; vel højst en 12-14 stykker, brudeparret medregnet, folk af de fattigste, folk fra nærmere eller fjerne dele af heden i den ende af sognet, måske også et par bekendte af brudgommen, som var forlovere for ham. Det skulle der være.

Det var koldt. Man ventede på præst og degn.

Degnen var far. Han var et par gange oppe i kirken for at høre, om præsten måske kunne være i sigte fra anden vej end den sædvanlige. Præstegården lå i Fåborg, og i almindelighed skulle han komme over Fåborg banke, der var synlig i lang afstand såvel fra degneboli-

gen som fra kirkegårdsdiget mod syd eller fra svenskerhøjen på den nordøstlige side af kirkegården. Det kunne jo være, at vejen til Fåborg var ufremkommelig på grund af snefyngningen, og at præsten havde været nødt til at køre over Rodbæk eller Agerbæk og fremover hederne til Tranbjerg. Der gik en time; der gik en times tid til; men der var ingen vogn at se hverken fra Fåborgsiden eller Tranbjergsiden. Det led ud på eftermiddagen. Snefoget og blæsten tog til. Engang blev far længe borte. Mor troede, at præsten endelig måtte være kommen, og at vielsen nu måtte være igang. Der kunne godt gå en lille time med det. Der skulle synges 3 salmer, præsten skulle holde en tale til brudeparret, og der skulle ofres til præst og degn. Men far kom hjem og sagde, at præsten endnu ikke var kommet. De var vrede deroppe i kirken og talte om at gå hjem nu, brylluppet måtte opsættes til en anden gang. Bruden sad på en bænk og græd. Far var vred. Dette her var synd. Han havde været nede hos Mine, der havde gården nærmest kirken, og nu var karlen dér fra gården til hest ad Fåborg til for at hente præsten. Mandfolkene var ude på kirkegårdsdiget for at se, om rytteren kunne komme igennem. Det så ud til at gå. Han red hurtigt til. Om alt gik vel, kunne præstens vogn være fremme om en god times tid.

Vi drak vor eftermiddagskaffe. Far var tavs og trommede med fingrene på bordet. Det var tydeligt, at han var vred på præsten. Mor var bekymret for, at han skulle fare op, når præsten kom, og rette skarpe beskyldninger mod ham for hans forsømmelighed. Præsten var jo degnens overordnede. Men hun kendte også sin mands sind. Dette her var uretfærdighed mod de fattige; det var synd. Det begyndte at mørkne. Dagen gik på held. Endelig kom præstens vogn i syne på Fåborg

banke. Den kørte i susende fart. Det var næsten, som når nogen kørte med doktoren eller jordemoderen. Man kunne se, at kusken engang imellem løftede sig i sædet og lod pisen smælde over de halvkræmte heste. Det syn formildede øjensynligt far. Han ilede op i kirken, åbnede døren ind til kirken, fik brudefølget anbragt i de øverste kirkestole, fik ringet med den store kirkeklokke og nåede at komme tilbage til degneboligen og tage imod præsten, hvis præstekjole og krave opbevarede hos os. Præsten var dybt bedrøvet. Han havde glemt brylluppet. Mor fulgte med op i kirken. Hun fortalte senere om den vielse. Præsten gjorde følget en undskyldning og gav hver af de tilstedeværende et varmt håndtryk. Han kendte næppe nogen af dem. Det var jo ikke folk, der om søndagen søgte Guds hus. Dertil havde de ikke tøj. De var for fattige. Han bad far tænde de store alterlys. Det var aldrig før sket til noget bryllup. De lys blev kun tændt, når der var altergang. Fars malmrøst havde aldrig tonet skønnere under salmesangen. Det blev en betagende solosang.

Præstens tale til brudeparret var inderlig og smuk, og da præsten havde lyst den gamle velsignelse: Herren velsigne dig og bevare dig! Herren lade sit ansigt lyse over dig og være dig nådig! Herren løfte sit åsyn på dig og give dig fred! var der megen snøften og meget med hænder, der skulle op over øjne og kinder og stryge det våde væk, der løb ud af øjne og mund. Gud havde været iblandt dem, hos dem, set dem, dem, de fattigste, de usleste, de foragtede, de største syndere af alle, dem der ude fra heden. Gud havde vedkendt sig dem. Gud ville være dem bekendt som sine børn. Gud var ufattelig god. De stod med sænkede hoveder og turde ikke se på præsten eller på hinanden, ikke nu, ikke end-

nu. De var i kirken, i Guds hus. Ikke se op, ikke endnu, ikke i kirken, Guds hus, Hans hus. De vandrede ud af kirken, stumlede gennem våbenhuset og tørnede ud på kirkegården, ud i det fri, ud mellem de henfarne. De var sig selv igen. De levede. De skulle hjem til festen. Gud var god, javist var Gud da god, og sneen fæg i blæsten, i strid modvind. Det var dejligt at være til.

Præsten kunne nok ikke komme med til brylluppet. Åh nej! Det kunne man heller ikke vente. Men degnen? Og degnekonen? Hvis det ikke havde været sådan et Herrens vejr, så skulle degnen og degnekonen nok være kommen, mente gamle Jes og Ellen. Skidt med præsten, bare vi havde degnen. Men der var jo det vejr, og der var jo også et stykke vej at gå, og føret var jo noget træls. Han sang nu så dejligt, den degn, og han var en god mand. Ja, madammen var også god, det var da vidst. Det var gode mennesker, de degnefolk. Degnen havde ikke bestemt sagt nej til at komme.

Og følget stred sig hjemad med brudeparret i spidsen.

Men i degneboligen blev der holdt rådslagning, og mørket faldt på. Resultatet blev, at far og mor besluttede at tage afsted. Hvad der afgjorde sagen til den side, var sikkert det, at der kunne være værre bryllupsgæster til stede i fattighuset end dem, der havde været med i kirken, og andre, uindbudte fra hedestrækningerne ind over Fåborg og Gunderup, kunne indfinde sig for at være med til gildet, og hvad kunne gamle Jes stille op med dem? Der ville blive godt med brændevin. Det havde de karle altid med sig. De kom med brudegave, og hvad så? Gamle Jes blev hurtig fuld, blev drukket under bordet og var dermed ude af spillet. Et brændevinsgilde endte altid med slagsmål. Vagabonder kunne

vel også finde vej til stedet. Ja, hvem kunne komme af de mest berygtede fra de kanter af heden? Der var hele moseslænget fra Fåborg hede, Grejs og hans sønner – Grejs havde sidst 16 år i tugthuset, en af sønnerne, Laust var lige blevet løsladt – og der var Røde Rasmus og hans sønner, alle straffede for tyveri og vold, ja, der var Sorte Henrik, tateren, den kæmpestore karl fra Gunderup mark, hvem alle frygtede når han var fuld, og der var andre lidt mere langvejs fra, »amtmanden« fra Knoldeflod f.eks. Knivene sad løse hos disse folk. Jo, far ville derud. Gamle Jes og Ellen skulle ikke stå alene sådan en dag. Mor turde ikke lade far gå alene derud under disse forhold, og, hvad der var mere mærkeligt, jeg fik lov at være med. Så meget var jeg i dagens løb blevet klar over, at der hele tiden havde været noget usædvanligt på færde, et bryllup uden præst, en karl sendt afsted til hest i flyvende fart, far urolig og rastløs og vred, mor alvorlig og bekymret, og nu ængstelig, endelig en præst, der hurtigt kørte hjem igen og ikke ville med til bryllup, ja, hvad var et bryllup for noget, en brud, en brudgom, og nu disse sære navne på mulige gæster med knive, måske lange knive, brødknive, gamle Jes under bordet, Ellen alene, og far, ja når far og mor var med, var jeg da ikke bange. Jeg skulle se et bryllup, en brud, en brudgom, Sorte Henrik, Røde Rasmus, tugthusfolk, altsammen ude hos Ellen og gamle Jes, og gamle Jes under bordet.

Jeg var spændt, mit sind opladt ind til en verden, fuld af mærkelige ting, en verden, som far absolut skulle leve med i...

Vejret havde bedret sig lidt. Vi tog afsted. Jeg har et fotografi fra den tid af mine to søstre og mig og kan se, hvordan jeg har set ud i søndagstøjet. Jeg har også et billede af far og mor fra den tid. Sådan har de altså set ud

dengang, den stærke degn fra Årre og hans godtgørende kone med det alvorlige, vidunderligt skønne ansigt og det milde sind.

Vi travede afsted. Da vi kom til vejen ind over heden, tog far mig på armen. Sneen lå tykt hen over lyngen, og det kunne jeg ikke klare med mine ben. Nogle steder var lyngen højere end jeg selv. Vi nåede i god behold fattighuset og måtte først ind i den vestlige ende af huset, hvor Maren boede. Hun lavede sorte gryder. Derinde måtte vi af med overtøjet. Jeg blev løftet op på en bilæggerovn og tøjet nøje efterset. Jeg var ikke blevet våd af sneuren. Ovnens var lun. Det var ganske morsomt at sidde oven på en kakkellovn uden ild og blive gennemvarmet. Det var mærkeligt, og hende i det lave vindue bag en bænk stod et lille lys og blafrede mod den tilfrosne rude med et sort kighul i. Der var to indgange til fattighuset, og på samme side. Da vi var færdige hos Maren, gik vi ud i mørket og ind ad den anden indgang, ind til Ellen og gamle Jes, ind til brylluppet.

Nå, sådan så et bryllup ud. Jeg holdt mor fast i hånden. Det så ikke rart ud dette her. Langs siderne af et langt, smalt bord sad store skæggede mænd og tykke koner på træbænke uden ryglæn og larmede op i munden på hverandre. Ansigterne glinsede som af fedt, der var smurt hen over det hele. Der blev råbt meget op, da vi trådte ind. Alle var glade, og alle råbte: Walkommen, Lausen, walkommen! Vi var velkomne, og far smilede og nikkede til alle. Der blev gjort plads lige overfor brudeparret. Far skrævede over bænken og hjalp mor og mig over. Man var godt igang med at spise suppe og kød, da vi kom, men der var nok til os også. Der blev spist, og der blev snakket, og der blev leet. Far holdt tale, og far sang, og der blev stille i det lille rum, mens tonen fra himlen tonede gennem

hans gudbenådede stemme til ordene: Det er så yndigt at følges ad for to, som gerne vil sammen være, og brudgommen sad med bruden i hånden, og de var dybt bevæget; det var til dem, tonen lød, tonen fra himlen, tonen fra Guds rige, fra Paradiset, i løn sang englene med i kredsen om Guds gyldne trone. Og gamle Ellen sad med tåreblanke øjne og åben mund og så på far, så hvert ord og hver tone, der udgik fra hans mund til hendes lille pige på hendes højtidsdag, hendes bryllupsdag. Gud var god, Gud ville altid være god. Gud havde sendt degnen til fattighuset. Gud var fulgt med fra kirken og ud over heden, var fulgt med degnen, da præsten ikke kunne komme. Gud ske lov og tak.

Jeg så en brud og en brudgom. Sådan så de altid ud. Hvor var de fine og smukke, og hvor smilte de venligt til mig over bordet. Jeg så og så. En brud havde en fin, sort kjole på. Hun havde en grøn krans om håret og et hvidt slør fra kransen ned til armene. Brudgommen havde også sort tøj på ligesom far og hvidt kravetøj med sort slips ligesom far. Mon folk tog hatten af for ham, ligesom de gjorde for far? Og han var fra Varde. Dér havde jeg aldrig været, men far og mor havde været der, og jeg vidste, det var en by, hvor alle husene var bygget sammen, hvor der var mange butikker, og hvor der ingen veje var, men gader med store, flade sten til at gå på, og hvor man altid gik med støvler på og i fint tøj. Og dér var brudgommen fra, og dér skulle brud og brudgom bo efter brylluppet. Jo, det var fine folk, og jeg skulle nok tage hatten af for dem, når jeg engang kom til Varde med far og mor. Jeg skulle sagtens kunne kende dem igen, når de kom med hinanden i hånden, hun med krans og slør på og han i sort frakke og med hvidt kravetøj ligesom far og med manchetter, der ragede ud over hænder-

ne ligesom hos far og præsten. Andre mænd havde jo ikke noget sådant på. De havde sort krave og ingen manchetter, og konerne havde ikke grøn krans og hvidt slør om håret. Men de gik heller ikke i Varde, gik ikke på gader. De gik kun her hjemme i Årre, hvor der var veje til at gå på med træsko på og ingen til at tage hatten af for undtagen for far og mor, og så om søndagen for præsten, når han kom kørende. Men far og mor var nu også fine og smukke, selvom de ikke var brudepar. Mor havde ikke krans og slør, men hun havde guldkæde om halsen, et gulddameur i brystlommen, guldbroche ved halsen og guldringe i ørerne. Mor var dame, og folk kaldte hende altid madammen, når de talte til hende. Far kaldtes Lausen. Det var fint at hedde Lausen, og derfor tog folk hatten af for ham, selvom vi kun havde veje at gå på. Mig smilte folk til, og nogle sagde, at jeg var en lille uglspil, men kun når jeg gik med far, og når han standsede og snakkede med dem. De tog også hatten af, når de gik. Mor sagde, at det skulle jeg også lære, og at far ikke hed Lausen, men Lauritsen; men det kunne folk på landet ikke sige; folk i Varde kunne, og præsten kunne, og de sagde det. Jeg kom også nok engang til at hedde Lauritsen, når jeg blev lige så stor og lige så dygtig som far, og jeg kom til at bo sammen med folk, der kunne sige det rigtigt. Det måtte vel være i Varde.

Der var meget at undre sig over i fattighuset. Der var ingen gårdsplads, ingen stald, man kunne gå ud i efter maden, hestestald for mænd, kostald for koner. Jeg måtte ind hos Maren. Hun havde en sort gryde. Den var blank og fin. Mor sagde, det var en potte, og Maren lo. Jeg kom igen op på den morsomme kakkelovn, og mor snakkede med Maren, der altid lo og ingen tænder havde i munden. Gamle Ellen havde dog een tand,

en stor, gul en, der lignede en af de ravknapper, som mor havde i sin knapskuffe, men den var meget længere. Den sad i overmundten og kunne ses, når hun lo. Maren så nu morsommere ud, når hun lo; man kunne se tungen bevæge sig langt inde i munden på hende.

Da vi kom ind igen hos Ellen og gamle Jens, var stuen helt forandret. Det lange bord var væk. Langs de to vægge på langsiden stod to bænke, det var ikke rigtige bænke, det var smalle brædder, der var lagt over øltønder eller brændevinstønder, som vi også havde nogle af hjemme. Nu kunne man læne sig tilbage mod væggen, men den var kold og fugtig. I et hjørne af stuen hang en petroleumslampe med en grøn skærm af blik ligesom den, vi havde hængende over bordet i køkkenet, men meget mindre; men stuen var jo også meget mindre end vores køkken, og der var endda intet komfur. Der var intet køkken, men i forbindelse med stuen var der et ildsted, hvor man kunne se ilden flamme op omkring en stor, sort gryde og røgen stige op gennem et stort, sort hul. Det så uhyggeligt ud. Der var intet sovekammer, men der var en skabsdør, og bag den var der noget, mor kaldte alkove, og derinde sov Ellen og gamle Jes i et sengested med dyner. De kunne lukke skabet op og kravle op i sengen med det samme. Maren havde også sådan en alkove at sove i. Foran det skab var det, at brudeparret havde siddet, da vi spiste. Nu stod der en bæk, der var ligesom den anden bæk, et langt bræt på to tønder. I et hjørne stod der en kasse. Den skulle spillemanden stå på, når der skulle danses, og det skulle der nu. Spillemanden havde en violin, ligesom far havde, og han kunne spille ligesom far, men har var ikke degn ligesom far. Han var husmand og spillemand.

Jeg blev løftet op og sad på en bænk, for der var ingen plads på gulvet, når der dansedes.

Først dansede gamle Jes med bruden. Så dansede far med bruden, og derefter brudgommen med bruden, og så holdt spillemanden op med at spille. Han tog snart fat igen, og nu dansede far med gamle Ellen, og mor dansede med gamle Jes. Det så morsomt ud, når gamle Jes dansede. Han var ikke højere end mor, og så skød han ryg, ligesom Jens Bank gjorde, når han høstede korn om sommeren nede på marken. Derefter dansede de alle og lo og skubbede til hinanden op til bænken, jeg sad på. Det var nu slet ikke morsomt. Jeg måtte holde mig godt fast, og bænken blev skubbet helt ind mod væggen, der var våd og kold. Engang imellem tumlede et par ind over mig. Jeg kunne ikke komme væk og andetsteds hen. Der var ingen plads på gulvet, ingen plads i stuen. Jeg sad bag en mur af kæmpemænd og -kvinder, der drejede rundt og stødte til mig under larm og latter, folk af uhyre omfang og kraft, folk, hvis hoveder ragede helt op til loftet i det halvmørke rum, og som førte en kold blæst med sig hen over mit ansigt. Jeg kunne ikke komme ned og lege med andre børn. Der var ingen andre børn, og der var ingen plads. Der var kun en øredøvende larm og en kold blæst. Jeg var til bryllup i fattighuset, og jeg længtes efter at komme hjem i seng.

Under en pause sad jeg og så ned og opdagede gulvet. Det var jo ikke noget rigtigt gulv. Det var ligesom gulvet hjemme i kostalden bag køerne. Der var sorte, toppede sten med sand imellem, gråt sand. Stenene var af forskellig størrelse og form. Enkelte steder var der mest sand. Og da opdagede jeg noget i sandet, der lyste rødt. Dette røde skulle blive skæbnsvangert for mig. Under en ny pause

lå det der endnu. Det kunne altså ikke trampe i stykker. Jeg mavede mig ned fra bænken og skyndte mig derhen, fik fat i det og kravlede op på min plads på bænken. Det var en stump blyant på størrelse med min tommelfinger. Aldrig havde jeg set noget lignende. Det var ikke rundt, men bredt, ikke brunt, men lyserødt. Det var bredere end tommelfingeren og rødere end de sløjfer, mine søstre fik bundet i håret om søndagen. Det var en helt vidunderlig ting. Det kunne jeg lege med, når jeg kom hjem. Jeg kunne have det inde i hånden, når jeg lukkede den. Det gjorde jeg og stak hånden i bukselommen. Jeg længtes efter at komme hjem, at komme bort. Far skulle bære mig hele vejen hjem. Jeg kunne ikke gå med far og mor i hånden. Men jeg var slet ikke glad mere. Der var noget galt med dette her med den kostelige genstand. Jeg havde jo ikke fået den. Jeg havde fundet den. Jeg havde taget den. Jeg skjulte den. Andre måtte ikke se, at jeg havde den. Jeg var bange nu. Hvad ville der ske med mig?

Jeg fortrød, at jeg havde taget den. Men jeg kunne ikke komme af med den igen på det sted, hvor den havde ligget. Nogen ville se mig lægge den der igen, for jeg kunne kun komme ned fra bænken, når der var pause. Alle ville opdage, at jeg havde taget den fine blyant fra gamle Jes. Og hvad, når jeg kom hjem? Jeg kunne jo aldrig tage den blyant frem og lege med den. Var det tyveri, jeg havde begået? Var det sådan at være tyv? Jeg kunne aldrig blive glad mere, aldrig. Jeg kunne ikke komme af med den blyant nogen steder. Jeg skulle altid skjule den. Men Vorherre så alt. Han vidste alt. Han vidste, at jeg havde taget den, og at jeg skjulte den. Hvordan skulle jeg nogensinde kunne komme op i himlen til far og mor og mine søstre, når vi engang var døde? Mor ville blive bedrøvet,

når hun ikke også havde mig deroppe hos sig. Jeg ville komme i helvede, ned til Djævelen og alle de onde mennesker og blive brændt i den evige ild og skribe, og far og mor var borte og kunne ikke hjælpe mig op af ilden. jeg skulle brændes i den gloende ovn, der var ligesom den store bageovn derhjemme i bryggerset, når ilden flammede i den og gjorde den gloende, så gnisterne sprang fra stenene, sådan som de gjorde, når far stod med den store ildrager og skubbede mere og mere lyng ind i den gloende ovn, før vi skulle bage brød. Sådan ville Djævelen stå og skubbe lyng ind, til jeg brændte op. Hver dag skulle jeg brændes op i den evige ild.

Jeg ville hjem. Jeg frøs, og jeg knugede min hånd omkring blyantstumpen nede i lommen og kunne ikke komme af med den, og jeg kunne heller ikke beholde den. Jeg sad sløv og ænsede intet mere af, hvad der foregik omkring mig. Jeg ville helst dø, men jeg turde ikke dø, heller ikke leve; jeg turde ikke se op, turde ikke se noget menneske mere i øjnene. jeg sad blot og frøs, jeg ville helst blive ved at sidde og fryse, og de andre skulle blive ved med at danse, blot danse og lade mig sidde, ikke se til mig, ikke snakke til mig, bare lade mig være ene, altid ene, nu og altid, alle dage, så længe jeg var til ... gamle Jes skulle dø, Ellen skulle dø, de skulle allesammen dø, og så ville jeg en mørk nat gå ud og lægge blyanten dér henne i sandet mellem de sorte sten ... hvor var det nu, den havde ligget? Jeg kunne

ikke se det. De blev ved at danse hen over gulvet ... åh, jeg kunne ikke se det sted, ikke finde det, ikke komme af med blyanten ... jeg var så træt, og spillemanden spillede ... længere og længere borte ... langt ude på heden ... fjernere og fjernere ... jeg frøs ikke mere; jeg sad kun og rystede og kunne ikke lade være at ryste ... jeg havde taget blyanten, den var ikke min, og jeg knugede hånden om den i lommen ... jeg skulle bare sidde og dø ... alene ... og med blyanten knugnet i hånden ... det var straffen, Guds straf, ja, det er nok Vorherres mening ... ingen så det, ingen skulle få det at vide, før jeg var død, og så fik gamle Jes nok sin blyant igen ... en engel kunne jo flyve ned med den og lægge den mellem de to sten ... engle dale ned i skjul, hid de flyve med paradigrønt ... eller lægge den under juletræet ... det var dér i fattighuset, dér, hvor der var bryllup og brud og brudgom ... hos gamle Jes og Ellen ... ude på heden ... der dansedes ... der stod en spillemand i det ene hjørne, han var husmand ... og der hang en grøn lampe i det andet hjørne ... med petroleum i...

Og dette skal være lærer Lausen til ære, hurra!

Og dette skal være lærer Lausen til ære, hurra!

Og skam få den, der ikke lærer Lausen til ære vil drikke!

Hurra, hurra, den skål var bra, drik den a'!

Så dér kommer mor. Så skal vi nok hjem.

Fig. 1. Sydlige bunker i »Tirpitzstillingen«.

Tirpitzstillingen – før og nu

Af Leif G. Ipsen

1. Indledning

Den 1. juni 1991 blev en af kanonbunkerne i den såkaldte »Tirpitzstilling« i Blåvand åbnet som museum, og da museet lukkede med udgangen af oktober måned havde det været besøgt af i alt 38.500 personer i åbningsæsonen.

Hvad var nu baggrunden for, at man pludselig ville anvende en af de - naturmæssigt set - mest skæmmende reminiscenser fra 2. verdenskrig til at indrette »krigsmuseum« (dagspressens udtryk) i.? - Selve tanken var for så vidt ikke ny, men måtte skyndsomst henlægges, fordi man dengang endnu var for tæt

på begivenhederne fra »de fem forbandede år«. Der var såmænd kredse, som udfoldede bestræbelser for at få bunkerne sprængt og jævnet med jorden, men dette forehavende blev opgivet.

I foråret 1989 fremkom der imidlertid et forslag om - som beskæftigelsesarbejde - at rydde bunkeren og indrette »et permanent turistinformationssted« (betegnelsen ikke nærmere defineret).

Da projektet havde udpræget museal karakter og historisk perspektiv blev egnsmuseet og lokalhistorisk arkiv inddraget. Primo november s.å. fremsendtes en handlingsplan

til Blåvandshuk kommune med en række principielle betragtninger, som man bad om stillingtagen til, inden man gik i gang med projektet. Disse betragtninger gik bl.a. ud på:

1. Da stillingen aldrig blev færdigbygget, bør en egentlig restaurering *ikke* finde sted. Det ufærdige bygningsværk og dets forfald skal danne en betydningsfuld del af den forståelsesramme, der skabes på stedet.

2. »Kanonbrønden« (det centrale rum i bunkeren) bør forsynes med en transparent overdækning, hvorved der kan skabes et ideelt udstillingsrum her.

3. Udstillingen, der etableres, skal bl.a. belyse:

- a. Sammenhængen mellem bunkersanlæggene i Blåvandområdet og den tyske kystforsvarsstrategi,
- b. Omfang og art af de forskellige tyske anlæg i området (hær, luftvåben, marine),
- c. Planlægning og udførelse af de forskellige projekter (samspillet mellem Festungspionierstab, Organisation »Todt« og civile tyske/danske firmaer)
- d. »Tirpitzstillingen« (påtænkte anlæg, funktion samt relation til kystbefæstningsarbejdet i 1943/44).

Handlingsplanen blev godkendt og med nogen forsinkelse undervejs blev udstillingen klar til åbning i 1991. Så vidt den historiske baggrund for at åbne en museumsbunker her i området. For dem, der endnu ikke har haft lejlighed til at se udstillingen, kan denne artikel måske tjene som en »appetitvækker«, og animere til at aflægge et besøg i bunkeren for at få opfrisket en epoke i nyere tids historie her i området, som ikke tidligere er blevet dokumenteret.

1. »Tirpitzstillingen«

Hvorfra stammer nu dette navn? Beklageligvis må jeg sige, at jeg ikke har kunnet finde *historisk belæg* for at sætte navnet i forbindelse med det tyske slagskib af samme navn, som blev sænket af engelske fly den 12. november 1944 ved Tromsø. Teorien om, at der muligvis kunne være tale om reservekanoner til dette skib, har ikke kunnet bekræftes af Krupp's historiske arkiv. - I de dokumenter, jeg har haft adgang til, har man brugt betegnelsen »Schwere Batterie Vogelnest«. Skulle en læser kunne fremskaffe *dokumentation* for navnet »Tirpitzstillingen«, vil jeg meget gerne i kontakt med vedkommende.

Fig. 3. Feltmarskal E. Rommel t.v. på inspektion i Blåvand.

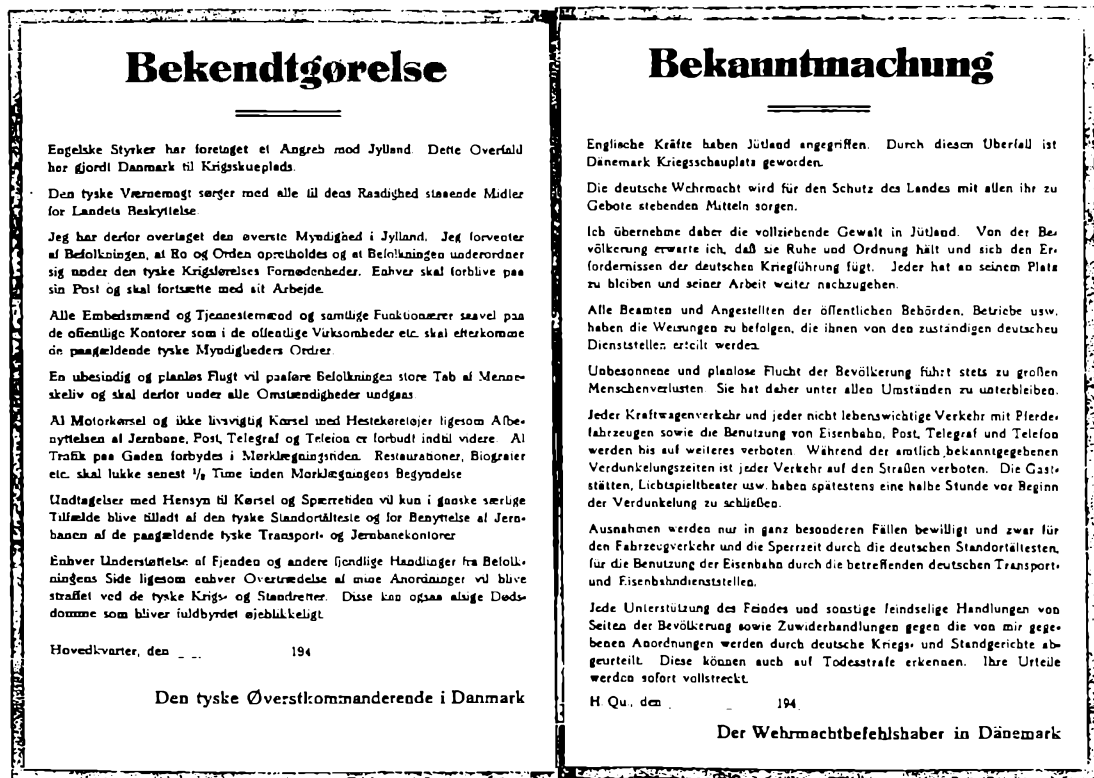

Fig. 2. Bekendtgørelse, klar til iværksættelse i tilfælde af allieret invasion.

2. »Tirpitzstillingens« rolle i kystforsvaret.

I november 1942 blev Jylland af den tyske værnemagt erklæret for »Operationsområde«, hvilket bl.a. indebar, at kystforsvaret langs den jyske vestkyst blev kraftigt udbygget. - At værnemagten vitterligt frygtede en kommende invasion kan udledes af fig. 2. Denne bekendtgørelse var fordelt til en række kommandomyndigheder, og manglede kun at få påført dato og årstal, før den kunne sættes i kraft.

I december 1943 inspicerede Feltmarskal Rommel anlæggene langs den jyske vestkyst og han var alt andet end tilfreds med det han

havde fået at se. Den tyske marines overkommando (OKM) havde længe ønsket et svært kystbatteri bygget i nærheden af Esbjerg for - i tilfælde af en invasion - at kunne beskyde indsejlingen til Esbjerg havn. Efter gentagne rekognosceringer valgte man at placere batteriet i Oksby, bl.a. fordi det her fra ville få 50% større virkningsradius. Det ønske kunne nu opfyldes.

For at forstå sammenhængen mellem »Tirpitzstillingen« og de mange andre bunkersanlæg langs med kysten, er det nødvendigt - meget summarisk - at ridse principperne for det tyske invasionsforsvar op.

I den yderste klitrække anlagdes en »I. linie«, der bestod af flankeringsbunkere (»F-stände«) og maskingeværbunkere (»R-stände«), hvorfra strandkanten kunne beskydes. Disse bunkersgrupper ligger normalt med ca. 500 meters mellemrum. - Foran dem (på strandbredden) var der etableret pigtrådspærringer og minefelter for at danne et første forsvar, eller - populært sagt - »lukke hullerne« mellem de befæstede områder.

Se fig. 3a, b og c.

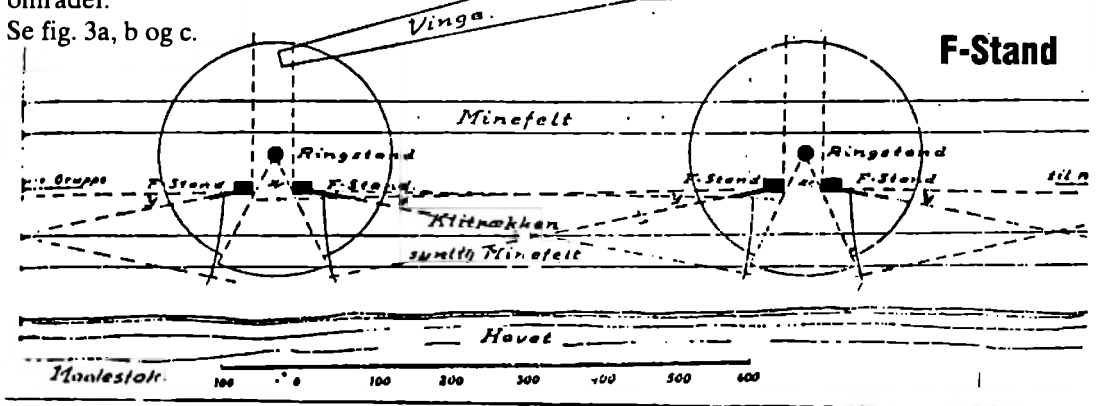

Fig. 3b

Fig. 3a

Fig. 3c

Fig. 3e

Fig. 3d

Bag 1. linie var der igen etableret pigtråds-, panser- og minespæringer i forbindelse med mulige fjendtlige indbrudssteder. Disse spæringer blev dækket af morterer, maskingeværer, panserværnsvåben og artilleri. Se fig. 3 d og e.

Længere inde i klitrækken eller i det nærmeste bagland placerede man »Hærkystbatterier«, hvis primære opgave var at tage en invasionsstyrke under beskyddning i selve landgangsfasen.

Fra Nymindegab til Skallingen var der i sommeren 1944 placeret ikke mindre end 6 Hærkystbatterier med hver 4 kanoner med forskellige kalibre og rækkevidde. På nordspidsen af Fanø var der yderligere opstillet 2 batterier, altså en meget stærk koncentration af artilleri, som kunne indicere, at man forbedrede sig på at imødegå en invasion på denne del af vestkysten.

I tilknytning til de nævnte batteristillinger, hvor kanonerne var anbragt i specielle bunkere, se fig. 3e, fandtes et stort antal mandskabs-, forsynings-, ammunitions- og sanitetsbunkere, således at hver stilling (»støttepunkt«) udgjorde en enhed, der var i stand til - over kortere periode - at føre selvstændig kamp.

Derudover fandtes et større antal observations-, skyts- og radarstillinger, ligeledes anbragt i bunkere.

De vigtigste støttepunkter i Blåvandshuk-området kan ses på fig. 3g, herunder »Stützpunkt Vogelnešt«, bedre kendt som »Tirpitzstillingen«.

Arbejdet på denne blev overdraget til »Organisation Todt« den 19/7 1944, og stillingen skulle efter planen være klar til brug i løbet af september måned 1945 (!!!). Stillingen skulle bestå af følgende anlæg:

2 kanonbunkere (type S.561) til skibskanon (38 cm) i dobbeltaffutage

2 ammunitionsbunkere (type S.548)

1 ildledelsesbunker (type S.497)

2 delingsbunkere med FLAK

5 mandskabsbunkere som feltmæssigt forsørgede anlæg

2 svære FLAK-bunkere.

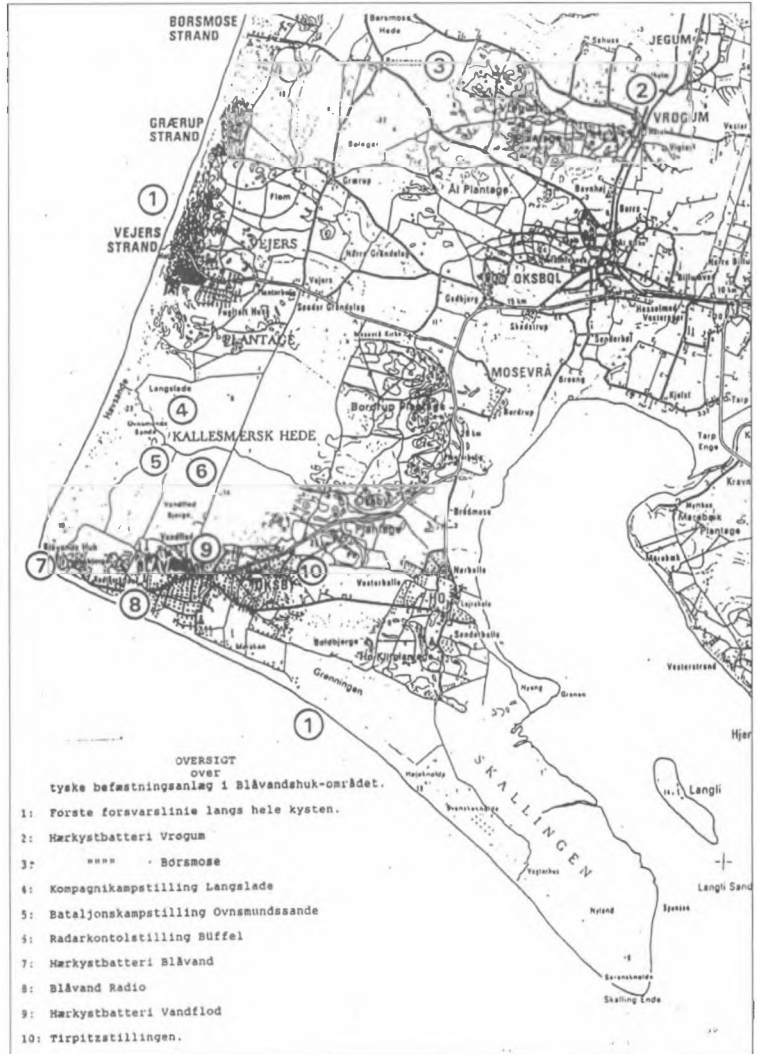

Fig. 3g.

På fig. 4 er vist en grundtegning over arbejdspladsen som den fremstod den 19/11 1944 med forklaring på eksisterende og planlagte anlæg.

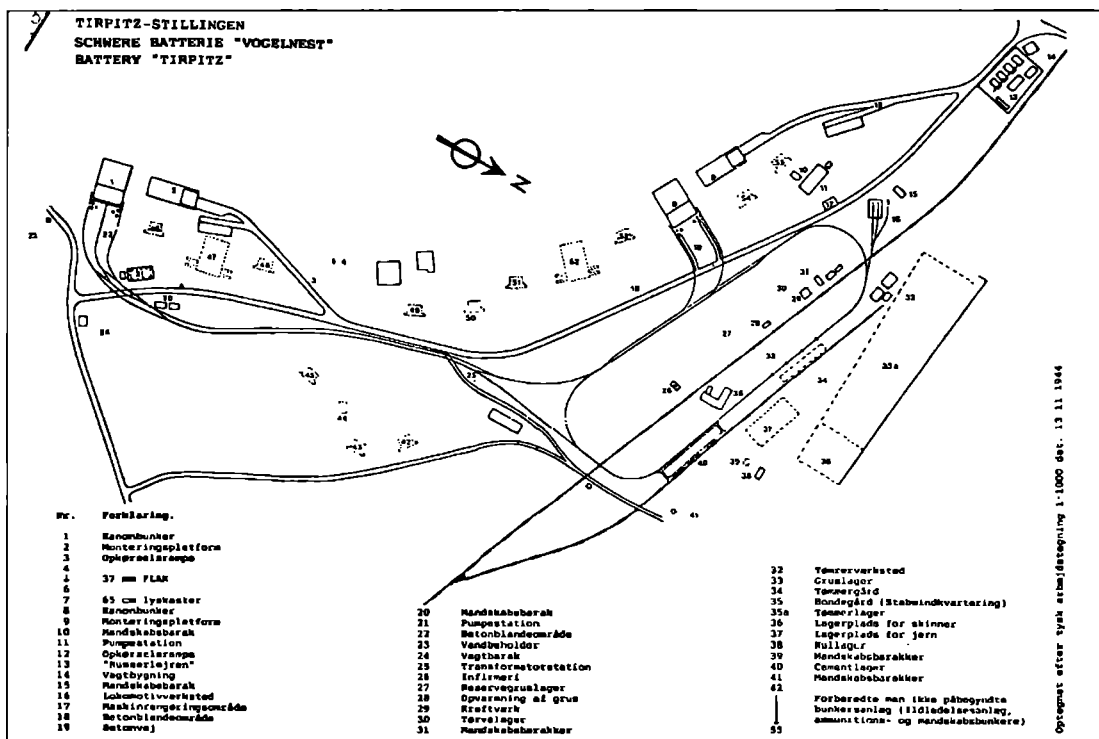

Fig. 4. Grundtegn over arbejdspladsen.

3. Jernbanelinien fra Oksbøl til Heksebjerg

Det var enorme mængder af forskellige materialer og komponenter, der skulle transporteres ud til byggepladsen for at muliggøre opførelsen af denne stilling. Derfor byggede »Organisation Todt« i løbet af 1944 et sidespor til Varde-Nørre Nebelbanen, som udgik fra denne bane syd for Oksbøl og endte ude ved Heksebjerg (fig. 5). Herfra førte tipvognsspor hen til de to betonbunkere, hvor de tungere dele med kran (løftekapacitet 175 t) blev løftet op på og ned i bunkeren (se fig. 6).

Fig. 6. Løbekran i »Tirpitzstillingen«. Løftekapacitet 175 tons.

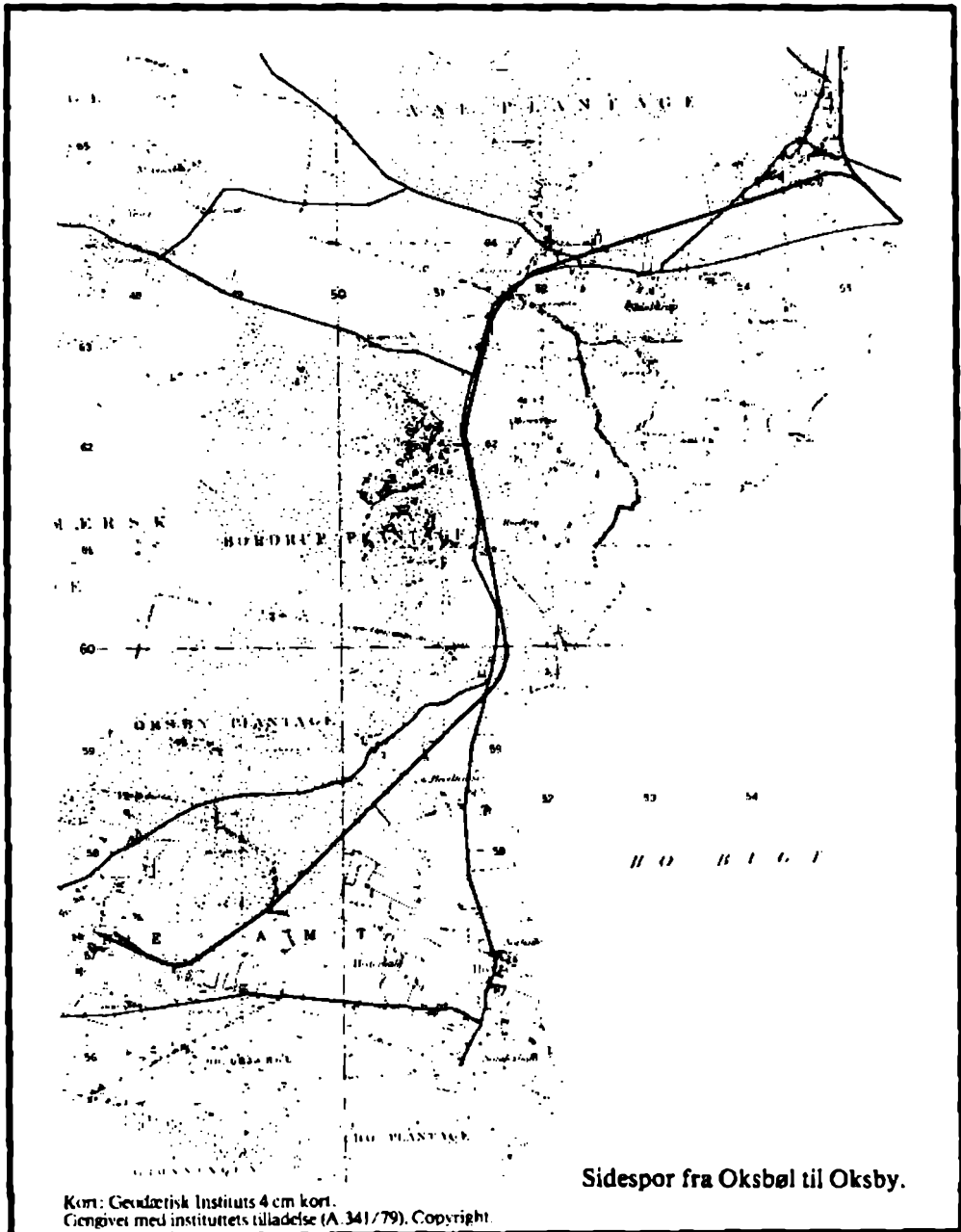

Fig. 5. Skitse over sidesporet Oksbøl - Oksby.

4. Kanonbunkeren

a. Konstruktion (se fig. 7 og 8)

De to kanonbunkere i stillingen blev i overensstemmelse med de tyske byggeforskrifter opført i konstruktionsklasse »A«, d.v.s.:

Ydervægge: 3,5 m armeret jernbeton

Loft: 3,5 m armeret jernbeton

Indervægge: 1,0-1,5 m armeret jernbeton

Gulv: 1,2 m armeret jernbeton.

Går man ud fra, at der til 1 kubikmeter færdigbeton anvendes (iflg. tyske specifikationer):

400 kg almindelig Portland-cement

670 kg sand

310 kg grus

370 kg småsten

460 kg skærver,

viser en grov beregning, at der til denne bunker alene skulle anvendes ca. 2.000 kubikmeter færdigbeton!!! Såfremt hele stillingen var blevet færdigbygget ville der være medgået ca. 25.000 kubikmeter!!!! - I den forbin-

delse vil jeg gerne »punktere« myten om sabotage mod bunkersbyggerier ved hjælp af sukker. *Sukker kan ikke ødelægge beton, men det kan forsinke afhærdningen.* 1 gram sukker pr. 1 kilo beton kan forsinke hærdningen 1 uge ! Med de mængder beton, der her er tale om, kan enhver se, at det rakte sukkermærkerne ikke til!

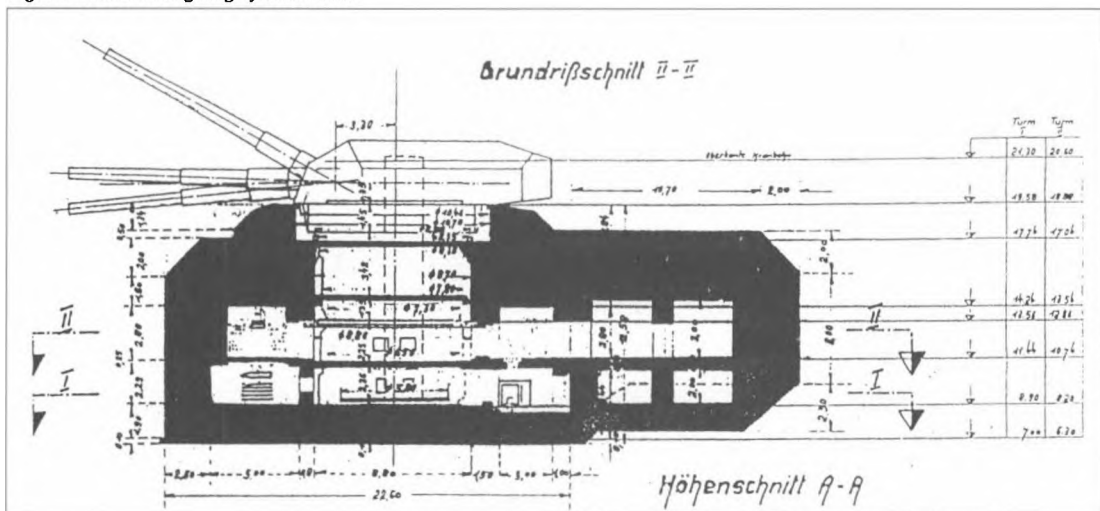
b. Anvendelse (se fig. 9 og 10)

(1) Underetagen

Selve bunkeren er bygget i to etager; mellem under- og overetagen er der støbt et 40 cm tykt, armeret jernbetongulv med indlagte I-jern. Den eneste adgang til underetagen er den trappe, der i dag udefra fører ned i bunkeren. I underetagen oplagdes granater og brandrør; i denne etage fandtes desuden et varme- og ventilationsrum og en forbindelsesgang.

I alt kunne der i de tre rum (2, 3 og 7) anbringes 216 granater af de typer, man påregnede at anvende: Brisantgranat 800 kg

Fig. 7. Lodret snittegning af bunkeren.

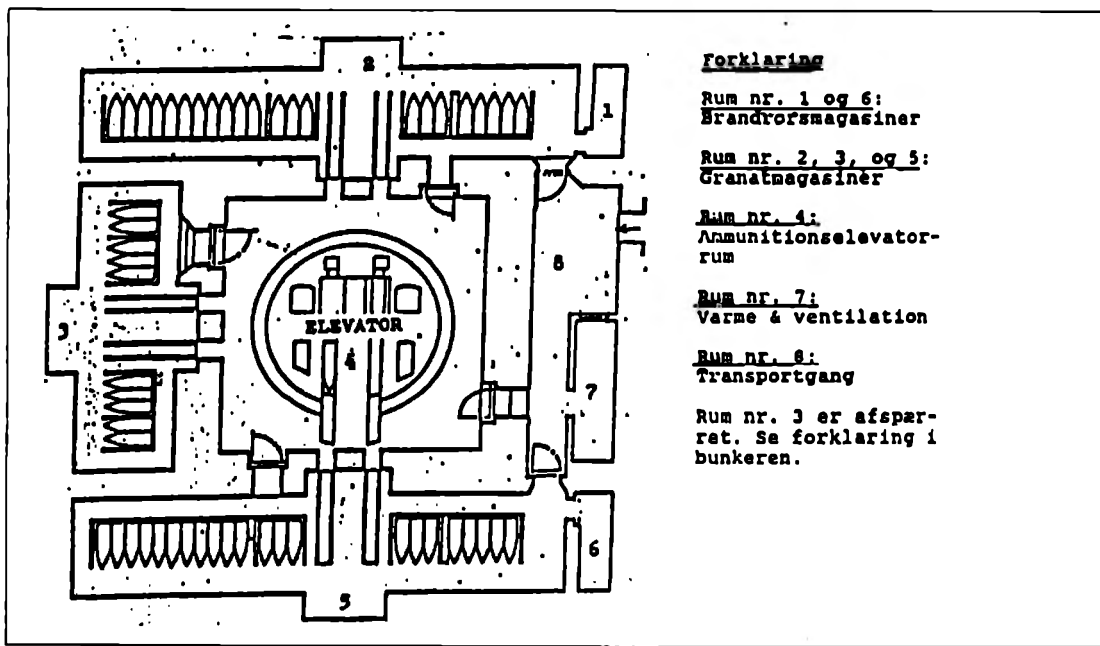
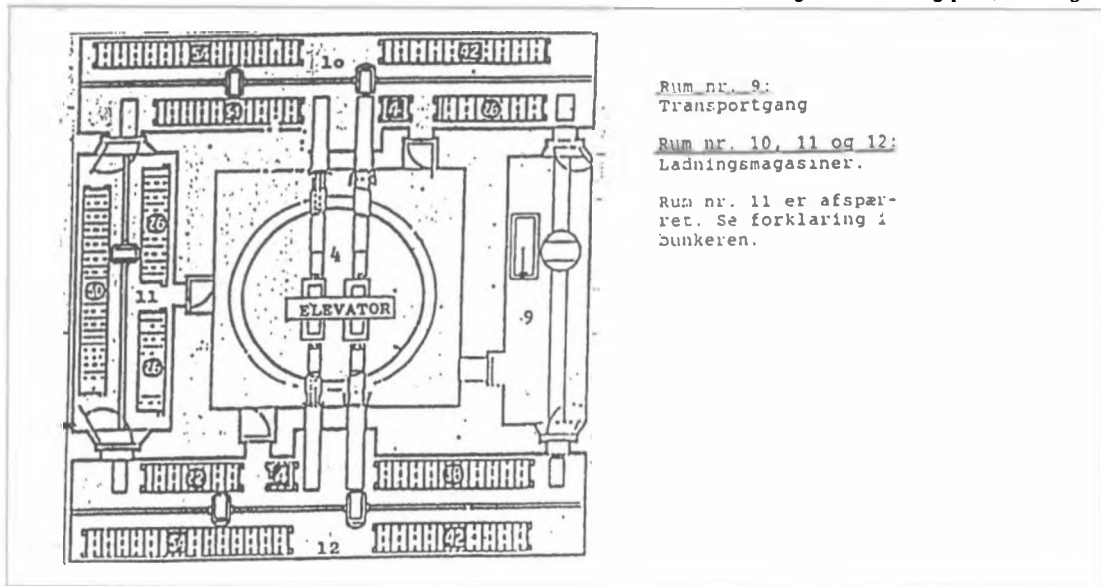

Fig. 9. Indretningsplan, underetagen.

Fig. 10. Indretningsplan, overetagen.

eller pansergranat 495 kg. Via ladeborde midt i rummene blev granaterne rullet ind i granatelevatoren midt i bunkerens og derfra ført op i kanontårnet bag kanonrørene, og skubbet ind i kammeret ved hjælp af en hydraulisk ansætter.

I kanontårnene, som var identiske med de, der fandtes på slagskibene »Bismarck« og »Tirpitz« var der ydermere plads til 5 granater som beredskabsbeholdning.

(2) Overetagen.

Denne etage tjente til oplægning af ladninger og tillægsladninger. Ifølge de tyske sikkerhedsbestemmelser skulle ladninger og granater opbevares særskilt i brandsikre rum, derfor adskillelsen i to etager.

I rummene 10, 11 og 12 kunne der i alt staves 242 grundladninger og 200 tillægsladninger. Transporten af ladninger og granater

udefra skulle foregå ved hjælp af skinnevogne ind i bunkerens. Herfra blev granater og ladninger pr. loftskran transporteret til respektive magasiner.

Proceduren med den videre transport til kanontårnene foregik på samme måde som anført for granater.

I niveau med 1. etage skulle der efter planen have været opført en »tilbygning« til den i dag eksisterende bunker, som bl.a. skulle have rummet alle de tekniske installationer, der var nødvendige for bunkerens drift: maskinrum, brændstofrum, aircondition rum, værksted og toiletrum.

Denne bygning blev ikke færdiggjort; forskalling og armeringsjern var anbragt, men støbearbejdet ikke påbegyndt (se fig. 11).

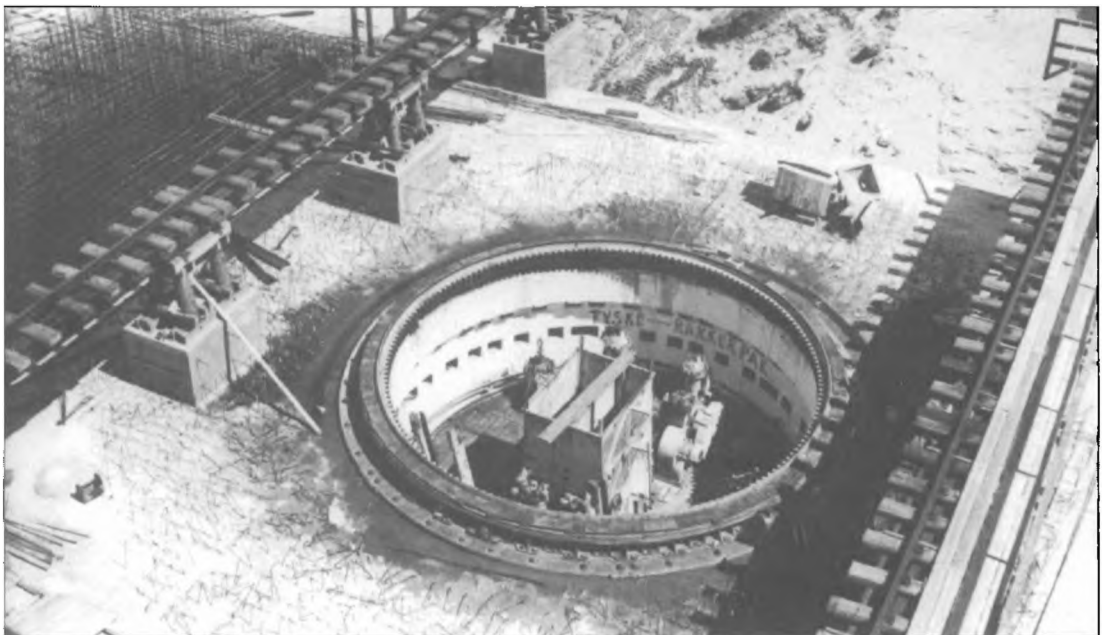

Fig. 11. Armeringsjern til »maskinbygningen« klargjort.

Fig. 12. De fire kanonrør oplagt på Guldager station.

Fig. 13. Tre kanonrør skrottes

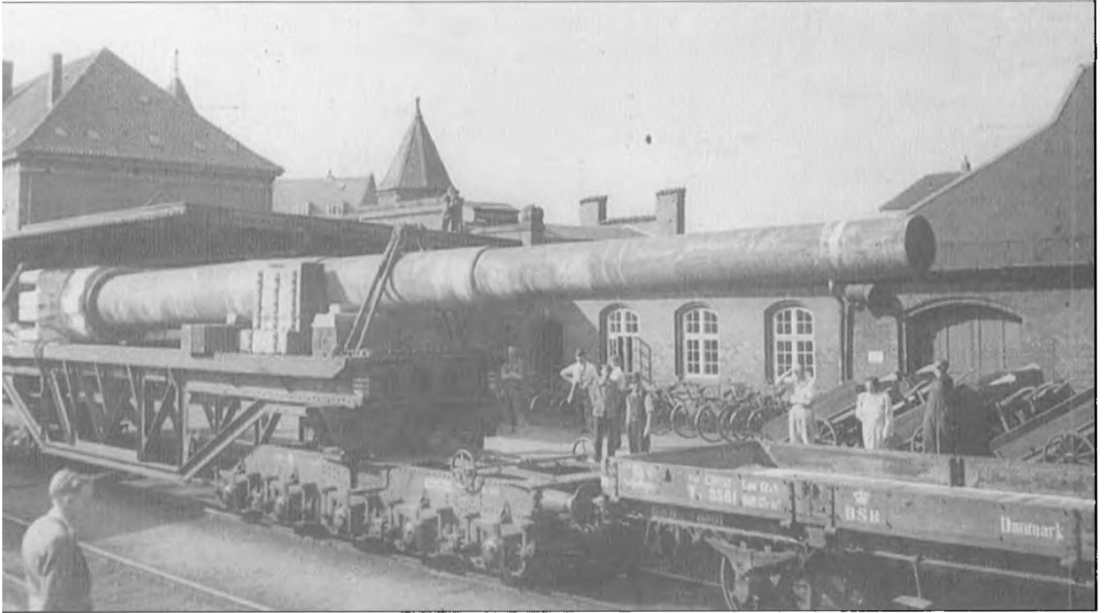

Fig. 14. Kanonrør under transport til København (Esbjerg station den 17. september 1947).

Fig. 15. Kanonrøret på plads i Tøjhusmuseets gård.

Det er værd at bemærke, at der ikke findes sove-/opholdsrum for betjeningsmandskabet i denne bunker. Vagtfrit mandskab må derfor have været henvist til at opholde sig i de indkvarteringsbunkere, der var planlagt, eller i baraklejren ved Grønbjerg.

Arbejdet på stillingen foregik i døgndrift i 3-holds skift. Af en byggerapport, dateret 15/1 1945 fremgik, at der på det tidspunkt var beskæftiget nedenstående personel: Festungs Pionier Stab: 1, Organisation Todt: 7, Arbejdere fra danske firmaer: 193, Arbejdere fra tyske firmaer: 11? I alt: 212. Endvidere fandtes der på stedet fra den tyske marine en sikkerheds- og bevogtningsstyrke på i alt 152 mand.

Med ét slag standsede aktiviteten på denne enorme byggeplads ved befrielsen den 5. maj 1945. Arbejderne blev afskediget og hjemsendt, og tilbage på pladsen blev en styrke af tysk teknikerpersonel, hvis opgave bl.a. blev at orientere de forskellige allierede besigtigelseskommissioner om, hvad der fandtes på stedet af brugbart materiel. En del af det mest avancerede materiel blev beslaglagt af de allierede, og resten blev beslaglagt som statsejendom. - Det samme skete med alt det materiel, der lå på oplagspladsen ved Guldager station.

Området blev indledningsvis sat under bevogtning af den lokale modstandsbevægelse; ved ophævelsen af denne overgik bevogtningen til forsvaret, senere til politiet.

Der skulle gå en rum tid, inden man fik afviklet denne store byggeplads. Overvejelser om, hvorvidt kanonrørene på Guldager station med tilhørende apparatur eventuelt ville kunne anvendes i det fremtidige danske kystforsvar var en medvirkende årsag til, at endelig beslutning om afvikling først blev truffet i 1947. Resultatet af overvejelserne blev, at

man afstod fra dansk anvendelse. Et kanonrør blev (under megen virak) pr. jernbane transporteret til Tøjhusmuseet i København den 17. september 1947, de øvrige tre blev skrottet og solgt som »gammelt jern«.

Bunkerne blev ryddet for alt, hvad der var blevet monteret i dem og herefter lukket (undtagen det store, cirkelrunde hul i toppen). Aflukningen var dog ikke mere effektiv end, at man med primitive midler kunne skaffe sig adgang til den - en ikke helt ufarlig spøg. Inde i den mørke bunker kunne man risikere at falde ned i 1-2 m dybt vand i bunden af bunkeren uden mulighed for at komme op igen ved egen hjælp.

Bunkeren var og blev »en torn i øjet« på fredningsmyndighederne. I sommeren 1967 blev der - i forbindelse med undersøgelse af, om en total bortsprængning ville være muligt, foretaget en række indvendige sprængninger for at få vandet i bunkeren til at forsvinde. Vandet forsvandt godt nok for en tid; men samtidig faldt etageadskillelserne i bunkerens vestlige side (40 cm jernbeton med indstøbte I-jern) ned. Bunkeren blev atter lukket til, og en stor jordvold dozet op foran den anvendte indgang til bunkeren.

Og nu - snart 50 år efter, at dette byggeri startede - har man lukket bunkeren op igen, ryddet den og etableret et museum, og nogen spørger: *Hvorfor?*

Kort sagt er den overordnede idé at fortælle de besøgende noget om, hvad der foregik her i området i perioden 1940-45 med baggrund i de mange bunkersanlæg, man møder her omkring. De er et helt kontant udtryk for, at der var krig i landet; men kun meget få har været klar over, med hvilket formål bunkerne blev placeret netop der, hvor de nu ligger. Den tyske Værnemagt havde - ud fra militærstrategiske vurderinger - truffet foranstalt-

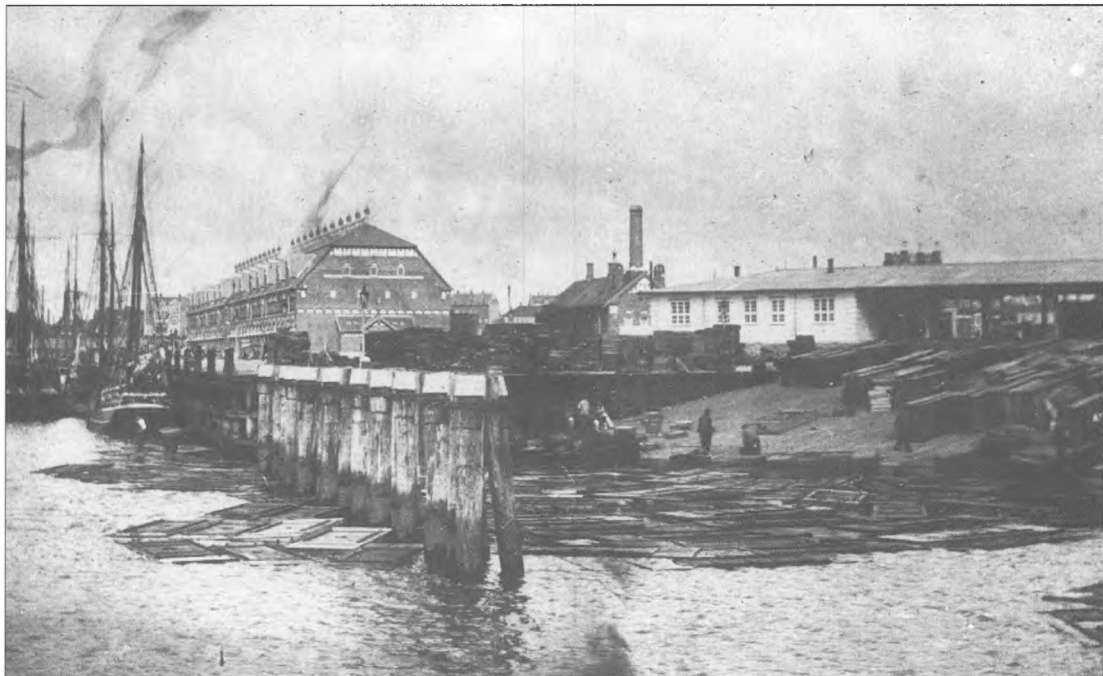
Fig. 16. Et blik ind i »Kanonbrønden«, hvor udstillingen er etableret.

ninger til at imødegå en forventet allieret invasion med alle de konsekvenser, der fulgte i kølvandet heraf: Tvangsforflytning af mennesker fra de områder, der indgik i forsvarsforberedelserne, beslaglæggelse af ejendomme og transportmateriel, tvangsindkvartering, indskrænkning i bevægelsesfrihed o.m.m.

Alt dette er en del af egnens historie, som ikke tidligere har været dokumenteret, men som nu er gjort tilgængelig for publikum i form af udstillingen og den film, der vises i tilknytning hertil. Det er en del af den nyere tids egnehistorie, som - hvis ikke den var blevet samlet op *nu* - gradvist ville være forsvundet sammen med de(n) generation(er), der oplevede 2. verdenskrig.

Leif Guldmann Ipsen, Østparken 92, 6840 Oksbøl. Pens. oberstløjtnant, f. 1922, arkivleder for Blåvandshuk lokalhistoriske arkiv. Har tidligere skrevet artikler om »Flygtningelejre i Ribe amt«, »Oksbøllejren gennem 50 år« (1979), »Mindelunden ved Husbjerg« og »Tirpitzstillingen«.

Copyright for alle billeder og illustrationer: BLÅVANDSHUK LOKALHISTORISKE ARKIV.

Den gamle fiskerihavn omkring år 1900. Havnen er i dag tildels tørlagt for at give plads til containere. Pakhuset eksisterer stadig. Desuden er det her Fanøfærgerne lægger til.

Min far – Niels Chr. Simonsen

født den 8. oktober 1880, død den 5. maj 1949.

Af Johannes Bredmose Simonsen.

For de fleste mennesker er det ret så spændende at gå på opdagelse i erindringens og fortidens »arkiver«, igennem det tågesløjr, der skjuler det, som vi er kommet af. Gør det så noget, at der kan være tvivl om enkeltheder i en sådan beretning, for erindringen er trods alt min virkelighed, og uden den vil en sådan viden om fortiden måske gå tabt.

Når jeg vil skrive om min far, ærgrer det

mig, at vi ikke mens det var tid fik ham til at fortælle om sin barndom og ungdom. Det føles som at komme til et tog der er kørt. Derfor kan det kun blive fragmenter, som jeg vil forsøge at samle op.

Som dreng i Klegod har han taget del i arbejdet på gården og om vinteren gået i Klegod skole. Skolen blev opført i 1847 og eksisterer i dag som sommerhus. Børnene gik om

Union-kutteren »Jens Væver«, senere »Rex«, umiddelbart efter krigen. Niels Chr. Simonsen, Jens Bredmose Simonsen og Ove Henriksen.

sommeren kun i skole én dag om ugen. Far sagde, at han kun har gået i skole sammenlagt i 3 1/2 år, og alligevel kunne han både stave, regne og skrive. Skoleundervisningen var ikke særlig højt prioriteret. Det fortælles i »Holmlands og Klittens Historie« bd. I, at Søren Vejlggaard i 1904 blev ansat som lærer ved Klegod skole. Han passede skolen om formiddagen, landbruget om eftermiddagen og om aftenen og morgenen fiskeriet!

Far har været tjenestedreng bl.a. i Aargab. Han har oplevet flere strandinger, bl.a. sejlskibet »*Elisabeth Richmers*« af Bremen, der strandede ved Aargab. Dets tre høje master kunne i klart vejr ses til Skjern. Da var han 14 år gammel. Han har fisket på hav og fjord. Esehytterne ved Nymindegab, hvoraf én er blevet rekonstrueret ved Nymindegab og en anden på Fiskerimuseet, var om efteråret beboet af Klittens unge mennesker. Det har været den årlige begivenhed for dem. Mændene, altså også far, fiskede sild i gabet, der var det eneste gennemløb fra hav til fjord. Pigerne »*esede*«, satte sild på kroge, som mændene tog med på havet for at fange torsk. Der har været et vældigt leben af unge piger og mænd, og selv om de sov sammen i de små hytter, havde de en meget høj moral.

Om sommeren blev der ikke fisket noget videre, da der ikke var mulighed for at holde fisken frisk. Derfor drog de unge mennesker, både piger og mænd »*udi Slesvig*« for at bjærge hø for bønderne, der dengang havde mange stude til opdræt. »*Udi Slesvig*« betegner området syd for Kongeåen. De blev lejet på de såkaldte tyendemarker – folkemarkeder, hvor bønderne kom og lejede dem til at arbejde i høet fra Skt. Hansdag 24. juni til Mikkelsdag 29. september. Ifølge T. Tobiassen Kragelunds bog om tyendemarker var det ikke et slavemarked eller noget nedværdi-

gende at blive lejet på denne måde. Alle kunne være med, også gårdmandsbørn, det var den eneste mulighed for at komme ud og se andre forhold.

Store flokke af unge mennesker stævnedes til Ribe, hvor de (og det fortæller både far og Tobiassen Kragelund) stod opstillet udenfor Weiss' Stue og blev så lejet af de tilrejsende bønder. Det var noget af en tur at trave fra Klitten til Ribe. Far fik engang vabler og haltede derfor, og da kneb det med at blive »*lejet*«. Far fortæller endvidere, at hans søster Maren gik fra Klitten til Ribe og blev lejet og gik derefter udi Slesvig med »*en strygejern å hende ryg*«. (Det strygejern har jeg). Far blev lejet til en gård i Øster Terp ved Løgumkloster. Der bjærgede de vådt hø, der ved uheld kunne »*bræmme*« og blive så varmt, at det kunne selvantænde. Derfor strøede de salt i høet. Far var bange for at det skulle brænde, derfor pakkede han hver aften en pose med sine ejendele, så han hurtigt kunne komme ud af huset. Tyendemarker ophørte få år efter århundredskiftet.

I 1898 drog Niels Chr. til Esbjerg for at fiske fra den nye havn. Han fortæller, at det eneste han fik med hjemmefra var en dyne! Hvad var det så for et Esbjerg, Niels Chr. flyttede til? Ja, det var et nybyggersamfund i hastig vækst. Byen manglede mange af de faciliteter, som andre byer havde f. eks. ordentlige gader. Kongensgade havde grøfter og var ofte et pløre. Der var 13000 indbyggere i 1898, og deraf var de 150 erhvervsfiskere på 243 kuttere. 53% af fiskerne kom fra Klitten.

Indre mission havde større tilslutning i Esbjerg end i nogen anden by. I 1895 havde byen landets største søndagsskole med mange hundrede børn, og i 1906 byggedes et nyt missionshus, der kunne rumme over 1000

mennesker. Når der var »missionsuge«, dvs. møder hver aften i en uge, var missionshuset for lille, og derfor blev den nærliggende Vor Frelsers Kirke også taget i brug. Det var ikke sådan, som nogen tror, at IM kom til Esbjerg med fiskerne, den var der i forvejen og meget stærk!

I 1898 var fiskerihavnen et lille hjørne af Dokhavnen, men i 1901 blev der indviet en ny fiskerihavn lige vest for Dokhavnen. Den er nu tørlagt og parkeringsplads for containere. Det ene af de to fiskepakhuse står endnu og er »Restaurant Pakhuset«. I 1903 blev der bygget et Fisker- og Sømandshjem, som de unge tilflyttede fiskere havde megen gavn af som tilholdssted. Ikke at de boede der - det ville være alt for flot, nej, de sov og levede ombord i de primitive kuttere, også når de var i havn. I den sløjeste fisketid rejste de hjem til Klitten, hvor jeg også tror, at de var tilmeldt. I hvert fald er det først i 1916, at far er registreret som skatteyder i Esbjerg (med en skatteydelse på 664 kr. - det var på linie med læger og dyrlæger).

Hvordan var han så, Niels Chr.? Han var stor, stærk og rødhåret, hvad han tit blev drillet med. Hans fremtoning var alvorlig og barsk, men bagved var der et blødt sind og stor humor. At han var stærk fremgår af en episode, hvor en flok unge fiskere kappedes om nogen kunne løfte en stor sten, der lå på havnen. De ville have Niels Chr. til at prøve, det ville han ikke, men da alle var gået flyttede han stenen. Han har fra han var helt ung haft hørebesvær, der tiltog, så han som ældre var stokdøv. Han mente selv det skyldtes, at der engang faldt en »blok« ned fra masten, som ramte ham i hovedet.

Fiskeriet var dengang primitivt og besværligt. Der blev kun sejlet med sejl, og fiskerne var helt underlagt naturens luner.

Fiskeriet var snurrevodsfiskeri hovedsagelig efter rødspætter. Ved dette fiskeri roede de vådtovene og voddet ud med en lille jolle fra det opankrede fartøj. Senere kom der en lille motor i disse joller. Ombord skete indhivningen af de lange tove ved hjælp af et håndspil. Det blev dog hurtigt efter århundredskiftet afløst af, først et dampspil og senere en petroleumsmotor. Omkring året 1905 blev der opfundet en »stopmaskine« til oprulning af tovene.

Næste trin af motoriseringen bestod i at drive en udenbords løsthængende skrue ved hjælp af kædetræk fra spilmotorens aksel. Den blev kaldt en »cykelskrue« og kunne hæves op af vandet, når der skulle sejles med sejl. Fiskerne turde ikke bore hul i agterstaven til en skrueaksel. Der gik dog ikke mange år førend skruen blev placeret, hvor den hører hjemme. Det var kun i vindstille og ved ud- og indsejling af havnen, de brugte motor.

Hvem Niels Chr. blev forhyret med da han i 1898 kom til Esbjerg ved vi ikke, men jeg formoder, at han tidligt kom ombord i Sikar E 46, for han har kendt skipperen fra Klitten. Sikar kom til Esbjerg i 1902, købt af tre fiskere og en fiskeeksportør G. Taabel, som var en betydelig foregangsmand indenfor fiske-salg og -eksport.

Kutteren var bygget i Assens i 1898 Og var på 35 tons. I dens første år var den hjemmehørende i Lemvig og havde da en besætning på otte mand. I 1906 blev den 3 HK »store« motor udskiftet med en større på 10 HK. Med Sikar fiskede Niels Chr. til 1926. Fra 1912 som fører, da skipperen Chr. Bank Enevoldsen faldt overbord og druknede. Der er en gribende beretning om denne ulykke og dens følger i Tage Sørensens bog »Esbjerg før 1940«, side 217. Niels Chr. har tidligt købt part i Sikar. I 1913 køber han enken ud.

Niels Chr. var hele livet igennem meget sparsommelig og havde en støt opsparing. Vi har kigget i et par af hans bankbøger. Den ene er fra Ringkøbing og Omegns Sparekasse (han har betalt 25 øre for bogen) og begynder i 1895 med, at han sætter 15 kr. ind til en rente på 3 1/2%, i 1896 sætter han 2 kr. ind og får 20 ører i rente. Denne bog fortsætter til 1920. En anden bankbog fra Esbjerg-Fanø Bank starter i 1905 med et indskud på 100 kr. og slutter i 1943. Disse bøger viser en støt opsparing.

Sikar var dengang en meget moderne og sødygtig kutter, rundgattet og med stor sejlføring. Kutteren var udstyret med en stor »dam« til levende fisk, og desuden havde den et »damdæk«. Det var et lavt lastrum til isede fisk, der var bygget som en kasse ovenpå dammen. Der var så lavt, at der kun kunne kravles dernede. Isen fik de fra teglværksgravene ude i Måde, hvor fiskerne savede isflager i stykker om vinteren og anbragte isen i ishuse. Disse huse var »isoleret« og isen dækket til med tang. Helt hen først på sommeren kunne de bruge isen, der efterhånden blev beskidt af jord og tang. Et sådant ishuse lå i Kongensgade i hvert fald til 1912.

Fiskeriet var dog mest baseret på levende rødspætter, der med bane og senere med bil blev kørt til Hamborg. Fiskerne fik kun nogle få ører for fisken, der blev opbevaret i hyttefæde, store trækasser med huller i. Dengang var der ingen fast fiskerikontrol i Esbjerg, men en dag kom der to kontrolfolk fra København på besøg. De opdagede, at havnen var fuld af undermålsrødspætter. De to mænd gik resolut i gang med at vælte hyttefædene, så de små rødspætter genvandt friheden. Det morede ikke fiskerne, de listede sig bag på kontrollørerne og skubbede dem i havnen.

I 1904 blev der oprettet en Fiskerskole i Esbjerg, hvor fiskerne bl.a. skulle lære navigation. Det var Indenlands Sømandsmission, der tog initiativet og som helt op i vor tid drev Navigationsskolen eller Skipperskolen, som den hed. I 1914 bestod 12 elever eksamen på skolen, Niels Chr. var en af dem. Kravene var bl.a. Aritmetik, Geometri, Praktisk Regning med hele Tal, almindelige Brøker og Decimalbrøker, Proportioner, Rette Liniers gensidige Stilling, Cirklen, Trekanten og Linier på dens Overflade, decimal og Kordesskala, Navigation, Loggen, Loddet, Kompasset, misvisning, Deviation, Afdrift, Strøm, Finde Skibets sted ved Pejling, Gradnet paa Jorden og paa himmelkuglen, Bestemmelse af Bredden og Højden af Solen i Meridianen osv. Højeste karakter var 42 og Niels Chr. fik 40. I betragtning af hans kummerlige skolegang må det nok siges at være et flot resultat.

Der var og er to slags mænd ombord i kutterne, de der fiskede, og de der var fiskere. De første fiskede for at leve og de andre levede for at fiske! Niels Chr. hørte til de sidste og var en meget dygtig fisker, han har aldrig haft negative tal i sit årsfiskeri. Der var rift om at være forhyret med ham, for så var man altid sikret en årsløn, derfor havde han også sin besætning i årevis. F.eks. kom Fjord Aa med som dreng og gik i land som skipper og ejer af Pollux i en moden alder.

Niels Chr. kendte bundforholdene i et meget stort område af havet udenfor Esbjerg som sin egen bukselomme. Når blyloddet blev kastet og kom op igen viste det, foruden vanddybden, også hvordan bunden så ud. Det lod sig gøre ved, at der i den nederste ende af det tunge lod var en fordybning, hvor der var klemt noget talg fast. Deri satte grus eller forskelligt farvet sand sig. Når Niels Chr. så følte og så på sandet, kunne han med stor sikker-

hed sige, hvor skibet befandt sig og om der var fiskemuligheder.

Hele livet igennem var Niels Chr. en ihærdig fisker. Ofte skete det, at fiskerne var i tvivl om vejret var godt nok til at tage på fiskeri og stod på kajen og diskuterede. Så kommer Niels Chr. skridtende ud ad kajen, uden at tale med nogen går han ombord på sin kutter og sejler - og så kommer de andre bagefter. Egen og selvrådig har han altid været.

Omkring 1. Verdenskrig blev der fanget mange kuller. Engang kom Sikar i havn med en stor last, men da prisen på fisken var i bund, fik de mere is og petroleum ombord og sejlede til England og landede fisken i Grimsby til meget bedre priser. Det var ellers noget af en tur med en kun 37 HK motor og sejl. Under krigen blev der solgt en masse kuller til Tyskland, og efter krigen sejlede fiskerne, også Sikar, selv ned med fisken, der blev landet i Cuxhaven og Hamborg. Det stoppede da inflationen i Tyskland løb fuldstændig løbsk. Fiskerne kom hjem med pengesedler, der lød på millioner af mark, uden at de var noget værd. Der lå i mange år nogle bundter af disse sedler i fars skrivebordsskuffe.

1916 blev et rekordår. Der blev af Esbjergs fiskere fanget 22.150 tons fisk, først i 1948 blev rekorden slået. I disse år blev der grundlagt mange formuer, men der blev også brugt mange penge. I parentes bemærket var der i Esbjerg i 1916 25 afholdsforeninger og byen havde ca. 20.000 indbyggere. I 1917 stoppede fiskeriet næsten helt, fordi der ikke kunne skaffes olie og garn til fiskegrej, og i 1918 forulykkede 7 fiskere ved minesprængning.

Når der var få fisk sagde Niels Chr., at de skulle »stræw« skynde sig for at få så mange fisk som muligt, og var der mange fisk, skulle de også »stræw« for at få fisken, medens den

var der. Det var almindeligt, at skipperen gik ud på dækket og så på den lige ophalede fangst, men det spildte Niels Chr. ikke tiden med. Inden fisken var hevet over lønningen, var han allerede sejlet med et nyt træk. Da jeg lige var begyndt som fisker, blev vi prajet af Ane Marie E 116. Skipperen klagede over det dårlige fiskeri, dog havde han hørt at »*æ gammel Væver*« (Niels Chr.) havde haft et godt fiskeri, »*men han kunne jo også grave fisk op, hvor der ingen er!*«, sagde han.

Han forlangte meget af sine folk, men gik selv foran. En fisker fortæller, at han var forhyret med Niels Chr., som vel dengang var over de 65 år. Det var meget dårligt vejr og koldt. Han foreslog derfor, at Niels Chr. skulle gå ned i lukaf'et og i varmen, men han vrisede: »*Mi plads er o dæk!*« Også andet var anderledes, hvor han var skipper. I sommertiden var det almindeligt, at der kun var tid til 4 timers søvn, men hos ham fik de altid mindst 6 timers søvn, for så var folkene mere effektive! Han forlangte ordentlig kost og ikke bare kaffe hele dagen, som var det almindelige på mange både.

At han var hård og bestemt kunne også give negative udslag. Dengang bestemte forældrene suverænt over deres børn. Min bror ville gerne i tømrerlære, men hans far sagde Nej, han kunne jo blive arbejdsløs. Han skulle mod sin vilje være fisker, hvilket også var tilfældet for rigtig mange andre fiskersønner. Drengen var 13, næsten 14 år gammel, da han to dage efter sin konfirmation tog på fiskeri. Han var femte mand og en lille splejs. Da der kun var fire køjer, lå han på en madras på dørken (gulvet) under bordet, når der skulle soves. Han var meget søsyg og bare tanken om at skulle ud på havet var nok til, at han kastede op på vejen ned til havnen. Der var to brødre ombord, der hele livet

igennem var af meget få og slet ikke gemytlige ord, og så var der en fisker, der tog sig af knægten, som der faktisk blev begået en stor uret imod.

Selv om tempoet for det meste var hårdt, blev det åndelige aldrig forsømt. Morgen og aften var der tid til at læse et andagtsstykke og bede bønner, og når det så blev tid at gå til køjs, bøjede alle mand, hvis de ellers var troende, knæ ved kistebænkene og bad deres aftenbøn. Sært nok at det kunne lade sig gøre på så snæver plads. Søndagsbådene, de skibe der ikke fiskede eller sejlede om søndagen, havde i mange år en bedre økonomi og også gennemgående bedre kuttere end de andre fiskere. Det skyldtes i første række det intensive fiskeri. Tiden skulle udnyttes, for de skulle jo hjem i havn og holde søndag.

Når disse »søndagsbåde« om lørdagen stævnedes imod havn, blev de jævnlige vinket hen til fyrskibene for at få breve med hjem til familierne. På den måde havde fyrskibsfolkene forbindelse med deres pårørende. Når disse breve blev postet lørdag aften, blev de bragt ud som »søndagsbreve«, det var dengang postvæsenet havde service.

I 1924 stiftedes »Skibsforsikring Union« af en kreds af fiskeskippere, som ønskede »at holde Søn- og Helligdage fri for Fiskeri og med Bøn om, at Guds Velsignelse måtte hvile over Foretagendet samt at den Aand måtte råde, som kunne forøge Venskab og gensidig Forståelse indenfor Foreningen«. Sådan omtrent indledes forhandlingsprotokollen. Det var dristige mænd, der brød ud af den landsdækkende Skibsforsikring. Søndagsparagraffen betød ikke noget for dem, de ville aldrig drømme om at fiske om søndagen. Den var lavet for at holde andre ude, dem de ikke kendte så godt og som de ikke var i åndeligt fællesskab med. 17 skippere stod solidarisk

med den kæmperisiko, at de alle ville blive ruineret, hvis de fik et totalforlis det første år. Da modgangen kom var foreningen velkonsolideret. Far var en af de 17 og bestyrelsesmedlem fra 1929 til 1941. Samme år som foreningen startede, blev den første skade anmeldt. Det var Niels Chr. Simonsens kutter Sikar, der havde knækket skrueakselen. Det blev afvist, underforstået, at Niels Chr. selv havde råd til at betale sin skade.

Et andet udslag af gruppesammenholdet mellem missionsfiskerne var dannelsen af indkøbsforeningen Godthåb i 1919. Det var de samme mænd, der havde startet Union.

I efteråret 1928 påsejlede Niels Chr. en trawljolle tilhørende Axel Ebsen (Kløj). Det skete i »dybet«, dvs. sejrenden mellem Esbjerg og Fanø. Axel Kløj fortalte, at da kollisionen skete, sprang folkene op på dækket af kutteren. Niels Chr. stod i styrehuset og havde ikke set noget. Forbavset spurgte han de nyankomne: »Hvor kommer I fra?« Efter at have bjærget folkene og været i havn for at anmelde skaden, gik de igen ud sammen med andre af Unions både for at forsøge at bjærge jollen. Det lykkedes med stort besvær. Som tak for hjælpen fik bjærgningsfolkene en kop kaffe på Sømandshjemmet! - jo, man var nøjsomme dengang.

Ved en anden lejlighed bjærgede Niels Chr. en hollandsk kuf, der havde fået maskinskade. Desværre kan jeg ikke tidsfæste det.

Der har været et vældigt sammenhold mellem missionsfiskerne. De var fælles om at være »nybyggere« og havde brug for hinanden i det nye samfund. Det åndelige havde en stor plads i deres tilværelse, de samledes om kirke og missionshus. I 1907 stiftede de Sømandsmissionens KFUM, eller som den kom til at hedde, Havnens KFUM. Hver søndag samledes en flok fiskere som bladuddele-

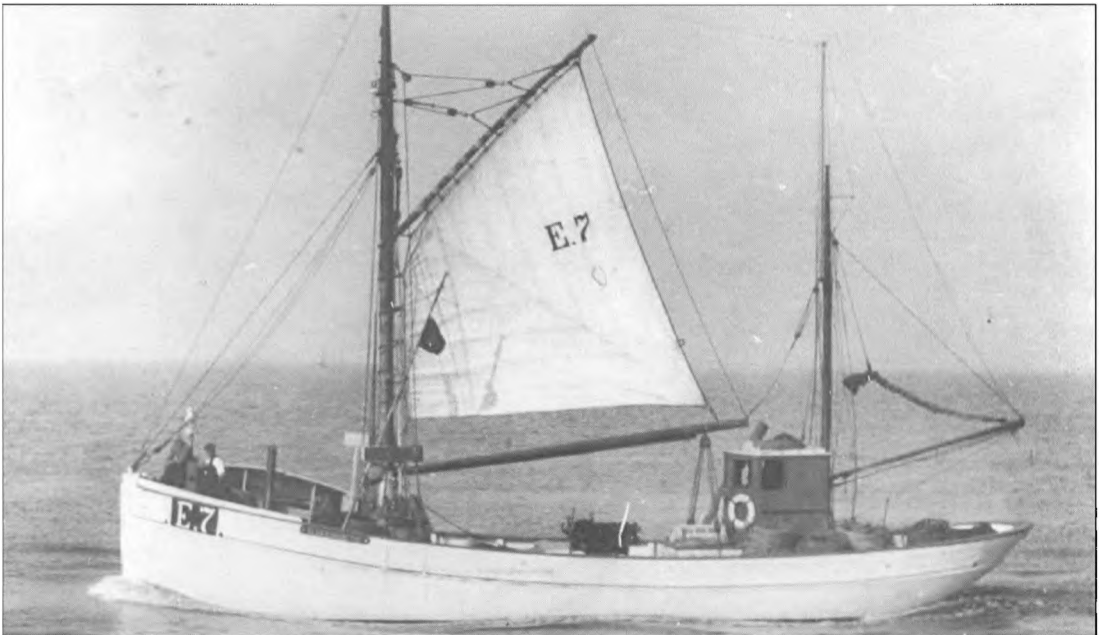
re på Sømandshjemmet til fælles bedemøde, førend turen gik rundt på de mange skibe med opbyggelige blade. Selv om nogle kuttere lukkede tæt for lukaf og styrehus for ikke at få disse blade, skulle uddelerne nok finde en sprække til et blad. Ved Sømandshjemmet Gl. Havns 40 års jubilæum fik hver kutter 1 Ny Testamente og 2 sangbøger. Far var aktiv her i mange år, jeg husker, at han ikke altid var lige begejstret for at skulle »ud med blade«.

Fiskerihavnen ved Fanø-færgeriet blev efterhånden for lille, og efter flere års byggeri blev den nye fiskerihavn nord for Trafikhavnen indviet i 1917 med tre bassiner. Den gamle fiskerihavn fik i mange år lov at fungere som servicehavn med to store beddinger, skibsværfter, smede osv. I 1917 bliver det første isværk taget i brug, og i 1922 begynder man

med fiskeriauktion og i 1925 tages fiskeauktionshallen i brug. I 1927 indvies Sømandshjemmet Ny Havn. Der er nu næsten 500 søgående kuttere i Esbjerg.

Niels Chr. passer sit fiskeri og såvidt vi ved uden større begivenheder, men den 13. februar 1926 står der i Vestkysten:

»I Gaar Eftermiddag løb Nybygning nr. 4 under A/S Esbjerg Skibsværfts nuværende Ejere J.N. Jensen og P.G. Lauridsen af Stabelen. Nybygningen, der er døbt Elsa Margrethe, er bygget til Fiskeskipper Niels Chr. Simonsen, der tidligere ejede Kutteren Sikar, og har fået Nr. E 7. Det er en Damkutter på 35-40 brutto Reg. Tons og udstyret med en 56 HK »Munktekk« Motor. Foruden at være indrettet til Fiskeri efter levende Fisk er dens Lastrum således indrettet i Overensstemmelse hermed. Den er udstyret efter de mest moderne Principper.«

»Elsa Margrethe« E.7. 1939.

Da Elsa Margrethe blev søsat, var den fuld sejlklar med master, klyverbom, motor, styrehus osv. og var desuden betalt. Det fortælles, at far selv udbetalte ugelønnen til skibstømrerne. At skibet fik nr. 7 var ingen tilfældighed for syvtallet er et helligt tal! Sikar blev solgt, og i 1961 bliver Sikar igen solgt og kommer til at hedde Dagmar Larsen, i 1963 forliser den. Da havde den været i aktiv fiskeri i 65 år!

Elsa Margrethe blev et godt aktiv for familien, en kutter af en passende størrelse og altid med det bedste grej og udstyr. Først i trediverne kom der radio-sendeanlæg ombord i kutterne. Fiskerne slog sig sammen i »radio-sjak«, der traf aftaler om bestemte samtaletider og gav hinanden oplysninger i kodesprog bestående af tal og navne om beliggenhed, fangst og hvad andre kuttere i sjakket havde kunnet fange. Desuden blev der sendt hilsener hjem til familien. Der blev også mulighed for at ringe hjem over Blåvand Radio. I 1936 blev motoren udskiftet med en ny »Hundested« på 75 HK.

Da krigen i 1939 brød ud, blev det hurtigt fra engelsk side oplyst, at der var udlagt mange minefelter i Nordsøen, så kun områder indenfor tre-miles grænsen var fri. Fiskeriet blev omgående standset, og fiskerne regnede ikke med at komme på havet, så længe der var krig. Nogle fiskere prøvede alligevel at tage på fiskeri og opdagede, at der var store områder, hvor der ingen miner var og at der godt kunne fiskes. I februar 1940 sænker tyskerne 4 kuttere og 16 fiskere sætter livet til, og få dage efter besættelsen stiller tyskerne krav om, at alle kuttere skal stilles til rådighed for den tyske marine. De skulle stå under tysk kommando og have to tyskere ombord. Det blev på et fiskeriforeningsmøde ensstemmigt og blankt afslået. Fiskerne sluttede det

bevægede møde med at synge salmen »Vor Gud han er så fast en borg«. Om besættelsestidens mørke og dramatiske år vil jeg ikke i denne sammenhæng skrive, men henvise til Hjorth Rasmussens bog » - det er nødvendigt at sejle«, som bl.a. oplyser, at i krigsårene og tiden lige efter forliste 61 fiskekuttere på Nordsøen.

Elsa Margrethe E 7 fiskede stort set kun i de områder, hvor tyskerne havde tilladt fiskeri, og tog ingen unødvendige chancer. Det var heller ikke nødvendigt, for indtjeningen var for det meste rimelig god i disse år. I 1944 lå Elsa Margrethe i et stort fiskeri ud for øen Sild. Uheldigvis falder far på dækket og brækker en arm, men med stort fiskeri og små petroleumsrationer vil han ikke sejle hjem. Han bliver ude i 3 dage med den brækkede arm til lasten er fuld.

Da de er kommet i havn, ringer far til mor og siger: »Jeg cykler hjem nu, du skal ringe til Dr. Jacobsen og sige at han skal være i Jyllandsgade, når jeg kommer«. Mor bliver naturligvis meget forskrækket og spørger, hvad der er sket. »Det kan du få at vide, når jeg kommer hjem«, svarer han. Mor ringer til Dr. Jacobsen og kan jo ikke gøre rede for, hvad der er sket, men Dr. Jacobsen kender far og kommer. Ved gasbordet, der havde en passende højde, sætter lægen armbruddet på plads. (Det overværede jeg!). Det var dengang, der var noget der hed en »huslæge«.

Et par dage efter står der i Vestkysten, at en fiskeskipper er blevet idømt en bøde for at have ilandbragt for mange undermålsfisk. Skipperen undskyldte sig med, at han havde brækket en arm og derfor ikke kunne sortere fisk. Det tog retten ikke hensyn til, men fiskerne morede sig, for de vidste godt at sortere fisk var ikke noget »æ gl. Væver« be-

»Jens Væver«/»Rex« E.297 1945.

skæftigede sig med. Desuden afslørede det også, hvem der havde fået bøden.

Med den brækkede arm måtte far blive hjemme og fik tid til at iagttage de mange nye kuttere, der blev bygget i disse år. Det var meget fine skibe af en ny type med krydserhæk, og i 1944 bestiller han et nyt skib i Kerteminde. Min bror bliver medejer og hans førstemand køber part i Elsa Margrethe.

Før kapitulationen blev der fra engelsk side sendt opfordring om at sikre kutterne for overløst i den sidste krigsfase. Mange skibe sejlede til England, andre sejlede om i østjyd-

ske fjorde. Elsa Margrethe blev sejlet til Ringkøbing Fjord og opankret ud for Nr. Lyngvig, hvor den lå i maj måned 1945.

I løbet af nogle år sælger far hele skibet og i 1968 bliver det solgt til Hvide Sande, hvor det får navnet Bente RI 77. I 1980 bliver kutteren taget ud af fiskeri efter 54 års tjeneste. En restauratør i Kolding køber skibet og lader det forfalde, så det synker i Kolding havn. Vraget bliver købt af et ungt par, der bruger mange penge og en utrolig arbejdsindsats for at få skibet gjort sejlklar igen. Det er deres mening, at det skal bruges som krydstogtskib for turister. Navnet er igen Elsa Margrethe og

tegner til at blive et flot lystfartøj med stor sejlføring (marts 1991).

Det nye skib, som byggedes i Kerteminde, var på godt 40 tons og med en 90 HK »Hundredsted« motor, og det fik navnet Jens Væver efter familiens øgenavn og efter snurrevodets opfinder, kendingsnummeret blev E 297. I 1949 fik det navneforandring til Rex, fordi staten gerne vil have navnet Jens Væver til en ny forsøgskutter. Far havde vistnok en ide om, at jeg måske havde mulighed for at få et job indenfor fiskeriministeriet, endvidere ville han stå sig godt med ministeriet. Far var i København og talte med fiskeriministeren Chr. Christiansen, der var socialdemokrat, så de var langt fra partifæller. De talte godt sammen og var af samme statur og skiftedes til at slå hinanden på skuldrene. Det eneste far fik ud af det navnebytte var en stor krans fra Fiskeriministeriet til sin begravelse.

Skibsbyggeren i Kerteminde hed Adolf Nielsen, en særpræget person, som far tog nogle tørn med. Adolf Nielsen sagde siden: »De sagde i Esbjerg, at du var en streng person at bygge for - og det var du. Men du lærte mig at bygge et skiv.« (citater i Maritim Kontakt 10). Da Jens Væver kom til Esbjerg sagde Pastor Brask: »Det er et dejligt skib, De har fået Simonsen«, hvortil far selvbevidst svarede: »Det ved a godt!«

Med den nye kutter fik far en stor tid. Efter krigen var der stor mangel på bl.a. fisk i England, og for at regulere tilførslerne blev der udstedt licenser til landing i bestemte havne til bestemte tider. Jens Væver var et relativt stort skib, der kunne bære 45 tons fisk uden at være overlastet. Det var almindeligt, at besætningen på sådanne skibe var på 4 mand, men på Jens Væver var de fem voksne, der kunne bestille noget, og det fik de lov til, men tjente også rigtig mange penge. Når der

blev landet i England, blev der sendt telegram til familien i Esbjerg med bl.a. oplysning om fangstens værdi. Jens Væver lå konstant på omkring de 2000 pund sterling à 20 kr., altså ca. 40.000 kr. (Jeg fiskede i de samme år, men vi nåede aldrig over de 1000 pund). På vej hjem fra England gjorde de også sommetider et kup. Engang lå de helt alene og fangede 10 tons torsk foruden anden fisk.

Det rygtedes engang i Esbjerg, at der pludselig var mange rødspætter i Kattegat. 5 kuttere bl.a. Jens Væver sejlede derom og fyldte skibene med rødspætter. Så sejlede far Jens Væver til Esbjerg for at være med til en familiefest og derefter videre til England med fisken. Det gjorde de fordi der i disse år var en aftale med FN's fødevarerorganisation FAO, at FAO kunne tvangsopkøbe en del af lasten til fast pris, der ofte lå langt under markedsprisen, og det ville de ikke risikere.

Selv om far nu var ved at være op i alderen, havde han vældig mod på at fiske, hvad man godt forstår, det gik jo bare strygende. Ved nytår 1948-49 havde Esbjerg Købstadsjubilæum, og Billed-Bladet udgav et Esbjergnummer bl.a. med billede af far ombord på kutteren. Der står bl.a., at han har været aktiv fisker i 51 år og som 68-årig den ældste aktive fisker i Esbjerg.

Han var meget respekteret, men også sit eget værd bevidst. Politisk var han Venstremand, han var ikke meget for socialister. »A hader æ socialdemokrater næsten ligeså moj som æ tyskere«, sagde han engang. De var kun ude på at bruge hans penge. Da Esbjerg Kommune købte de store arealer i Marbæk, var hans kommentar: »Pjat, der kommer aldrig folk derud«.

Ombord på skibet hang der på skottet et skriftsted, skåret i træ af en billedskærer. Der

stod: »Gud er vor Tilflugt og Styrke«. Og det var noget han levede i, altid var han ydmyg overfor Gud. Når vi havde gæster, stod han imellem de to stuer og talte om sin afhængighed af Gud, og så græd han. Da nybygningen skulle forlade Kerteminde kunne han ikke få papirerne i orden, fordi embedsmændene var vant til at få en fugtig frokost ved en sådan anledning, men den ville far ikke give og kunne ikke sejle. »Sejl søndag morgen«, sagde den store ålekvase-reder til far. »Sejle på en søndag? Tror du, at Gud er sådan en nathue, at han lader sig snyde«, svarede far til stor forundring for Kerteminde-manden.

Fra Unions jubilæumsbog »Søndagsbådene« citerer jeg følgende: »En af Unions stiftere Niels Chr. Simonsen rejste sig engang på et Broderkredsmøde og talte om at bruge søndagen til fiskeri og sejlads. Han fortalte, hvordan de havde sejlet om søndagen med en mægtig last fisk for at nå Aberdeen, men fisken gav ingen penge: »Så god er Gud ved os, at vi lavede kun en bette rejse« sagde han og tårerne løb ham ned ad kinderne.«

Jeg husker godt historien, for jeg overværede da besætningen hjemme ved spisebordet »gjorde regning op«, dvs. de gjorde regnskab for en periode med indtægter og udgifter, og

delte så overskuddet. Det blev ikke brugt at afregne for hver tur, besætningen fik derimod forskud. Da der var almindelig tilfredshed med resultatet kom det: Der var jo den tur til Aberdeen, hvor de havde sejlet om søndagen og ikke havde fået noget for fisken. Et par af besætningen syntes, det var ærgerligt, men fik af far at vide, at det var godt, »for Gud er ingen Pjalt.«

Uden at tage stilling til den konkrete sag, vil jeg gerne understrege den respekt, vi følte for en mand, der var klar over at have forbrudt sig mod noget, han selv syntes var forkert og ville indrømme det. Hans Gudsforhold var barnligt og inderligt, ingenting var for ham tilfældigt.

Om Jens Væver/Rex kan fortælles, at min bror efterhånden blev enejer af skibet, der fik en større motor og gik over til trawlfiskeri. I foråret 1978 blev den solgt til Grimsby og omdøbt til Angol GY 381. Den forliste i Nordsøen i 1979 i en hård østenstorm. Skibet blev slået læk ved at blive sejlet »ud af en sø«.

Johannes Bredmose Simonsen, Rensdyrvej 6, 6715 Esbjerg N., f. 1927, fisker fra 1943 til 1952, fra 1952 til 1991 fiskehandler. Har tidligere skrevet artikler til kirkeblade og foreningsblade.

Ribe – Storkenes by

– storkenes 500-årige historie i Ribe.

Af Hans Skov

Før i tiden var Ribes ry som storkenes by en kendsgerning, man skiltede med. Og det var med god grund, må man sige, for ingen anden dansk by har i dette århundrede kunnet måle sig med Ribes mængde af storke. Endnu så sent som i 1939 fik 34 storkepar 81 unger på vingerne. Siden er det som bekendt gået ned ad bakke for Ribes storke, men endnu kan den smukke fugl opleves her. I 1992 er Ribe hjemsted for et af de 8 tilbageblevne storkepar i Danmark (fig. 1). Parret er en turistattraktion på linie med de gl. huse.

Det er lykkedes at lave en næsten komplet oversigt over, hvor storkene har boet i Ribe fra og med 1890, ved hjælp af Den Antikvariske Samlings billedarkiv, samt ornitologen Halfdan Langes optegnelser(1). Takket være sidstnævntes optegnelser kan optællingslisten over Ribes storke føres ubrudt tilbage til 1915, noget der er unikt, når man taler om storke. Først i 1952 begyndte Zoologisk Museum i København at foretage årlige storke-tællinger af de danske storke. I bilag 1 ses optællingslisten for Ribes storke, mens bilag

Fig. 1. Storkereden på det gl. rådhus d. 23. juli 1991 (foto H. Skov).

2 anfører samtlige kendte redesteder - 80 i alt - i Ribe.

Ornitologen Halfdan Lange (fig 2) fortjener nærmere omtale, for uden hans minutløse notater ville man helt have manglet oplysninger om Ribes storke fra før 1952. Han blev født i 1898 på Frederiksberg, men allerede i 1899 flyttede familien til Ribe. Her voksede han op i Sct. Laurentiigade 11 som den ældste af 6 børn. Faderen Jonathan Lange var adjunkt på Ribe Katedralskole.

Fig. 2. Storkeforskeren Halfdan Lange.

Allerede fra barnsben af gik megen af hans tid med undersøgelser af naturens plante- og dyreliv. Det blev dog især storke, han kom til at beskæftige sig med. Som voksen læste han til præst, men fik aldrig fast stilling. Han stiftede heller aldrig familie eller eget hjem. I perioder virkede han som lærer, og omkring og efter 2. Verdenskrig arbejdede han i flere forskellige flygtningelejre i Tyskland. Det var her i Esterwegen lejren, Oldenburg, han pludselig blev syg og døde i dec. 1955. Han blev dog begravet i Ribe (4).

Som person kunne Halfdan Lange virke noget aparte på sine omgivelser. Han var meget religiøs og asketisk i sin livsførelse (5). Var tillige fanatisk vegetar hvilket afstedkom pinlige episoder, når han i forbindelse med ringmærkning af storkeunger gæstfrit blev inviteret til middag hos bønderne i Syd- og Sønderjylland.

Gennem hele livet vendte Halfdan Lange hver sommer tilbage til Ribe for at studere sine kære storke. Ældre ripensere husker endnu hans lange ranglede skikkelse på byens tage som et næsten fast indslag i bybilledet. Halfdan Lange brugte masser af tid på at ringmærke storkeunger og aflæse ringstorke. Han kunne godt sidde på et hustag en hel dag i et forsøg på at aflæse en bestemt storks ring (6). Hans storkestudier udmøntede sig i

en bog om storke (7), samt en lang række artikler om emnet (8). Kendetegende for hans værker er at de er af meget høj faglig kvalitet. Hovedparten af oplysningerne i hans bøger og artikler stammer fra studier gjort i Ribe og omegn.

Den Hvide stork (*Ciconia ciconia*) som storken egentlig hedder, er en forholdsvis ny fugl i den danske fauna. Den kendes ikke fra stenalderens køkkenmøddinger i modsætningen til dens fætter sort storken. Storken nævnes ikke i den nordiske mytologi eller i folkeviserne fra 1200-1400, hvilket man skulle forvente, hvis storken havde været tilstede i landet. Første gang storken nævnes på dansk grund er i et gl. dansk dyrerim fra ca. 1460. Herefter optræder storken først sporadisk i senmiddelalderlige kalkmalerier og stednavne, siden nævnes storken mere hyppigt, og omkring år 1700 var storken en almindelig fugl i det meste af Danmark (9). Første halvdel af 1800-tallet var storkens glansperiode her i landet. Det er beregnet, at 8-10000 storkepar da yngede i Danmark. Storkebestanden aftog fra 1856 og omkring 1890 var der ca. 4000 par tilbage. I 1939/40 var der 11-1200 par. I 1952 kun 222 par. I 1964 111 par og i 1974 40 par. Hvis tilbagegangen fortsætter vil storken uddø som dansk ynglefugl omkring år 2000 (10).

Storken rykkede ind i Danmark i takt med, at landet blev åbent som følge af omfattende skovrydning. Storkens foretrukne landskabstype er åbent græsland, så som marsken. Der er ingen tvivl om, at Ribe må have været et af de første steder storken slog sig ned, da den rykkede ind i landet i sidste halvdel af 1400-tallet. Der har uden tvivl været ripensere, der har kendt storken fra besøg i nordtyske og hollandske byer. Her har de lært, at det betød lykke med et storkepar på taget og den gl.

myte om, at storken kommer med de små børn. I teorien kan det gamle rådhus fra 1496, Puggård, Tårnborgh el. Porsborg have været rammen om utallige storke-generationers liv i 4-500 år.

Vi ved meget lidt om Ribes storke fra før sidste halvdel af 1800-tallet, dog skal der et år først i 1700-tallet være optalt 23 storkepar i Ribe (11) Storken har da allerede været en meget almindelig fugl i byen. Ældste kendte billede af en storkerede i Ribe kan ses på en akvarel fra 1852. Her ser man en rede på en udbygning ved Tårnborgh. Fra 1880-90 findes en del gl. fotos, der viser en del af Ribes storkereder. De sad på baghusenes tagrygge el. skorstene. Der er ikke noget i vejen for, at disse redesteder kan være jævngamle med de huse de sidder på. Det betyder, at en del redesteder kan være fra ca. 1580 og fremefter. Fra tyske og hollandske byer findes billeder af redestativer tilbage til 1500-tallet, og med Ribes nære kontakt til disse kan det klassiske redestativ (vognhjul el. træplatform på pæl i tagryggen) være en meget gl. tradition. Fig. 3-5 viser eksempler på det klassiske redestativ på bygninger fra 1500-tallet. Hvis der ikke var redestativer nok, kunne storkene finde på at bygge på skorstene (Fig. 1). Det var ikke så heldigt hvis skorstenen var i brug. Ofte blev reden fjernet samme år, for at man kunne udnytte skorstenen. Langt op i dette århundrede var det typisk at storkerederne sad »skjult« på baghuse og udhuse, som ikke kunne ses fra gaden. Denne placering havde nok en del at gøre med, at man ville undgå at storkene grisede hovedstrøgene til med deres skarn. Uheldigt placerede reder, der forårsagede at folk blev svinet til, når de passerede under reden, fik kun kort levetid (12).

I 1890'erne var der ca. 40 par storke i Ribe. Flere steder boede storkene meget tæt. Det

Fig. 3. Porsborgs storkerede o. 1900.

Fig. 4. Tårnborgs storkerede 1904. (Foto Hude).

Fig. 5. Quedensgårds storkerede, 1. halvdel af 1960'erne. (Foto. M. Bencard).

Fig. 6. Tagrytterreden på Korsbrødregade 34, juli 1946. (Foto. O. Kjelstrup).

gl. apotek, Overdammen 5-7, havde 4 beboede reder før 1893, Katedralskolen havde 3 beboede reder, og Quedensgård og Weis-stue havde hver 2 beboede reder (13).

I 1920'erne introduceredes en ny type rede i Ribe. Der var tale om en tagrytter med et vognhjul el. træplatform som redeunderlag. Denne type har den fordel frem for pælen gennem tagryggen, at man ikke behøver at lave hul i taget. Fig. 6 er en typisk repræsentant for tagrytterreden. Typen blev ret populær, og som noget nyt begyndte man at opsætte storkereder på iøjnefaldende steder(14). Storken var nu blevet så sjælden, at dens reder skulle fremhæves på en hædersplads. F. eks. var en rede på rådhuset ikke nok. I 1933 opsattes endnu en rede, og frem til 1946 var der ofte 2 storkepar alene på rådhuset. I 1940

og 1942 var der endda unger i begge reder. Det var i 1930'erne Ribe fik tilnavnet »Storkenes by«. Fig. 7, 8 viser atmosfæren i 1930'ernes Ribe.

Storkebestanden i Ribe varierede meget fra ca. 1900 til 1939. Bestanden var i de dårligste år helt nede på 10 par (jvf. bilag 1), men kom igen i 1930'erne op over 30 par. Det var et imponerende syn med storke over alt - i de bedste år kunne op imod 150 storke samles på Hovedengen sidst i august, før de påbegyndte det 12000 km lange træk til Sydafrika.

Fra 1940 til 1949 faldt storkebestanden i Ribe fra 29 par til kun 6 par. Nedgangen var dels en følge af isvintrene og dels en følge af tørke og fødemangel i de afrikanske vinterkvarterer. Bestanden var frem til 1966 ret

*Fig. 7. I forgrunden
Hans Tavsens Hus.
I baggrunden ses
Sønderportsgade 17.
Postkort fra
1930'erne.*

jævn - de fleste år 4-6 par, men i 1962 var der 9 par. Herefter gik det hurtigt ned ad bakke for storkene. I 1967-68 var der kun 2 par og i 1969 kun en enlig stork. Fra 1970-72 var der igen et par (rede i lindetræ ved klosteret). I 1972 skete der det ulykkelige, at en jæger i juni skød en af de gl. storke i Ribe holme. Jægeren blev pågrebet og fik en bøde på sølle 500 kr. Den tilbageblevne stork sled sig op på de 4 unger, og i 1973 kom ingen storke til Ribe for første gang siden middelalderen. Først i 1978 kom der et nyt storkepar til byen, og kun fordi de gl. reder var blevet sat i stand af Turistforeningen og Dansk Ornitologisk Forening.

Det bliver spændende at se, hvor længe Ribe kan beholde sin status som storkeby. Alt tyder på, at storken vil forsvinde som dansk ynglefugl i løbet af de næste 10 år. Vi har ødelagt storkenes levesteder, påført stor-

kene øget dødelighed med utallige højspændingsmaster/elledninger etc., på trækket er de udsat for øget efterstræbelse, og vinterkvarterer hjem søges oftere og oftere af tørke. Storkene har med andre ord alle odds imod sig. Storkene fik en mulighed for at yngle i Danmark p.g.a. menneskets indgreb i naturen - 500 år efter tvinger mennesket storken bort igen p.g.a. hensynløs rovdrift på naturen. Har vi mennesker råd til at sidde advarslen overhørig?

Denne artikels formål er primært at belyse storkens historie i Ribe. Ønsker man viden om storkens biologi og adfærd, henvises der til litteraturlisten (15) -

Hans Skov, Århusvej 32 C, 8900 Randers. F. 1960. Cand. mag. i Forhistorisk- og Middelalderarkæologi. Pt. tilknyttet Den Antikvariske Samling i Ribe. Har gennem årene skrevet adskillige artikler om de danske storke.

Fig. 8. Kl. 23 sommeren 1937 blev dette stemningsfyldte billede taget af Sønderportsgade 17. En gl. stork står på en skorsten, mens ungerne i reden har bevæget sig under den lave lukkerid.

Noter:

1. Halfdan Langes optegnelser opbevares på Zoologisk Museum i København. P. t. er de udlånt til Peder V. Thellessen, Endrup, som venligt har bidraget med oplysninger om Ribes storke fra især 1915-1951.

Endvidere har følgende bidraget med oplysninger og hjælp i forbindelse med arbejdet med artiklen: Gartner Poul Mathiesen, Skolegade, Ribe; Arne G. Jensen, Slots-gade, Ribe; Lokalhistorisk arkiv i Ribe, Aage J. Andersen, Den Antikvariske Samling i Ribe; Johan Lange, Søborg; Mogens Juhl, Ribe.

2. Storkereeder i Ribe 1852-1992. Alle kendte storkereeder - beboede såvel som ubeboede er medtaget. Fra 1852 og frem til ca. 1890 er kun en mindre del af de eksisterende storkereeders (ca. 40) placering kendt. Fra 1890'erne og frem til 1914 kendes placeringen af hovedparten af de

storkereeder der har eksisteret i perioden. Fra 1915 og fremefter er der tale om en næsten 100% registrering af alle de reder der har eksisteret. Registreringen af storkereeder fra 1852 og fremefter er sket ved hjælp af Den Antikvariske Samlings billedarkiv, Halfdan Lange's optegnelser der især dækker perioden 1915-55 samt Zoologisk Museums storkeoptællinger fra 1952 og fremefter.

3. Meddelt af Knud Christensen, Sct. Laurentiigade 20, Ribe.

4. D. O. F. T. 3, 1956 P. V. Thellessen 1986: s. 87-96.

5. Meddelt af Mette Peters, Grønnegade 23, Ribe.

6. Meddelt af Niels B. Thomsen, Tønder.

7. Halfdan Lange 1940: Storkens alder og yngleforhold i Danmark.

8. Lange 1919, 1933, 1942, 1945, 1948.

9. Brøndegaard 1985.

10. Dybbro 1979.

11. Oplysning fra H. Langes optegnelser.

12. Reden på rådhusets sydgavl svinede gade og fortorv til og blev derfor fjernet samme efterår. Reden på Slots-gade 4's udhus oversprøjtede vasketøjet, og blev derfor nedtaget.

13. Oplysninger fra H. Langes optegnelser, samt fra Den Antikvariske Samlings billedarkiv.

14. Reder på fremtrædende bygninger centralt i Ribe begyndte at dukke op fra o. 1920. Eksempler: Rådhuset, Klubbens Hotel, Hans Tavsens Hus, Sønderportsgade 17 (Termansens boghandel) og meget senere Porsborg og Skolegade.

15. Skovgaard 1934, Lange 1940, Rosendahl 1974, Dybbro 1979, 1980, Skov 1986 1989a, 1989b.

Litteratur

Brøndegaard, V. J.: Folk og fauna bd. 2 s. 21-47, 1985.

D. O. F. T (Dansk Ornithologisk Forenings tidsskrift) 3, s. 173-174, 1956.

Dybbro, T.: Storken. Skarvs naturforlag, 1979.

Dybbro, T.: Kan vi redde storken i Danmark?, Dansk Ornithologisk Forening 1980.

Lange, H.: Fugleliv i Ribes Omegn, 1919.

Lange, H.: Storkens Føde - Storkegyllp. Naturens Verden 17 Årg. hft. 2, s. 80-84. 1933.

Lange, H.: Storkens Alder og Yngleforhold i Danmark, 1940

Lange, H.: Storkebygder i Danmark og Tal-svingninger i Europa. D.O. F. T. 1942.

Lange, H.: Det daarlige Storkeaar 1943. Naturens Verden 1945.

Lange, H.: Storken i Sydvest jylland 1940-47. D. O. F. T. 1948.	1943 :	8 par	3 enlige	5 unger	(2)
Rosendahl, S.: Danmarks Storke, 1974.	1944 :	12 par		11 unger	(6)
Skov, H.: Storken i Sønderjylland, kap. 12 i Sønderjyllands Fugleliv, 1986.	1945 :	14 par		23 unger	(8)
Skov, H.: Der Status des Weissstorches (Ciconia ciconia) in Dänemark, s. 55-60, Dachverband Deutscher Avifaunisten, Band 10, 1989.	1946 :	11 par	1 enlig	32 unger	(10)
Skov, H.: Bolderslev Storkenes fourageringsområder og fødevalg. Rapport (40 sider) udgivet af Dansk Ornitologisk Forenings Storkegruppe, 1989b	1947 :	12 par		25 unger	(10)
Skovgaard, P.: Storken i Danmark, 1934.	1948 :	9 par		15 unger	(6)
Thellessen, P. V.: Bramming som storkeby, s. 87-96, Lokalårbogen 1986.	1949 :	6 par		3 unger	(1)
	1950 :	6 par	2 enlige	11 unger	(4)
	1951 :	6 par	3 enlige	15 unger	(5)
	1952 :	5 par	1 enlig	18 unger	(5)
	1953 :	4 par	2 enlige	10 unger	(4)
	1954 :	4 par		12 unger	(4)
	1955 :	4 par	1 enlig	12 unger	(4)
	1956 :	4 par		7 unger	(3)
	1957 :	5 par		6 unger	(2)
	1958 :	5 par		11 unger	(4)
	1959 :	5 par		5 unger	(2)
	1960 :	4 par	6 unger		(2)
	1961 :	6 par	9 unger		(4)
	1962 :	9 par	16 un-er		(6)
	1963 :	6 par	9 unger		(4)
	1964 :	6 par	7 unger		(3)
	1965 :	5 par	4 unger		(2)
	1966 :	5 par 1 enlig		ca.9 unger	(4)
	1967 :	2 par 1 enlig		4 unger	(1)
	1968 :	2 par 1 enlig		2 unger	(1)
	1969 :	1 enlig			
	1970 :	1 par		0 unger	
	1971 :	1 par		4 unger	
	1972 :	1 par		4 unger	
	1973 :	ubeboet			
	1974 :	ubeboet			
	1975 :	ubeboet			
	1976 :	ubeboet			
	1977 :	ubeboet			
	1978 :	1 par	2 unger		
	1979 :	1 par	0 unger		
	1980 :	1 par	2 unger		
	1981 :	1 par	3 unger		
	1982 :	1 par	0 unger		
	1983 :	1 par	2 unger		
	1984 :	1 par	0 unger		
	1985 :	1 par	2 unger		
	1986 :	1 par	2 unger		
	1987 :	1 par	1 unge		
	1988 :	1 par	4 unger		
	1989 :	1 par	2 unger		
	1990 :	1 par	0 unger		
	1991 :	1 par	4 unger		
	1992 :	1 par	2 unger		

Bilag 1. Udviklingen i Ribes storkebestand 1700-1992.

I første halvdel af 1700'tallet blev der et år optalt 23 storkepar.

1870: ,	ca. 40 par	(endda tilbagegang	
1902: .	ca. 40 par	i forhold til 1890).	
1915 :	16 par	ca. 39 unger	(i 15 kuld)
1916 :	14 par	ca. 24 unger	(11)
1917 :	15 par	ca. 24 unger	(9)
1918 :	14 par	ca. 21 unger	(10)
1919 :	10 par	2 enlige 14 unger	(6)
1920 :	13 par	1 enlig 14 unger	(6)
1921 :	15 par	32 unger	(11)
1922 :	15 par	27 unger	(10)
1923 :	13 par	2 enlige ca. 26 unger	(10)
1924 :	11 par	1 enlig 30 unger	(10)
1925 :	13 par	1 enlig 35 unger	(12)
1926 :	12 par	1 enlig 33 unger	(10)
1927 :	10 par	2 enlige 10 unger	(4)
1928 :	11 par	27 unger	(9)
1929 :	12 par	1 enlig ca. 14 unger	(7)
1930 :	17 par	46 unger	(16)
1931 :	21 par	35 unger	(14)
1932 :	23 par	52 unger	(18)
1933 :	27 par	60 unger	(22)
1934 :	33par	61 unger	(28)
1935 :	30 par	1 enlig 43 unger	(18)
1936 :	32 par	48 unger	(20)
1937 :	26 par	29 unger	(12)
1938 :	26 par	9 unger	(4)
1939 :	34 par	81 unger	(28)
1940 :	29 par	1 enlig 65 unger	(26)
1941 :	16 par	9 enlige 14 unger	(5)
1942 :	17 par	4 enlige 25 unger	(11)

Tallene fra 1700-1951 er Halfdan Langes tal (revideret af ham selv ca. 1950).

Tallene fra 1952-64 og 1968-77 er fra Zoologisk Museum i Kbh.

Tallene fra 1965-67 er fra »Vestkysten«.

Tallene fra 1978-91 er fra Storkegruppen, Dansk Ornitologisk Forening.

Bilag 2

Storkereder i Ribe fra 1852-1992

1. Valdemarskolen. Rede opsat på skorsten i 1991. Reden er ikke beboet. (sk)
2. Seminarievej 15, Ribe Statsseminarie. Rede beboet 1939-41 (T)
- 3-4 Saltgade 20. 2 reder på tømmerhaller før 1910. En rede beboet ca. 1900-1915. (T).
5. Saltgade 8. Rede på baghus 1933-43. (T).
6. Saltgade 11-15, Jernstøberiet. Rede beboet kun i 1934 (sk).
7. Saltgade 3. Beboet rede på bygning langs Sct. Pedersgade 1934-41 (T).
8. Sct. Pedersgade (tidl. andelsmejeri »Riberhus«). Beboet rede ca. 1900-1914 (T).
9. Tvedgade 11, villa. Boeboet rede fra 1923-63. Reden nedtaget ca. 1965 (TR).
10. Sct. Jørgensgade 11, villa. Beboet rede 1933-42 (T).
11. Sct. Nicolajgade 6, Cafe Nicolaj. Beboet rede på nvgavl ca. 1890-1900 (sk).
12. Sct. Nicolajgade 10, Kunstmuseet. Beboet rede 1921. 1933-68. Reden kan endnu ses på den nordvestligste skorsten (sk).
13. Sct. Nicolajgade 15, Dommerkontoret. Beboet rede på bagbygning ca. 1890-1942 (T).
14. Sct. Nicolajgade 18, Plejehjemmet »Riberhus«. Beboet rede 1937-41 (sk).
15. Sct. Nicolajgade 23-25 (tidl. Crome og Goldschmidts fabrik). Beboet rede på udluftningsventil ca. 1890-1933 (sk).
16. Giørtzvej 1-3. Biblioteket. Beboet rede 1931, 1934-40 (sk).
17. Andeøen i Ribeå. Beboet rede i elletræ 1934-36 (træ).
18. Nederdammen 37. Beboet rede på baghus ud mod åen 1917-42 (T).
19. Nederdammen 36, Restaurant Postgården. Beboet rede på baghus fra før 1857-1916 (T).
20. Nederdammen 27. Beboet rede på baghus ud mod åen. 1934-51. Redestativet var der endnu i 1965 (TR).

21. Mellemdammen 13, Arnold Nyborg. Beboet rede på lavt baghus 1915-40 (T).
22. Mellemdammen 22, gl. elværk. Beboet rede 1917-1942. Redestativet var der endnu i 1953. I 1880 var der et tomt redestativ på samme sted (T) (TR).
- 23.-
24. Overdammen 1, Weisstue. 2 beboede reder før 1893 på baghuse. 1 rede var der endnu omkring 1900 (T).
25. Overdammen 3. Boeboet storkerede på nordgavl fra før 1885-ca. 1900 (T).
- 26.-
28. Overdammen 5, gl. apotek. Før 1893 var der 3 beboede storkereder (T).
29. Overdammen 7. Beboet rede fra ca. 1890-1905. Reden støtter sig til skorsten (T).
- 30.-
31. Overdammen 4-6. Den Danske Bank. Beboet rede fra før 1885-1944. Reden har siddet to forskellige steder på bagbygninger (T).
- 32.-
33. Sortebrødregade 1, Quedensgaard. 2 beboede reder fra før 1885-ca. 1900. Den ene sad på et udhus (tømmerværksted) mens den anden har samme placering som den nuværende rede. Fra ca. 1900-1966 var kun sidstnævnte rede beboet (T).
34. Sortebrødregade 3. Reserverede til Quedensgaard ca. 1962-66. Reden var aldrig beboet (TR).
35. Sortebrødregade 7. Beboet rede på baghus 1961-66. Reden borte i 1979 (sk).
36. Sortebrødregade 13. Beboet rede på baghus fra før 1885-1919 (T).
37. Peder Dovns Slippe 1. Beboet rede 1915-18 (T).
- 38.-
39. Vægtergade 3. Beboet rede på pakhus fra før 1885-ca. 1900. I 1934 byggede storke rede på denne adresse igen – kun dette år! (T) (sk).
- 40.-
42. Stenbogade 3-5, Porsborg. Beboet rede fra før 1885 på selve Porsborg. Reden blev flyttet til baghus ca. 1900. Da denne bygning blev nedrevet ca. 1914 blev reden flyttet til Peder Dovns Slippe 1. I 1978 opsattes på ny en rede på selve Porsborg. Reden benyttes som hvileplads for rådhusstorkene (sk) (T) (sk).
43. Dagmarsgade 11. Ca. 1910 byggede et par storke en rede på husets skorsten. Reden var kun beboet dette år! (sk).
44. Dagmarsgade 19, villa. Beboet rede 1930-39 (T).
45. Klostergade 3. Beboet storkerede i lindetræ i klosterhaven 1962. 1964-72. Redestativet nedtaget i 1980 (træ).

46. Klostergade 11, Jacob A. Riis Børnehaven. Beboet rede ved østlige kamtaggavl 1931-45. Reden borte før 1953 (T).
47. Hundegade 27. Tagrytter med rede på baghus. Reden afløste Klostergade 11 reden, men har aldrig været beboet. Kan endnu ses (TR).
48. Bispegade, Bispegade skole. Beboet rede på skorsten på den høje bygning 1931-45. Redestativet fjernet før 1953 (sk).
- 49-
51. Det gamle Rådhus. I 1894 byggede et par storke rede på pynteskorstenen i sydgavlen. Reden var kun beboet dette år. Fra 1917-67 og igen fra 1978 og fremefter har storkereden på vestgavlen været beboet. På en lav stage nær sydgavlen var der en beboet rede 1933-46. Redestativet fandtes endnu i 1953 (sk) (sk) (T).
- 52-
53. Puggårdsgade 3, Tårnborghus. Beboet rede fra før 1852-1906. Da Tårnborghus blev restaureret ca. 1907-08, flyttede man reden til et lavere nabohus lige øst for Tårnborghus. Storkene flyttede ikke med! (T).
- 54-
56. Puggårdsgade, Ribe Kathedralskole. Før 1900 var der 3 beboede reder på skolen. I 1904 var der endnu 2 beboede reder. Reden på selve Puggård var beboet frem til 1908/09 og igen fra 1920-48 (T) (sk).
57. Gravsgade 31. Beboet rede på udhus omkring 1900 (T).
58. Sønderportsgade 17, Termansens Boghandel. Beboet rede 1930-42 (T).
59. Sønderportsgade 21. Beboet rede på lavt baghus fra før 1895-1943. Redestativet kan endnu ses (T).
60. Sønderportsgade 43, Bageri. Beboet rede på baghus ca. 1900-1910 (T).
61. Skolegade 1, Friboligerne. Beboet rede på baghus 1917-51. Det gl. redestativ fjernet ca. 1973 (T).
62. Skolegade, Hans Tavsens Hus. Beboet rede 1934-42. Redestativet fjernet i 1980 (TR).
63. Skolegade 2, Gartner P. Mathiesen. Rede opsat i 1980 – ikke beboet.
64. Skolegade 4, beboet storkerede på høj røgeriskorsten ca. 1898-1920 (sk).
65. Skolegade 6, (tidl. Klubbens Hotel). Beboet rede 1916-1941 (TR).
66. Grydergade 12, Restaurant Bachhaus. Beboet rede på udhus i haven 1930-42 (TR).
67. Gråbrødregade 7. Beboet storkerede på lavt baghus. Beboet 1939, 1951 og 1962 (T).
68. Gråbrødregade 10. Beboet storkerede på lavt baghus 1916-41 (T).
69. Slotsgade 4. Beboet rede på lavt udhus ca. 1890-95. Reden blev fjernet fordi storkene kalkede vasketøjet til (3). Pælen som reden sad på kan endnu ses (T).
70. Slotsgade 5, Ebonitfabrikken. Beboet rede fra før 1890-ca. 1910 (T).
71. Korsbrødregade 34, (gl. stiftstidende). Beboet rede fra før 1890-1966. En ny kopi af det gl. redestativ er netop opsat (t) (TR).
72. Grønnegade 23, M. Peters. Beboet rede på baghus 1921-40. Reden kan endnu ses (T).
73. Grønnegade 23, forhuset. Tagrytterreden på kvisten ud mod gaden var aldrig rammen om en storkefamilie. I 1952, 1953 og 1956 var her dog en enlig stork. Redestativet nedtaget i 1979 (TR).
74. Præstegade 20. Beboet rede frem til ca. 1900 (T).
75. Bredeslippe 2. Beboet rede på baghus 1934-47. Redestativet sad der endnu i 1961 (T).
76. Fiskergade 2, Pirschert. Beboet rede fra før 1890-1951. Reden sad indtil 1985 på en lav stage over tagryggen. Nu udgøres reden af en tagrytter med et vognhjul (T) (TR).
77. Skibbroen 3. Beboet rede på skorsten 1922-ca. 1925. 78-
79. »Bjerrumgård« lige vest for Ribe. I 1962 byggede et storkepar rede på et kornlæs ved gården. Da man skulle bruge kornhættet blev en ny rede opsat på laden i foråret 1963. Storkene flyttede dog i stedet ind til Ribe. Da storkene efter 5 års fravær vendte tilbage til Ribe i 1978, var de den første uge på Bjerrumgård, før de flyttede til Rådhus reden. Reden kan endnu ses (K) (TR).
80. Haulundvej 67. I 1982 opsattes en storkerede på en 8 m høj pæl. Reden har aldrig været beboet. Pt. kan en kunstig stork ses i reden.

Forklaring:

(T) = Tagrede, d.v.s. reden sidder på en pæl/stage på tagryggen.

(TR) = Tagrytter med storkerede.

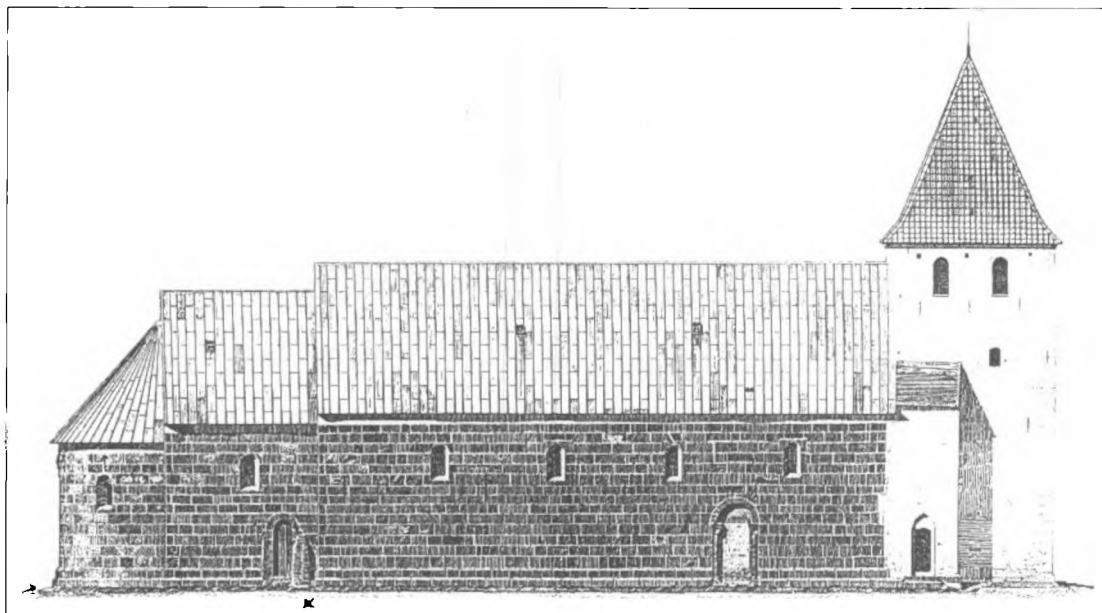
(sk) = Skorsten med storkerede.

(træ) = Storkerede i træ.

(K) = Kornhæs med storkerede.

(TP) = Storkerede på telefonpæl.

NB! Når der er angivet en periode, hvor storkene har benyttet en rede, er det ikke nødvendigvis ensbetydende med at reden har været beboet hvert år.

Runegravstenen i Føvling gennem 350 år

Af Mogens Juhl

I mere end 1000 år blev der ristet runer i det gamle danske landområde. De blev skåret i træ, graveret i metal, ridset i ben og hugget i sten. Deres kantede form skyldes nok, at de oprindelig blev skåret i træ, hvor stregerne holder sig bedst, når de går skråt over årene. Igennem dette årtusinde er runealfabetet og de enkelte tegn undergået ændringer. Blandt andet er alfabetet gået fra 24 til 16 tegn, og vandrette og runde linier findes, hvor indskrifterne blev udført på andre materialer end træ.

Antallet af kendte danske runeindskrifter overstiger i dag 800, når mønter og braktea-

ter medregnes, hvorimod indskrifter på sten udgør mindre end halvdelen.

Studiet af runemindesmærkerne tog sin begyndelse i det 17. århundrede. Vel kendte historikerne Saxo (død o.1220), Christiern Pedersen (o.1480-1554) og Anders Sørensen Vedel (1542-1616) runestene, men de nedskrev ikke deres indskrifter. Den første publicering af en indskrift skete i 1586, hvor Caspar Markdanner, lensmand på Koldinghus, efter at have gravet den store Jellingsten fri, i kirken lod opsætte en tavle med indskriften fra stenens forside. To år efter fødtes lægen og oldforskeren, Ole Worm

(1588-1654), der blev den første, der foretog en systematisk beskrivelse af danske runesten og optegnelse af deres indskrifter og dermed blev grundlæggeren af dansk runeforskning.

På Worms initiativ udsendte Christian IV i 1622 et missive til Danmarks og Norges biskopper om at fremskaffe oplysninger til kancelliet om antikviteter, som bl.a. runemindesmærkerne den gang kaldtes. Kongebrevet var ledsaget af en nærmere undersøgelsesvejledning for præsterne, hvoraf det fremgik, at der også skulle indsamles materiale til en historisk-topografisk beskrivelse af Danmark og Norge.

Fra årene 1623-25 er bevaret en del præsteindberetninger, men kun een (Egtved sogn) fra Ribe stift. En senere række af indberetninger stammer fra 1638-39(42) formentlig som følge af et nyt, men ikke bevaret kongebrev. Og blandt disse findes en indberetning til biskoppen i Ribe, Hans Borchardsen, fra præsten i Føvling, Peder Mortensen Lime (ca.1605-ca.1653).

Med udgangspunkt i denne første beskrivelse af runegravstenen i Føvling skal der i det følgende gives en redegørelse for stenens historie i de følgende 350 år.

Peder Mortensen Lime

I 1638 gav Peder Mortensen Lime den ældste beskrivelse af Føvling sogn, en beskrivelse der blot omfattede en opremsning af høje, dale, damme og kilder, alle med navns nævnelse. Sidst i beretningen fortaltes ganske kort, at på kirkegården fandtes - liggende på en grav - en sten næsten så stor som en ligkiste og med nogle få rune bogstaver. Foranlediget af et senere spørgsmål fra biskoppen om en lokalitet i sognet måtte præsten afgive to supplerende beretninger, og i den sidste, skrevet 12.maj 1642, fortalte han, at stenen

havde ligget på en adelsmands grav, men senere blev lagt på en bondes. På et stykke papir vedlagt beretningen har præsten efter at have rensat stenen tegnet »bogstaverne, så vidt jeg kunne tyde dem« (fig. 1). Denne første tegning af runestenen er udført med omhu. Alle tegnene er gengivet, kun i indskriftens sidste ord er der et for meget. Også skilletegnene samt rammen er kommet med. Papirets bredde tillod ikke Peder Mortensen Lime at gengive indskriften på een linie, som runestenen jo gør, og hans manglende kendskab til runer og erfaring i at iagttage sådanne samt formentlig en utilstrækkelig rensning af stenen er nok årsagen til en noget forvansket gengivelse af en del af runetegnene. Korset er heller ikke blevet glemt, kun er indsnævringen på korsstammens nederste del, som viser der er tale om et processionskors, undgået hans opmærksomhed.

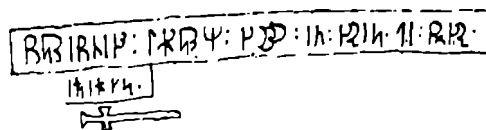

Fig. 1. Præsten Peder Mortensen Limes afskrift 1642.

Ole Worm

Alle præsteindberetningerne gik videre til Ole Worm, som i 1625 havde modtaget kongebrev om at foretage runologiske rejser. Men det blev kun få mindesmærker, han selv fik lejlighed til at undersøge. De fleste blev besøgt og tegnet af Jon Skonvig (17.årh.) fra Bergen, der således blev vor første runetegner. Føvling-stenen og enkelte andre i Ribe stift nåede han ikke at besøge. De blev tegnet af Laurids Bording (ca.1617-1675), født i Ribe og student fra byens katedralskole. Ved

indskrivningen på Københavns Universitet blev Ole Worm hans studievejleder. Han fandte interesse for sin unge student, og da Hans Borchardsen, biskop i Ribe, skrev til ham om runesten i Ribe stift, blev Laurids Bording, som alligevel skulle hjem til Ribe, anmodet om at undersøge og tegne disse sten'. Efter 20 års indsamling og bearbejdelse af materialet udgav Ole Worm i 1643 seksbindsværket *Monumenta Danica*, der metodisk beskriver 144 runemindesmærker med afbildning, oplysninger om størrelse, udseende og placering samt sproglige og antikvariske kommentarer. I værket, der er skrevet på latin, fylder omtalen af runesten i Føvling halvanden side. Den lyder i oversættelse: ²

»På kirkegården i Føvling i samme provins ses mod nord en sten, der ligger på jorden, strakt fra vest mod øst, pyramideformet, af rå sten og grå farve, naturligt flad på den side, der er beskrevet, af en længde på tre alen og en halv, en bredde på en (alen) ved basis, tykkelse en kvart (alen) ca. På dens midte, løbende fra basis mod toppen har den en eneste indskrift, præget med temmelig udviklede bogstaver, hvis betydning jeg skal efterforske efter først at have givet en afbildning af den.

Fig. 2. Illustrationen (efter Laurids Bordings tegning) i Ole Worm: *Monumenta Danica* 1643.

Jeg læser dette således:

BA: HBIRNIP: MPT: HNY: YNF: R: YRIMM RTHHILT,
 På Spirnik Lagn sam gud, in Christo requiescit.
 IN MEMORIAM BONI SPIRNIKI LAGN. IN
 CHRISTO REQUIESCIT.

Fig. 3. Ole Worms tydning.

Til minde om den gode (ædle) SPIRNIK LAGN. Han hviler i Kristus.

Den af folkesproget og latin blandede indskrift har med sine forskellige bogstavkombinationer og indviklinger gjort tolkningen vanskelig for mig, navnlig i det folkesproglige.«

Efter en sproglig diskussion, som ikke skal gives her, slutter Ole Worm med:

»Det er klart, at mindesmærket er af yngre dato, fordi det sammenblander kristendom og latin. Det, som fortælles af lokale folk om en gylden ridder, der blev dræbt af tre bønder og begravet her, savner ikke enhver sandsynlighed, selv om omstændighederne kan synes tvivlsomme.«

Laurids Bordings runestengninger er gennemgående af bedre kvalitet end Jon Skonvigs. Om værkets mindre vellykkede gengivelse af Føvling-stenen - toppen er for spids og formen for klumpet - skyldes tegneren eller formskæreren, der fremstillede værkets illustrationer i metalsnit, kan ikke afgøres, da Bordings originaltegning ikke er bevaret. Hans læsning af indskriften er ikke fejlfri, men ifølge Moltke (1958) skulle den kunne tolkes på grundlag af Ole Worms snit, idet de anførte fejl ikke burde være en uoverstigelig hindring for tydningen.

Når man sammenholder Ole Worms tekst med Peder Mortensen Limes sidste indberetning, studser man over, at Worm ikke omtaler

sagnet i præsteindberetningen, at stenen først har ligget på en adelsmands grav og senere på en bondes. Men ser man på datoen for den sidste indberetning, 12.maj 1642, så er det nærliggende at tro, at da Worm modtog den, havde han afsluttet manuskriptet til sit værk, der jo udkom 1643. Vi ved ikke, hvornår Laurids Bording var i Føvling, men i et brev til ham skrev Ole Worm den 5. juli 1642, knap to måneder efter den sidste præsteindberetning: »Hvad du har samlet, har jeg vel modtaget; derfor takker jeg dig meget, og du vil finde, at jeg har omtalt dig med hæder i mit runeværk; de har nemlig i høj grad tilfredsstillet mig. Hvad jeg mener om dem, vil du få at se, når de bliver publiceret; thi min formskærer er allerede i gang med at skære dem.« Der kan således ikke være tvivl om, at Ole Worms tekst bygger udelukkende på Laurids Bordings notater, og at oplysningen om den gyldne ridder, der dræbes, må stamme fra ham.

Vakte Ole Worms pionerarbejde samtidens beundring, var han mindre heldig med sin plan om en bevaring og sikring af de vigtigste af vore ældste runemindesmærker. 1652 blev der udsendt et kongeligt reskript³ til lensmændene, hvori man ønskede 67 nærmere betegnede sten overført til København, hvor de skulle opstilles på Trinitatis kirkegård. Blandt disse var Føvling-stenen, men hverken den eller 54 andre sten blev indsendt. Af de 12, der kom til København, gik de ni en krank skæbne i møde, idet de gik til grunde ved og efter byens store ildebrand i 1728; de tre bevarede sten står nu i Nationalmuseets runehal.⁴

Hans Mejer

Inspireret af Ole Worms værk begyndte skolemanden og latindigteren, Hans Mejer (1606-ca.1660), ca. 5 år senere i en kortere

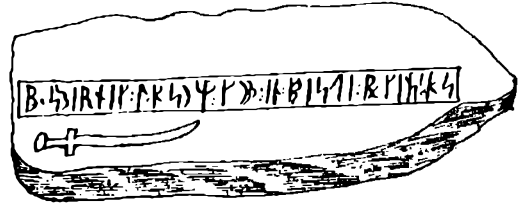

Fig. 4. Fra Hans Mejer: *Liber Danicorum Monumentorum*, Jernes afskrift, Kgl. Bibl. Ny kgl.sml. 799.

periode at opsøge og tyde jyske runeindskrifter, dels de allerede beskrevne og dels andre, som Ole Worm ikke var blevet gjort opmærksom på. Materialet blev aldrig udgivet, men der eksisterer to afskrifter af Mejers tegninger og optegnelser, som dog ikke er ens, hvorfor det er vanskeligt at vurdere hans arbejde. Det står dog fast, at 31 af de to afskrifters 41 tegninger er mere eller mindre ukorrekte kopier af Ole Worms illustrationer. Blandt disse findes en tegning af Føvling-stenen (fig.4), som uagtet, at der er enkelte fejl i runeindskriften, at korset er blevet til et sværd, samt at stenens spidse ende er blevet noget afstumpet, tydeligt viser, at den er tegnet af efter Ole Worm. I den ene af afskrifterne er fejlagtigt tilføjet, at stenen ikke findes hos Ole Worm. I samme afskrift er eftergivelsen af Worms latinske oversættelse af indskriften tilføjet: »Pastorn paa stedet gav mig det saaledis«, og herefter følger præstens version. Dette kunne tyde på, at Hans Mejer selv har undersøgt stenen, hvad han næppe har gjort med de andre af ham beskrevne runemindesmærker. Hans Mejer var rektor på Ribe Katedralskole fra 1640-47 og kan da have besøgt Føvling, selv om det er almindelig opfattelse, at han først begyndte at interessere sig for runemindesmærker, efter at han havde forladt Ribe.

Peder Hansen Resen

Næste gang, Føvling-stenen optræder i et videnskabeligt materiale, er, da historikeren og juristen, Peder Hansen Resen (1625-88), forbereder en stort anlagt beskrivelse af Danmark: Atlas Danicus. Stoffet blev imidlertid så omfattende, at Resen ikke magtede en udgivelse. Det originale materiale er gået tabt, men af bevarede sammenskrivninger og afskrifter fremgår, at Føvling-stenen er tegnet af efter Ole Worms stik, og indskriftens tyding er også taget direkte fra Ole Worms værk.⁵

de Hofman

Resultaterne af Mejers og Resens undersøgelser, som ikke blev udgivet, nåede derfor ikke ud til mange. I 1759, lidt over 100 år efter Ole Worms værk så dagens lys, finder vi igen noget på tryk om danske runesten. Da man undertiden i ældre kildemateriale ser henvisninger til de Hofmans Foundationer, skal værket kort nævnes. Det er først og fremmest en beskrivelse af danske og norske stiftelser, foundationer og gavebreve, men indeholder også lidt topografisk stof, blandt andet et tillæg med en kortfattet liste over de runesten, som Ole Worm har beskrevet. Det eneste nye er, at de Hofman har oversat til dansk Worms latinske læsninger af inskriptionerne. Om Føvling-stenen står blot »Føvling-Kirkegaard: Til Ihukommelse efter den gode Spirnikke Lagn, han hviler i Christo«.⁶

Erich Pontoppidan

Fra 1763-81 udkom på tryk den første beskrivelse af hele landet, Den Danske Atlas, skrevet af Erich Pontoppidan (1698-1764). Under Føvling omtales runestenen ganske kort, og der henvises til Ole Worm, men hans tegning bringes ikke.

Søren Abildgaard

I 1774 fik Føvling besøg af den første professionelle antikvariske tegner, Søren Abildgaard (1718-91), som i 20 år under rejser rundt i landet tegnede, kopierede og beskrev gravsten, runesten og andet, der stammede fra en fjern fortid. I en af sine dagbøger skrev han om Føvling Kirke bl.a.: »Paa Kirkegaarden nær ved Nordre Side af Kirken ligger en lys og flad Runesteen med følgende Runer i een Linie«. Herefter følger en afskrift af runeindskriften, som Abildgaard læste den, samt en skitse af stenen og dens mål (fig. 5). Hidtil har en rentegning af skitsen ikke været

Fig. 5. Søren Abildgaards dagbog X, 1777, p. 34. Nat.monolog.-epigr.lab.

Søren Abildgaard. A. 1774.

Fig. 6. Søren Abildgaards rentegning, 1774. Nat.mus., ant.top.arkiv (A-sager) 1986:1274.

kendt. Jacobsen-Moltkes bibliografi nævner kun skitsen, og blandt de 15 rentegninger fra Nationalmuseet, som Moltke opregner i sin disputats: Jon Skonvig og de andre runetegnere, er Føvling-stenen ikke med. En nylig forespørgsel til Nationalmuseets runologisk-epigrafiske laboratorium gav det overraskende resultat, at man i museets antikvarisk-topografiske arkiv fandt en rentegning af rune-stenen i Føvling (fig.6). Det fremgår af tegningen, at Abildgaard kunne tegne, men han evnede ikke at gengive runerne, som de i virkeligheden så ud, uregelmæssige og mere eller mindre forvitrede. Han gengiver dem, som var de tegnet af efter et mønsterrunealfabet, og det var utvivlsomt årsag til Abildgaards mange fejllæsninger. På tegningen af Føvling-stenen bemærkes også, at indsnævringen på korsstammens nederste del mangler. Abildgaards beskedne kendskab til runeindskrifternes indhold og det gamle, danske sprog var nok medvirkende til, at han ikke blev en god runetegner, som fastslået af Moltke. Derimod var han meget dygtig til at aftegne gravsten med munkeskriftens vanskeligt læselige minuskler. Det var hans speciale.

Rasmus Nyerup og Joh. G. Liljegren

I begyndelsen af 1800-tallet omtaltes Føvling-stenen af old- og runeforskerne, Rasmus Nyerup (1759-1829) og svenskeren Joh.G. Liljegren (1789-1837), men også her er der

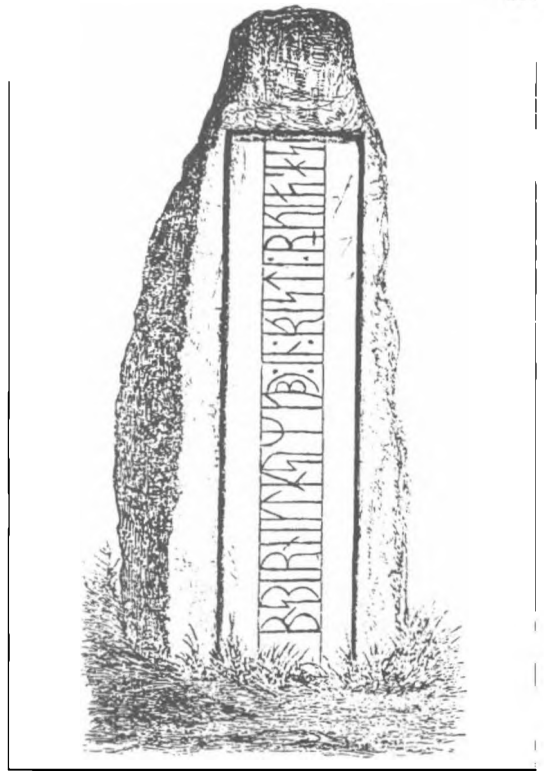

Fig. 7. Østrigeren P.S.'s tegning i Mitt.k.k.Centr.-Comm.Erforsch.Erhalt.Baudenkmale, p.LXXVII, IX Jahrg. Wien 1864.

kun tale om ukritiske gentagelser af Ole Worm.

Den østrigske officer

Som et kuriosum kan nævnes, at en østrigsk officer, der lå indkvarteret på Sønderskov, i 1864 besøgte Føvling, hvor han tegnede rune-stenen. Tegningen (fig.7), der blev offentliggjort i et antikvarisk tidsskrift i Wien samme år, viser tydeligt, at den er tegnet efter hukommelsen. Indskriften er lagt i et affaset felt, der fylder det meste af stenens forside,

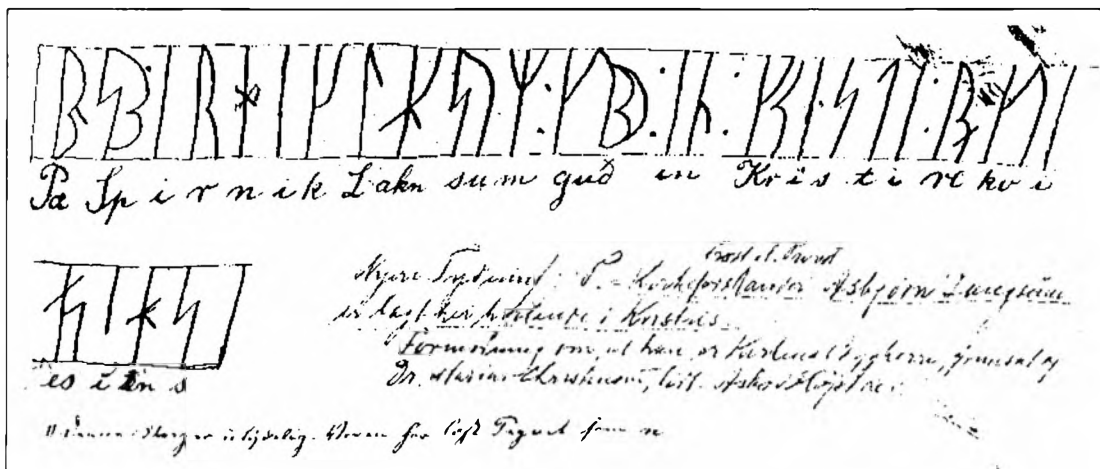

Fig. 8. Liber daticus 18 - Føvling præstegårds arkiv.

og korset er glemt. Østrigeren, der i tidsskriftet kun optræder med sine initialer P.S., forsøgte at læse indskriften, som han mente stammede fra 850-950. I et tillæg til O. Nielsens beskrivelse af Malt Herred fortalte sogneprest i Føvling, Christen Krarup (1809-79), om østrigerens besøg⁷ og oplyste, at afbildningen og forklaringen i Wiener-tidsskriftet i det væsentlige stammede fra kaldets Liber daticus, »hvori jeg i sin Tid har indført min Tegning og den Fortolkning, jeg da hyldede« (fig.8). Hvornår Krarup har nedskrevet indskriften er usikkert, da ikke alle indskrivninger i protokollen er daterede.

Magnus Petersen

Først med Rasmus Rasks (1787-1832) arbejder om de gamle nordiske sprogs oprindelse kom der et gennembrud i den runologiske forskning. En af forudsætningerne for at dette kunne ske var, at der eksisterede ikke alene korrekte, men også helt nøjagtige gengivelser af runeindskrifterne, og hvor der blev taget hensyn til tidligere oversete ting, som

f.eks. særprægede runer, skilletegn, størrelsesforhold, stenarten. At et sådant studiemateriale blev tilvejebragt skyldtes den arkæologiske tegner og restaurator, Magnus Petersen (1827-1917), hvis ry som illustrator bragte ham i samarbejde med samtidens runeforskere, først P.G. Thorsen (1811-83) og senere L. Wimmer (1839-1920).

P. G. Thorsen

P.G. Thorsen, der studerede teologi, sprog og litteraturhistorie og senere blev leder af universitetsbiblioteket, fattede tidligt interesse for vore runemindesmærker, ja, der kan faktisk sættes dato på, hvornår det skete. Han skriver: Det var den 26. august 1827 »under min Skolegang i Ribe (student 1828), ved et lille Besøg hos en noget ældre Skolekammerat fra Varde, der havde faaet Hjem i Tobøl i Føvling Sogn; den nævnte Dag foretoges et Kirkebesøg, og, da vi gik opad Gangen paa Kirkegaarden forbi denne meget nedsunkne Mindesten, viste min Bekjendt mig den som Stenen med gammel Skrift hvorved Runer på Sten

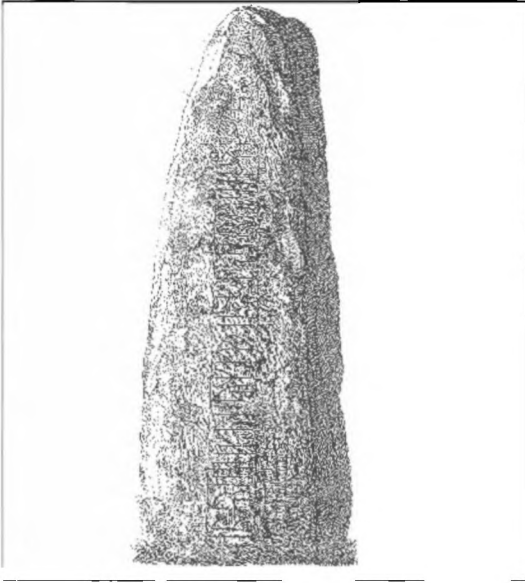

Fig. 9. Magnus Petersens tegning fra 1870 i P. G. Thorsen: *De danske Runemindesmærker, 1879-80.*

allerførst kom mig for Øje.« I Thorsens efterladte papirer⁸ findes flere afskrifter af Føvling-stenens runer, den ældste dateret september 1838, måske foretaget af ham selv efter håndskriften at dømme. 1858 har N. Termansen⁹ tegnet runerne ned, og det samme har O. Nielsen (1838-96) gjort i 1860. I et brev til Thorsen fortalte O. Nielsen, at han har besøgt runestenen flere gange og til »forskellig Tid«. Fra 1869-72 foretog tegneren Magnus Petersen sine runologiske rejser for Thorsen. I et brev⁸ fra Ribe den 7. september 1871 til Thorsen skrev han: »I Føvling fandt jeg Stenen godt opstillet ved Kirken; det er en meget smuk Sten, velformet og ubeskadiget, men heller ikke her kunde jeg gjøre nogen Opdagelse.« Tegningen af Føvling-stenen (fig.9) blev offentliggjort i *De danske Runemindesmærker, II Afd.*, som Thorsen udgav i 1879-80.

Om end værket betød et fremskridt i dansk runeforskning, først og fremmest på grund af Magnus Petersens illustrationer, så var det dog i det store og hele en skuffelse, idet Thorsens mangelfulde sproghistoriske kundskaber gjorde hans tolkninger tvivlsomme og hertil kom, at øerne kun blev dækket af tegninger og en kortfattet tekst.

Ludvig Wimmer

Det skulle imidlertid ikke vare længe, førend Thorsens værk fik en afløser, der levede op til samtidens videnskabelige krav. Fra 1893-1908 udgav Ludvig Wimmer *De danske runemindesmærker* i fire bind. Titlen adskiller sig kun fra Thorsens ved, at Wimmer skrev navneord med småt. Efter at have taget studentereksamen i Ribe studerede han først klassisk og senere nordisk filologi, hvor han især kastede sig over runologien. Han konkluderede ud fra sine undersøgelser, at allerede omkring år 500 var nordisk et selvstændigt sprog, forskelligt fra gotisk og andre germanske oldsprog. I 1876 begyndte Wimmer sine runologiske rejser sammen med Magnus Petersen, som atter måtte tegne alle de sten, han tidligere havde tegnet for Thorsen. Wimmer undersøgte stenene, gjorde notater og tog med en særlig paptypetype aftryk af indskrifterne. Fig.10 viser Magnus Petersens originaltegning af Føvling-stenen opstillet til højre for kordøren (begyndelsen til dens bue anes øverst til venstre) ind i hjørnet mellem kirkens kor og skib. Tegningen er dateret den 22. juli 1878. Fire år senere, 6. juli 1882, besøgte Wimmer atter stenen. Han har øjensynlig været i tvivl om noget, men den fornyede undersøgelse, som foretoges i den »*allerheldigste Belysning*«, bekræftede de tidligere iagttagelser. Om Magnus Petersen var med, foreligger der ikke noget om.

Fig. 10. Magnus Petersens originaltegning fra 22. juli 1878, som lå til grundlag for illustrationen i Ludvig Wimmer: *De danske runemindesmærker, 1893-1908*. Kgl. Bibl. Coll. Wim. III, 190.

Hvor tegningerne i Thorsens arbejde helt og alene er kunstnerens værk (Thorsen rejste ikke ud sammen med Magnus Petersen), så er tegningerne hos Wimmer et kompromis mellem kunstneren og videnskabsmanden, hvilket også fremgår af illustrationerne i hans runeværk, der alle er signeret: L.W. dir. og M.P. fec. Som påpeget af Moltke indebærer et sådant samarbejde den risiko, at tegningen af en forvitret og vanskelig læselig runeskrift let kan komme til at støtte den læsning, som sprogmanden mener må være den rigtige.

Erkendelsen af tegningens begrænsninger i den runologiske forskning faldt netop sammen med den fototekniske udvikling, der medførte, at fotografiapparatet efterhånden helt overflødiggjorde tegneren. Wimmer overvejede ganske vist, om en fotografisk gengivelse ville være egnet og hensigtsmæssig, men kom til det resultat, at en tegning ville være at foretrække

Jacobsen og Moltke

I 1926 planlagde den nordiske filolog Lis Jacobsen (1882-1961) en ny runeudgave og opfordrede kort efter runologen Erik Moltke (1901-84) til et samarbejde, som i 1941-42 resulterede i udgivelsen af Danmarks runeindskrifter (DR). Moltke, der selv fotograferede alle runestenene, udviklede en teknik, som nu anvendes ved fotografering af indskrifter. Der tages to billeder, et af den uoptrukne og et af den optrukne (med kønrøg udrørt i vand) indskrift, begge i den gunstigste sidebelysning. 25. april 1930 besøgte Moltke Føvling. Om fotograferingen af runestenen (fig. 11) skrev han 1958: »Fotografierne i DR er et af de få minder i dette værk om de 'moderne' undersøgelers begyndervanskeligheder, idet de er taget før 'opfindelsen' af det kunstige lys. Stenen, der ... stod i uheldig belysning i våbenhuset, blev transporteret udenfor af stærke mænd, anbragt i solen og drejet efter denne, så det gunstige sidelys fremkaldtes. Således fotograferedes den, først uoptrukket og dernæst med farve i runerne«. Og nu 300 år efter det første, primitive forsøg på en gengivelse af Føvling-stenen forelå så en objektiv, teknisk perfekt afbildning af stenen og dens budskab. Alle Moltkes fotografier er sort/hvide. I dag vil man utvivlsomt også lave farveoptagelser.

Runegravstens placering

Efter denne gennemgang af runetegnernes og -forskernes besøg i Føvling melder spørgsmålet sig, hvad ved vi om runestens placering igennem de 350 år, hvor dens eksistens har været kendt.

I Peder Mortensen Limes indberetninger i 1638 og 1642 stod der blot, at stenen lå på kirkegården. Ole Worm, som må have sin viden fra Laurids Bording, der havde været i Føvling for at tegne runestenen, skrev: »På kirkegården ... ses mod nord en sten, der ligger på jorden ...«. I Den Danske Atlas skrev Pontoppidan, at runestenen lå 3 alen nord for

kirkemuren, men da der henvises til Ole Worm, må de 3 alen nok være Pontoppidans egen opfindelse, idet intet foreligger om, at han har været i Føvling. Dog de 3 alen er nok ikke så forkert, for Søren Abildgaard noterede i sin dagbog, at han fandt stenen nær ved nordre side af kirken. 50 år senere var Thorsen i Føvling, og han berettede, at stenen lå på kirkegården ud for den nordre side af kirken.

Næste skriftlige vidnesbyrd er et brev¹¹ dateret 15. juni 1855 fra sognepræst i Føvling, Christen Krarup, til provst V. J. A. Ramsing (1801-71) i Darum, hvor han skrev, at gangene på kirkegården for nogle år siden - såvidt han huskede i 1851 - blev lagt om. For ikke at forstyrre gravfreden kunne det ikke ordnes på anden måde, »end at han (gartneren) måtte, langs med den søndre¹² Side af Kirken, følge den gamle Stie. Herved blev Gangen paa dette Sted, lige for Choret, ført over en gammel Runesten, som var saa dybt sunken i Jorden, at vel omtrent kun henimod den øverste Halvdel af Fladen viste sig, hvilken nu blev heelt dækket af Sand.« Året efter beordrede Krarup stenen gravet op, men lod den ligge ved siden af fundstedet, indtil kirkesynet tog bestemmelse om, hvad man skulle gøre med stenen. I sin utålmodighed over, at synet ikke gjorde noget, skrev Krarup derfor til provsten, som dog først to år senere, den 23. august 1857, orienterede Inspectionen over de antiqvarisk-nationale Mindesmærker i Danmark om stenen¹³. Arkæologen, professor J. J. A. Worsaae (1821-85) svarede hurtigt¹⁴, den 7. oktober 1857, at runestenen bør opstilles sådan, at hele indskriften kan ses tydeligt, enten inde i kirkens våbenhus eller på et andet sikkert sted så nær kirken som muligt, således at den bliver »skjærmet mod altfor stor Indvirkning af Luften«. Den 13. oktober s.å.

Fig. 11. Erik Moltkes foto, 25. april 1930. Nat.mus. runolog-epigr.lab.

orienterede provsten pastor Krarup om Worsaae's brev.¹⁵

Worsaae's forslag om at flytte runestenen ind i våbenhuset kunne ikke gennemføres på dette tidspunkt, idet kirkens nederste tårnrum først i 1868 blev indrettet til våbenhus, samtidig med at kirkens indgang flyttedes til tårnets vestfacade. Stenen blev derfor rejst op ved den nordre kirkemur i hjørnet mellem korets og skibets mure lige til højre for den den gang tilmurede præstedør. Hvornår dette skete, vides ikke med sikkerhed. Jacobsen-Moltke opgiver året 1857, et årstal der kan være hentet hos Wimmer, men da hans første besøg i Føvling fandt sted i 1878, må han

have oplysningen fra anden side - måske Worsaae's brev i 1857 til provsten. At årstallet nok ikke er helt forkert støttes af den ældst kendte tegning af Føvling kirke (fig.12), tegnet den 2. september 1861¹⁶, hvor runestenen ses opstillet ved siden af kordøren. Østriegerens tegning i 1864 (fig. 7) viser også stenen stående dog uden nogen antydning af kirkemuren som baggrund.

I dag står runestenen i våbenhusets nordøstre hjørne. I Føvling Anno 1924 skrev Herman Madsen¹⁷, at stenen blev flyttet ind, da den tilmurede kordør blev genåbnet, hvilket skete i 1886¹⁸. Herman Madsens oplysning må bero på en fejlhuskning¹⁹. På fire af arkitekt

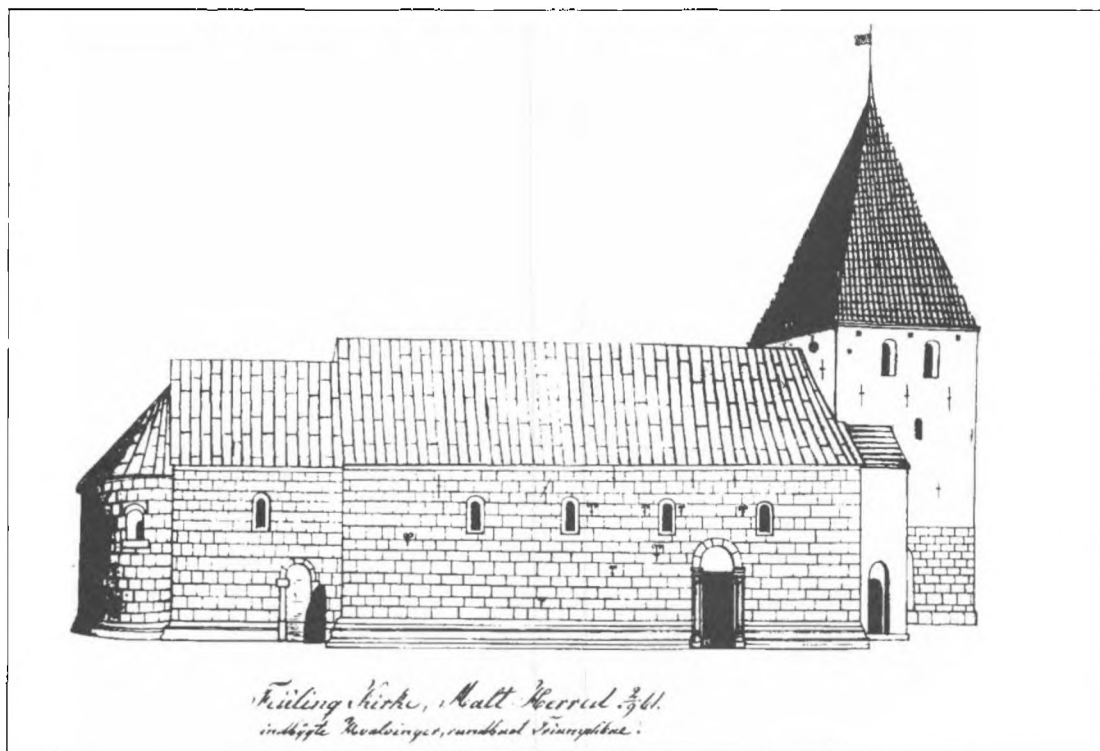

Fig. 12. J. G. Burman Beckers tegning, 2. september 1861. Kgl. Bibl.kort- og billedafd. Runestenen ses sorttegnet ved den tilmurede præstedør.

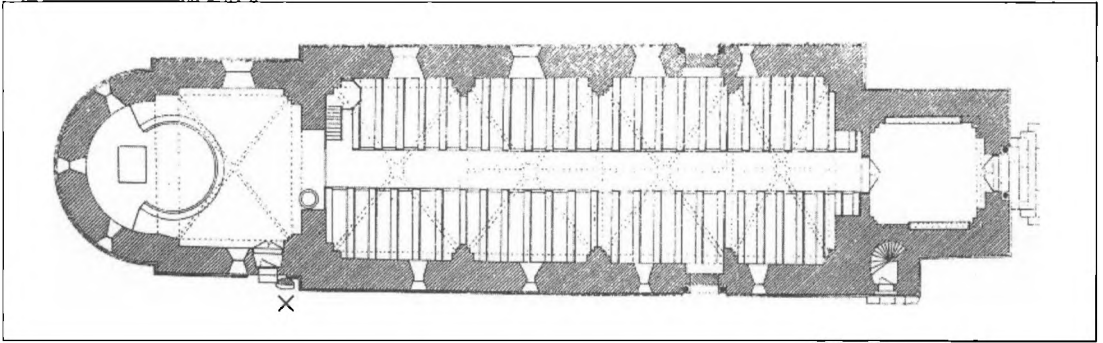

Fig. 13. Arkitekt Kochs grundplanstegning, 1890, fra H. Storck: *Jydske Granitkirker*, 1904. Ved X ses runestenen.

Kochs tegninger af Føvling kirke fra 1890²⁰ ser man runestenen opstillet ved nordmuren. Fig 13 viser kirkens grundplan med den genåbnede præstedør og runestenen stående udenfor. I *Jydske Granitkirker*, der udkom 1904, skrev Storck, at stenen flyttedes til sin nuværende plads i våbenhuset i 1893.

I Føvling kirkes synsprotokoller eller regnskaber har det ikke været muligt at finde oplysninger om, hvornår runestenen opstilledes ved kirkemuren, eller hvornår den flyttedes ind i våbenhuset.

Indskriften

Denne beretning om Føvling-stenens historie kan ikke afsluttes uden ganske kort at komme ind på indskriften og dens tolkning. Den udstrakte anvendelse af binderuner (2 eller 3 runer fælles om én hovedstav) og den dermed forbundne vanskelighed ved at læse indskriften er nok årsagen til, at Wimmer var den første, der kom med en næsten korrekt tolkning. Jacobsen-Moltke har følgende tydning: P(ræpositus?) Æsbern (h)ic Langsum cubat in Kristo requiescens, som på dansk er: Her ligger (provst? pastor? pater?) Esbern Langsom hvilende i Kristus. At p'et står alene og nok må opfattes som en forkortelse kan skyl-

des, at indskriften er affattet som et heksameter. Var ordet skrevet helt ud, ville versfødderne halte. Thorkild Hinrichsen har i sin disputats²¹ en lidt ændret tolkning af Føvling-stenen. Blandt flere muligheder foretrækker han at opfatte p som forkortelse for periit (døde) og læser derfor indskriften som: Esbern Langsum døde. Han ligger her hvilende i Kristus.

Som indskriften fortæller, er Føvling-stenen en runegravsten. Stenen blev fundet liggende på kirkegården, men dens bautastenslignende form fik Thorsen og Wimmer til at mene, at den oprindeligt har været rejst ved graven, en opfattelse man let får også i dag, når man ser stenen opstillet stående i våbenhuset. Men som Bæksted²² har påpeget, vil den korte afstand mellem skriftbåndets begyndelse og stenens bund ikke kunne give tilstrækkelig støtte ved nedgravning, og dernæst, hvad nok er vigtigst, man ville ikke stille det hellige kors på hovedet.

Stenens alder

Føvling-stenen stammer fra den tidlige middelalder (ca.1100-ca.1350). Indskriftens latin og den rige anvendelse af binderuner, som anvendt i den periode formentlig er påvirket

af majuskelskriftens sammenbundne store bogstaver, som de kendes fra 1100'erne, tyder på, at gravstenen er fra sidst i 1100-tallet, det vil sige fra samme periode, hvor den nuværende stenkirke blev bygget²³. Man har også forsøgt at datere stenen ud fra navnet på den, stenen skal minde os om, Esbern Langsom, men uden større held. Marius Kristensen (1869-1941)²⁴ anførte, at en provst Langsing i Ribe omkring 1200 ejede jordegods i nabosognet Folding, og at stenen kan være rejst over ham. Ifølge skriftlige kilder²⁵ forekom Langsum - vel oprindelig som tilnavn - i flere tilfælde i det sydvestjyske område.

Hvem var Asbjørn Langsum ?

Siden Wimmer med nogen betænkelighed tolkede indskriftens første tegn, p, som en forkortelse af præpositus (provst), en tolkning som Jacobsen og Moltke støtter, har det været almindelig opfattelse, at runestenen er et gravmæle over en gejstlig. Ja, på præstetrækken i kirken er man gået så vidt, at man dristigt har sat Asbjørn Langsum som den ældst kendte præst i Føvling. Med Hinrichsens konklusion, efter gennemgang af flere mulige forkortelser, at p står for periit (døde), kan Esbern (som Hinrichsen læser navnet) Langsum lige så godt være en ikke-gejstlig person.

Da stenen og den nuværende granitkvaderkirke begge dateres til samme periode (o. 1150-1200), er det nærliggende at antage, at Asbjørn Langsum har haft en særlig tilknytning til kirken, ja måske har haft noget med kirkebyggeriet at gøre.

Den anseelige kirkebygning, henved dobbelt så stor som nabokirkerne, er bygget efter tienden blev indført o. 1100, d.v.s. på et tidspunkt hvor bisperne og provsterne har fået mere magt og derfor også indflydelse på kir-

kebyggeriet, og Asbjørn Langsum kan således godt være en gejstlig et stykke oppe på den kirkelige rangstige, som har bestridt et embede ved Føvling store kirke. Men går man lidt tilbage i tiden, til trækirkernes byggeperiode, da var det ofte stormænd og bønder, der stod bag det lokale kirkebyggeri.²³ Og en sådan stormand eller bonde kan meget let tænkes at have taget initiativet til at erstatte en måske nedbrændt trækirke, som en forfader har bygget, med en stenkirke og dermed gjort sig fortjent til et værdigt gravmæle.

Der er ikke foretaget arkæologiske guldundersøgelser i Føvling kirke, så vi ved intet om en eventuel trækirkens eksistens, og lige så lidt ved vi, om der i kirkens umiddelbare nærhed har ligget en større gård, hvor Asbjørn Langsum kan have boet.

Spørgsmålet om, hvem Asbjørn Langsum var, må således stå åbent.

Keltisk påvirkning ??

K. Høgsbro Østergaard (1900-87), som på grundlag af omfattende studier udviklede en teori om keltisk missionsvirksomhed i Danmark før Ansgar, har hæftet sig ved²⁶, at Føvling-stenens »*hvilende i Kristus*«, som ikke findes på andre danske runegravstene fra denne periode, er en vending, han har mødt i Irland. Stenens udsmykning med et kors, der forneden indsnævres og dermed antyder, det har siddet på en stang og været anvendt som et processionskors, kan også pege hen på en mulig keltisk påvirkning ifølge Høgsbro Østergaard. Sådanne kors var almindelig anvendte i den keltiske kirke, indtil den i det 12. årh. kom under pavekirken i Rom, og herefter måtte kun ærkebiskopper gå med processionskors. Der er fundet processionskors på et lille antal danske runegravsten, dels ældre end og dels samtidige med Føv-

ling-stenen, men man ved faktisk ikke noget om anvendelsen af disse kors i Danmark i den tidlige middelalder.

Andre runesten i amtet

Det beskedne antal runesten i Ribe amt blev i 1987 forøget ved fundet af den bemærkelsesværdige Malt-sten, hvor foreløbige runologiske undersøgelser tyder på, at indskriften hører hjemme blandt de ældste i Danmark, sandsynligvis fra engang i 800-tallet²⁷. Stenene i Læborg, Bække (den ved kirken) og Horne anslås at være en 100 år yngre og er ikke mindst interessante ved, at en og samme mand, Ravnunge-Tue, nævnes på alle tre sten. Den anden runesten i Bække, den der står som stævnsten i en skibssætning, sætter Jacobsen-Moltke til at være samtidig med Jelling-stenene.²⁸

Gravstenen i Føvling er den yngste af amtets runestene, men i kraft af sin form som en bautasten vel nok den smukkeste. Bautasten, de indskriftløse mindesten, som rejstes i bronzealderen og jernalderen, især den yngre, var i tværsnit oftest regelmæssigt tre- eller firkantede og tilspidsede mod toppen og anbragtes hyppigt ved veje eller høje, alene eller i klynge. Mange runesten er i virkeligheden bautasten forsynet med en indskrift. Føvling-stenen udmærker sig ved også at være velbevaret; der er tilsyneladende aldrig gjort forsøg på kløvning eller brug af stenen til andet formål. Læsning og tolkning af indskriften har ikke voldt de store vanskeligheder. Tilbage står kun spørgsmål som: Hvem var Esbern Langsom, hvornår levede han, boede han i Føvling, har han haft noget med kirkebyggeriet at gøre, hvorfor gjorde han sig fortjent til et fornemt gravminde, disse og mange andre spørgsmål er og forbliver nok ubesvarede. Og har stenen haft en fortid som

Fig. 14. »Den gamle degn«, førstelærer J. Andersen, i plusfours og kasket (formentlig). Erik Moltke, da han var i Føvling for at fotografere runegravstenen, som er uden for billedets højre kant.

Billedet er taget af min mor d. 25. april 1930.

bautasten og måske stået ved Bavnehøj bag præstegården, ja, så er der næsten ingen grænser for, hvor frit et løb fantasien kan få.

Litteratur

- Jørgensen, Frank: Præsteindberetninger til Ole Worm 1970.
 Jacobsen, Lis og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Atlas 1941 og tekst 1942.
 Idem. Lommeudgave. 1942
 Moltke, Erik: Jon Skonvig og de andre runetegnere. I 1956, II 1958.
 Idem: Runerne i Danmark og deres oprindelse. 1976.
 Nielsen, Niels Åge: Danske Runeindskrifter. 1983.
 Nielsen, O.: Historiske Efterretninger om Malt Herred. 1870.
 Pontoppidan, Erich: Den Danske Atlas, bd.5. 1769.
 Thorsen, P.G.: De danske Runemindesmærker II. 1879.
 Wimmer, Ludvig F.A.: De danske runemindesmærker, bd.4, I.afd. 1903-04.
 Worm, Ole: Monumenta Danica, bog 5. 1643.

Noter

1. Victor Hermansen: Antikvarer i det gamle Ribe. Fra Ribe Amt. Bd.XIV-IV. 593-650. 1959.
2. Oversættelse ved lektor Jens Vind, Ribe.
3. E.C. Werlauff: Ole Worms Fortienester af det nordiske Oldstudium. NT Old.I. 1832.

4. Werlauff og Jacobsen-Moltke er ikke helt enige om, hvor mange sten Ole Worms plan omfattede. Her er brugt Jacobsen-Moltkes tal.
5. I den danske oversættelse af Resen: Atlas Danicus VI D, Ribe stift (1987), har man ikke brugt det eksisterende materiales tegninger, men valgt at tage billederne direkte fra Ole Worms værk.
6. Hans de Hofman: Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge. IV, 1759.
7. Besøget er også omtalt i uddrag af en dagbog (forfatterens navn ikke opgivet), ført fra 12. febr. til 19. dec. 1864, trykt i Karl Larsen: Under vor sidste Krig, 1897, under titlen: I en Præstegaard på Jyllands Hede. Personerne og en del stednavne er anonymiserede, men så let gennemskuelige, at der kun kan være tale om Føvling gamle (til 1917) præstegård i Bækbølling. I J. Andersen: Christen Krarup (Fra Ribe Amt, 1922) oplyses det, at dagbogen er ført af lærerinde frk. Kuhlmann. Den 16. juni skriver hun i dagbogen: »...ind traadte...den fremmede, der præsenterede sig selv som Hauptmann - jeg husker ej det malebariske Navn; han logerede på S(ønder)-skov og mødte som Oldgransker for at få Oplysning om en stor Runesten, der staar ved Kirken. Det var heldigt. Fru K. (rarup) vidste den latinske Inskription...«.
8. Ny kgl. Samling 3296, Det kgl. Bibliotek.
9. N. Termansen er formentlig identisk med Niels Jokum Termansen (1824-92) fra Gammelby ved Læborg, der den 16. maj 1858 i et brev til P.G. Thorsen beretter om fundet af den runesten, der nu står som stævnen i den udgravede skibssætning ved Bække.
10. O. Nielsen er født på Endrupholm og kendt for sine beskrivelser af herrederne i Ribe amt, der udkom i årene 1862-72.
11. LA Vib. C 45-10
12. Formentlig en skrivefejl. Tidligere opgivelser har alle været enige om, at stenen lå på kirkegårdens nordlige del. Krarup skriver også, at gartneren måtte følge den gamle sti, som helt naturligt har gået langs med skibets nordside, idet den nordvendte nu tilmurede kvindedør den gang var kirkens eneste indgang.
13. Nationalmuseets 2. afd.
14. LA Vib. C 45—40
15. LA Vib. C 45-19
16. Det kgl. Bibliotek, kort- og billedafdelingen, Burman Becker KB 2^e +63, nr. 86.
17. Føvling præstegårds arkiv, håndskreven afskrift, dateret Nielsbygaard, december 1924.
18. LA Vib. C 45-9
19. Herman Madsen skriver også, at runestenene opstilledes ved kordøren i 1867. Årstallet må være forkert, jvf. tegningen af kirken i 1861.
20. Offentliggjort i H. Storck: Jydske Granitkirker. 1904.
21. Thorkild Hinrichsen: Corpus der »romanischen« Grabsteine Dänemarks. IV og VI. Hamburg 1978.
22. Danske Studier. 1935.
23. Ebbe Nyborg: Kirke - sognedannelse - bebyggelse. Hikuin 12. 1986.
24. Fra Ribe Amt. 1931.
25. Danmarks gamle Personnavne. 1941-48.
26. Museumsavisen, nr. 3, 5. årg. 1984.
27. Karen Thuesen: Maltstenen. 1990 og Sv. Aage Knudsen: Runestenene fra Malt sogn nu på museum. Mark og Montre 1991.
28. Foruden de nævnte runesten findes i amtet nogle mindre sten (enkelte brudstykker af større sten) med korte indskrifter. Af runeindskrifter på andre materialer end sten skal nævnes brakteaterne fra Darum, Ribehjerneskalen, hvis indskrift dateres til 700-tallet, og Ribelyf(helbredelse)staven fra o.1300 med Danmarks længste runeindskrift. Marius Kristensen gav i Fra Ribe Amt 1931 en oversigt over de dengang kendte runeindskrifter i amtet.

Jeg er museumsinspektør Marie Stoklund, Nationalmuseet, taknemlig for hjælp med eftersøgningen af Søren Abildgaards retegning af Føvling-stenen samt gennemlæsning af mit manuskript.

Mogens Juhl, Kongensgade 15, 6760 Ribe. F. 1921, student Ribe Katedralskole, læst medicin, arbejdet i medicindustrien, redigeret »Ripenser-Bladet« 1986-90, skrevet i »SuperÆgget« om studenterhuens historie, i »Kvangård til Humlekule« (sammen med Johan Lange) om Ribe Katedralskoles skolegård gennem tiderne og i »By, marsk og geest« om Ribe Katedralskoles gamle sportsplads.

Stine og Thomas Fuglebjerg på ejendommen i Rolighed.

Stine Fuglebjergs historie

Af Ane Marie Nielsen

Kirstine Pedersen (Stine Fuglebjerg) blev født den 25. september 1851. Hun var datter af pige Nielsine Pedersen i Rodebæk, udlagt som barnefader var Lars Bay Pedersen i Tville. Hun tjente, da hun var 19 år, hos Kresten Villesen i Thorstrup; han blev gift som enke-mand, da han var 70 år, med Ane Mette Knudsen fra Agerbæk, der var 30 år. Da Stine var 16 år, blev hendes mor gift med sin fætter, Mads Skrædders far, Laust Madsen fra Vestterp i Starup sogn. Stine døde i 1951, 99 år gammel.

Stine fortæller:

Som 18-årig tjente Stine hos Kresten Kusk i Agerbæk, da byggede de æ sals, derfra tog Stine til Thorstrup til Kresten Villesen, og var der et år.

Derfra til degnen Brink i Thorstrup. »*Det var ingen skam for dig Kirstine, når du kan få plads nær ved*«, sagde degnens kone, da Stine havde været i sin plads i et år. Da Stine tjente der, kom pastor Svendsen, som havde konfirmeret Stine i Fåborg, da han var præst der, og indbød Stine til høstgilde. Der fik vi kaffe om

Stine Fugleberg

aftenen og dansede i rullestuen, og pastor Svendsen spillede violin, og hans børn dansede med. Da det blev ud på aftenen, sagde han godnat og tak, nu må I more jer så længe I vil, og så dansede vi videre og sang til: »Og vil I nu vide og vil I forstå«. Den dans dansede jeg med Ditlev Pontoppidan fra Fåborg mølle, han var anden karl i præstegården. Vi dansede til over midnat (ca. år 1869).

Fra degnen kom jeg til Jens Sørensen kaldet Aunbøl i Tange, da var jeg 20 år. Der var jeg så i tre år og sled og slæbte, som man jo »gjør ved æ bønder« fra sol står op til sol går ned, og kørte til Varde med klyne med stude

for, så kørte æ husbond selv bag efter med æ heste, der læssede jeg også mergel, da karlen rendte fra os i foråret. Når jeg var færdig med at læsse, satte jeg mig op på mergeldyngen, for at æ naboer kunne se Jens Aunbøls karl.

Så kom a til Marie Andersen på Lunderup ved Varde, var stuepige, da var a 23 år. Da de rejste til Falster, var jeg der kun i 1 1/2 år, ellers var jeg ikke kommet derfra, der havde jeg det godt.

Så kom a til Krusgård ved Vesterhavet i Tjæreborg, 14 køer, der var a sommerpige første sommer og køkkenpige i 2 år.

Så kom a til Allerup og tjente hos Jens Nielsen (Kusk) det år, der tjente også Thomas Fuglebjerg, født i Spandet.

Vi blev viet 27. november 1879 i Fåborg kirke. Thomas Jørgen Andersen Fuglebjerg 30 år og Kirstine Pedersen 28 år fra Rodebæk. Vi sad først til leje i Tjæreborg. Kom så til Fåborg, Rolighed, 1 år, så kom vi til Hjordkær, Blanksted 5 1/2 år, og havde det godt, gav 30 kr. i husleje for hele året, måtte grave alle de klyne, vi havde brug for, og sætte 4 skæppe kartofler på marken. Vi arbejdede for Morten Fuglsig, der ejede stedet, men boede hjemme på gården i Fuglsig, bandt korn og klippede får.

Derefter lejede vi 3 tdr. land for 15 kr., vi byggede et lille hus der for lånte penge til sten og træ, som kostede halvtredie hundrede kroner (250 kr.). Naboerne hjalp med arbejdet på huset.

Tilsammen tjente vi 6 kr. om ugen, hver 50 øre om dagen, vi fik understøttelse sønderude fra, og så blev det lidt bedre. Andre, som havde køer og svin, havde allerede fået, Mads Plumpses i Debel og Peder Simonsen kaldet Horsefænger i Kjærbjerger.

Min moder var 15 år i Fåborg Mølle. Jeg var 1/2 år gammel, da hun kom der. Jeg var

12 år, da hun blev gift med sin fætter husmand Laust Madsen fra Vestterp, Starup sogn. Det var hans fødehjem, som han gerne ville beholde. Her druknede min mor alle sine penge. Hun havde aldrig rørt ved sin løn i Fåborg Mølle.

Konen i Fåborg Mølle var hendes kusine Maren, født Pedersen, datter af sognefoged P. Johnsen Pedersen, Debel. Mølleren hed Mathias Thomsen, der var hendes første mand. Han døde, da jeg var 14 år i 1865. Senere blev hun gift med Frands Henriksen fra Kvong, der som enkemand siden blev gift med en søster »lille Maren«. Hun ejede nogle får og havde arvet efter sin kæreste Hans Kusk, der havde en lille ejendom i Debel. Han døde i 1864 som soldat, lå død om morgenen ved siden af hans kammerat.

Da jeg var på Lunderup, det første efterår der, jeg var 24 år, kom der en landvæsenselev til mig og sagde: »Hvad er der ved Stine?« »Min mor er død«, »Åh, er Deres moder død?«

Jeg havde været hjemme og besøge hende, 8 dage efter fik jeg bud om, at hun var død. Hun døde i barselsseng. Hun led i 3 dage, fra fredag til søndag aften. De havde 2 doktorer og en jordemoder om søndagen. En ung mand, naboens søn, blev sendt af sted. Han havde været dragon og var vant til at ride. Han blev sendt af sted til Varde for at hente dr. Boch, der selv havde befordring. Han skulle komme til Sig kro, så hurtig han kunne køre, derfra til Haltrup skulle grd. Peder Graversen køre videre, fra Haltrup skulle sognefogeden i Vestterp køre. Men dragonen bedede en hel time i Sig kro, det fortalte kronen mig, hun sagde: »Ja, den karl blev her en hel time, inden han red videre mod Varde« (først havde de Grindsted-doktoren om fredagen, og så hentede de dr. Boch om søndag-

Det lille hus boede Thomas og Stine i efter at en søn havde fået den lille ejendom. Thomas hjalp til på Gårdene, og Stine syede Tøjsko, efter mål, også skosålene. Skoene var meget fint lavet.

gen); hun blev forløst søndag aften, og døde mandag. »Ja, Stine det var strenge dage«.

Min stedfader blev siden gift med en ældre pige, der tjente hos sognefogeden, hun hed Kirstine, de fik to døtre: Nielsine Madsen, opkaldt efter min moder og nr. to opkaldt efter sin mormoder.

Stine Fuglebjergs fortælling blev nedskrevet af pastor Gunnar Not Schmidt, Fåborg, og notaterne lå mellem de papirer, som hans søn Ernst Schmidt afleverede til Lokalhistorisk arkiv i Fåborg. Stine blev over 90 år.

Ane Marie Nielsen, Fåborgvej 18, 6818 Årre, f. 1915. Arkivleder. Medvirket ved udgivelse af »Kjære Broder«, »Breve fra Niels Kristensen« og »Hyrdedreng og svend på valsen, Jes Autrup«.

Grandegilde

Af Søren Mulvad

Næppe noget i vort samfund er så gennemsyret af religionshistorisk arvegods som vor kalender. Køber man en almindelig almanak, kan man finde dagens helgennavne opremsede i flere rækker. Radioen og dagbladene har lejlighedsvis viet en rubrik til omtale af »Dagens Helgen«. Dette til trods for, at dagens danske folkekirke afviser helgendyrkelsen, – hvad Luther ikke gjorde. Han afvi-

ste tilbedelsen af helgener, men anerkendte helgener som forbilleder. Bortset fra årets egentlige helligdage er kun få helgendage blevet stående i den folkelige bevidsthed: Sankt Hans, Valborgdag, Mortensdag og Mikkelsdag. Mikkelsdag, eller sankt Mikael, har indtil nutiden været en almindeligt anerkendt terminsdag for betaling af køb, gjort ved auktioner, men den synes i det store og

Varming Grande, 1991. Fra venstre Peter Smidt, Knud Stavnager, Iver Jepsen, Børge Legård, Henning Hein, Karl Hedemann. Foto: Hans Hansen, Hømlund.

hele at have mistet sin glans, ikke desto mindre optræder den hårdnakket på enhver kalender i Kongeriget.

Et sted, hvor denne dag endnu imødeses med forventning, er i landsbyen Varming i Ribe kommune. Ikke selve dagen, men efter oldgammel skik aftenen forud, »*Mikkelsawten*«. På denne aften mødtes i 1989, som i utalte decinnier forud, byens grandegilde. Man kan gisne om, at granderne tidligere har udgjort en større skare end det nu er tilfældet. Granderne udgøres af 7 af byens mænd, hvilket straks skal korrigeres, idet den ene er en kvinde, men da kvinder ifølge ældgammel skik ikke kan deltage i gildet, har denne gårdspart ikke ladet sig repræsentere siden ejerindens mand døde.

Ingen af granderne kunne huske, om aftalen lød, at man skulle samles klokken 19.30 eller klokken 20. Resultatet blev, at de fleste kom drattende mellem 19.45 og 20.

Man ankom med lystige bemærkninger:

»*Nå, er I allerede i æ kort?*«

»*Der ka' vist lige blyw plads te' dæ i æ slyngelbænk!*«

Da grandegildet går i omgang mellem ejendommene, var det længe siden, at enkelte havde haft ærinde hos aftenens vært, og det affødte selvfølgelig bemærkninger om, hvor forandret huset var blevet »- *siden gammel Hans Jokums ti'*« og lignende. Da alle var samlede, bød værten på en øl, og man skred til den alvorlige del af mødet. Der var ingen ordstyrer, men snakken gik veldisciplineret alligevel. De ældre grander mindedes, hvordan gildet formede sig tidligere, og hvad de havde hørt de gamle, forældre og svigerforældre, fortælle fra endnu ældre tider. Knud kunne huske, at der havde været mindst 40 personer til stede første gang, han selv var med. Den næstældste, Peter, kunne huske, at der

havde været 20, men de havde begge hørt om endnu større opbud i tiden forud. Imens kassereren trak elastikbåndet af cigarkassen, fortalte Knud, hvordan der så ud i huset i gamle Hans Jokums tid. Omtalte Hans Jokum boede som aftægtsmand hos sin søn, men var ellers ikke fra byen.

»*Jo, han sov i en af de her gammeldags alkover. Når vi så var her omme, og det blev silde, så satte han sig op i den og tippede bago-ver. Så trak han lågen for, og så så vi ikke mere til ham.*«

Kassen blev gjort op under almindelig deltagelse. Iver, som for tiden er kasserer, har nu ikke glemt noget. Og da kassen er gjort op, bliver det regnet ud, hvor meget der tilkommer enhver parthaver af dette års overskud. Det må regnes ud i fyrretyvendedele. Byjorden, som grandegildet udlejer, ejes af granderne i fællesskab, og årenes over- og underskud fordeles i forhold til, hvor store parter hver enkelt har i denne fællesjord. Oprindeligt var der 20 otting (ejendomsparter), men i tidens løb er der handlet med dem, så at enkelte nu ejer halve parter. I år er der et beskedent overskud, som udbetales, efter at kassen har udredet grundskatten. I mange år betalte kassen endvidere fællesjordens andel af en betonbro, der blev bygget i 1952. Det betød, at der i mange år var underskud, og at det altså kostede penge at være ottingejer. En tid betalte man også til afvanding af engene.

Fællesjorden ligger hovedsageligt i engene og består af tilsandede arealer af den tidligere Varming sø. Efterhånden som Gels å er blevet rettet ud, – den første kanal gravedes i begyndelsen af forrige århundrede, – førtes kolossale mængder sand med strømmen og lagde sig i søen. Der blev allerede klaget over tilsandingen i 1845, hvor fiskeriforpagteren

klagede til Haderslev Amtsstue, som søn hørte under.

Dette fællesejede engstykke er i dag delt i tre dele, som udlejes hver for sig. Jordlejen sættes efter, hvor stor interessen for leje er. Som indtægt tæller også udlejen af fiskeretten og jagtretten. I vore dage, hvor efterspørgslen efter jord ikke er stor, har Henning, en af granderne, haft to af stykkerne gennem mange år. Den lokale jagtforening, hvis formand er kasserer i grandet, har ligeledes i mange år lejet jagen. Der blev lidt diskussion, da jagtforeningen ønskede at leje noget af den ene englod til vildtbepantning. Det gik dog i god orden. Den tredje lod lejes af en af byens gårdmænd, som selv er med i grandet. Han mødte ikke, men havde på forhånd aftalt med et par af de andre, at han fortsat var interesseret. Det er en kendt og solid mand, som ingen var rædde for at lægge ud for. Reglerne for udleje blev ellers præciseret: Er man ikke medlem af grandet, kan man kun leje, hvis man kan få en af granderne til at kautionere for sig. Betaler lejeren ikke, er kautionisten pligtig at gøre det.

Associationerne fløj. Man mindedes »- det tørre år i '59, hvor der snart ikke kunne betales sig at leje.« En kom i tanker om dengang Jens Knudsen »smadrede i det«. Jens Knudsen er en gammel bonde, som tidligere havde en ejendom uden for byen. Han plejede at leje markvejene billigt og slå græsset af til hø inden høbjergningen gik i gang for alvor. En gang havde han været lejet til at rense en grøft op. Det gik for sig med et leblad på et langt skaft. Han stod på grøftekanten og slog grøden af i vandet. Det var et varmt og slidstomt arbejde. Jens ville svale sig af med en dukkert i grøften, som er temmelig dyb. Men han havde ikke forudset mudderet. Han var helt sort, da han dukkede op af vandet!

Udbetalingerne bliver ikke ført til regnskab i særskilte portioner, ligesom der ikke modtages kvitteringer. »Pengene er givet i vidners nærvær«, det slår til. Udbetalingerne sker under stadig spøg og hentydninger til at passe på ikke at komme til »at give ud a' æ kortspilpæng'«.

Bortset fra engjorden bestyrer grandegildet et par mindre stykker herreløst land. Det ene, »Slusejorden«, er egentligt en jordlod, som i 1788 blev udlagt til byens sluses vedligeholdelse. Det er et godt område, bestående af sandbanker med lyngbevoksning. Det er nu delvis sprunget i skov i de sidste 20 år. Det lå ubenyttet i mange år, og delvis som losseplads for jernaffald, indtil der for nylig blev interesse for hedepleje. Man havde da nogen vanskelighed med at finde skellet om jorden, og Historisk Arkiv i Seem Sogn måtte træde til med kopi af en åstedsforretning fra udskiftningen, hvorpå det lykkedes at finde de gamle skelsten. Området blev indhegnet, og det var meningen, at der skulle græsse får derinde. Det er imidlertid ikke let at få en fåreavler til at leje et afsides stykke jord. Juridisk er det måske uklart, hvem der ejer omtalte jordstykke i vor tid, men grandegildet har taget sig af det på god måde.

Et andet jordstykke blev ved byens udskiftning i 1788 udlagt til fælles sandgrav. Sandet blev brugt til strøsand i stalde og på lergulve, og i nyere tid til at mure med. Dette stykkes grænser kendes ikke i dag med fuld sikkerhed, og ingen ved bestemt, hvem der har adkomst til at administrere det. Man kan tillade sig den påstand, at det må ejes af beboerne af de huse og gårde, som oprindeligt har haft adkomst til at hente sand der.

Efter regnskabets slutning bliver der spillet kort. Det er en gammel tradition, som ingen kan drømme om at lave om. For en del år til-

121 Svandgaard	Mikkelsøfter 1900 u. d. lejers
til Peter Andersen 3 Kr	Byens fælles jorden for 8 Aar
122 Saalandsindlet Kjørem.	R. Halvingen erlægges næste
til Hans Andersen 13 Kr 25	Mikkelsøfter 1901. Det be-
123 Syd for 122	merkes at hvem som ikke er
til Kristian Thomsen 10 Kr	Jorden er udg. navn: Jordin,
Kaution oven Peter Smid.	til hvem af Byens Gaard-
124 Kjørdene	mand som Kautionsisk.
til Valentin Maimberg 10 Kr 25	
Fælleds Kørstyring	Fælleds Kjør
til Todek Hansen Laitrup 88 Kr	Andreas Kristian 1 Kr 25 g
Adleud for 538 Kr 65 g	
	Andreas Jakobsen 20 Kr

Opslag i Varming Grandeprotokol 1899/1900. Efterhånden som lodderne blev afregnet, blev lejernes navne streget ud.

bage var der en mand med i gildet, hvis hus var bygget på byens tidligere fælles lergrav. Han mødte for at betale de 8 kroner, som jordlejen var hvert år. Eftermanden på den pågældende ejendom har fået denne jordleje aflyst med kontant engangssum, og dette beklages svarligt den dag i dag, for nu mangler man netop en mand i kortspillet.

Efter en god times kortspil serverer husmoderen smørrebrød med en øl til. Det er en uskrevet pligt, som påhviler værtsejendommen. Der er så tilkommet en skik, som byder,

at der serveres et par »klare« i små glas. Der til lægger granderne, og tidligere også de mødte jordlejerne, hver 10 kroner. Oprindeligt var smørrebrødet kun for granderne, senere har alle fremmødte uden beregning fået fri servering. Den dalende interesse for jordleje har nu ladet granderne ene tilbage – ved måltidet, som ved kortspillet og hele grandegildet.

Man mener, at værtsforpligtelsen tidligere har fulgt enhver ejendoms ottingstal, således at den, der ejede 1 otting, skulle holde gildet

en gang hvert tyvende år. Denne skik er forlængst afløst af en fast aftalt omgang. Efter-som én ejer nu har 8 parter, og andre kun en halv, har man lavet en liste efter indbyrdes aftale, hvorefter der tages hensyn til otting-tallet, så at de, der ejer flest, skal holde gildet forholdsvis oftere end de, som ejer færre. Der er ingen tvivl om, at grandegilderne er temmelig gamle i deres funktion. Der er desværre ikke bevaret noget synderligt fra de ældre tiders virksomhed. De lokale tingbøger fra Lustrup Birketing rummer sporadiske henvisninger til grandegilderne i alle Seem sogns byer, idet der kan forekomme udsagn i lighed med »... det skete, da jeg gik fra grande på bymarken«. Det fremgår heraf, at man har benævnt enhver sammenkomst af bymændene angående fælles interesser som grande. Disse udsagn findes igennem hele birketin-gets funktionsperiode 1661 – 1812.

Historisk arkiv i Seem Sogn opbevarer et par små regnskabshæfter, ført af Varming Grandelaug. De dækker perioden 1891 til 1974. Hertil knytter sig en mindre samling kvitteringer og notater. Den ældste protokol indleder hvert års gilde med den faste formulær: »Mikkelsaften 18.. udlejedes byens fælles-jorder for et år. Betalingen lægges næste Mik-kelsaften 18.. Det bemærkes, at hvem som ikke er interessant af nævnte jorder, stiller en af byens gårdmænd som kautionister«. Herefter opregnes 25 forskellige lodder, som udle-jedes. De 25 lodders navne kendes endnu af enkelte, men placeringen af dem i landskabet er usikker. Af bogen fremgår, at der tidligere har været betydelig mere jord under grander-nes administration. Blandt andet har der været en del hedeskifter. Et af disse var oprindeligt tillagt fattighuset i Seem. Disse skifter er siden blevet solgt til Staten, som har beplantet dem sammen med yderligere en

række arealer på Varminglund. Også enkelte andre småstykker er siden solgt fra grandegil-det.

I årene 1955 – 60 har det været vanskeligt at udleje jorderne. De opførte stykker er ikke forsynet med lejernavne, og man tænkte på et tidspunkt på at sælge hele molevitten.

Den eneste indførelse i grandeprotokollen, der falder udenfor det rent tekniske ved jor-den, er skrevet i 1958 og siger: »...- ligeledes vedtoges det at give den nye bestyrelse myn-dighed til at forsøge at indhente tilbud angåen-de salg af fællesjorden«. Det lykkedes øjen-synligt ikke at finde interesserede købere, og vi kan glæde os over, at det lykkedes at holde denne gamle institution i live i endnu en men-skealder.

Bygrandet har indtil vor tid været i funkti-on i endnu to af sognets andre byer.

I Høm holdtes det til midt i 1960'erne. Her havde man kun indtægten fra udlejen af markvejenes græsning. Til gengæld skulle man her vælge to strømsynsmænd til byens vandløb. Der findes en protokol fra årene 1888 – 1956. Hvert år valgtes en byfoged og to bysvende, uden at det fremgår, hvilke hverv disse skulle påtage sig. Den årlige ind-tægt faldt fra godt 75 kroner ved århundred-skiftet til ca. 20 kroner i 1950. Den gamle lærer Christian Jespersen fra Høm har fortalt, at det efterhånden blev en rent selskabelig forening, hvor bl.a. Jespersen selv undertiden lejede markvejsgræsning for at støtte foreta-gendet. Tit vidste han ikke engang, hvilken strækning det var, han havde lejet.

Regnskaberne nævner i de første mange år udgifter til leje af sal og kokekone til bygran-det. Senere gik man over til kaffebord. Dette

grande holdtes Mortensaften. Det har nu opløst sig selv.

Seem by har endnu sit Mortensgrande. Den bevarede protokol er påbegyndt i 1856, og den er endnu ikke skrevet ud. Grandet holdes på omgang mellem gårdmændene. Her skal anføres en skildring af grandegildet i Seem, således som afdøde sognefoged Poul Poulsen har fortalt til sin svigersøn:

»I ældre tider, når man havde grande, havde man inviteret sognets store bønder til gåsesteg. Senere på aftenen kom de mindre bønder til, men disse blev kun trakteret med kaffe og brændevin. Grandet blev afholdt til drøftelse og vedtagelse af alle årligt tilbagevendende begivenheder, så som de til byen hørende fælleslodder, »smålodderne« kaldet. Ligeledes blev der på grandet foretaget valg af strømsynsmænd. I Seem arbejdede disse sammen med de fra Varming og Skallebæk valgte synsmænd, som atter arbejdede sammen med de af kommunen og amtet valgte synsmænd. Herefter sørgede de for grødeskæring.

Tidernes ændring har selvfølgelig medført ændring af grandets form, ligesom traktementet gennem tiderne har været forskelligt. Dog har det altid været byens største gårdejere, som har afholdt grandet i deres hjem. Man skulle eje mere end 15 tdr. land for at være vært. Gilderne endte altid med, at flere af byens mænd blev drukket under bordet. Det var gerne en aftale imellem bymændene, at »til grande i år skal vi fandeme' ha' drukket ham og ham under bordet«. Dette lykkedes som regel.

En af byens veteraner fra 1864, Søren Petersen, havde som tilbagevendende om-

kvæd, at »nu skal en fandeme' gerne leve til efter æ grande«. Dette stod for ham som årets højdepunkt. Gamle Søren var ikke en storbonde, men som besidder af en mindre gård var han fast medlem. Han mente, at kunne han blot få et par puncher og pibeudkradsningen fra aftenens piberygning, så var det nok for ham. Søren opfordrede ivrigt børnene i huset til at sørge for, at gæsterne fik stoppet piberne rigtig tit. Des oftere der blev stoppet, des mere tobak kunne der træffe at være i udkradsningen. Når han kom hjem, »seldede« han det (siede det gennem en sold). Det sorte blev rørt op med pebermyntedråber, og var en delikatesse for mange før i tiden. Tag ikke fejl af en skrå og en pris. Snustobak købtes kun af finere folk, og det til 12 øre æsken. Kvinder tog sig også gerne en pris. Da det var ilde set, at kvinder røg, måtte min faster Anna i Hviding i mange år gå ind i sovekammeret for at få en smøg.

Ved grandegilderne i Varming gik det lige så lystigt til. Engang var Pe' Snedker blevet lakket godt til af puncher, og da herrerne gik i stalden (for at tisse), satte Per sig på dækslet af et vandtrug. Dækslet brast under ham, og han sad i vand til halsen med fødderne oppe på kanten. Da de andre ville hjælpe manden op, var der en, der sagde: »Nej, lad vos vent' te' han kommer op æ tredje gang!«

En anden gang var det nær kommet til slagsmål mellem Niels Nissen og Carl Schmidt. Niels havde nemlig en pony, »Bismarck« hed den, som han lejede græsning til. Han plejede at give 6 øre årligt for leje af en lod, men Carl bød 7 øre et år. Så måtte »Bismarck« denne sommer græsse på byens rabatter.

I Seem kunne det være sjovt at overvære, hvorledes de gamle bønder bød hinanden over med få ører ad gangen.

Vi havde udgifter til vedligeholdelse af to bådsteder ved åen, hvor høbådene fra Holmen lagde til. Også andre både på åen brugte at fortøje her.«

Såvidt Poul Poulsen. Af grandeprotokollen fremgår det, at man lejlighedsvis tidligere har ydet små beløb til sognets fattigkasse, men oftest har indtægter og udgifter balanceret.

I Seem havde man nedskrevet vedtægterne for fællesdriften af jorderne og kvægholdet. Man udfærdigede grandebreve eller byvider både i 1714 og i 1731 Disse byvider behandles for tiden af Historisk Samfunds »Projekt Vider og Vedtægter«.

I vor tid udlejes Seem bys branddam til at holde ænder i, og man udlejer et mindre stykke »havejord« midt i byen. Indtægterne bruges nu kun til at købe krans for, når et medlem af grandet skal begravnes.

På det allerseneste er Seem Bygrande gået ind i en ny æra. Granderne har skudt den beskedne kapital i Sparekassens lotteri »Millionærkontoen« og kan nu holde det årlige grandegilde som en slags tipsklub.

Det ser nu ud til, at bygrandet som institution endnu ikke helt har udspillet sin rolle. Nutidens bønder hæger – med rette – om denne gamle tradition.

I byerne oppe i Ribe kommunes sydlige udkant holdes grandegilderne ligeledes vedlige. I Sønder Farup er det endog grandet, som står for aftenskolevirksomhed og andre kulturelle arrangementer.

Søren Mulvad, Varming, 6560 Ribe, f. 1948, lærer, arkivleder. Har tidligere skrevet artikler til »Fra Ribe Amt«, desuden til »Mandøposten«, »Ribevennen«, »Sælen«, »Koldingbogen«, m.fl.

Sig Kapelbanke

– eftersporing af en middelalderlig kirkegård.

Af Lene B. Frandsen

Ca. 7 km syd-øst for Varde, umiddelbart syd for landsbyen Sig, ligger en bakke der benævnes Kapelbanken. På dette sted (fig. 1) foretog Varde museum en mindre udgravning i foråret 1991 (1).

Bakken skråner stejlt ned til Varde å, toppen er næsten flad ca. halvdelen er kratbevokset, mens den anden del er udlagt til jordbærmarker. I Krattet står en mindesten af

granit med påskriften »*Sct. Gertruds og Sct. Birgittes kilde og kapel. En fredlyst plet i fordums tid gav helsebod i livets strid*« Rundt om mindestenen er der en lav tilnærmelsesvis rektangulær vold. Volden markerer omridset af fundamentsgrøfter fundet ved udgravning i 30'erne. Det er nemlig ikke første gang, at man har gravet i kapelbanken.

Fig 1. Luftfoto af Sig kapelbanke. Udgravningefeltets tilnærmelsesvise placering er markeret med sort.

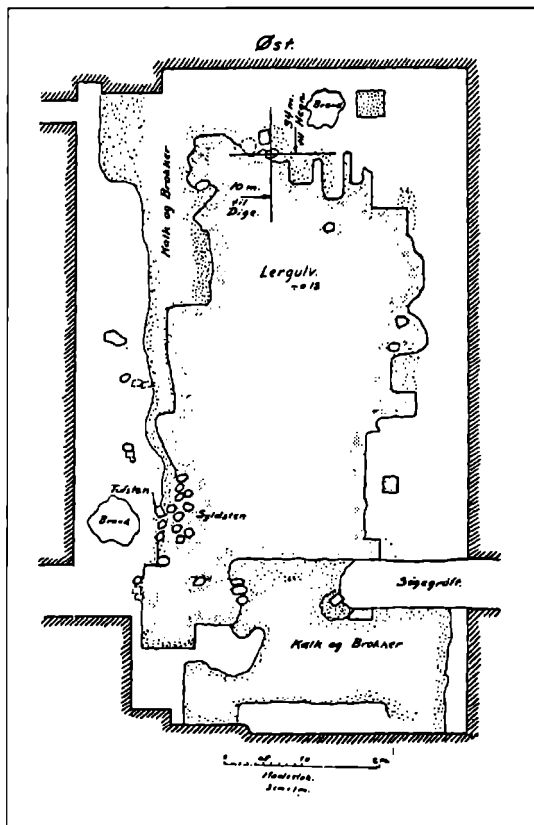
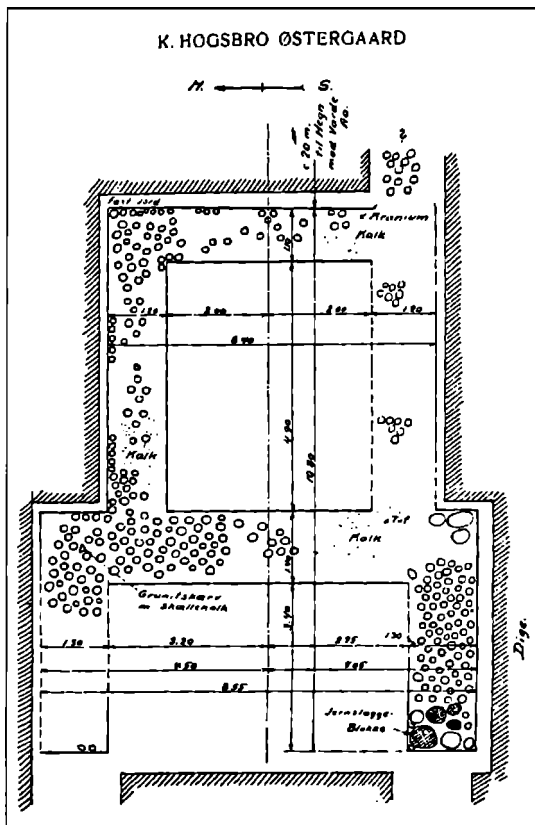

Fig. 2. Oversigtsplan over fundamentet til den nordlige bygning. Efter K. Høgsbro Østergård, Fra Ribe Amt 1938.

Fig. 3. Oversigtsplan over den sydlige bygning. Efter K. Høgsbro Østergård, Fra Ribe Amt 1983.

Kapelbankens ældste historie

Stedet er omtalt i de skriftlige kilder første gang i 1639, som kapelbjerg. Ifølge præsteindberetningen til Ole Worm fandtes her et »S. Birittis cappel«, og en nærliggende helligkilde kaldtes »S. Birittis kilde«. Senere i præsteindberetningen til Resen 1687, kaldes kilden for S. Gertruds kilde og kapellet omtales som forgængeren for Thorstrup kirke - Thorstrup kapel (H.K. Kristensen 1938).

Udgravningerne i 1935 og 1936.

Kapelbanken blev undersøgt af K. Høgsbro Østergård i 1935. Dengang blev der fundet fundamentene til to bygninger, en nordlig (fig. 2) og en sydlig (fig. 3). Den nordre bygning bestod af indtil 1 meter dybe fundamentsgrøfter, i hvis overflade der fandtes små stykker tufsten og mørtel af skælkalk. I det sydvestlige hjørne fandtes der endvidere nogle jernslaggeblokke. På baggrund af dimensionerne tolker K. Høgsbro Østergård bygning-

gen som et romansk kapel eller kirke (K. Høgsbro Østergård 1938). Koret var 6 meter langt og 6,40 meter bredt. Skibets bredde var 8,55 meter og kun 4,80 langt, det videre fundament mangler mod vest. H. K. Kristensen foreslår, at det måske har haft en bræddegavl (H. K. Kristensen 1944), mens Danmarks kirker antyder at kirken aldrig blev færdig (DK's kirker, Ribe Amt s. 1417).

Den sydlige bygning bestod blot af en rektangulær flade af sandblandet ler, indeholdende talrige brokker af røde mursten og tagsten. Tæt ved lerfladen mod sydvest fandtes en grav. Bygningen tolkes af udgraveren, som værende en bygning af munkesten med tegltag. K. Høgsbro Østergård skriver videre, at det ikke kan afgøres om bygningen er det i præsteindberetningen af 1638 omtalte St. Birgittes kapel, eller det evt. er et rejseherberg eller en tiendelade, men tilføjer, at bygningen nok er for lille til det sidstnævnte (K. Høgsbro Østergård, 1938). Stadig i forrige århun-

drede har egnens folk hentet munkesten herfra og anvendt dem i nybyggeri i Sig. H. K. Kristensen fremsætter den teori, at der måske er tale om et gotisk kapel, der har afløst det gamle romanske (H. K. Kristensen, 1944).

Helligkilden blev undersøgt i 1936 af H.K. Kristensen, da var den ophørt med at rinde og tilstoppet med ler. Omkring kilden fandtes både oldtidskeramik og jyddepotteskår. Imod vest langs kildens yderkant fandtes der spor af en række stave eller grene der var stukket ned i sandet. I forbindelse med museets undersøgelse i 1991 blev det forsøgt at genfinde kilden, men uden resultat.

Udgravningen 1991

Undersøgelsen blev iværksat på foranledning af Skov og Naturstyrelsen, idet der er planer om en fredning eller en bevaringsplan for området og det er derfor nødvendigt, at kende en eventuel kirkegårds udstrækning. Udgravningen blev foretaget af undertegnede

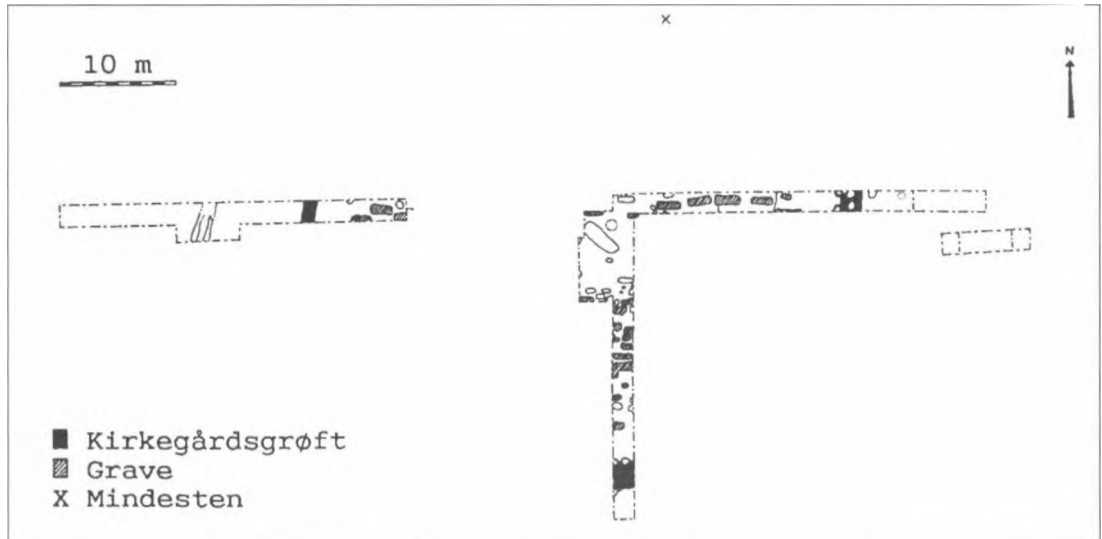

Fig. 4. Oversigtsplan over udgravningsfeltet 1991.

bistået af Jacob Kieffer Olsen, Middelalder arkæologisk Institut, Moesgård. Hovedparten af undersøgelsen foregik på Victor Jessens mark, matr. nr. 10 a (2). Der var desværre nyplantede jordbær på marken, men takket være en ihærdig indsats fra lodsejerens side, med at grave jordbær op forud for muldafførmningen, fik vi stort set mulighed for at placere vores sonderingsgrøfter, hvor vi ønskede det (fig 4).

Udgravningen indledtes mod nord ved, at grave en søgegrøft i arbejdsvejen langs skellet. Ret hurtigt dukkede en svag aftegning af et grøftforløb op, og ca. 8 meter længere fremme endnu en grøft, omkring 20 cm dyb, målt fra underkanten af pløjelaget, umiddelbart herefter fremkom de første begravelser. Vi var nu ret sikre på, at vi havde fundet kirkegårdens vestlige afgrænsning. Det næste skridt var at finde tilsvarende grøfter mod henholdsvis syd og vest. Vi opgav på forhånd, at finde den nordlige grænse, idet den måtte ligge gemt inde i krattet.

Det lykkedes, at finde en grøft både mod øst og syd, begge grøfter var dybere end den vestlige, henholdsvis 55 og 60 cm. Det skyldes formodentlig, at bevaringsforholdene her er bedre, vestsiden af bakken er hårdere medtaget - nedslidt af pløjning og sandflugt. Interessant er, at der kunne iagttages stenspor i toppen af den østlige grøft. Tilsyneladende har den ældste afgrænsning af kirkegården bestået af en grøft, der på et senere tidspunkt blev erstattet af et kirkegårdsdige. På indersiden af både den østlige og sydlige grøft fandtes stolpespor, så muligvis har kirkegården også i en periode været omgivet af et hegn. Det er ikke muligt med sikkerhed at afgøre om grøften og hegnet har fungeret samtidig, fund af tegl i grøftens fyld antyder at denne ihvertfald må have stået åben en tid og først

er blevet kastet til efter opførelsen af teglstensbygningen.

Formålet med undersøgelsen var ikke at udgrave kirkegården, kun at registrere dens udstrækning, så bortset fra et smalt snit gennem grøfterne, blev der ikke udgravet noget videre. Gravene er udelukkende udskilt på baggrund af deres udseende i fladen. Det samlede antal grave nåede op på ialt 26 og efter størrelsen at dømme er der tale om både voksne og barnegrave. Desuden fandtes forskellige gruber indeholdende keramik, der kan dateres til ældre romersk jernalder. Der er altså også en ældre jernalderbebyggelse i området, hvilket stemmer overens med de tidligere iagttagelser af jernalderkeramik omkring kilden og jernudvindingslagger ved kapeltomten.

Der blev ikke gjort fund, der kunne datere kirkegårdsanlægget. Hvis det er sandt, at Torstrup kirke er afløseren for kildekapellet, er kapelbanken efter al sandsynlighed anlagt før midten af 1300'erne, hvor Torstrup kirke nævnes første gang (DK's Kirker, Ribe, Amt, s. 1417).

Der blev heller ikke fundet sikre spor af den sydlige bygning, den har sandsynligvis ligget lidt vest for vores nord-sydgående udgravningsfelt. Nordligt i søgegrøften er der et gravtomt område, der kunne antyde, at der på dette sted tages hensyn til et eller andet, formodentlig en bygning - denne placering virker mere central inden for kirkegårdsafgrænsningen end mindestenens, der markerer den romanske bygning, jvf. fig 4. Skulle undersøgelsen på et eller andet tidspunkt genoptages, ville det være spændende, at afdække en større flade her omkring.

Noter:

- 1) Udgravningsberetning og fund fra undersøgelsen af Sig Kapelbanke 1991, forefindes på Varde museum, Journal nr. VAM 1158.
- 2) Lodsejerne, Victor Jessen og Anette Jensen takkes for deres hjælpsomhed og velvillighed i forbindelse med udgravningen.

Litteratur:

Høgsbro Østergård, K., 1938. Kapelbanken i Thorstrup sogn. Fra Ribe amt 1938, s. 17-23.
Kristensen, H.K., 1938. Sankt Gertruds kilde i Torstrup. Fra Ribe Amt 1938, s.24-34.
Kristensen, H.K., 1944. Øster Horne Herred, 1944. s. 165-170.
Danmarks kirker, Ribe amt s. 1416-1442. Nationalmuseet.

Lene Behrmann Frandsen, f. 1959. Museumsinspektør. Museet for Varde By og Omegn, 6800 Varde. Har tidligere beskæftiget sig med det ældste Ribe, artikler om dette emne selvstændigt eller i fællesskab med Stig Jensen findes i »Mark og Montre«, »Kuml«, »BAR«, »Offa« og »Journal of Danish Archaeology«.

Begravelseskikke i Ribe Amt

Af A. M. Futtrup

Historisk Samfund for Ribe Amt har ønsket at få klarlagt lokale skikke i forbindelse med dødsfald og begravelser. Tidsrammen skulle være et par menneskealdre bagud. Af forskellige grunde vil det dog være nødvendigt at gå ud over de angivne geografiske og tidsmæssige rammer.

Skikkene

»Begravelseskikkene veksle(r) i ustandselig fart«, siger Troels Lund i sit værk: *Dagligt Liv i Norden i det 16de Århundrede* (14. bog). Han siger også, at ligesom »hver slægt indbilder sig det modsatte og delvis finder trøst i, at skikkene ved jordefærd er de samme som for-dum, skifter de netop med feberagtig hast. Ingen mærker det. Uroligt indvæver hver slægt nye billeder på gammel grund«.

Som eksempel udnævner han København i det 19. århundrede, hvor forskellige begravelseskikke har afløst hverandre: »Først samledes et indbudt følge af mænd i den afdødes hjem og fulgte til vogns kisten fra hjemmet til kirken. Så ophørte indbydelserne; hvo der ville, fulgte, dog blot mænd. Senere blev det almindeligt, at også kvinderne var til stede i kirken, først skjult i pulpituret, så åbenlyst i koret, til sidst i følget til kirkegården«.

Af disse sidste bemærkninger kan man slutte, at det var skik, at følget med den døde først har været i kirken inden jordpåkastelsen på kirkegården. At det har forholdt sig

anderledes i visse sogne på vore breddegrader, skal jeg senere vende tilbage til.

Men tilbage til Troels Lund og København. Han fortæller videre, at efterhånden »forlagdes højtideligheden hyppigt fra sognekirke til kapel på kirkegården«. Om udsmykningen af kisten bemærkes: »Fra en ringe begyndelse, et par blomster i kisten og på dens låg, voksede skikken op til at sende kranse, der til sidst blev så talrige, at de kunne dække ikke blot kisten, men gulvet foran den og stolestadens indgang fra kor til kirkedør. Samtidig holdt levende planter deres indtog som altersmykke ved siden af sorte draperier og flor, og, uden at man mærkede det, skiftede kistens farve fra sort til gul. Sluttelig genopstod den ældgamle begravelseskik, ligbrænding«.

Så vidt Troels Lund, og vi kunne nok ønske at få nogle nøjere dateringer for, hvornår skikkene skiftede. Dog ved vi, hvornår ligbrænding blev anerkendt ved lov. Det var i 1892.

Og så kan det nok undre, at det har været sådan, at kvinderne et vist tidsrum har været udelukket fra at være tilstede i kirken ved en begravelse. I hvert fald i Nordby på Samsø kan man ikke være forbavset. Erik Aalbæk Jensen har i sin serie om »livet på øerne« en beretning der fortæller, at »Det kun var mændene, der gik til begravelse, for kvinderne havde travlt«. Travlheden var at sætte bagværk og andet godt på bordet før, ved og efter begravelsen, der var kl. 12. Men en god

stund forinden stillede mændene til kaffe og kager. De skulle fodres af og opvartes. Og det var kvinderne, der fungerede som »køgs« og »skaffere«. Inden »liget blev sunget ud og kørt til kirke, fik de nærmeste et vink om, at de var velkommen til spisning, og så kom de om aftenen, mændene. Kvinderne var aldrig med til spisningen heller«. De var åbenbart optaget af deres »MARTA-ROLLE«...

Denne beretning fra Nordby er skrevet i datid, så man kan formode, at kvinderne som deltagere i begravelsesfølget har opnået ligeberettigelse med mændene på ét eller andet tidspunkt. Men hvornår - det ved vi ikke. Ej heller gives der oplysning om, hvor længe den skitserede form for begravesskik har holdt sig. Nok i mange år, for skikke i et øsamfund plejer at holde sig længere end på fastlandet. Det ved vi fra vore egne øer: Mandø og Fanø.

Mandø

På Mandø er der i hvert fald to skriftlige kilder, som man kan holde sig til. Den ene er ret ny, hentet fra Aalbæk Jensens bogserie om livet på vore øer. Den anden kilde er fra 1947 og findes i Ribe Amts årbog fra samme år. Den er skrevet af Johanne Nielsen, der havde et ganske nøje kendskab til øen. Titlen på hendes artikel er: *Livet på Mandø i forrige århundrede*.

I hendes artikel findes der også en beretning om de skikke, der omgiver en begravelse. Jeg skal ikke her gå i enkeltheder, men et par forhold skal omtales.

Hvem der skulle »gøre hvad«, var åbenbart ikke så lige til. I hvert fald fortæller hun, at »det var et indviklet studium«, som næsten kun de gamle koner med mange års erfaring kunne klare«. Med hensyn til ringning var det »to mænd af familien«, der skulle trække i klokkerebet. »Ganske vist«, beretter hun,

»var der en, der hver dag ringede solen op og ned, men at ringe for den døde var en vennetjeneste, en sidste hilsen, det brugte man ingen betalt hjælp til«.

Det var konerne, der blev bedt til »ligklædning«, og det var snedkeren, der kom »og tog mål og lavede kisten efter dem«. Man blev også »budt til begravelse«. Det var en ung pige, der gik rundt til alle hjemmene. Hun tilhørte familien, men ikke den aller nærmeste. Hun var sørgeklædt og havde et sort tørklæde om hovedet. Når hun kom ind, sagde hun: »Jeg skulle bede jer komme i morgen og følge lig til jorde«. Den døde blev ikke kørt, men båret til kirken. Johanne Nielsen fortæller: »Når ligtalen var holdt og kisten båret ud og sænket i graven, og præsten havde kastet jord på, blev graven kastet til, mens klokken ringede og hele følget så til. Til sidst gik enhver hen og lagde sin hjembundne krans på graven«.

Fra den anden kilde, Aalbæk Jensen, *»Livet på øerne«*, er der hentet følgende: Edvard Hansen fortæller, at det stadig er sådan, »At det er seks mænd, enten af familien eller nærmeste vennekreds, der »kaster graven«, og det er de samme mænd, der efter udsyngning bærer kisten til kirke. Og der er det, som det plejer ovre i land«. Edvard Hansen fortæller videre. »Når vi har sunget, og præsten har talt, bærer mændene kisten ud og sænker den i graven, og præsten kaster jord på og beder fadervor. *Men efter det går vi ind i kirken, undtagen de seks, der har gravet og båret* (min fremhævning). De bliver ude, mens følget synger en salme, og præsten beder en bøn og lyser velsignelsen før sidste salme. *Når den er sunget, går vi alle ud på kirkegården* (min fremhævning), hver med vores krans eller buket, og lægger den på graven, som seks mænd har kastet til«.

Med det som her er fortalt af Edvard Hansen, kan det konstateres, at det, der foregår ved selve begravelsen, er anderledes »end ovre i land«, for at bruge Edvard Hansens eget udtryk. I hvert fald i dag. Vi løber ikke ind og ud og ind i kirken, men bliver der, indtil vi går til graven eller rustvognen.

Men lad det nu være. Det mest ejendommelige er, at der er sket en ændring fra Johanne Niensens beskrivelse til Edvard Hansens. Hvornår ændringen er sket med, at »følget« ikke var til stede, mens graven blev kastet til, vides ikke i skrivende stund. Ej heller hvorfor. Måske har det barske vejrlig spillet ind? Edvard Hansen oplyser også, at der står altid to kister på kirkeloftet. »Det skal strandejerne sørge for, alle os der har strandret. I sin tid var de til søfolk, som drev i land her, men vi har dem stadig« (kisterne). »Nu er det sådan, at når nogen dør på øen, låner de pårørende en af kisterne og sætter en anden op bagefter, for der skal altid være to«.

Det er også sådan, at mindesamværet i dag nærmest har den samme form som »ovre i land«. I Johanne Niensens artikel nævnes, at der efter begravelsen blev holdt »et gilde for særligt indbudte«.

Fanø

I Sønderho vil de ældre nikke genkendende til det med kisterne på loftet beregnet til »i-landdrevne søfolk«. I Sønderho havde man en kiste parat. Sigrid Petersen har fortalt, at hendes mand, Aksel Petersen, har været med til at bære »i-landdrevne søfolk« i en sort kiste. Den stod under orglet i kirken, mener Aksel Petersen. Desværre ved man ikke i dag, hvor kisten befinder sig. Den var beregnet til »genbrug«, er det blevet mig oplyst.

På anden måde fornægter Sønderho heller ikke sin tilknytning til havet, når det gælder

begravesskikke. Det har været skik, at søfolkene hjembragte konkyljer. De blev anbragt på gravene. I følge Sigrid Petersen kan man i dag - i hvert fald på to af gravene på kirkegården i Sønderho - finde konkyljer.

På Fanø har det været sådan, og til dels er det stadig sådan i Sønderho, at »Man er blevet bedt til begravelse«. I Nordby var det en kvinde, »der bød ind«. Lederen af sognearkivet, Børge E. Hansen, har vist mig en kopi af en skifteprotokol fra 1856. Heraf fremgår det bl.a., at der i boet har været otte stk. halvsilke tørklæder. »Disse 8 stk. forefandt d. 6. juli, men deraf er 1 tørklæde foræret efter skik og brug til pigen Anne Marie Jessen for sin ulejlighed med at indbyde til begravelse«. I Sønderho ser det ud til, at der er sket en ændring vedrørende »indbydning« til begravelse«. Sigrid og Aksel Petersen fortæller, at i »deres tid« har det været en mand, der går rundt og »byder«, og det er altid en mand af familien eller en nabo. Og vedkommende tager sit mørke tøj på til det »ærinde«.

Det har sandsynligvis været anderledes tidligere. Hans Brinch, der døde i 1978, har i sin slægtsbog skrevet, at ved en begravelse »var den ganske familie mødt op«. Det var familien, der fulgte »den afdøde til graven. Er denne en kvinde, går en ung pige rundt til slægten og indbyder »til henfølle«. Omvendt hvis det er en mand, der er død«.

Hans Brinch har en skildring af en begravelse, »Mortens Begravelse«. Skildringen findes i en endnu ikke udgivet roman, »Protokol 11 og 12«. »Morten var blev begravet på en fredag, og i følge gammel skik og hævnd i byen følger der aldrig prædiken over afdøde ved selve begravelsen. Man afsynger blot to salmer, een i kirkelågen - det sidste farvel med den ydre verden - og een ved graven«. Her finder jordpåkastelsen formodent-

lig også sted. Derefter går man i reglen til afdødes nærmeste familie. Her har man så en eller anden form for komsammen. »Dagen efter, også efter ældgammel skik her, lægges oven på gravhøjen et lille ligvers i en glasramme eller trækasse. Æ gravkasse. Blomster og kranser kendes ikke her. Højest en konkylie eller et par skaldyr fra søen. Søndagen efter begravelsen gik altid den almindelige prædiken ud til fordel for afdødes ligprædiken«.

I 1953 udkom bogen »*Ved det yderste hav*«. Deri har forfatteren, Andreas Sørensen, også en skildring af en begravelse i Sønderho: Karen Mosts begravelse. Sammen med en nabodreng skulle forfatteren bære »To høje skamler, hvorpå kisten skulle anbringes, medens bærerne »skiftede hænder« Min kammerat og jeg gik foran kisten, som mesedrengene ved en katolsk begravelse, vi gik lige op til alteret, hvor præsten tog imod hende«.

Af Andreas Sørensens skildring fremgår det, at jordpåkastelsen har fundet sted efter »højtideligheden i kirken«. Hvis disse to skildringer af begravelser i Sønderho er troværdige, og det mener stedkendte folk de er, så fremgår det, at man oprindeligt er gået til graven med den døde og ikke har været inde i kirken først. Det er først senere, at man er gået først ind i kirken inden jordpåkastelsen ved graven.

Hvornår er så denne ændring sket? Arkivlederen i Sønderho, Jørgen Lind, mener, det er sket i begyndelsen af 1800-tallet. Det er måske værd at erindre sig, at i følge kirkeordinansen af 1537 foregår »alt ved graven«. Kirken tages ikke i brug. Men det blev den nu alligevel. I hvert fald i august 1884. Det oplyser Niels Frederiksen, der henviser til Højskolebladet d. 4. august 1884. Niels Frederiksen fortæller i sin bog, *Sønderho - en by*

i *Vadehavet*, blandt andet følgende om en begravelse: »Dagen før begravelsen blev mænd og koner »bedt til klæd«. Mens mændene gravede graven, førte konerne liget i klædning. På selve begravelsesdagen gik der bud ud at komme til begravelse. Man samledes kl. 12¹/₂ i stervehuset til skænk og en salme. Kistelåget blev skruet til og nok en salme afsunget. I ligtoget gik mændene foran kisten og efter kisten kvinderne og mærkelig nok til sidst de nærmeste slægtninge. Efter præstens ligtale sang man et par salmer, og jordpåkastelsen fandt sted. Mændene blev tilbage og kastede graven til, hvorefter alle gik hver til sit«.

Mindesamværet

Det bliver fortalt af stedkendte folk i Sønderho, at ved »samværet« blev man ofte bispist med det kendte »Fanø-smørrebrød«. Tillavningen stod »de gamle koner for...«. De tog det som en ære og stillede med hvidt forklæde og den bedste kniv hjemmefra (Erik Aalbæk Jensens bogserie. *Livet på øerne*). Af våde varer fik mændene en snaps og kvinderne en rødvinstoddy. Nu er det vist almindeligt, at der bliver tilbudt kaffepunch. Og i dag foregår mindesamværet for det meste på kroen eller i forsamlingshuset.

Men det kunne ske, at et familiemedlem eller nær ven til den afdøde ikke kunne være med til mindesammenkomsten. Så blev der også tænkt på dem. »Der skulle bæres hen«, som Sigrid Petersen udtrykte det. Det vil sige, at der blev bragt mad, det kunne være suppe eller smørrebrød fra kaffebordet. Det var ikke godt at glemme noget sådant.

Med i graven fik en kvinde sin »konfirmandlue«. Bestemte regler, som bl.a. afspejlede sig i klædedragten, havde en enke at rette sig efter. Hendes adfærd var også bestemt.

Jørgen Lind har oplyst, at Kromann i »*Gammelmands snak*« har fortalt følgende: »Når en kvinde blev enke, måtte hun ved kirkegang ikke sætte sig yderst i stolen, men altid inderst, og skulle slå skørtet op over hovedet. Hun skulle have et pænere underskørt på end sædvanligt. Hun måtte heller ikke rejse sig, når præsten læste evangeliet eller lyste velsignelsen over menigheden. Hvor længe en sådan form for kirkegang varede, meldes der ikke noget om.

En enkestand behøvede ikke at vare evigt. I følge Kromann: »Indgik en enke i et nyt ægteskab, skulle hun en bestemt tid lang efter forlovelsen klæde sig i halvmørk dragt, idet hun skulle begynde »at sørge af« efter sin første mands død. Derefter skulle hun et vist tidsrum klæde sig som gift kvinde, førend hun indgik i det nye ægteskab«. Det var sjældent, at der blev danset ved en kvindes andet bryllup. Med hensyn til en enkes kirkegang, som Kromann har beskrevet det, kan der fra Drej (Holger Rasmussen: *Landsbyliv*) berettes om, at »en enke skulle vise sorg over sin mand ved at løfte sit sorte skørt op over hovedet, når hun gik til kirke, og ej måtte hun tage det ned og ånde frit, før hun efter endt kirkefærd igen kom hjem«. Og H. F. Feilberg, som var præst i Darum fra 1876-1891, fortæller i *Dansk Bondeliv*, at »kvinderne, som har sorg, møder i kirken i sort dragt, rejser sig ikke op under velsignelsen og sidder nærmest ved væggen længst inde i stolen«.

Døderingning

Om »døderingning« eller »sjæleringning«, som en sådan ringning også kaldes, vil der blive fortalt i en senere artikel. I Sønderho ringes der ved dødsfald. »Døderingning« finder i dag i Sønderho sted kl. 12, når et dødsfald er blevet bekendt.

N. H. Kromann fortæller i »*Gammelmands Snak om Fanø og Fanøboere*«, at der blev ringet i »Hjembyen«, når et dødsfald indtraf. »Folk, der indfandt sig på gaden, stod stille under ringningen, ligeså køretøjer. Mændene blottede hovedet, og kvinderne foldede hænderne, alt i tavshed. Først når ringningen var ophørt, søgt man oplysning om, hvem der var død«.

I følge arkivets leder i Sønderho finder ringning ved dødsfald sted kl. 12. Enkelte standser vel op et øjeblik, men den kollektive reaktion ses ikke mere.

I Nordby røres kirkeklokken ikke ved meddelelse om et dødsfald.

Flere oplysninger

Det blev nævnt i indledningen, at Historisk Samfund for Ribe Amt har ønsket at få sat en undersøgelse i gang vedrørende begravelsesskikke i amtet. Arbejdet er i gang, som denne artikel er udtryk for.

I forbindelse med indsamlingen af oplysninger er der udsendt et spørgeskema til lokalarkiverne i amtet. Besvarelserne er ved at indløbe. Når der foreligger et omfattende antal besvarelser, vil de kunne give et billede af begravelsesskikkernes mangfoldighed i Ribe Amt.

Det skal nok vise sig, at »skikkene ved jordefærd« ikke er »de samme som fordem«. Men ét og andet vil nok være genkendeligt. Dog har jeg en anelse om, at skildringer af begravelser, hvortil kvinderne er nægtet deltagelse, som det skete engang i København og på Samsø, næppe vil forekomme.

H. K. Kristensen-prisen 1992

I 1987 indstiftede Historisk Samfund H.K. Kristensen-prisen i taknemmelighed over historikeren H.K.Kristensens betydningsfulde udforskning af Ribe amts historie.

Blandt Historisk Samfunds medlemmer er der sikkert mange, der husker med hvilken ildhu og styrke, han indviede sine tilhørere i et historisk emne enten det var i en kirke, ved

en gravhøj eller ved en af vore herregårde. Fra et af hans utallige foredrag, husker jeg en udtalelse, som jeg i dag gerne vil knytte til uddelingen af H.K.Kristensen-prisen:

»Det er et fattigt land, der ikke har råd til at bevare sine mindesmærker«. H.K.Kristensens udtalelser var ikke et udfald mod Staten eller andre offentlige myndigheder, men en opfor-

dring til os alle om at værne om vore kultur-skatte. I aften er vi samlet om uddelingen af H.K.Kristensen-prisen 1992.

Prisen uddeles i år til en person - ganske vist fjerntboende fra amtet - men en person som har gjort en helt enestående bevarings-indsats for en kulturhistorisk værdifuld bygning i Ribe amt.

Prisen overrækkes i år til tømrermester Helge Kragelund, Hadsten

I amtets sydøstligste del ligger Sønderskov Hovedgård,hvis nuværende hovedbygning er opført i 1620 af Thomas Juul og amtets eneste bevarede renæssance herregård. Skiftende ejere og manglende pietetsfølelse gjorde,at hovedbygningen forfaldt i en så alvorlig grad,at Staten måtte gribe ind og overtage bygningen i henhold til bygningsfredningsloven.

Tømrermester Helge Kragelund har en svaghed for og kærlighed til gamle huse, hvilket har gjort ham kendt landet over,da han overtog det stærkt forfaldne hus Dröses hus i Tønder og tilbageførte det på en så fremragende vis, at han for sin indsats modtog den fornemme pris »Europa-Nostra«.

Helge Kragelund overtog Sønderskov- den totalt forfaldne bygning- og har nu genne de sidste år med varsomhed,stor bygningshistorisk indsigt og pietetsfølelse for husets historie genskabt Sønderskov som fugl Fønix. Snart er restaureringsarbejdet tilendebragt,og Sønderskov vil fremtræde som en af amtets smukkeste historiske perler.

Denne indsats, i såvel Tønder som her på Sønderskov, har vakt national og international respekt og beundring .

Vi i Historisk Samfund har fulgt dette arbejde,og vore medlemmer har ved selvsyn under vort efterårsmøde sidste år fået en indsigt i dette krævende arbejde. Ved denne lejlighed vil vi også gerne udtrykke vor glæde over din beslutning med at gøre Sønderskov tilgængelig for offentligheden ved at stille lokalerne til rådighed for en historisk institution »Egnsmuseet på Sønderskov«. Det er mig en stor glæde,at jeg på Historisk Samfund vegne har den ære at overække dig H.K.Kristensen-prisen 1992.

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt

»Fra Ribe Amt« bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftartikler vedrørende Ribe amts historie. Oversigten er udarbejdet i samarbejde med Centralbiblioteket i Esbjerg og Vejen Bibliotek. Redaktionen vil være taknemmelig for oplysninger, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som mulig. Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til: 1/ Egnsbogen 1991, så er det Grindsted-Billund egnen, der tænkes på 2/ Lokalårbogen 1991, så er det Bramming kommune, der dækkes.

Historieformidling

Tidsskrifter

Egnsbogen 1991, Grindsted/Billund (med årets begivenheder) 64 s., ill.

Fra Ribe Amt XXV-2, 1991 (red. af H. J. Larsen, A. Frandsen og J. Kusk, udg. af Hist. Samf. for Ribe Amt) 140 s., ill.

Lokalårbogen 1991 (med glimt fra året 1991, red. af F. Just, H. Benmouyal, K. Nielsen, K. Frøsig og T. Nielsen, udg. af Lokalhistorisk Forening for Bramming kommune) 110 s., ill.

Mark og Montre 1991 (red. af W. Gelius, S. A. Knudsen og J. Selmer, udg. af Ribe Amts Museumsråd) 96 s., ill.

Sjæk'len 1990 (red. af M. Hahn-Pedersen, Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg) 116 s., ill.

Ølgod Museum 1990 (med årets begivenheder, red. af S. Manøe, udg. af Ølgod Museum) 106 s., ill.

Årsskrift 1989-91. Historisk Arkiv for Brørup og Omegn (red. af L. Clausen) 65 s., ill.

Museer

Kryger, L.: Museumscenter Billund (Egnsbogen 1991, s. 16-20)

De lokalhistoriske arkiver

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1990 (Fra Ribe Amt 1991, s. 290-306)

Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe amt i 1990 (Fra Ribe Amt 1991, s. 286-289)

Arkæologi

Feveile, C. og Jensen, S.: Metalstøberne i Vikingetidens Ribe (Mark og Montre 1991, s. 65-70)

Grønvik, O.: Den nyfundne runesteine fra Malt i Jylland - en religionshistorisk vigtig innskrift fra o. 900 (Det Norske Vitenskaps Akademi årsbok, 1990, s. 187-207)

Hansen, H. J.: Dankirke: Jernalderboplads og rigdomscenter, oversigt over udgravningerne 1965-70. (Kuml 1988/89, s. 201-247)

Jensen, S.: Ribe og Rom (Skalk, 1991, 5, s. 7-11)

Jensen, S.: Ribes vikinger (Ribe 1992) 72 s., ill.

Jørgensen, E.: Højgård, Avnevig og Måde: Tre syd- og sønderjyske grave fra tiden omkring Kristi fødsel (Kuml 1988/89, s. 119-142)

Knudsen, S. A.: Runestenen fra Malt sogn nu på museum (Mark og Montre 1991, s. 3-23)

Kruuse, A.: Red - hvad reddes kan - et skattefund fra 1600-tallet (Mark og Montre 1991, s. 84-87)

Nielsen, C. J.: Om Starup-stenen, Ribe-kranestykket og dannelsen af den korte runerække (Danske Studier, bd. 85, 1990 s. 145-150)

Ribe Excavations 1970-76, vol. 2 (Esbjerg 1984)

Ribe Excavations 1970-76, vol. 3 (Esbjerg 1991) 147 s.

Ribe Excavations 1970-76, vol. 4 (Esbjerg 1990) 189 s.

Ribe Excavations 1970-76, vol. 4, tables (Esbjerg 1990) 29 tavler

Risbøl, O.: Et særpræget fund på Hyllerslev station (Mark og Montre 1991, s. 71-73)

Siemen, P.: Middelalder i Tjæreborg og Allerup (Mark og Montre 1991, s. 74-83)

Siemen, P.: Oldtiden i Hjerting området (Bygd, 1991, nr. 4, s. 6-17)

Siemen, P.: To gravhøje fra Sydvestjylland (Mark og Montre 1991, s. 88-95)

Vang Petersen, P.: Bjørnejagt (Skalk, 1991, 5, s. 3-6)

Vognsen, L.: En vandreblok på museum (Mark og Montre 1991, s. 24-26)

Naturforhold

Gram-Jensen, I.: Stormfloder (Kbhv. 1991) 124 s., ill.

Besættelsestiden

Manøe, S.: Med livet som indsats - en episode fra 9. april 1940 (Ølgod Museum 1990, s. 58-69)

Mathiasen, E. og Ipsen, L.: Flygtningelejren ved Fitting (Fra Ribe Amt 1991, s. 227-237)

Landbrug og fiskeri

Landbrug

Bruhn, V.: Esbjerg og Omegns Landboforening. 100 års jubilæum 1891-1991 (Esbjerg 1991) 56 s., ill.

Ipsen, S.: Endrupholms brand (Lokalårbogen 1991, s. 81-83)

Juhl, M.: Relationer mellem Plougs-
trup og Gørding (Lokalårbogen
1991, s. 106-110)

Nøhr, I.: Nørbølling bønder i forrige
århundrede (Historisk arkiv for
Brørup og omegn 1989-91, s. 37-58)

Sørensen, F.: Udviklingen - såvidt
jeg husker (Fra Ribe Amt 1991, s.
216-226)

Thorning, H.: Pelsdyravl fra 1944-91
(Egnsbogen 1991, s. 12-15)

Fiskeri

Nielsen, J. K.: Småfiskeri i gamle
dage (Egnsbogen 1991, s. 49-52)

Nielsen, K. og B.: Der risler en kil-
de, der rinder en å (Egnsbogen
1991, s. 26-31)

Wohlfart, E.: Fiskeri i Skast Herred i
1600-årene (Sjæk'len 1990, s. 45-58)

Industri og håndværk

Frisberg, C.: Smedene i Varde 1890-
1990. 100-års jubilæumsskrift (Varde
1990) 85 s., ill.

Guldberg, M.: "Hvide kul" i Dan-
mark (Mark og Montre 1991, s. 34-
40)

Madsen, E.: Kathrinebjerg Teglværk
(Egnsbogen 1991, s. 21-25)

Olsen, J. N.: Midtjysk kleinsmedie
(Egnsbogen 1991, s. 42-43)

Aaboe Pedersen, J.: Esbjerg Kemi
A/S 1963-1988 (Esbjerg 1987) 6 s.,
ill.

Handel, service, off. institutioner

Bak, O.: Th. Jensens Planteskole
(Lokalårbogen 1991, s. 53-56)

Holsted kommune. Historisk billed-
bog 5, Service og transport (Holsted
1991, 64 s., ill.)

Rønn, E. M.: Åndssvageanstalten i
Ribe i 1930'erne (Mark og Montre
1991, s. 41-47).

Sønderho Brugsforening 100 år;
1891 - 1. marts - 1991 (Sønderho
1991) 20 s., ill.

Vad, F. K.: Amdsrådet - 150 år og
under heftig diskussion (Fra Ribe
Amt 1991, s. 238-241)

Trafik og kommunikation

Frederiksen, N.: Omkring et hus i
Sønderho (Sjæk'len 1990, s. 9-18)

Hahn-Pedersen, M.: Fyrskibe ved
Danmarks port mod vest (Esbjerg
1991) 64 s., ill.

Hahn-Pedersen, M.: Motorfyrskib
nr. 1 (Sjæk'len 1990, s. 27-44).

Hahn-Pedersen, M.: Et skibsportræt
- og historien om en storsejlers
endeligt (Mark og Montre 1991, s.
48-51)

Jacobsen, N. H.: Dampskibsfart på
England (Bygd, 1991, 4, s. 20-25)

J. G.: Løst og fast om Kolding-Egt-
ved banen (Signalposten 1991, s. 43-
49)

Lauridsen, J. G.: Den folkevalgte
stationsforstander (Lokalårbogen
1991, s. 84-87)

Rets- og toldvæsen

Jessen, H.: Et æresskud og dets føl-
ger (Egnsbogen 1991, s.35-37)

Møller, A. M.: Hjerting Toldsted
(Bygd 1991, 4, s. 20-25)

Socialhistorie

Kom lad os danse: 10 år med
Esbjerg Krise- og aktivitetscenter
(Esbjerg 1991) 102 s., ill.

Mulvad, S.: Natmandens endeligt
(Fra Ribe Amt 1991, s. 185-189)

Sundhedsvæsen

Madsen, P. K.: Blodspor (Skalk
1991, 1, s. 12-15)

Nyland, N.: Epidemisygehuset på
Bavnehøj - Esbjergs første sygehus
(Fra Ribe Amt 1991, s. 162-169)

10 år i bakspejlet: Brørup-Vejen-
Holsted Distriktspsykiatriske Team,
Brørup (Ribe 1991) 51 s., ill.

Kulturelle forhold

Kunst

Gelius, W.: Sigurd Swane i Ribe
(Mark og Montre 1991, s. 61-64)

Larsen, S. H.: Billedhuggeren Niels
Hansen Jakobsen (1861-1941)
(Mark og Montre 1991, s. 58-60)

Jørgensen, I. M.: "Den lille maler",
Jørgen Hansen, Esbjerg (Fra Ribe
Amt 1991, s. 242-249)

Madsen, P. K.: Theophilus Hansens
tegnning fra 1836 af Nørreport i Ribe
(Mark og Montre 1991, s. 52-57)

Ribe Kunstmuseum 100 år (Ribe
1991) 72 s., ill.

Vad, F. K.: Ribe Amts våben (Fra
Ribe Amt 1991, s. 250-252)

Arkitektur

Dragsbo, P.: Fanø og bygningskultu-
ren langs Vesterhavet - nogle syns-
vinkler (Bygd 1991, s. 18-23)

Dragsbo, P.: Op og ned ad villavejen
- om undersøgelser i Esbjergs for-
stadsmiljøer (Arv og Eje 1989, s.
179-192)

Dragsbo, P. og Frederiksen, K.: C.
H. Clausen 1866-1941, en Esbjerg-
arkitekt fra historicismens tid
(Esbjerg 1991)

Dragsbo, P. og Frederiksen, K.:
Harald Peters 1891-1851, Bedre byg-
geskik og bungalow'er (Esbjerg
1991)

Kirkehistorie

Kirkebygningen

Mulvad, S.: Ribe domkirke - skoleudgave (Ribe 1991) 32 s., ill.

Nyborg, E.: Lektorieprædikestolen og katekismustavler (Tro og Bilde i Norden i reformasjonens århundrede, red. af M. Blinheim, E. Hohler og L. Lillie; udg. af Universitetets Oldsaksamling, Oslo 1991, s. 223-320)

Nyborg, E., Poulsen, N. J. og Kjær, U.: Kirkerne i Guldager, Nordby og Sønderho (Danmarks kirker bind 3, hæfte 22, 1991) 170 s., ill.

Nørlund, S.: Fra spir til tårn. Grene kirke 100 år (Billund 1991) 111 s., ill.

Poulsen, N. J.: Hvælvyggeri og hvælvdekorationer. Om den såkaldte "Liljemester" (Ribe Stiftsbog 1991, s. 58-66)

Kirkelige bevægelser

Jensen, M.: Missionshuse i Grindsted sogn i 100 år (Egnsbogen 1991, s. 3-7)

Andet

Christensen, E.: Aal-deggen for provsteretten (Fra Ribe Amt 1991, s. 265-270)

Uddannelse og skole

Bruhn, V.: Flere end Askov, højskoler i Ribe amt (Skole, dannelse, samfund. Festskrift til Vagn Skovgaard-Petersen s. 17-29)

Gjesing skole 1964-1991 (Esbjerg 1991) 28 s., ill.

Grådybskolen 1954-1990 (Esbjerg 1990) 19 s., ill.

Højhus, I.: Esbjerg Daghøjskole - en evaluering af daghøjskolens virke gennem de første 5 år (Esbjerg 1991) 110 bl.

Iversen, P. K.: Skoleindberetninger fra Hviding herreds provsti i 1789 (Sønderjysk Månedsskrift 1991, 4, s. 120-123 og 5, s. 144-148)

Lindknud skole 1741-1991 (Lindknud 1991), 19 s., ill.

Refsing, V.: Ungdomsskolen (Lokalårbogen 1991, s. 43-52)

Ripenser-bladet 1991.

Schmidt, I. og K.: Sognets stolthed. Skole i Billund i 100 år (Billund 1990) 137 s., ill.

Et tilbageblik... i anledning af Aastrups skoles 25 års jubilæumsfest d. 2. sept. 1989 (Aastrup 1989) 14 s., ill.

Vilev og Hjortlund skoler gennem 250 år (1989) 124 s.

VUC-Vejen 1970-1990 (Vejen 1991) 32 s., ill.

Folkekultur

Foreningsliv

Dansk Røde Kors i Esbjerg. Jubilæumshæfte (Esbjerg 1988) 19 s., ill.

Eiby, H.: Endrup; historien om en by og dens sportsforening (Endrup 1991) 48 s., ill.

Forsamlingshuse i Ribe amt (Ribe 1991) 40 s., ill.

Grindsted Firma Idræt 1965-1990 (Grindsted 1990) 62 s., ill.

Jensen, C.: Nollund Idrætsforening (Egnsbogen 1991, s. 8-11)

Jubilæumsskrift for Billum Forsamlingshus 1891-1991 (Billum 1991) 27 s., ill.

Kjersgård, F.: Bramming Sportsdanserforening (Lokalårbogen 1991, s. 40-42)

Mølholm, A.: Gyttegård Golf Klub (Egnsbogen 1991, s. 45-48)

Sardinien er en dum fisk. Ribe Amts Gymnastik- og Ungdomsforeninger 1966-1991 (Agerbæk 1991) 78 s., ill.

Andet

Blichfeld, E.: Sommer i Hjerting (Bygd 1991, 4, s. 26-33)

Guldberg, M.: Syposer og underkjoles - lidt om håndarbejdsundervisning. især i Strellev (Ølgod Museum 1990, s. 63-67)

Pedersen, O.: Hip hurra, det er min fødselsdag (Fra Ribe Amt 1991, s. 190-199)

Selmer, J.: Dahlgårds Tivoli (Mark og Monte 1991, s. 27-33)

Selmer, J.: Et skovarbejderhjem i Vorbasse (Arv og Eje 1989, s. 139-146)

Wold, S.: Fanødragstens fødsel - myter og virkelighed (Bygd 1991, 2, s. 13-17)

Sagn og overtro

Jensen, N.: Et sagn fra Vilslev-Hunderup (Lokalårbogen 1991, s. 77-80)

Politisk historie

Strøm, H.: Kommunalreformen i Ribe amt 1970 (Fra Ribe Amt 1991, s. 253-264)

Personalhistorie

Bojsen, Emil Moe, Esbjerg. Bojsen, E. M.: En verden, der forsvandt - set fra et hjørne i Esbjerg 1891-1988 (Esbjerg 1991) 284 s., ill.

Bruun-slægten, Orten. Bruun slægten fra Orten; om Ingeborg Margrethe Bruun og Søren Carstensen Brink (Kolding 1982) 142 bl., 11 tavl.

Christensen familien, Hornelund. Slægten fra Hornelund i Horne sogn, om Jens Christensen og Barbara Pallesdatter (Kolding 1987) 116 bl., 8 tavl.

Clausen, C. H., Esbjerg. Dragsbo, P. og Frederiksen, K.: C. H. Clausen 1866- 1941, en Esbjerg arkitekt fra historicismens tid (Esbjerg 1991)

Hansen-slægten, Rotviggård. Slægten fra "Rotviggård" i Skovlund, Ansager sogn (Kolding 1982) 152 bl., 9 tavl.

Jensen-slægten, Vrenderup. Morten Jensen slægten fra Vrenderup-Fåborg sogn (Kolding 1980) 160 bl., 6 tavl.

Lauesen, L. J. Brørup. Lauesen, L.J.: Mit livs erindringer (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1989-91, s. 22-25)

Lauritsen, V. S., Roskilde. Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder 2 (Fra Ribe Amt 1991, s. 170-184)

Leth-slægten, Lindberg. Leth slægten fra Lindberg i Ølgod sogn (Kolding 1986) 106 bl., 13 tavl.

Momsen, K., Folding. Momsen, K.: En lille del af min livshistorie (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1989-91, s. 26-29)

Nielsen, N. V., Holsted. Nielsen, N. V.: Mit livs historie (Holsted 1991) 32 s., ill.

Pedersen slægten, Grindsted. Søren Pedersen slægten fra Grindsted sogn (Kolding 1983) 170 bl., 13 tavl.

Peters, Harald, Esbjerg. Dragsbo, P. og Frederiksen, K.: Harald Peters 1891-1951. Bedre byggeskik og bungalow'er (Esbjerg 1991)

Utoft-slægten, Sdr. Omme. Utoft-slægten fra Sdr. Omme sogn (Kolding 1987) 66 bl., 3 tavl.

Ribe amt eller dele deraf

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1990 (Fra Ribe Amt 1991, s. 290-306)

Bruhn, V.: Flere end Askov, højskoler i Ribe amt (Skole, dannelse og samfund, Festskrift til Vagn Skovgaard-Petersen 1991, s. 17-29)

Egnsbogen Grindsted/Billund 1991 (med årets begivenheder) 64 s., ill.

Forsamlingshuse i Ribe amt (Ribe 1991) 40 s., ill.

Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe amt i 1990 (Fra Ribe Amt 1991, s. 286-289)

Fra Ribe Amt XXXV-2, 1991 (Red. af H. J. Larsen, A. Frandsen og J. Kusk, udg. af Hist. Samf. for Ribe Amt) 140 s., ill.

Gram-Jensen, I.: Stormfloder (Kbhv. 1991) 124 s., ill.

Hahn-Pedersen, M.: Fyrskibe ved Danmarks port mod vest (Esbjerg 1991) 64 s., ill.

Hahn-Pedersen, M.: Motorfyrskib nr. 1 (Sjæk'len 1990, s. 27-44)

J.G.: Løst og fast om Kolding-Egtved banen (Signalposten 1991, 2, s. 43-49)

Lampe, J. K.: 32 år i fjendevold (Egnsbogen 1991, s. 32-34)

Mark og Montre 1991 (Red. af W. Gelius, S. A. Knudsen og J. Selmer, udg. af Ribe Amts Museumsråd) 96 s., ill.

Nielsen, C. J.: Om Starup-stenen, Ribe-kraniestykket og dannelsen af den korte runerække (Danske Studier, bd. 85, 1990, s. 145-150)

Nyborg, E.: Lektorieprædikestole og katekismustavler (Tro og Bilde i Norden i reformasjonens århundrede, red. af M. Blindheim, E. Hoher, L. Lillie; udg. af Universitetets Oldsaksamling, Oslo 1991, s. 223-320)

Nyborg, E., Poulsen, N. J., og Kjær, U.: Kirkerne i Guldager, Nordby og Sønderho (Danmarks kirker, bind 3, hæfte 22, 1991) 170 s., ill.

Pedersen, O.: Hip hurra, det er min fødselsdag (Fra Ribe Amt 1991, s. 190-199)

Poulsen, N. J.: Hvælvbyggeri og hvælvdekorationer. Om den såkaldte "Liljemester" (Ribe Stiftsbog 1991, s. 58-66)

Sardinien er en dum fisk. Ribe Amts Gymnastik- og Ungdomsforeninger 1966-1991 (Agerbæk 1991) 78 s., ill.

Siemen, P.: Middelalder i Tjæreborg og Allerup (Mark og Montre 1991, s. 74-83)

Siemen, P.: To gravhøje fra Sydvestjylland (Mark og Montre 1991, s. 88-95)

Sjæk'len 1990 (red. af M. Hahn-Pedersen, Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandakvariet i Esbjerg) 116 s., ill.

Strøm, H.: Kommunalreformen i Ribe amt 1970 (Fra Ribe Amt 1991, s. 253-264)

10 år i bakspejlet: Brørup-Vejen-Holsted Distriktspsykiatriske Team, Brørup (Ribe 1991) 51 s., ill.

Vad, F. K.: Amtsrådet - 150 år og under heftig diskussion (Fra Ribe Amt 1991, s. 238-241)

Vad, F. K.: Ribe Amts våben (Fra Ribe Amt 1991, s. 250-252)

Wohlfart, E.: Fiskeri i Skast Herred i 1600-årene (Sjæk'len 1990, s. 45-58)

Billund kommune

Grene sogn

Jessen, H.: Et æresskud og dets følger (Egnsbogen 1991, s. 35-37)

Kryger, L.: Museumscenter Billund (Egnsbogen 1991, s. 16-20)

Nørlund, S.: Fra spir til tårn. Grene kirke 100 år (Billund 1991) 111 s., ill.

Schmidt, I. og K.: Sognets stolthed. Skole i Billund i 100 år (Billund 1990) 137 s., ill.

Vorbasse sogn

Mathiasen, E. og Ipsen, L.: Flygtningelejren ved Fitting (Fra Ribe Amt 1991, s. 227-237)

Selmer, J.: Et skovarbejderhjem i Vorbasse (Arv og Eje 1989, s. 139-146)

Blåvandshuk kommune

Ålsogn

Christensen, E.: Aal-deggen for provsteretten (Fra Ribe Amt 1991, s. 265-270)

Sørensen, F.: Udviklingen - såvidt jeg husker (Fra Ribe Amt 1991, s. 216-226)

Bramming kommune

Jensen, N.: Et sagn fra Vilslev-Hunderup (Lokalårbogen 1991, s. 77-80)

Kjersgård, F.: Bramming Sportsdanserforening (Lokalårbogen 1991, s. 40-42)

Lokalårbogen 1991 (med glimt fra året 1991, red. af F. Just, H. Benmouyal, K. Nielsen, K. Frøsig og T. Nielsen, udg af Lokalhistorisk Forening for Bramming kommune) 110 s., ill.

Bramming sogn

Andersen, T. R.: Nørregade i 30'erne (1) (Lokalårbogen 1991, s. 97-102)

Bak, O.: En by vågner (Lokalårbogen 1991, s. 66-72)

Bak, O.: Th. Jensens Planteskole (Lokalårbogen 1991, s. 53-56)

Lauridsen, J. G.: Den folkevalgte stationsforstander (Lokalårbogen 1991, s. 84-87)

Paulsen, A. E.: Erindringer fra Skolegade (Lokalårbogen 1991, s. 94-96)

Refsing, V.: Ungdomsskolen (Lokalårbogen 1991, s. 43-52)

Darum sogn

Rasmussen, J. H.: Darum sogn i oldtiden (Lokalårbogen 1991, s. 73-76)

Gørding sogn

Juhl, M.: Relationer mellem Plougstrup og Gørding (Lokalårbogen 1991, s. 106-110)

Melballe, A.: Nygadekvarteret (Lokalårbogen 1991 s. 88-91)

Vr. Nykirke sogn

Eiby, H.: Endrup, historien og en by og den sportsforening (Endrup 1991) 48 s., ill.

Ipsen, S.: Endrupholms Brand (Lokalårbogen 1991, s. 81-83).

Brørup kommune

Lauesen, L. J.: Mit livs erindringer (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1989-91, s. 22-25)

Årsskrift 1989-91. Historisk Arkiv for Brørup og Omegn (red. af L. Clausen) 65 s., ill.

Brørup sogn

Petersen, K.: Brørup fra 1900-1991 (Hist. arkiv for Brørup og omegn 1989-91, s. 12-16)

Petersen, K. F.: Eskelund fra 1790 til 1900 (Hist. arkiv for Brørup og omegn 1989-91, s. 8-11)

Folding sogn

Momsen, K.: En lille del af min livshistorie (Hist. arkiv for Brørup og Omegn 1989-91, s. 26-29)

Nøhr, I.: Nørbølling bønder i forrige århundrede (Historisk arkiv for Brørup og omegn 1989-91, s. 37-58)

Nøhr, I.: Det sydlige af Brørup sogn (Hist. arkiv for Brørup og omegn 1989-91, s. 3-7)

Lindknud sogn og kirkedistrikt

Lindknud skole 1741-1991 (Lindknud 1991), 19 s., ill.

Nielsen, N. S.: Det nordlige af Brørup sogn (Hist. arkiv for Brørup og Omegn 1989-91, s. 17-21)

Esbjerg kommune

Bruhn, V.: Esbjerg og Omegns Landboforening. 100 års jubilæum 1891-1991 (Esbjerg 1991) 56 s., ill.

Dansk Røde Kors i Esbjerg. Jubilæumshæfte (Esbjerg 1988) 19 s., ill.

Dragsbo, P.: Op og ned ad villavejen - om undersøgelser i Esbjergs forstads- miljøer (Arv og Eje 1989, s. 179-192)

Kom lad os danse: 10 år med Esbjerg Krise- og Aktivitetscenter (Esbjerg 1991) 102 s., ill.

Selmer, J.: Dahlgårds Tivoli (Mark og Montre 1991, s. 27-33)

Thygesen, E.: Småtræk fra Hede- gård (Esbjerg 1991) 57 s., ill.

Esbjerg købstad

Bojsen, E. M.: En verden, der forsvandt - set fra et hjørne i Esbjerg 1891-1988 (Esbjerg 1991) 284 s., ill.

Dragsbo, P.: Esbjerg 2 år gammel - et forsøg på en rekonstruktion (Fra Ribe Amt 1991, s. 200-215)

Dragsbo, P. og Frederiksen, K.: C. H. Clausen 1866- 1941, en Esbjerg arkitekt fra historicismens tid (Esbjerg 1991)

Dragsbo, P. og Frederiksen, K.: Harald Peters 1891- 1951. Bedre byggeskik og bungalow'er (Esbjerg 1991)

Gjesing skole 1964-1991 (Esbjerg 1991) 28 s., ill.

Grådybskolen 1954-1990 (Esbjerg 1990) 19 s., ill.

Højhus, I.: Esbjerg Daghøjskole - en evaluering af daghøjskolens virke gennem de første 5 år (Esbjerg 1991) 110 bl.

Jørgensen, I. M.: "Den lille maler", Jørgen Hansen, Esbjerg (Fra Ribe Amt 1991, s. 242-249)

Nyland, N.: Epidemisygehuset på Bavnehøj - Esbjergs første sygehus (Fra Ribe Amt 1991, s. 163-169)

Aaboe Pedersen, J.: Esbjerg Kemi A/S 1963-1988 (Esbjerg 1987) 6 s., ill.

Guldager sogn

Blicfeld, E.: Sommer i Hjerting (Bygd 1991, 4, s. 26-33)

Hjerting i 700 år (Bygd 1991, 4) 34 s., ill.

Jacobsen, N. H.: Dampskibsfart på England (Bygd 1991, 4, s. 20-25)

Monrad Møller, A.: Hjerting Toldsted (Bygd 1991, 4 s. 20-25).

Siemen, P.: Oldtiden i Hjerting området (Bygd 1991, 4, s. 6-17)

Jerne sogn

Jørgensen, E.: Højgård, Avnevig og Måde: Tre syd- og sønderjyske grave fra tiden omkring Kristi fødsel (Kuml 1988/89, s. 119-142)

Pedersen, G.: Det gamle Jerne (Esbjerg 1991) 86 s., ill.

Vr. Nebel sogn

Jørgensen, H.: Vester Nebel sogn 1664-1990 (Esbjerg 1991) 197 s., ill.

Fanø kommune

Dragsbo, P.: Fanø og bygningskulturen langs Vesterhavet - nogle synsvinkler (Bygd 1991, 2 s. 18-23)

Hahn-Pedersen, M.: Et skibsportræt - og historien om en storsejlers endeligt (Mark og Montre 1991, s. 48-51)

Hjemme på Fanø (Bygd 1991, 2).

Vang Petersen, P.: Bjørnejagt (Skalk, 1991, 5, s. 3-6)

Wold, S.: Fanødragstens fødsel - myter og virkelighed (Bygd 1991, 2, s. 13-17)

Sønderho sogn

Frederiksen, N.: Omkring et hus i Sønderho (Sjæk'len 1990, s. 9-18)

Kromann, N. S.: Fræ wo grandle: Mennesker fra min barndoms Sønderho (Esbjerg 1991) 79 s., ill.

Sønderho Brugsforening 100 år: 1891 - 1. marts - 1991 (Sønderho 1991) 20 s., ill.

Grindsted kommune

Grindsted Firma Idræt 1965-1990 (Grindsted 1990) 62 s., ill.

Nielsen, J. K.: Småfiskeriet i gamle dage (Egnsbogen 1991, s. 49-52)

Nielsen, K. og B.: Der risler en kilde, der rinder en å (Egnsbogen 1991, s. 26-31)

Filskov sogn

Thorning, H.: Pelsdyravl fra 1944-91 (Egnsbogen 1991, s. 12-15)

Grindsted sogn

Jensen, C.: Nollund Idrætsforening (Egnsbogen 1991, s. 8-11)

Jensen, M.: Missionshuse i Grindsted sogn i 100 år (Egnsbogen 1991, s. 3-7)

Kruuse, A.: Red - hvad reddes kan - et skattefund fra 1600-tallet (Mark og Montre 1991, s. 84-87)

Olsen, J. N.: Midtjysk kleinsmedie (Egnsbogen 1991, s. 42-43)

Søren Pedersen slægten fra Grindsted sogn (Kolding 1983) 170 bl., 13 tabl.

Hejnsvig sogn

Madsen, E.: Kathrinebjerg Teglværk (Egnsbogen 1991, s. 21-25)

Mølholm, A.: Gyttegård Golf Klub (Egnsbogen 1991, s. 45-48)

Sdr. Omme sogn

Utoft-slægten fra Sdr. Omme sogn (Kolding 1987) 66 bl., 3 tabl.

Helle kommune

Fåborg sogn

Lokalhistoriske billeder fra Agerbæk land og by ca. 1890-1935 (Agerbæk) 76 s., ill.

Morten Jensen slægten fra Vrendrup, Fåborg sogn (Kolding 1980) 160 bl., 6 tabl.

Årre sogn

Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder 2 (Fra Ribe Amt 1991, s. 170-184)

Holsted kommune

Historisk billedbog 5. Service og transport (Holsted 1991) 64 s., ill.

Nielsen, N. V.: Mit livs historie (Holsted 1991) 32 s., ill.

Lindknud sogn, Hovborg kirke-distrikt

Baldersbæk-bogen (Kbhv. 1985) 119 s., ill.

Åstrup sogn

Et tilbageblik... i anledning af Aastrups skoles 25 års jubilæumsfest d. 2. sept. 1989 (Aastrup 1989) 14 s., ill.

Ribe kommune

Iversen, P. K.: Skoleindberetninger fra Hviding herreds provsti i 1789 (Sønderjysk Månedsskrift 1991, 4, s. 120-123 og 5, s. 144-148)

Mulvad, S.: Natmandens endeligt (Fra Ribe Amt 1991, s. 185-189)

Vilslev og Hjortlund Sogns skoler gennem 250 år (1989) 124 s.

Obbekær sogn

Stavnager, K. E.: Obbekær, en landsby i et grænseområde (Sønderjysk måneds-skrift 1991, 2, s. 45-52)

Ribe købstad

Feveile, C. og Jensen, S.: Metals-tøberi i Vikingetidens Ribe (Mark og Montre 1991, s. 65-70)

Gelius, W.: Sigurd Swane i Ribe (Mark og Montre 1991, s. 61-64)

Jensen, S.: Ribe og Rom (Skalk 1991, 5, s. 7-11)

Jensen, S.: Ribes vikinger (Ribe 1991) 72 s., ill.

Madsen, P. K.: Blodspor (Skalk 1991, 1, s. 12-15)

Madsen, P. K.: Theophilus Hansens tegning fra 1836 af Nørreport i Ribe (Mark og Montre 1991, s. 52-57)

Mulvad, S.: Ribe domkirke - skole-udgave (Ribe 1991) 32 s., ill.

Ribe Excavations 1970-76, vol. 2 (Esbjerg 1984)

Ribe Excavations 1970-76, vol. 3 (Esbjerg 1991) 147 s.

Ribe Excavations 1970-76, vol. 4 (Esbjerg 1990) 189 s.

Ribe Excavations 1970-76, vol. 4, tables (Esbjerg 1990) 29 tavler

Ribe Kunstmuseum 100 år (Ribe 1991) 72 s., ill.

Ripenser-bladet 1991

Rønne, E. M.: Åndssvageanstalten i Ribe i 1930'erne (Mark og Montre 1991, s. 41-47)

Vr. Vedsted sogn

Hansen, H. J.: Dankirke: Jernalderboplads og rigdomscenter, oversigt over udgravningerne 1965-70 (Kuml 1988/89, s. 201-247)

Varde kommune

Billum sogn

Jubilæumsskrift for Billum forsamlingshus 1891-1991 (Billum 1991) 27 s., ill.

Horne sogn

Slægten fra Hornelund i Horne sogn, om Jens Christensen og Barbara Palles-datter (Kolding 1987) 116 bl., 8 tavler.

Janderup sogn

Risbøl, O.: Et særpræget fund på Hyllerslev station (Mark og Montre 1991, s. 71-83)

Thorstrup sogn

Guldberg, M.: "Hvide kul" i Danmark (Mark og Montre 1991, s. 34-40)

Varde købstad

Bruun slægten fra Orten; om Ingeborg Margrethe Bruun og Søren Carstensen Brink (Kolding 1982) 142 bl., 11 tavler.

Frisberg, C.: Smedene i Varde 1890-1990. 100-års jubilæumsskrift (Varde 1990 85 s., ill.

Vejen kommune

Malt sogn

Grønvik, O.: Den nyfundne runesteine fra Malt i Jylland - en religionshistorisk vigtig innskrift fra o. 900 (Det Norske Vitenskaps Akademis årbok, 1990, s. 187-207)

Knudsen, S. A.: Runestenen fra Malt sogn nu på museum (Mark og Montre 1991, s. 3-23)

Vognsen, L.: En vandreblok på museum (Mark og Montre 1991, s. 24-26)

Vejen sogn

Larsen, S. H.: Billedhuggeren Niels Hansen Jakobsen (1861-1941) (Mark og Montre 1991, s. 58-60)

VUC-Vejen 1970-1990 (Vejen 1991) 32 s., ill.

Ølgod kommune

Fabricius, N.: Vestjyske småbyer i udvikling eller afvikling?: Skovlund, Gårde og Strellev (Ølgod 1991) 102 s., ill.

Guldberg, M.: Syposer og underkjoler - lidt om håndarbejdsundervisning, især i Strellev (Ølgod Museum 1990, s. 63-67)

Manø, S.: Med livet som indsats - en episode fra 9. april 1940 (Ølgod Museum 1990, s. 58-69)

Tuxen, P.: Fra bar mark til tæt by 2. Ansager og Tistrup i pionerfasen, 1870-1911 (Ølgod Museum 1990, s. 7-57)

Ølgod Museum 1990 (red. af S. Manø, udg. af Ølgod Museum 1991) (med oversigt over året, der gik) 106 s., ill.

Ansager sogn

Slægten fra "Rotviggaard" i Skovlund, Ansager sogn (Kolding 1982) 152 bl., 9. tavler.

Strellev sogn

Olsen, A. A.: Træk af Strellev sogns historie (Ølgod 1991) 223 s., ill.

Ølgod sogn

Leth slægten fra Lindberg i Ølgod sogn (Kolding 1986) 106 bl., 13 tavler.

Beretning for året 1991

I de seneste år og især i 1991 har der været en forstærket debat om dansk kultur, om vor identitet og vor historie, også lokalhistorien er blevet draget ind i diskussionerne om virkningerne af det indre marked, der tager sin start i 1993. Hvordan det vil gå, vil de næste år vise, men for de mange, der arbejder med vor lokalhistorie, er der nu nok ikke det store at frygte.

Ser vi tilbage, for at få et grundlag at vurdere på, afsløres det ganske klart, hvilket grobund og bredde der er i lokalhistorien i dag. Går vi tilbage til tiden før 1950, var Historisk Samfund næsten enerådende med udgivelse af historisk litteratur om Ribe amt, men slår vi i dag op i vores egen årbog under »*Et udvalg af historisk litteratur i Ribe amt*« bliver man helt overvældet af den mængde af publikationer og artikler, der vælder frem fra de lokalhistoriske arkiver, amtets museer, organisationer, institutioner og private og ikke at forglemme vor egen forening – aldrig har lokalhistorien stået stærkere og vakt så stor interesse som i disse år. Meget tyder på, at kommunalreformen i 1970 – som skildret i en artikel i årbogen i år – har været med til at styrke den lokale identitet, da storkommunerne overtog de små landkommuners opgaver og indflydelse. Den fremmedgjorthed, som mange følte ved storkommunerne, affødte netop oprettelsen af nye museer, og især at der i næsten ethvert sogn dukkede et lokalhistorisk arkiv eller historisk forening op. Disse

tiltag har betydet en forøget styrkelse af lokalhistorien.

Debatten i disse år ligner den, der blev ført forud for kommunesammenlægningerne, som afspejlede en bekymring for centralistiske tendenser, men hvor resultaterne blev en styrkelse af den lokale identitet. Mon ikke noget lignende vil gøre sig gældende efter 1993 men blot på national plan.

Årbogen

Årbogen blev på 143 sider spækket med artikler spredt geografisk og emnemæssigt fra hele Ribe amt. Der har lydt mange anerkendende ord til bestyrelsen for årbogens indhold, udseende og format. Enkelte har efterlyst arkæologiske artikler fra udgravninger forskellige steder i amtet, men hidtil har vore henvendelser til arkæologerne været forgæves.

Ellers må vi sige, at det ikke skortet på stof til årbogen. Også i år har vi været nødt til at udskyde artikler til den kommende årbog, og det er glædeligt, at interessen for at levere artikler til årbogen er stigende.

Arrangementer

Årsmødet var i år henlagt til amtets nordligste del til Billundcentret, hvor generalforsamlingen blev afviklet under ledelse af borgmester Erik Tychsen.

Efter generalforsamlingen holdt museumsinspektør Jørgen Selmer, Grindsted Museum

et interessant foredrag om »Københavnnerplantagerne«, om mødet mellem de rige Københavnergrosserer og egnens hedebe-folkning. Ca 100 deltog.

Historisk Søndag-arrangementet var i år henlagt til Brammingområdet.

Det startede i Sct.Knuds kirke, hvor sognepræst Bundgård, Darum, fortalte om kirkens spændende historie, og hvor der også blev lejlighed til at stige ned i kirkens krypt og ved selvsyn besigtige resterne af Kaj Lykke i stearinlysets skær. Mødet blev derefter henlagt til Bramming Hovedgård, som i dag huser Sydvestjyllands Efterskole. Forstander V.Gimm berettede om skolen og Bramming Hovedgård.

Derefter kørtes til Bramming stationsby, hvor medlemmer fra lokalhistorisk arkiv var gode guider på en tur rundt i den ældste del af stationsbyen. Ca 70 deltog.

Vort efterårsmøde var henlagt til Sønder-skov Hovedgård – Ribe amts ældste herregårdsbygning fra 1620, men tillige en herregård der i sidste øjeblik blev reddet fra total ruin takket være tømrermester Helge Kragelund. Bygningerne er under restaurering og samtidig er Brørup, Holsted, Vejen museum under indflytning. Andreas Bruun og vore to bestyrelsesmedlemmer Agner Frandsen og Hans Jørgen Larsen fortalte levende om gården og dens historie, samt fremviste de istandsatte lokaler.

Besøget blev afsluttet med et foredrag om Dannevirke af Hellmuth Andersen fra Forhistorisk Museum på Moesgård, Århus. Ca.100 deltog.

Bogudgivelser

Som nævnt på sidste årsmøde er forenignens økonomi blevet styrket og er nu på et acceptabelt niveau takket være en indsats fra

vore medlemmer, sponsorer og en omlægning af vor ekspedition, samt at bestyrelsen har gjort et stort stykke arbejde ved selv at fordele årbogen – hjulpet af enkelte medlemmer – og dermed været med til at holde vore portoudgifter nede.

Dette har til gengæld betydet, at vi ved indbydelsen til vort årsmøde her i 1992 har kunnet vedlægge en gratis publikation »Billedhistorier fra Ribe amt«, en gave som vi håber vil blive godt modtaget blandt vore mange medlemmer. Der er optrykt et ekstra oplag, således at vore medlemmer og andre kan erhverve sig yderligere eksemplarer mod en pris af 70 kr. (ikke-medlemmer 98 kr.)

Bestyrelsen

Ved årsmødet 1991 ønskede vor mangeårige kasserer Jens Chr.Nielsen at udtræde af bestyrelsen. I hans sted indvalgte arkivar Jørgen Dieckmann Rasmussen, Esbjerg Byhistoriske arkiv. På et efterfølgende møde konstituerede bestyrelsen sig uændret med undertegnede som formand, amtskommunal-direktør C. H. Dons Christensen som næstformand, lærer Ejvind Busk Jensen som kasserer og cand.mag. Hans Jørgen Larsen som redaktør. Der har i årets løb været afholdt 4 bestyrelsesmøder.

Undersøgelser

For tiden forestår Historisk Samfund 2 undersøgelser – et om begravelseskikke og et om flygtningelejre.

Den første undersøgelse forestås af pastor emer.Anders Futtrup, Esbjerg, der søger at afdække de mange traditioner og forskelligartede skikke, der har været, og mange steder endnu er bevaret omkring begravelseshøjtideligheden i hjemmet, på vejen til kirken, i kirken og på kirkegården. Et emne, der nær-

mest har været omgivet af tabu, men som afspejler dybe traditioner og forskelligheder fra kirkesogn til kirkesogn.

Pastor Futtrup har nu afsluttet sit arbejde i Skads provsti, men fortsatte sit arbejde rundt i amtet. A. Futtrup bringer i årbogen 1992 en interessant artikel om nogle sine iagttagelser.

Fvh. oberstløjtnant L.G.Ipsen, Oksbøl har i snart mange år beskæftiget sig med det meget store emne at belyse de mange tyske flygtningelejre, der i tiden omkring befrielsen og kort derefter blev oprettet rundt i Ribe amt. Det har været et stort detektivarbejde at finde frem til oplysningerne om lejrene, deres størrelse, virke og funktionstid, og meget nyt er kommet for dagens lys. L. G. Ipsens resultater er blevet fremlagt i en lang række artikler her i vores årbog og sidst i årbogen for 1991, hvor han og E. Mathiasen fortæller om flygtningelejren i Fitting. Flere artikler er under udarbejdelse, og vi glæder os til nye beskrivelser om dette tragiske, men også spændende emne fra en bevæget epoke i vor nyere historie.

Vi vil fra Historisk Samfund benytte lejligheden til varmt at takke Anders Futtrup og Leif G. Ipsen har deres store arbejde med disse undersøgelser.

Andet

For en del år siden blev bestyrelsen opmærksom på, at der var skrevet en afhandling om »*Bondegårde i Skast herred 1636-1760, deres byggemåde og indretning*«.

Afhandlingen var et speciale af museumsinspektør Henrik Vensild – nu ansat som leder af Bornholms Museum.

Afhandlingen er resultatet af meget omfattende arkivalske undersøgelser og den første af sin art herhjemme.

Bestyrelsen har skønnet, at det vil være af uvurderlig betydning for kendskabet til vor bebyggelsestradition i denne del af landet, at afhandlingen bliver publiceret og udbredt til en bred kreds af interesserede bl.a. vore medlemmer.

Derfor arbejdes der ihærdigt på at fremskaffe de fornødne midler til redigering og trykning af den omfattende afhandling. Et enkelt fond har allerede på nuværende tidspunkt givet tilsagn om et tilskud, men inden arbejdet kan sættes i gang, må der skaffes yderlig sikkerhed for finansieringen, men vi håber, det må lykkes, og at vi kan komme med et nyt tilbud til vor interesserede medlemskare.

Søren Manøe

Nye medlemmer 1991

Mette Bakken Nielsen, *Billum*, Kirsten Pedersen, *Brørup*, Børge Agerberg, Historisk Samling fra Besættelsestiden, Peter Bredmose Jessen, Helga Sørensen, Marie Sørensen, *Esbjerg*, Bodil Lorentsen, *Foldingbro*, Hardy Overgård Poulsen, *Gesten*, Verner Smedegård Petersen, *Grimstrup*, Maren Lauridsen, *Grindsted*, Chr. Juhl, *Holsted*, Aase Friis Nielsen, *Janderup*, Thomas Kjær Hansen, *Jernved*, Arne R. Nielsen, *Lunde*, Henry

Hansen, Jette Nielsen, *Oksbøl*, Else Aagaard Antonsen, Ellen og Jørn Josephsen, *Ribe*, Anette Rydahl, *Tjæreborg*, Varde Bogbinderi, *Varde*.

Uden for amtet

Lis Guldager, *Beder*, Hans Skov, *Randers*, Jens Chr. Pedersen, *Silkeborg*, Kaj Storm, *Ørbæk*, Jytte Nielsen, *Århus*.

Regnskab for 1991

INDTÆGTER

Kontingent		102.910,00
Tilskud:		
Ribe Amt.....	11.100	
Kommunerne:		
Billund	1.000	
Blåbjerg	700	
Blåvandshuk.....	700	
Bramming.....	500	
Brørup.....	900	
Esbjerg.....	1.800	
Fanø	500	
Grindsted.....	1.000	
Helle.....	450	
Holsted	1.000	
Ribe.....	500	
Varde.....	1.500	
Ølgod	800	
Øvrige tilskud:		
DHF	5.850	
Oskar Nielsens Fond.....	1.000	
Bikuben	400	31.700,00
Renter		10.198,93
Foreningsindtægter i alt:.....		<u>144.808,93</u>
Bogsalg:		<u>13.874,86</u>
		<u>158.683,79</u>

UDGIFTER

Lønninger	10.000,00
Bestyrelsesmøder	4.390,86
Medlemsmøder (nettoudgift)	331,11
Kontorholdsudg. (kontorart., kuverter, tryks. m.v.)	10.034,66
Overgang til EDB kartotek	1.438,34
Kontingenter (DHF 1990+1991)	6.000,00
Porto	10.200,25
Udgivelse af årbog 1991	91.509,49
Diverse	766,50

Foreningsudgifter i alt: 134.671,21

Bogsalg:

Kontorholdsudg. (husleje, telefon, kuverter, m.v.)	9.667,60
Porto	<u>3.070,25</u>

Udgifter i alt: 147.409,06

Årets overskud 11.274,73

158.683,79

STATUS pr. 31/12-91

Kassebeh. 31/12 1991:

Saldo 1/1-91	112.939,03	
Forøgelse i 1991	<u>11.067,07</u>	124.006,10

Boglagerets værdi 31/12-91
 3.000,00 |

K. & T. Thomsens Mindelegat
 12.700,00 |

139.706,10

Skyldig moms
 422,03 |

Foreningens egenkapital 31/12-91:

Saldo 1/1-1991	128.009,34	
Overskud i 1991	<u>11.274,73</u>	139.284,07

139.706,10

Foranstående regnskab er revideret. Kassebeholdningens tilstedeværelse konstateret.

Esbjerg, den 19. februar 1991

Chr. Amhede

Jens Kusk

Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe amt i 1991

Sammenslutningen af lokalarkiver i Ribe amt (RAL)

Beretninger kan let komme til at lyde som Dronningens nytårstale. Formålet med dem er jo at skaffe sig overblik over, hvad der er sket i det store og det små og få en pejling af, hvad der måske vil komme til at ske i det nye virksomhedsår, man står overfor at skulle påbegynde.

1991 blev endnu et travlt år i lokalarkiverne. Det kom ikke blot til at gælde afleveringer og ordning, sortering og registrering af det indsamlede materiale, men også med hensyn til formidling af samlingerne til publikum.

I arkivlovens skær

Lokalt har man altså opdaget, hvilke muligheder et lokalarkiv rummer. Dog - og det skal nævnes her - at nogle kommuner, heriblandt også nogle i Ribe Amt, endnu har til gode at indse nytten af et lokalarkiv. Hvad tænker f.eks. den kommune på, som kun giver 500 kr. i årlig kommunal støtte til et arkiv, der med frivillig, ulønnet arbejdskraft arbejder for at indsamle, bevare og formidle lokalsamfundets fælles hukommelse til gavn for alle i lokalområdet? Man gør næsten nar ad de personer, der laver denne form for kulturarbejde, og som deres personlige indsats ikke blot yder gratis arbejde, men som regel også selv må ofre penge på sagen, på årsbasis ofte mere end de 500 kr. fra kommunen. Og det er for fællesskabet - kommunen - de laver det!

Mange lokalarkivfolk havde nok en forhåbning om, at den arkivlov, man har talt om i nu snart mange år, ville løse en række af lokalarkivernes problemer ved at opbygge et landsdækkende og sammenhængende arkivnetværk - altså nogenlunde samme model, som kendes fra museumsverdenen.

Det var derfor en stor skuffelse, da vi i efteråret 1990 fik lovteksten at se. Det var en utrolig bureaukratisk lov, meget statslig tænkt i traditionelle arkivalieformer. Lokalhistoriske arkiver optrådte kun sporadisk i lovens bemærkninger, men det var ikke så overraskende i lyset af lovens navn: Lov om offentlige arkiver.

Fra lokalarkivernes side blev der protesteret kraftigt mod loven. Man havde lavet en administrativ lov, og ikke en kulturlov. I sig selv en tanke værd, for det er kulturministeriet, der er ophavsministerium! Kærnepunktet i lo-

kalarkivernes argumentation var, at man også måtte tænke lokalt og ikke-statsligt, hvis man vil bevare et bredt og alsidigt materiale at skrive fremtidens historie på. Tænk blot, hvis Danmarkshistorien efter 1850 alene skulle skrives på grundlag af statslige kilder. Vi vil få et billede af de administrerede danskere, uden det brede og bærende folkelige liv, som netop har været så karakteristisk for tiden efter 1850. Tænk blot på foreninger, på virksomheder, forretninger og personer, som kom til at præge dansk historie fra det tidspunkt - lokalt såvel som nationalt. Tænk på de mange markante brydninger inden for den private sektor, som ville blive usynlige, hvis man ikke bevarede kilder af lokal, privat oprindelse. Fremhæves kan f.eks. stridighederne om søndagshvile i mejeribrugets tidlige historie. Dette fænomen, som handler mere om religion end om smør og penge, ville være usynligt, hvis man kun havde kilder af statslig oprindelse at skrive sin historie på. Og så er det endda en væsentlig brik til forståelse af de religiøse brydninger, der med Indre Mission slog igennem i slutningen af forrige århundrede og som stadig gør sig gældende rundt om i de fleste danske sogne.

Der kunne nævnes yderligere eksempler - højskolen f.eks., som i de statslige kilder alene vil være kendt fra ansøgninger om støtte og fra indberetninger, men ikke for skolernes egentlige indhold.

Et yderligere problem ved lovforslaget var, at det ikke tog hånd om en række helt centrale arkivalieområder og formulerede en national politik med hensyn til bevaringsansvar. Her tænkes der især på hele fotografiområdet, som overhovedet ikke blev nævnt - og det i en tid, hvor næsten alt forsøges omsat i billeder på grund af mediets gode formidlingsegenskaber.

Endelig var lokalarkiverne skuffede over, at lovforslaget ikke indeholdt et organ, der kunne skabe, fastholde og udbygge dialogen mellem det statslige arkivvæsen og lokalarkiverne. Et væsentlig formål hermed skulle bl.a. være at sikre en optimal udnyttelse af alle ressourcer, der anvendes på arkivformål i Danmark.

Lokalarkivernes og andres indsigelser fik kulturministeren til at indkalde høringsparterne til et møde. Det foregik i en meget afslappet atmosfære, var ganske hygge-

ligt, ministeren havde god tid og lyttede - men åbenbart desværre kun på mødet. Næsten ingen af vore forslag kunne findes i det lovforslag, som ministeren fremsatte efter nytår i år. Skuffende, at der er så ringe samklang mellem regeringens flotte ord om kulturel oprustning i Danmark før det indre marked og dens faktiske handlinger.

Lokalarkivfolkene må altså på banen igen, og det er spørgsmålet, om vi ikke også her fra Ribe Amt skal lade vores røst lyde og opfordre til, at der med lovgivning bliver skabt grundlag og respekt for lokalarkiverne og deres arbejde.

Foreningsmeddelelser

De forhandlinger om arkivloven, som just er blevet omtalt, er ført i SLA-regi. Indtil 2. oktober var jeg nemlig også formand for arkivernes landssammenslutning, men af hensyn til den stadigt voksende arbejdsbyrde på arkivet i Esbjerg og mine forskellige engagementer i øvrigt så jeg mig nødsaget til at nedlægge formandshvervet. De mange timer, som SLA efterhånden slugte, har haft store omkostninger for såvel Byhistorisk Arkiv som RAL, og situationen var ikke holdbar. Siden oktober er der arbejdet på at indhente efterslæbet, men ikke alt er blevet nået endnu.

Som sædvanlig har kurser og anden faglig virksomhed været et væsentligt element i virksomheden. Hvis vi bliver ved kursusvirksomheden, var der i efteråret to kurser i SLAs søgesystem. Kurserne var velbesøgte, og det er min vurdering, at deltagerne fik et godt udbytte med hjem. I hvert fald er det af flere indsendte beretninger fremgået, at man er i gang med at indføre søgesystemet til lettelse af det daglige arbejde.

I efterårets program indgik også et kursus i interviewteknik med amtskonsulent Charlotte S. H. Jensen fra Vestsjællands Amt. Hun er en virkelig kapacitet på området, og bestyrelsen håbede derfor på mange tilmeldinger. De kom desværre ikke, så på grund af de forholdsvis store omkostninger, der var forbundet med kurset, så bestyrelsen sig nødsaget til at aflyse. I øvrigt til stor beklagelse for en række af de tilmeldte deltagere. Forhåbentlig bliver der mulighed for at tage kurset op igen.

Efter ønske fra mange forsøgte vi at få et Arkibas-kursus til Ribe Amt. Folkene bag Arkibas er imidlertid meget optaget, og da de yderligere selv havde planlagt et kursus for Arkibas-brugere i slutningen af februar, måtte der henvises dertil. Man må imidlertid også være realistisk og erkende, at der kun kan holdes Arkibas-præsentationer på amtsplan. Den egentlige undervisning i programmet og dets muligheder må finde sted på landsplan. Imidlertid vil bestyrelsen overveje muligheden for at få en Arkibas-præsentation afholdt her i amtet.

Mens vi er ved Arkibas har jeg af beretningerne kunnet konstatere, at flere og flere lokalarkiver kommer til at råde over edb-udstyr. Hvad enten man vil det eller ej, så er det fremtiden. Og hvorfor ikke tage det moderne hjælpemiddel i brug, når nu det findes og tilmeldt til billige penge? Mere betænkeligt er det derimod, når det af beretningen fra ét arkiv fremgår, at man registrerer på edb uden brug af Arkibas. Det er farligt at anvende både tid og penge på sit eget system, når der nu findes et - ganske vist ikke helt billigt - men til gengæld generelt system. Det kan man være sikker på vil blive vedligeholdt, hvad man ikke kan med hjemmelavede systemer, og desuden er det et meget mere omfattende system, end hvad en enkelt person formår at lave. En spareløsning kan derfor let blive en dyr løsning på langt sigt - ikke blot i kroner, men også i arbejdstid. Tænk blot hvis man skulle til at taste alle oplysningerne ind påny, fordi datastrukturen ikke kan overføres til Arkibas på et senere tidspunkt.

Som noget nyt har vi også holdt en faglig aften om emnet begravelseskikke. Pastor emiritus A. M. Futtrup gav os som tidligere nævnt en forsmag på sit projekt i forbindelse med generalforsamlingen i Holsted, men deltagerne havde ved den lejlighed ikke rigtig mulighed for at hjælpe ham med supplerende oplysninger. Det rådede vi bod på med en faglig aften d. 28. november. Til lejligheden var der fremstillet et spørgeskema, som blev omdelt til deltagerne og efterfølgende udsendt til ikke-repræsenterede arkiver. Futtrup takker for den store hjælp. I har ydet ham i forbindelse med besvarelsen af skemaet m.m. Han har været imponeret over jeres viden og hjælpsomhed og - kan jeg dog føje til - vil sikkert tillade sig at vende tilbage til en række af jer.

Temaaftenen var altså udbytterig og er én af de aktiviteter, bestyrelsen vil fortsætte med.

Populært er det også fortsat at tage på aftenstudietur til Landsarkivet i Viborg, som arrangeres i samarbejde med SESF. Det er glædeligt at se, hvordan flere og flere indser behovet for og får færdigheden i at kombinere kilder fra lokalarkiverne med kilder fra statslige arkivalier.

Udover aftenurene er det heldigvis også blevet lettere at få plads på landsarkivets læsesal, i hvert fald hvis man som os fra disse kanter har mere end 80 km i transport. En ny ordning, som gør det muligt at reservere plads på læsesalen forud, skulle forhindre mange i at køre forgæves. Pladsreservationsordningen gør dog ikke mikrofilm overflødige, endside oversigter over, hvad der allerede findes i amtets lokalarkiver. Bestyrelsen er opmærksom på dette forhold og vil arbejde på at give arkiverne og deres brugere så mange hjælpemidler som muligt på disse områder.

En af RALs aktiviteter, der er blevet sat i system i 1991, er RAL-Nyt. Med egen indsats og bidrag fra lokalarkivfolk m.m. har Olga Pedersen som bladets redaktør fået

udt tre numre i 1991. Der har været mange forskellige bidrag, og det er min opfattelse, at medlemmerne er tilfredse med bladet. Jeg kan imidlertid også forestille mig, at redaktøren vil være glad for både kommentarer til bladet og for løbende at få stof tilsendt. Ikke mindst det sidste er med til at gøre bladet mere levende.

Takket være en bevilling fra Ribe Amts Kulturfond har arkivernes beretninger i lighed med tidligere år været trykt i *Fra Ribe Amt*, og via særtryk har hvert arkiv fået mulighed for at gøre opmærksom på sin virksomhed lokalt. Det har en god virkning, og på lokalarkivernes vegne vil jeg hermed gerne bringe en tak til Ribe Amts Kulturfond for den ydede støtte.

Vi har mange andre gode samarbejdspartnere i Ribe Amt, museerne bør naturligvis også nævnes, men i år kan der måske være en særlig grund til at nævne Historisk Samfund for Ribe Amt. Derfra har man henvendt sig til lokalarkiverne og bedt dem bidrage med fotografier med tilhørende historier fra Ribe Amt. Det bliver en meget alsidig bog med mange spændende bidrag. Den vil blive en god ambassadør for lokalarkiverne, som forhåbentlig kvitterer med at få bragt deres medlemskab af Historisk Samfund i orden, hvis det ikke allerede er det.

Jørgen Dieckmann Rasmussen
formand

Amtskonsulentens beretning

Når der ved årsafslutning gøres status over det forløbne år, må det sommetider erkendes, at Storm P-citatet: "Det er svært at spå, især om fremtiden" er rigtigt.

Jeg havde naturligvis håbet på, at vi kunne have præsenteret foreningsarkivregistraturen for Ribe Amt. Men det kan vi desværre ikke, hvilket er meget beklageligt. Grundene hertil vil jeg kort skitsere ved en gennemgang af arbejdet med registraturen siden sidste generalforsamling.

Amtskonsulenten og Jørgen Dieckmann Rasmussen var i juni måned til et møde hos bogtrykkeren for at aftale de nærmere betingelser for den fortsatte trykning, herunder aflevering af registreringsbladene for Esbjerg Kommune til indtastning. Under mødet blev det imidlertid konstateret, at der er opstået følgende tekniske vanskeligheder, som trykkeriet ville påse bliver afviklet:

1. Indtastningen af registreringsbladene for Ribe Amt og kommunerne (minus Esbjerg Kommune) var foretaget på et ældre, nu udrangeret EDB-anlæg, medens registreringsbladene for Esbjerg Kommune skulle indtastes på en andet EDB-anlæg og i et andet EDB-system.

2. Ved gennemlæsning af 1. korrektur til manuskriptet for Ribe Amt og kommunerne minus Esbjerg Kommune blev det desværre konstateret, at der er en del redaktionelle skævheder, som skal rettes.

3. Ved sammenligningen mellem de indtastede og ikke indtastede registreringsblade blev der også konstateret ret mange fejl, desværre. Der er således et meget stort redaktionsarbejde, men alle forhindringer til trods, forventes registraturen snarest muligt og senest til 1. oktober 1992.

Selv om mange af timerne er blevet brugt til færdiggørelse af foreningsarkivregistraturen, er der også løst en del forskellige konsulentopgaver. Som eksempler kan nævnes indretning af arkivlokaler i forbindelse med flytning til nye lokaler, vejledning i indkøb af arkivudstyr og inventar, opstart af lokalhistorisk arkiv, hjælp til omlægning fra gammelt arkiveringssystem til SLA-systemet samt rådgivning og vejledning vedr. manuskripter af lokalhistorisk indhold. Besvarelse af spørgeskemaer fra forskellige forskningsprojekter som for eksempel landboforeninger, LS- og bondepartier, kirkelige organisationer uden for Folkekirken og Ydre Mission samt fællesfryserier på amtsplan.

Amtskonsulentfunktionen er udbygget med assistance af Jørgen Dieckmann Rasmussen og Morten Mortensen.

At der er grøde i det lokalhistoriske arkivarbejde i 1991 har vi også kunnet konstatere ved en stigning i antallet af konsulentopgaver. Enkelte af konsulentopgaverne er løst umiddelbart pr. telefon, medens andre mere komplicerede spørgsmål har krævet konsulentbesøg på stedet. Det er sket dels ved besøg i dagtimerne, dels ved aftenbesøg, da ikke alle arkiver er bemandet i dagtimerne.

Som eksempel kan nævnes de lokalhistoriske arkiver i Nr. Nebel, Janderup og Hviding. I Nr. Nebel var det SLAs billedregistrering, medens det i Janderup var vejledning og hjælp til omlægning fra gammelt arkiveringssystem til SLA-systemet samt overspinding af en gammel sognefilm til video. I Hviding, der er startet i 1990, var det indførelse af SLA-systemet.

Kursus- og mødevirksomhed

Amtskonsulent Jytte Skaaning har tillige med Jørgen Dieckmann Rasmussen og Morten Mortensen fungeret som lærere på RALs kurser i registrering og søgesystem. Vi har ligeledes deltaget i den faglige aften med begravelseskikke i Ribe Amt ved pastor emeritus A. M. Futtrup.

Endvidere har amtskonsulenten deltaget i RALs bestyrelsesmøder, når det har været muligt.

Endelig har amtskonsulenten deltaget i SLAs årsmøde i Slagelse i slutningen af september.

Studieture

Amtskonsulent Jytte Skaaning har tillige med Jørgen Dieckmann Rasmussen og Morten Mortensen været "vejleder" på RALs aftenstudieture til Landsarkivet for Nørrejylland.

RAL-NYT

Amtskonsulent Jytte Skaaning og Morten Mortensen har sammen med redaktøren RALs næstformand Olga Pedersen redigeret RAL-NYT 1991, der udkom tre gange.

Arbejdsopgaver 1992

Forslag fra generalforsamlingen til kommende arbejdsopgaver modtages gerne.

Til slut vil jeg takke de lokalhistoriske arkiver, RALs bestyrelse og kollegaerne for et godt arbejdsår 1991.

Jytte Skaaning
amtskonsulent

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1991

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv

Billund Centeret, 7190 Billund. Tlf. 75 33 24 72
Åbningstid: Tirsdag 19-21 eller efter aftale
Leder: Vagn Jensen, Bogfinkevej 7, 7190 Billund.
Tlf. 75 35 30 25

Vi har i 1991 modtaget 34 afleveringer til lokalarkivet. Heraf er en del registreret, men bunken af uregistrerede arkivalier er vokset lidt i løbet af året. Vi har nemlig holdt lidt igen med registreringen, fordi vi har købt edb-udstyr og skal til at registrere på Arkibas her i foråret.

Udover lokalarkivet har bestyrelsen også lokalhistorisk samling i den gamle skole at tage vare på. Det giver en del arbejde, men her er der mange medlemmer, der gerne giver en hånd med, så det letter os meget.

Der er fortsat stor interesse for det lokalhistoriske arbejde her i sognet, og mange har besøgt både lokalarkivet og den gamle skole i løbet af året.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse.
Tlf. 75 33 37 17
Åbningstid: Tirsdag 19-21 eller efter aftale
Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4a, 6623 Vorbasse.
Tlf. 75 33 31 39

Arkivet har i 1991 modtaget 54 større og mindre afleveringer.

Såvel besøgstal som henvendelser om oplysninger har været stigende.

På grund af snævre pladsforhold har vi måttet oprette et fjernarkiv i et kælderlokale på Vorbasse Skole. Her opbevares nogle få, men meget omfattende arkiver, som der kun sjældent er behov for at have adgang til. I det forløbne år er kræfterne blevet brugt til at omregistrere, så vi snarest kan gå over til EDB-registrering (Arkibas). Vi forventer at tage EDB-udstyret i brug i 1992.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf. 75 28 71 18
Åbningstid: mandag 8.30-11.30 samt efter aftale med lederen
Leder: Henning Nielsen. Tlf. 75 28 20 26

I 1991 er arbejdet fortsat efter samme retningslinjer som hidtil. Arkivet har fast åbningstid mandag kl. 8.30-11.30, hvor de fire frivillige medarbejdere er tilstede.

Besøgstallet ligger støt med tre-fire gæster pr. åbningsdag. Kun én dag har været besøgsfri.

Vi er involveret i et arbejde, der tænkes at skulle resultere i en fortsættelse af H. K. Kristensens bog om Outrup Sogns historie, skrevet af beboerne. En gennemfotografering af sognets ejendomme er afsluttet ligesom en indsamling af oplysninger om samme. De første bidrag til bogen er indkommet. Enkelte interviews er optaget og indlemmet i båndsamlingen, som nu består af en snes bånd.

Der har været skiftende udstillinger - tre i alt - opstillet i lokalerne i kulturhuset.

Der er afholdt et offentligt foredrag ved Olga Pedersen, Åstrup, med ca. 30 deltagere.

Arkivet har som tidligere haft besøg af et hold elever fra kommunens kursus for arbejdsledige.

Der er modtaget ca. 100 afleveringer og anskaffet folketællinger fra perioden 1850-1900 på mikrofilm.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf. 75 27 15 48
Åbningstid: Efter aftale med lederen
Leder: L. G. Ipsen, Østparken 92, 6840 Oksbøl.
Tlf.: 75 27 15 89

1991 blev - som forudset - et overordentligt travlt år. Antallet af indkomster kom omtrent til at ligge lige som i 1990, og den igangværende omregistrering til Arkibas

fortsætter. I alt er indtil nu 141 komplette arkivfonds gennemgået og omregistreret, heraf 85 i 1991.

Blandt indkomsterne bør nævnes arkivets hidtil største fond, som hidrører fra en embedsmand, hvis arbejde gennem en menneskealder nu er indlemmet i arkivet.

Åbningen af museumsbunkeren i Blåvand blev en publikumssucces. 38.500 besøgende i perioden 1. juni-31. oktober. Publikationen, der blev nævnt i sidste årsberetning, vil foreligge i forbindelse med åbningen 1. maj 1992 og omhandle Atlantvolden fra Skallingen til Nymindegab.

Arkivets engagement i bunkersregistreringen fortsatte i hele 1991, men forventes endeligt afsluttet til august 1992.

Arkivet har i årets løb ydet støtte ved udarbejdelse af flere jubilæums- og årsskrifter, og mange skolesøgende har søgt assistance ved udarbejdelse af skriftlige specialer.

Bramming Kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

El-værket, Pederstræde 4, 6740 Bramming

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming.

Tlf. 75 17 45 51

Med hensyn til indleveringer blev 1991 et godt år for Bramming Byhistoriske Arkiv. Der var i alt 55 indleveringer, hvilket er en stigning på 16 i forhold til 1990, hvor der var 39 sådanne. Mange af indleveringerne omfattede flere arkivfonds.

Arkivet har i 1991 besvaret 20 telefoniske eller skriftlige forespørgsler af vidt forskellig art mod 30 i 1990. Af besøgende var der 29 (13), og af diverse kopier udleveredes 8 (3). Antallet af udlån blev på 13 (10), ejendomsbeskrivelser 1 (3), slægtsspørgsmål 1 (1) og medvirken ved udstillinger 1 (1).

Der var 1 fremvisning af Bramming-filmen, fremvisning af diasserien 2 gange, deltagelse i diverse møder 2, medvirken ved Historisk Samfunds byvandring i Bramming samt medvirken ved fremstilling af video om det gamle og nuværende Bramming til TV-syd.

Årets største gave, i rumfang, kom fra Amatørteateret Gadespejlet, der skænkede videokopier af samtlige forestillinger, som Gadespejlet hidtil har opført.

Udendørs blev årets store og gode begivenhed Bramming Kommunes fine anlæg mellem Storegade og jernbanen - også rundt omkring det gamle elværk, hvori arkivet har til huse.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Darum. 6749 Bramming

Åbningstid: 1. oktober-31. marts: Onsdag 15-17 og efter aftale med lederen

Leder: J. Hedegård Rasmussen, Alsædtægten 12, Darum, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 93 30

Darum Sognearkiv har i år modtaget 26 afleveringer. Der til kommer, at håndbogssamlingen på læsestuen er suppleret med 14 bind. I vore lokaler har vi fået ophængt en del malerier af lokale malere, som er mere eller mindre kendte. Som eksempel kan nævnes tre akvareller og et oliemaleri af kunstneren Agnete Therkildsen, som jo stammer fra Darum.

Besøgsprotokollen viser, at arkivet i 1991 har haft 24 besøgende. Listen over skriftlige og telefoniske henvendelser tæller i alt 26 ekpeditioner.

Arkivlederen har i år leveret en artikel til Lokalårbogen for Bramming Kommune om Darum Sogn i oldtiden, samt holdt et lysbilledforedrag i Tjæreborg om de tre hergårde i Bramming Kommune.

Arkivbestyrelsen har sammen med interesserede hjælpere påbegyndt en systematisk beskrivelse af sognets gårde og huse og deres ejerforhold gennem tiderne.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken, 6690 Gørding

Åbningstid: 1. og 3. mandag i hver måned kl. 19-21. Lukket i juli

Leder: Nora Olesen, Sdr. Lourupvej 17, 6690 Gørding. Tlf. 75 17 82 50

Gørding Sognearkiv har i det forløbne år haft 55 besøgende plus skoleklasser. 18 afleveringer er registreret, hvoraf en enkelt var meget omfattende. Vi har et stadig større antal henvendelser, mundtlige såvel som skriftlige, angående slægtsforskning. På tredje vinter arbejder en studiekreds i arkivet.

Vor lokalhistoriske aften i januar var som sædvanlig godt besøgt. Der var ca. 100 deltagere. Sognepræst Jens Jermiin Nielsen, Tjæreborg, som er født og opvokset i Gørding, holdt foredrag om biskop Brorsons rejser i Ribe Stift. Efter kaffebordet var der musikalsk underholdning af et skolekor/orkester under ledelse af Therkel Michelsen, Gørding Skole. I forbindelse med denne aften lavede vi en udstilling, og efter mødet var der åbent i arkivet.

I foråret deltog vi med en udstilling i Gørding Hallen sammen med foreninger og private udstillere. Vi fik vist mange ting frem og lavet aftaler om besøg i arkivet på et senere tidspunkt.

Ny postkort med tegninger fra byen er fremstillet i årets løb og sælges fra arkivet. Vore vedtægter er godkendt på Borgerforeningens generalforsamling og i RAL. Også i år er vi blevet betænkt med en pengegave, denne gang fra en nedlagt høstfeskreds i Lourup. Efter ansøgning har vi modtaget penge fra Marie Lund Rasmussens Fond.

Hunderup Sognearkiv

Kærgårdsvej 9, Hunderup, 6740 Bramming
Åbningstid: Indtil videre åbent efter aftale med lederen.
I vinterhalvåret: første mandag i hver måned kl. 19.30-21.30
Leder: Thea Boesen Smidt, Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 33 42

Hunderup Sognearkiv har i 1991 registreret og arkiveret 46 indleveringer, hvoraf en del - på grund af sygdom - vedrører 1990. De seneste og største indleveringer vedrører Hunderup Skole, der i 1992 holder 150-års jubilæum.

Vi har bl.a. modtaget et skøde på jordlodden til skolens udvidelse i 1847. Der er indgået mange skolebilleder. I Vilslev Sognearkiv har vi lånt en notitsbog for skoleforstanderen i Vilslev fra 1868. På det tidspunkt hørte Vilslev og Hunderup under samme sogn. Denne bog har vi fået lavet en afskrift af til vort arkiv.

Derudover har sognearkivet bestyrelse været på kursus i SLAs søgesystem. Dette kursus gav os inspiration til omgående at gå i gang med, hvad vi havde lært, og samtidig med forhåbning om, at vi hurtigt kunne få rensat op i alle de liggende arkivalier.

Desværre - eller heldigvis - er vi kommet til den erkendelse, at vi nok aldrig bliver færdige. Der dukker jo stadig nye udfordringer op, hvilket da også er med til at gøre arbejdet spændende. Det har været småt med besøg i arkivet, så vi har haft en god arbejdsro. Vi har dog haft nogle enkelte henvendelser udefra vedrørende slægtsforskning, som vi har prøvet på at besvare, så godt vi kunne.

Af nye opgaver er det vort mål at få registreret alle gårde og huse i sognet med den historie, der hører til hvert enkelt matrikelnummer, ligesom vi også vil gå ind i en forskning af de billeder, vi allerede har modtaget, så vi kan få det rette årstal og de rette navne sat på i videst mulig udstrækning.

Vi har et dejligt lokale, men desværre med faldefærdige møbler, så vi bruger også en del tid på at gå på jagt efter andet inventar.

Vejrup Sognearkiv

Skolevænget 1, Vejrup, 6740 Bramming
Åbningstid: Efter aftale med lederen
Leder: Andreas K. Petersen, Rebelsigvej 7, Vejrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 19 01 69

Vi har haft en studiekreds, som har registreret alle sognets 150 landbrugsejendomme ca. 100 år tilbage og fået det udgivet i hæfteform.

Vi har endvidere arrangeret en aftenudflugt til Ølgod Museum med Søren Manøe som rundviser. Ved kaffebordet fortalte han de ca. 20 deltagere om fremstilling af jyddepotter.

Vester Nykirke Sognearkiv

Hovedvej A1 nr. 32, Endrup, 6740 Bramming
Åbningstid: 1. mandag i hver måned kl. 14.30-16.30 samt efter aftale kl. 14.30-16.30
Leder: Louise Hansen, Hovedvej A1 nr. 32, Endrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 19 10 37

Der er efterhånden kommet mange interessante ting af forskellig art i Vester Nykirke Sognearkiv.

Igen i 1991 har arkivet fået mange gode indleveringer, så arkivet nu er oppe på 273 arkivfonds med meget, forskelligt godt arkivstof indeholdende arkivalier, fotos m.m. Nu sidst på året har vi modtaget en håndskrevet beskrivelse over Endrup i gamle dage.

Fra Endrup Idrætsforening har vi modtaget et jubilæumsskrift i anledning af foreningens 75-års jubilæum.

Vi har også med glæde igen i år modtaget et legat fra Skads med flere Herreders Brandkasse, hvad vi er meget glade for.

Alle gaver er velkomne og er med til at gøre Vester Nykirke Sognearkiv til et godt og spændende arkiv, som er værd at gæste.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup
Åbningstid: Torsdag kl. 15-17 eller efter aftale
Leder: Laurits Clausen, Hyacintvej 6, 6650 Brørup.
Tlf.: 75 38 18 55

I 1991 har Brørup Lokalarkiv fået 45 afleveringer med ca. 120 enheder, som har været med til at belyse en del af egens historie tilbage i tiden. Vi har også modtaget en del fotografier fra det gamle Brørup og kan efterhånden dan-

ne os et billede af byen før 1900. Dog mangler vi en del endnu, men håber, at de dukker op med tiden.

Der er ekspederet en del materiale til granskning af forskellige emner, og vi har desuden hjulpet ved slægtsforskning af forskellig art. Der har i år været større interesse for det end tidligere, både i indland og udland.

Vi har desforuden besøgt et par skoler med lysbilleder og foredrag og har hjulpet med at finde gamle ting til elevernes emnedage.

På arkivet har vi i det forløbne år holdt tre møder med gode foredragsholdere med en god tilslutning.

Vi har arrangeret to aftenudflugter samt en eftermiddagstur til Grindsted og omegn, og en heldagstur til det sønderjyske, alle med en tilslutning på ca. 40 medlemmer.

Esbjerg Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, postboks 522, 6701 Esbjerg.

Tlf.: 75 18 18 55 Åbningstid: mandag-fredag kl. 10-16, torsdag tillige kl. 16-18

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen

1991 blev et skelsættende år i Byhistorisk Arkivs historie, idet arkivets ansvarsområde blev udvidet til også at omfatte Esbjerg Kommunes arkiv, både de historiske og de aktuelle arkivalier. Det såkaldte rådhusarkiv blev nemlig en afdeling under Byhistorisk Arkiv med virkning fra 1. januar 1991. Rådhusarkivarens stilling blev ikke berørt ved sammenlægningen, mens en tjenestemandsansat kommuneassistent fortsætter i en 3-årig periode. Allerede nu er normeringen dog ikke tilstrækkelig til at dække det egentlige behov for mandskab, så der er fast tilknyttet to midlertidigt ansatte medarbejdere til rådhusarkiv-funktionen.

Sammenlægningen fik imidlertid ikke blot indflydelse på personalesammensætningen, men rent fysisk medførte den også en forøgelse af samlingerne med adskillige kilometer: alene selvangivelserne fylder for en 20-årig periode mere end 2,1 hyldekilometer!

Mange arbejdsopgaver venter i forbindelse med arbejdet med kommunearkivet, ikke blot med hensyn til ordningen, sortering og kassation. Nye tiders arkivdannelse skal planlægges, og i det arbejde er Byhistorisk Arkiv blevet involveret. Det gælder bl.a. på områder som kontorautomatisering og indførelse af EDB-journal. Der kommer altså mange afledte arbejdsopgaver som følge af det udvidede ansvarsområde, men den opnåede løsning er ideel, idet Byhistorisk Arkiv nu har ansvar for bevaringen af hele Esbjergs arkivalske fortid - bortset fra det statslige område.

Udover den store "aflevering", som overtagelsen af Esbjerg Kommunes arkiv var, blev 1991 rig på andre afleveringer. Bevidstheden om betydningen af at bevare arkivalier, som man har kunnet konstatere de senere år, er ikke blevet mindre. Som regel er det meget omfattende afleveringer, arkivet modtager. I 1991 blev det til i alt 220, store og små mellem hinanden. Af større afleveringer kan bl.a. nævnes Landsforeningen for Bedre Hørelse Esbjerg afd., Esbjerg Banks fotoarkiv, Esbjerg Havneservice, Esbjerg Journalistklub, Esbjerg Sociale Byggeselskab, Esbjerg Skipperskole og Venstres Ungdom, Esbjerg. En række større, rådhusksterne forvaltninger eller institutioner har også afleveret deres arkivalier til arkivet. Det gælder bl.a. Forsyningsvirksomhederne og den nedlagte Gjesing Skole. Endvidere blev afleveringen af Esbjerg Seminariums arkiv planlagt.

Med det antal afleveringer og deres omfang - enkelte afleveringer fyldte mere end tre varevognfulde - kan det være vanskeligt at følge med i registrerings- og sorteringsarbejdet. Dog - indførelse af edb og Arkibas har været en stor hjælp, idet programmet, der kører i netværk med foreløbig fire tilknyttede arbejdsstationer, gør det muligt at holde styr på indleveringerne. Programmet hjælper også med hensyn til det daglige registreringsarbejde, hvor især registreringen af billeder er nået langt. Data fra ca. 8000 fotografier er lagt ind i programmet, men dog ikke endeligt godkendt, da vi venter på at få søgesystemet justeret og endelig trimmet til. Derefter kan registreringsarbejdet for alvor intensiveres og udbygges til de øvrige materialekategorier i arkivets samlinger.

Antallet af afleveringer og deres omfang er dog ikke det eneste tegn på interessen for arkivet og dets virksomhed. Arkivets læsesal bruges også flittigt. Besøgstallet i dagtimerne kan i 1991 opgøres til lidt mere end 3.200 - desværre husker ikke alle at få skrevet deres navn i gæstebogen. Der er besvaret 71 større og mindre forespørgsler, og det bør i den forbindelse fremhæves, at antallet af henvendelser fra udlandet er støt stigende. Arkivets besøgende bruger institutionen stadig mere intensivt og kvalificeret, hvad bl.a. kan læses af det stadigt voksende antal indlån til brug for besøgende på arkivets læsesal. I 1991 var der 48 hjemlånsekspeditioner, og der blev hjemlånt 129 enheder. Byhistorisk Arkiv er virkelig kommet til at fungere som værksted for lokalhistorie - hvad også den øgede benyttelse af arkivets reader-printer afspejler. Der læses mange mikrofilm på den. Byhistorisk Arkiv låner arkivalier ud til godkendte institutioner og fotografier til professionelle reproduktionsanstalter. I 1991 var der 202 udlån af den slags, og der blev udlånt i alt 1587 enheder.

Foruden formidling på læsesalen har der som de foregående år været en omfattende formidling til foreninger, skoler m.m. uden for arkivet og/eller dets arrangementer.

Under pressens bevågenhed modtager Esbjergs borgmester Flemming Bay-Jensen (til venstre) en af de engelske veteraner. Et andet byrådsmedlem, Roland Munch, der ses yderst til højre, havde stillet sine veteranbiler til rådighed for arrangementet. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

I 1991 var der 31 sådanne arrangementer med skønsmæssigt 1700 deltagere. Et særligt formidlingsarrangement i 1991 var gennemførelsen af det tværkulturelle projekt Esepigernes oldebørn. Foruden at være med i planlægningen deltog Byhistorisk Arkiv også aktivt med en udstilling, der havde titlen: "Esepigernes børn, børnebørn og oldebørn". Udstillingen, der viste træk af Esbjergs og esbjergenserens historie 1868-1991, blev yderst vel modtaget.

Forud for opsætningen af denne udstilling havde Byhistorisk Arkiv måttet lave en lynudstilling i anledning af markeringen af 75-året for Jyllandsslaget under 1. verdenskrig. Det engelske admiralitet havde sporet en række endnu levende veteraner fra slaget og inviteret dem til kransnedlægnin på stedet - med afgang fra Esbjerg Havn. Esbjerg Kommune bød dem officielt velkommen ved borgmester Flemming Bay-Jensen. Arrangementet var henlagt til Byhistorisk Arkiv.

Som foregående år har der været kursusaktiviteter i tilknytning til Byhistorisk Arkiv, enten arrangeret i samarbejde med FOF eller Esbjerg Folkeuniversitet. Olga Pe-

dersen underviste i gotisk skriftlæsning i foråret og havde et begynderkursus i slægtsforskning om efteråret. Jørgen Dieckmann Rasmussen har forestået kurserne "Lokalhistorisk værksted" og "Ka' det nu passe - og kildekritik i lokalhistorien". I samarbejde med Esbjerg Folkeuniversitet har arkivar Morten Mortensen og arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen endvidere afholdt i alt fire fyraftensforedrag, en arrangementstype der for alvor har bidt sig fast i 1991.

I oktober udgav Byhistorisk Arkiv bogen "Det gamle Jerne, som Gunnar Pedersen huskede det" ved Jette Rontini og A. M. Futtrup. Til præsentationen af bogen, der fandt sted i Jerne Sognehus, var der mødt mere end 120 mennesker, og alene den første aften blev der solgt bøger for næsten 8.000 kr. Salget fortsatte og nåede op på ca. 1.200 eksemplarer inden årsskiftet. Det var første gang, arkivet oplevede en sådan salgssucces. Samtidig havde arkivet fået fremstillet en salgsbrochure med favørtilbud på tidligere udgivelser. Folderen gav et godt salg og beviste, at der er grund til fortsat at arbejde med udgivelser.

Arkivets medarbejdere har fulgt relevante kurser i kommunal, RAL- eller SLA-regi. Et inspirerende og frisk pust i arbejdet var dog studieturen til England, som Jørgen Dieckmann Rasmussen arrangerede sammen med stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou, Kolding, i marts 1991. Af arkivets medarbejdere deltog endvidere amtskonsulent Jytte Skaaning. Også i de kommende år vil der være megen inspiration at hente i et tættere samarbejde med udenlandske arkiver.

Aktiviteterne på arkivet er mange - og der er også mange til at udføre dem. Dog stadig for få faste. Som det kendes fra de fleste andre arkiver og museer består hovedparten af vore medhjælpere af personer med en midlertidig ansættelse. De fleste bliver glade for arkivet og arbejdet - og omvendt, men vore veje må altså skilles efter de seks eller syv måneders ansættelse, de respektive ordninger giver grundlag for. Et fromt nytårsønske er derfor være en større fast stab til at forestå en mere stabil dækning af de mange arbejdsområder, der efterhånden er blevet arkivets.

Vester Nebel Sognearkiv

Vester Nebel Skole, 6715 Esbjerg N

Åbningstid: Onsdag kl. 9-11 og efter aftale

Leder: Morten Harborg, Landsbytoften 7, V. Nebel, 6715 Esbjerg N. Tlf. 75 16 90 89

Arkivets protokol viser, at der har været afholdt en del møder inden for bestyrelsen, hvor man har drøftet forskellige problemer vedrørende arkivet. Det drejer sig bl.a. om at få udarbejdet et sæt vedtægter, så arkivet får status som selvejende institution. Til to af møderne var Jørgen Dieckmann Rasmussen kommet herud. Ved hans hjælp er vedtægter udarbejdet. De er grundigt gennemgået og derefter vedtaget af bestyrelsen, hvorefter de er videresendt til Byhistorisk Arkiv i Esbjerg.

Desuden har man drøftet lederskifte.

Der har ikke været mange indleveringer, men dog en ret stor kasse med bøger og skemaer vedrørende udarbejdelse af ejendomsskyld for ejendomme i Vester Nebel. Henning Jørgensen har fået sin bog "Vester Nebel Sogn 1664-1990" udgivet. Den fik fine anmeldelser af Søren Alkær-sig og Verner Bruhn.

Vi har fået nogle forespørgsler, som er blevet besvaret. Ved en sangaften i forsamlingshuset deltog arkivet med en udstilling. Arbejdet med avisudklip angående personer og sager fra sognet er fortsat også i år.

Fanø Kommune

Sognearkivet, Nordby

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12, onsdag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen

Leder: Børge E. Hansen, Bavnebjerg 17, Nordby, 6720 Fanø. Tlf. 75 16 23 25

Sognearkivet i Nordby har for 1991 noteret 126 besøgende i gæstebogen. En del er dog gengangere, men tallet er nok alligevel højere, idet vi ofte glemmer at få gæsterne skrevet ind. 45 afleveringer har indeholdt alt fra skøder og slægtsoversigter til amerikanske fupaktier i guld, olie og jernbaner fra en i USA bosiddende fannik.

Afleveringerne består bl.a. en eksamensopgave (studentereksamen) om mejeriet, baseret på arkivets materialer, samt en opgave til lærerpraktik i et lille hefte, hvor sejskibstiden på Fanø danner grundlaget for matematikopgaver i en 7. kl. Et lille spændende og utraditionelt stykke arbejde.

Blandt de mange fotos er en righoldig samling fra digebyggeriet 1988-89 samt fra den første stormflod efter digets færdiggørelse (nutiden bliver jo en dag fortid!).

Som sædvanlig har arkivet i vid udstrækning assisteret ved udarbejdelse af slægts- og anetavler.

Som en udløber af 250-års jubilæet for øens frikøb fra Kronen har arkivet modtaget en video med alle de TV-udsendelser, der har været i forbindelse med jubilæet, ligesom TV-Syd har foræret arkivet en video med kanalens udsendelser om Fanø i jubilæumsugen.

Sognearkiverne har fra kommunen modtaget det sædvanlige tilskud til driften, og vi skylder Fanø Spare- og Laanekasse samt Brandkassen for Skads m. fl. herrereder en hjertelig tak for bidrag til arbejdet.

Sønderho-arkivet

Landevejen 41, Sønderho, 6720 Fanø

Åbningstid: Mandag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen

Leder: Jørgen Lind, Møllegården, Sønderho, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 41 14

Sønderho-arkivet har igen i 1991 haft et godt år med mange afleveringer, i alt 54, mange besøgende og mange hyggelige timer - med eller uden arbejde.

Blandt indkomne negativer og fotos af begivenheder, huse, skibe, personer, blandt nye og gamle bøger, artikler, erindringer, breve, sange og blandt kontrakter, obligationer, skøder, arveanmeldelser, brandpolicer, auktionsdokumenter, gavebreve lysner en hel samling turistbrochurer fra ca. 1925-1955 op som en spændende og farverig do-

kumentation over turismens udvikling. Videre er indkommet diverse avisudklip, herunder en hel bog fuld, og vi har naturligvis selv samlet alt om Fanøs "Mahogny-eventyr". Endelig har vi modtaget arkivet fra Sønderho Understøttelsesforening, der blev oprettet i 1870. Arkivet lå i en gammel rusten blikuffert, der desuden rummede andre regnskabsbøger samt en flot kopi af den trykte placat af 10. Maj 1741 vedr. auktionen over Krongodset.

Også i det forløbne år har arkivet/Jørgen Lind leveret en del ældre fotografier til bøger og publikationer, herunder ikke mindst til Fanø Lokalhistoriske Forenings medlemsskrift.

Ved generalforsamlingen i april blev Tove Schou - en "gammel" Sønderho-pige - indvalgt i arkivets bestyrelse, og det er vi glade for.

Vore faste støtter: Skads M. Fl. Herreders Brandkasses Fond, Fanø Spare- og Laanekasse samt Fanø Kommune har igen sørget for vort eksistensgrundlag, og vi har været så sparsommelige, at vi kort før jul kunne anskaffe os en ny, brugt kopimaskine.

Tak til alle, der gjorde 1991 til endnu et godt år for Sønderho-arkivet.

Grindsted Kommune

Lokalhistorisk Arkiv, Grindsted Bibliotek

Tinghusgade 16, 7200 Grindsted. Tlf. 75 32 09 00
Åbningstid: Læsestuen: Mandag, onsdag og torsdag kl. 14-19.30, tirsdag kl. 10-19.30, fredag kl. 10-17 og lørdag kl. 9-12 (bibliotekets åbningstid). Arkivet: Mandag-fredag kl. 14-17 eller efter nærmere aftale med lederen
På læsestuen findes der bl.a. kirkebogskopier indtil 1891 og folketællinger indtil 1906. Slægtsbøger, håndbøger for lokalhistorikere og registraturer over arkivets indhold
Leder: Overbibliotekar Søren Peder Nielsen.
Tlf. 75 32 42 78

Arkivets bogbestand er i 1991 blevet edb-registreret sammen med bibliotekets. Arkivalier og kort er stadig registreret på kartotekskort.

Der har ikke været ressourcer til opsøgende arbejde i arkivet, men dagen og vejen med dens skriftlige forespørgsler og skemaer samt mundtlige henvendelser fra nær og fjern besvares efter formåen - mangen gang bidrager dette i sig selv til arkivets vækst.

Film og skriftligt materiale lånes hjem fra andre arkiver, og med et nærmest stationær skriftlæsningshold er der en frugtbar vekselvirkning.

Besøgsprotokollen tæller godt 400 navne for 1991. Enkelte kursushold har fået almindelig orientering i samlin-

gerne, men udfarende virksomhed og egentlige tiltag i arkivarbejdet ligger i venteposition.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Åbningstid: 1. onsdag i måneden kl. 14-16 og
3. onsdag kl. 18-20

Leder: Anders Jakobsen, Tyttbærvej 16, 7200 Grindsted.
Der er i 1991 registreret 262 arkivalier. Fremhæves kan beretning og foto om tørvfabrikation, afvanding og vej-arbejde i Fugdal Mose.

Et ringbind med fotokopier af avisudklip om Hejnsvig Skole og dens omgivelser bør også nævnes.

Helle Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

"Sognelunden", 6753 Agerbæk
Åbningstid: Efter aftale med lederen eller bestyrelsesmedlemmer
Leder: Thorvald Klit, Parkvej 8, 6753 Agerbæk.
Tlf.: 75 19 63 92

Tilgangen af arkivalier fra området har været småt. En enkelt rager dog op med nogen tidshistorie.

Det tidligere nævnte punkt, billedregistrering, har i vinter været i gang. Nogle af lokalforeningens bestyrelsesmedlemmer og enkelte kompetente medhjælpere udefra har været i gang med arbejdet. Den anskaffede fotokopimaskine har været en god hjælp i dette arbejde.

Årets udflugt gik til Egtvedegnens-Tørskind Grusgrav-Egtved-pigen-Den gamle købmandsgård med afslutning i Randbøl. Der var god tilslutning.

Det mest interessante og tidskrævende er indføringen af egnens slægter i det amerikanske P.A.F-system, hvor de enkelte generationer fremtræder familievis fortløbende, ligesom man kan søge efter navne.

Der er jævnlig besøg eller henvendelse fra slægtsforskere, ligesom skolen også viser interesse.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborgvej 38, Fåborg, 6818 Årre
Åbningstid: Efter aftale med lederen
Leder: Ane Marie Nielsen, Fåborgvej 18, 6818 Årre. Tlf.:
75 19 50 59

Lokalhistorisk Forening for Fåborg og Omegn, som arkivet hører ind under, har vedtaget nye vedtægter, som er godkendt af SLA og Ribe Amts Lokalarkiver. Samtidig er medlemskabet bekræftet.

Den 21. februar holdtes ordinær generalforsamling. Et af medlemmerne, den nu 88-årige Hans Sørensen, Fåborg, fortalte om afstemningen i et sønderjysk sogn den 20. februar 1920. Han tjente på dette tidspunkt på en gård i det pågældende sogn. Meget interessant, for det førte til kontakt med og udveksling af materiale med det sønderjyske sogn, idet et andet medlem viste sig at "være derudefra". Der var ca. 30 deltagere med til arrangementet.

Den årlige udflugt gik til Sønderkov Hovedgård og Skibelund Krat. Der var ca. 40 deltagere med.

Årets største begivenhed blev indretningen og ibrugtagningen af nye arkivlokaler på Fåborgvej i en velegnet lejlighed på 33 kvadratmeter med forgang, toilet, møde- og udstillingslokale, arbejds- og arkivrum og et mindre magasin. Lejemålet finansieres ved tilskud fra Helle Kommune og Varde og Omegns Museum. Møbleringen har foreningen betalt. Til driften er der modtaget legat fra Skads m. fl. Herreders Brandkasses Fond, tilskud fra Fåborg Borgerforening og en enkelt privat sponsor. Foreningen har 140 medlemmer.

Landbohistorisk Selskab har opfordret lokalarkiverne til at få samlet og nedskrevet landmandserindringer. Indtil nu har to af vore medlemmer, Hans Sørensen og Sv. Sidelmann, udarbejdet betydningsfyldt materiale.

Grimstrup Sognearkiv

Grimstrup Bibliotek, Grimstrup, 6818 Årre

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Dagnar Lyndgaard, Trehøjevej 16, 6818 Årre.

Tlf.: 75 19 21 85

I årets løb har vi modtaget 13 afleveringer. Vi har desuden haft seks telefoniske/skriftlige henvendelser om slægtsforskning og foreningsjubilæer. Der var været seks besøge på arkivet i årets løb.

Den 21. marts holdt vi generalforsamling. Der var god tilslutning. Alle valg var genvalg. Kirsten Wenzel Rebsdorf talte om heksen Maren Spliids skæbne og hekseforfølgelse i vor tid.

Reklamefolderen, vi udsendte, har givet os mange nye medlemmer, hvad der har glædet os meget.

En sommerudflugt blev arrangeret, men måtte aflyses på grund af manglende tilslutning.

Vagn Husted har udgivet en bog om hans barndomstid i Hjortkær og om landsbyen med dens skole, forsamlingsbus, livet på landet m.m. Han har også fået rejst en min-

desten over den helt gamle skole i Hjortkær. Selv om det ikke er sognearkivet, der står bag det, synes vi det bør med i beretningen.

Næsbjerg Sognehistoriske Arkiv

Åbningstid: Første torsdag i måneden 18.30-19.30 og efter aftale med lederen

Leder: Niels Jørgen Poulsen, Villavej 19, Næsbjerg, 6800 Varde. Tlf. 75 26 70 19

Øse-Næsbjerg sognearkiver havde årsmødet i Næsbjerg Skole, hvor Verner Bruhn fortalte om skolerne og deres betydning. Der var godt fremmøde, og vi havde en god aften.

Ligeledes havde vi sammen med Øse-arkivet en god aftenur til Baldersbæk, Høllund Søgård og Vorbasse. Øse-arkivet havde arrangeret denne tur.

Næsbjerg Sognearkiv har i år fået 25 afleveringer, mange fotografier, forskellige protokoller, deriblandt to brandforeningsprotokoller fra 1918-1970. Der har desuden været en del besøgende på arkivet og nogle skriftlige henvendelser.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejehjem, Vinkelvej 2, Tofterup, 7200 Grindsted

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i hver måned fra kl. 14-16

Ledere: Valdemar Jørgensen, Hovborgvej 11, Tofterup, 7200 Grindsted. Tlf. 75 33 71 28 og Jens Skov, Vinkelvej 3, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 70 55

Arkivet har i 1991 modtaget 18 afleveringer - arkivalier af forskellig art - og billeder enten som gave eller til kopiering, ligesom vi også selv tager ud og fotograferer aktuelle begivenheder til indlæmmelse. Ætlinge af en gammel Starup-slægt har indleveret en ca. 200 år gammel salmebog og en bibel, som desværre mangler bind og de første 247 sider, men dog alligevel en diger sag på 12 cm., når den ligger ned. Nok ikke just egnet til aftenandagt i alko-

ven!

Fra Maja og Thorvald Markussens dødsbo har arkivet fået foræret et hængekab med 88 pokaler og medaljer af ædelt metal, som Markussen har hjembragt som præmier ved oste- og smørbedømmelser i sin tid som mejeribestyrer på Starup Andelsmejeri fra 1929-1967. Fra en ophævet ringriderforening er indleveret to sølvpokaler, to sølvskjolde og et skærf med 15 sølvskjolde.

Arkivet har haft 98 besøgende, heraf 50 skoleelever på én gang. Der har været en del skriftlige og telefoniske kontakter fra folk, der søger deres rødder. Aftenturen

den 29. maj gik til Vorbasse Museum, netop på Sigrid Skygebjergs sidste dag som kustode. Vi fik en interessant beretning om museets tilblivelse, hun viste os omkring og senere, ved kaffen på Vorbasse Kro, fortalte hun om sin far, Anton Christensen og læste nogle af hans mange egns- og hjemstavnsdigte.

I lighed med de to sidste år har LOF benyttet arkivets læsesal til et kursus, som i år omfattede slægtsforskning og gotisk skriftlæsning - dygtigt og interessant formidlet ved Olga Pedersen.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 3, Nordenskov, 6800 Varde

Åbningstid: Torsdage 15-17 og i følge aftale med lederen
Leder: Johannes Madsen, Solsortevej 8, Nordenskov, 6800 Varde. Tlf. 75 29 81 59

1991 har været et roligt år. Der har været en del afleveringer, hvoraf kan nævnes tre erindringsbøger og en regnskabsbog fra en håndværker. En aflevering fra den tidligere graver indeholdt mange interessante ting. En pensionist har fortalt træk fra sin skoletid, hvilket vi optog på bånd. Vi har modtaget tegning og beskrivelse af det gamle fattighus, opført 1834 i det nuværende Nordenskov by. Vi fik sat en tidligere landmand til at give et bidrag til indsamlingen af landmandserindringer. Endvidere har vi "sakset" udklip fra avisen vedrørende vort sogn.

Der har været en del henvendelser angående oplysninger om slægtsforhold, ligesom der har været en del besøg i samme ærinde. To skoleklasser har været på besøg. Eleverne var meget interesserede i oplysning om gårde og huse og billeder deraf. Endvidere har vi haft besøg af vennekredsen til De Gamles Hjem i Nordenskov.

Vor forening har rettet henvendelse til menighedsrådet med opfordring til at bevare de gamle gravsten og ikke tilintetgøre dem.

Ved årsmødet holdt seminarielæktor Verner Bruhn, Esbjerg, et interessant foredrag om Den vestjyske Skole. Vi havde god tilslutning til arrangementet.

I et dejligt sommervejr havde vi en fin aftentur til Baldersbæk, Hølund Søgård og Vorbasse Museum. Vi havde museumsinspektør Jørgen Selmer, Grindsted, med på turen. Han fortalte meget interessant om plantagerne og deres ophavsmænd.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre Skole, Skolegade 25, 6818 Årre

Åbningstid: Efter aftale med lederen
Leder: Knud Lykke Christensen, Elmegade 11, 6816 Årre. Tlf. 75 19 23 37

I 1991 har der stort set ikke været afleveringer - bortset fra nogle enkelte fotografier. Arbejdet med at registrere fotografierne fortsætter.

Som tidligere år har der været nogle forespørgsler vedr. kirkebøgerne, og i de fleste tilfælde har spørgsmålene kunne besvares.

Emnet for årsmødet var "Udgravninger i Helle Kommune". Arkæolog Lene B. Frandsen fra Varde Museum fortalte om sit arbejde med udgravninger bl.a. i Helle Kommune. Samtidig med foredraget blev der vist lysbilleder fra udgravningerne.

Under "Lokale indslag" fortalte Hans Wenzel om "Den røde redaktør" - en gårdmandssøn fra Jyllerup, der blev fagforeningsmand og socialdemokratisk redaktør.

Efter kaffen var der generalforsamling. Ca. 25-30 personer var mødt op til en god aften.

Holsted Kommune

Aastrup Sognearkiv

Grenevej 10, 6752 Glejbjerg

Åbningstid: 1. og 3. torsdag i måneden kl. 15.00-19.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg.
Tlf. 75 19 82 80

Aastrup Sognearkiv har i 1991 haft et udbytterigt og spændende år. For det første har vi fået virkelige spændende afleveringer fra forskellige egne af landet. Afleveringerne indeholdt breve, billeder og personlige papirer som f.eks. eksamensbeviser for Kresten N. Hansen, der var lærer i Aastrup Skole fra ca. 1883 til 1927. Vi modtog ved samme lejlighed et billede af Aastrup Kirke. Det stammede fra ca. 1895. Det er det ældste billede, arkivet har af kirken, og det viser, at tårnet på det tidspunkt ikke var hvidkalket som i dag.

Arkivet har i samarbejde med Holsted Arkiv medvirket ved udgivelse af endnu en billedbog. Denne gang handlede den om service og transport. Det fik os ud på en spændende opgave med at skaffe billeder af de gamle vognmandsforretninger i vort område.

Desuden har arkivet atter i år udgivet det lokale julemærke, der også denne gang var tegnet af Asser Høgsbro Østergård, Vejle. Julemærket blev præsenteret på årets julemesse i Glejbjergshallen, hvor arkivet var til stede med en udstilling, der absolut var et af messens største trækplastre.

Arkivet har i efteråret haft besøg af Sydvestjysk Egns- og Slægtshistoriske Forening, der er hjemmehørende i Esbjerg. Aftenen startede i kirken, hvor arkivlederen gav en

orientering om bygningen og inventaret. Derefter besøgte man arkivet og sluttede på Hotel Glejbjerg med lysbillede og fortælling om sognet og byen. Arrangementet gentoges senere med meget stor tilslutning fra Glejbjergborgere.

Desuden har arkivlederen været underviser ved flere kurser i gotisk skriftlæsning eller arkivkundskab i amtet og har derudover holdt flere lokalhistoriske foredrag.

Lokalhistorisk Arkiv for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf. 75 39 20 10

Åbningstid: Onsdag kl. 14-18, i perioden 1. oktober-1. april tillige tirsdag kl. 19-21

Leder: Chr. Carstensen. Tlf. 75 39 22 59

På grund af andre gøremål har man i 1991 kun nået at registrere 88 afleveringer med i alt 1020 enheder. Da antallet af faktiske afleveringer har været uændret, er stakken af igangværende arbejder påny stigende.

Grunde til disse forhold er dels, at man ikke har haft den samme arbejdskraft til rådighed som tidligere, dels at man er i gang med et par store arbejdskrævende opgaver, hvoraf den ene består i ompakning af arkivalierne i de anbefalede kasser. Dette arbejde er både tidskrævende og også ret kostbart. Derfor vil man anbefale de arkiver, der ikke har fået det gjort endnu, at få startet inden opgaven bliver for uoverskuelig.

Det andet arbejde, der er sat i gang, er oversættelse og renskrivning af Liber Daticus for Føvling-Holsted præstembede. Det er en noget stor historie, bestående af fire bind, hvoraf det ældste er fra 1828. Da disse protokoller er på vej til Landsarkivet i Viborg, er det vigtigt at få dem transskriberet lokalt forinden.

En Liber Daticus er præstens dagbog. Den er en vigtig kilde til forståelsen af den tid og hvad der skete på egnen, idet præsten foruden at være sjælesørger også var formand for skolekommissionen og fattigkommissionen, siden også for sogneforstanderskabet. I hans dagbog indførte han et resume af alle embedsskrivelser. Hvis der var sager, som havde betydning for hans mange gøremål, blev de afskrevet ordret. Det gælder f.eks. sager om skolevæsenet, hvor den indbyrdes undervisningsmetode var meget aktuelt omkring 1830'erne.

Besøgstallet i arkivet har været i fortsat stigning, hvorfor vi igen har udvidet åbningstiden, som nu er på seks timer ugentlig i vinterhalvåret og fire timer i sommerhalvåret. En yderligere udvidelse har været på tale, men er foreløbig stillet i bero, hvorimod der i den kommende tid vil blive trukket mere på den frivillige arbejdskraft.

På arkivet har der været omkring 200 gæster, og man har haft omkring 100 skriftlige og telefoniske henvendelser. Derfor vil det være nødvendigt i hvert fald at udvide arbejdstiden.

Vi har deltaget i seks arrangementer med film, lysbilleder og foredrag. Til disse har der været omkring 250 tilhørere. Også disse tager til i antal, hvilket er glædeligt.

I samarbejde med de øvrige arkiver i kommunen udsendte vi i december 1991 femte bind af "Historisk Billedbog". Bogen, der omhandler serviceerhverv og transport, blev trykt i 700 eksemplarer, hvor der ved årsskiftet kun var ca. 150 tilbage, hvilket man må karakterisere som meget tilfredsstillende.

Tobøl Egnarkiv

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Knud Aage Bruun, Ribevej 64, Tobøl, 6683 Føvling. Tlf. 75 39 81 96

Året er fået stille og roligt uden afleveringer og uden egne fund trods ihærdig eftersøgning.

Arkivet har dog modtaget fire landmandserindringer og forventer tre-fire mere.

Ribe Kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Kolint 11, 6760 Ribe

Åbningstid: Efter aftale med lederne

Ledere: Agnete og Hans Toft, Hillerup Engevej 5, 6760 Ribe. Tlf. 75 43 12 70

I det forløbne år har vi kopieret en del folketællingslister. Endvidere har vi fået resten af kirkebøgerne fra 1815-1891 på mikrokort. Til at læse dem på har vi købt et brugt læseapparat fra Landsarkivet i Viborg. Menighedsrådet betalte læseapparatet.

Endvidere er der arbejdet meget med fotografier og avisudklip.

Hviding Sognearkiv

Råhedevej 6, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. tirsdag i måneden kl. 15-17 eller efter aftale

Leder: Laurids Nygård Nielsen, Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe. Tlf.: 75 44 52 07

Der var trængsel ved Jernved Sognearkivs stand på forårsmessen i Kongeåhallen den 6. og 7. april 1991. Foto: Hans Otto Kristensen.

Arkivet blev, med god hjælp fra RAL, startet i foråret. Vi er ikke kommet i gang med en egentlig registrering, men har allerede modtaget en hel del materiale, bl.a. mange fotografier. Vi har ligeledes modtaget en meget stor samling kortmateriale samt et aftryk af "Hviding Bogen", skrevet af Thøste Thøstesen fra Fæsted. Alt dette er foræret os af Martin Jensen, Skamby fra Fyn, der stammer her fra sognet.

Først i det nye år skal vi i gang med registreringen, og der er vi blevet lovet god hjælp fra amtskonsulent Jytte Skaaning.

Jernved Sognearkiv

Jernved Andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: 1. tirsdag i måneden kl. 19-20 eller efter aftale med lederen.

Leder: Børge Larsen, Gørdingvej 13, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 50 51

1991 har været et stille år, hvad angår indkomne arkivalier, men et travlt år med hensyn af forespørgsler og besøg af slægtsforskere.

Arkivet har i år været benyttet af bl.a. Gredstedbro Boldklub, der fejrede sit 50-års jubilæum, i hvilken forbindelse bestyrelsen ønskede at se tilbage i tiden. Et andet eksempel på arkivets værdi bevistes, da en af sognets ældre ved et arrangement skulle fortælle om sognets foreningsliv i gamle dage - alt materialet fandtes i arkivet.

Der har været afholdt en udstilling uden for arkivet, nemlig i forbindelse med forårsmessen i Kongeåhallen. Der var mange besøgende ved standen.

Ribe Kommune har nedskåret tilskuddet til arkivet fra 1.500 kr. i 1900 til 500 kr. i 1991 - et latterligt beløb, der end ikke kan dække vore udgifter til kontingenter til

amts- og landsorganisation (RAL og SLA). Det er en uarighed, som er blevet påtalt.

Gredstedbro Borgerforening er trådt hjælpende til for at sikre arkivets fortsatte medlemsskab af de to organisationer RAL og SLA ved at yde et årligt tilskud på 1.000 kr. Tilskuddet er øremærket til kontingenter. Det overskydende beløb må anvendes til arkivets drift- og/eller nyanskaffelser. Vi takker borgerforeningens bestyrelse for denne garantistøtte.

En stor opgave ligger og venter på at blive løst. Det er en registrering af arkivets billedsamling, som der er truffet forberedelse til.

Ribe Lokalhistoriske Arkiv

Gjørtzvej 3, 6760 Ribe. Tlf. 75 42 17 00

Åbningstid: Mandag-torsdag: 12-15, fredag: 11-17

Leder: Bibliotekar Susanne Benthien

1991 har været et travlt år for arkivet med stadigt stigende besøg og henvendelser. 400 henvendelser har vi haft mod 260 året før. Og vi har modtaget 69 afleveringer, hvoraf nogle var meget store. F.eks. har vi fået alt materialet fra Det Danske Spejderkorps, Ribe Trop (14 arkivæsker), og et par store person- og forretningsarkiver.

Vi har lånt 30 arkivalieenheder ud til godkendte indlånstinstitutioner til brug for forskellige forskere.

En langtidsledig medarbejder har registreret resten af vores glaspladesamling, og der er skrevet registre til en stor del af glaspladerne.

En anden langtidsledig har sorteret og ordnet vores meget benyttede udklipsmapper og er nu ved at kopiere nogle af glaspladerne.

Vi har fået indrettet et primitivt, men velfungerende mørkekammer i Bibliotekets badeværelse (der er skam badekar og sorte fliser!). Det er en stor lettelse for os, at vi ikke længere skal sende glaspladerne ud i byen til fremkaldelse. Så nu ønsker vi os bare fotoudstyr, så vi også selv kan affotografere billeder.

De løbende udstillinger i bibliotekets udlånslokaler er stadig til stor glæde for publikum, og vi får gennem dem mange henvendelser om identificering og yderligere oplysning til fotografierne. Især en stor udstilling om fotografen Bodil Hauschildt og hendes fotografier var en succes, og folk kom langvejs fra - nogle helt fra København - for at se den. Den affødte flere afleveringer af Hauschildts billeder til arkivet.

Susanne Benthien har skrevet en artikel i "Ripenser-Bladet" om Jacob A. Riis's og hans kone Elisabeths kærlighedshistorie. Det førte til et 1-timers lysbilledfore-

drag om samme emne, holdt i Antikvarisk Selskab. Dette foredrag kan vi nu tilbyde interesserede foreninger.

Susanne Benthien har været på kursus i Arkibas, og med bibliotekets kommende overgang til edb håber vi, at der også bliver råd til at købe dette, arkivernes EDB-program.

I 1990 fik vi bevilget en stilling på 18 timer ugentlig, og det har bekræftet os i vores tro på, at jo bedre forhold der tilbydes arkivet, jo bedre kan vi udføre vores arbejde til

Ribe har altid haft et utal af foreninger. En af de mere spøjse - »Gå-Mortentur-Foreningen« fra begyndelsen af århundredet, er her fotograferet på et postkort. Inden man begynde dagens arbejde, gik man en rask tur ud til plantagen nord for byen og hjem igen.

Afsenderen af kortet skriver bl.a., at »siden vi har begyndt at gaa, er jeg ikke sovet over mig«. Foto: Ribe Lokalhistoriske Arkiv.

gavn for brugerne. Og publikum har da også belønnet os ved flittigt at bruge os. Så stort set har 1991 været et godt år for os. At vores lokaleforhold så er under al kritik - 25 m² - og med en masse arkivalier liggende under skunkene på bibliotekets uisolerede lofter og 48.000 glasplader i en kælder med fritliggende vandvær - ja, det er de kommunale myndigheders skyld og ansvar.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Skallebæk, 6760 Ribe

Åbningstid: I skoletiden eller efter aftale med lederen

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe.

Tlf.: 75 44 11 77

Historisk Arkiv i Seem Sogn har i det forgangne år modtaget tre afleveringer, heraf en større. Den stammer fra boet efter en tidligere mejeribestyrer og supplerer fortræffeligt, hvad her allerede findes af materiale om det tidligere Seem Andelsmejeri.

Arkivlederen har været på besøg på landsarkiverne i Åbenrå og i Viborg. Der er taget relevante afskrifter af Hviding Herreds skøde- og pantebøger. Besøget i Viborg gav desværre ikke det ønskede resultat, idet Ribe Landsvæsenkommissions arkivalier tilsyneladende ikke kan søges efter en samlet plan, men er spredt blandt andre af amtets forretningsager.

Arkivet har bidraget til revision af et kommuneatlas over Ribe Kommune og de bevaringsværdige helheder her. Atlas er udsendt af Planstyrelsen.

Der har været to personlige henvendelser med forespørgsler, to telefoniske og fire skriftlige, heraf én fra New Zealand.

På hjemmefronten lægges i disse måneder sidste hånd på gennemgangen af og registreringen af sagerne ved Lustrup Birketing 1661-1714, hvilket forventes afsluttet i løbet af foråret 1992. Der skal udarbejdes person-, sag- og stedregister til udskrifterne.

Arkivet har rundsendt en folder med oplysning om arkivets virkekreds til samtlige husstande i sognet. Vi udgiver kvartalsvis nyheder fra arkivets gemmer i det lokale blad "Byhomet", hvor distriktets foreninger og institutioner også offentliggør nyheder.

Vi planlægger et "Åbent-hus-arrangement" i foråret 1992.

Spandet Sognearkiv

Spandet Skole, Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Dinne Christiansen, Spandet Kirkevej 14, Spandet, 6760 Ribe. Tlf. 74 86 72 43

Arkivet har i 1991 modtaget 19 afleveringer.

Foreningerne i Spandet har fået lavet en videofilm om sognet. Den hedder "Årets gang i Spandet Sogn 1988/89" og kan lejes via arkivet.

Af aktiviteter i årets løb i øvrigt kan nævnes, at vi den 5. juni var på gåtur til et bestemt område i sognet. Derefter var der fælles kaffebord på skolen, hvor der blev givet en beskrivelse af turen. 45 personer deltog. Den 10. november var der udstilling i forsamlingshuset, og den 21. november var der udstilling i Mødetstedet om folkedans.

Desuden har vi holdt arkivudvalgsmøder og registreringsmøder. I år er det fotografierne, vi især arbejder med.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

V. Vedsted Skole, V. Vedsted Byvej 55, V. Vedsted, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Tage Rosenstand, Engdraget 43, Øster Vedsted, 6760 Ribe. Tlf.: 75 42 21 25

Takket være et ihærdigt arbejde med samlingerne er registreringen af arkivalierne nået så vidt, at næste fase bliver udarbejdelse af søgekort. Vi står herefter godt rustet til at tage fat på de mere udadvendte opgaver og har nu god erfaring i registreringsarbejdet, så vi er klar til at tage os af nye afleveringer.

En aften i juni foretog bestyrelsen en vellykket cykeltur til udvalgte, seværdige lokaliteter i sognet. En sådan aftenur giver ny inspiration, blandt andet til dem, der forsøger at sætte gamle bygningsfotos på rette plads.

Arkivet holdt sit årsmøde lidt forsinket den 21. januar 1992. Denne gang var det Frede Pinborg, Ry, der fortalte om sin skolegang i Vester Vedsted i 1920'erne. Det var meget vellykket, for alle de gamle skolekammerater var mødt op. Snakken gik livligt ved de små borde, og der blev udvekslet mange gamle minder.

Årsmødet understregede det gode forhold mellem lokalarkiv og beboere. Vi benyttede lejligheden til at rette en særlig tak til Meta Hvass, Okholm. Hun har en veninde i København, Kirsten, som er flittig ved strikkepindene. Derefter sælger Meta varerne i Brugsen i Vester Vedsted, og pengene går til lokalarkivet. Der falder de på et tørt sted, så arkivet siger tak til.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal Skole, Kongeådal 17B, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Harry Thomsen, Sønderbyvej 15, Vilslev, 6771 Gredstedbro. Tlf. 75 43 12 59

Arkivet har haft et stille år, men vi har dog lavet kladde om ejerne af de gamle gårde i Vilslev, da de blev købt fri fra Kjærgård.

Et kig i gæstebogen viser dog 25 besøgende. Foråret 1991 har vi været på gæstevist i Guldalderklubben i Sejstrup og viste der filmen: Højbjergning i marsken fra Vilslev enge.

Endvidere er arkivet medudgiver og stofleverandør til et lille sogneblad, der uddeles gratis i Vilslev og Hjortlund sogne.

Varde Kommune

Alslev Sognearkiv

Thueslund, Alslev, 6800 Varde

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30

Leder: Agnes Jensen, Korshøjvej 9, Alslev, 6800 Varde.

Tlf.: 75 26 90 97

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Skole, Kildegårdsvej 18, 6852 Billum

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum.

Tlf. 75 25 82 41

Arkivet har i 1991 registreret 14 afleveringer - af forskellig art. Vi fik godkendt vedtægter i det forløbne år og er således medlem af RAL og SLA, hvilket er både godt og nødvendigt for arbejdet med lokalhistorie.

Arkivet deltog i Billum Forsamlingshus 100 års dag d. 26. april med udstilling af billeder og plancher med emner fra Billum Sogn gennem 100 år.

Skads med flere herreders Brandkasses Fond og Sparekassen har begge igen glædet os med økonomisk støtte.

Horne Sognearkiv

Åbningstid: 1. fredag i hver måned kl. 15-17

Leder: Anna Uhre Schmidt, Solvangen 12, Horne,

6800 Varde. Tlf. 75 26 01 06

I årets løb har Horne Sognearkiv kun modtaget ganske få afleveringer, men der er alligevel nok at tage fat på. Der har været mange forespørgsler fra folk - både besøgende og telefonisk - der var interesseret i slægtsforskning. Det giver ekstra arbejde, men spændende er det, når man kan hjælpe.

I år er vi gået i gang med at udforske gårdenes historie. På åbningsdagen er der ikke så mange besøg, men i tilknytning til skolefesten var der mange interesserede.

Desuden har vi haft besøg af spejderne, hvor vi fortalte om vores arbejde. Hos de børn, der kunne finde oplysninger om deres forældre, var der stor spørgelyst, for tilflytterne var det knap så spændende.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Biblioteket, Vesterled 46, 6851 Janderup

Åbningstid: Første onsdag i hver måned kl. 19-21

dog ikke juli og august

Leder: Viggo Mikkelsen, Hebovej 39, 6851 Janderup.

Tlf. 75 25 80 92

Kasserer og bogsalg: Henning Østergaard Jensen,

Åkirkevej 40, 6851 Janderup. Tlf. 75 25 80 50

I årets løb har vi modtaget 36 afleveringer, deriblandt en sognefilm fra Janderup, som skal renoveres og overspilles til video.

Der har i år været 11 henvendelser fra personer, der ønskede oplysninger om deres forældre, heraf en fra USA.

Arkivet har haft billeder udlånt til en udstilling om Janderup Stadions 25 års jubilæum. Ligeledes deltog arkivet med en udstilling om "Hyllerslev før og nu" med tekst, kort og billeder ved "Folk og kultur" på Janderup Skole.

Arkivets medarbejder Willy Laursen deltog den 12. januar i et RAL-kursus i Holsted om ophavsret og tilgængelighed.

Den 9. februar var tre af arkivets medarbejdere, Willy Laursen, Sigurd Hansen og Viggo Mikkelsen, på kursus på Esbjerg Byhistoriske Arkiv i emnerne tilgængelighed, adgang til klausuleret materiale, udlån og udlånsregler.

Det årlige møde for arkiverne i Varde Kommune, hvor de økonomiske midler fordeles, blev afholdt den 22. april på Janderup Lokalhistoriske Arkiv.

Vi fik påbegyndt registreringen af vores foreningsarkivalier under vejledning af amtskonsulent Jytte Skaaning, Esbjerg Byhistoriske arkiv. Dette arbejder forventes færdig engang i 1992.

Thorstrup Sognearkiv

Thorstrup Skole, 6800 Varde

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Kjerstine Kristensen, Nedrevej 16, Yderik,

6800 Varde. Tlf.: 75 26 44 43

1991 har været et stille år med et par afleveringer. Der har været en del henvendelser om oplysninger fra kirkebøger

og folketællingslister, og en forening har ønske oplysninger i forbindelse med en persons jubilæum. Der har ligeledes været forespørgsler om affotografering af et par billeder.

Der arbejdes på at få en sognefilm, der er optaget i 1968-70, overspillet til video, så den bliver nemmere at håndtere, og eventuelt få lagt en lydside på, mens man endnu kan huske, hvem de forskellige personer er.

Der har i 1991 været to personer på RALs kursus om søgesystemer.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet, 6800 Varde. Tlf. 75 22 37 74

Åbningstid: Tirsdag kl. 9-12 samt efter aftale med lederen
Leder: Thomas Villadsen. Tlf.: 75 22 35 25

1991 blev, af mange årsager, et travlt år, for Varde Lokalhistoriske Arkiv.

Efter Rita Christens død i oktober 1990 overtog A. Bjerregaard-Andersen midlertidigt ledelsen af arkivet. Med den viden og erfaring, som Bjerregaard-Andersen har oparbejdet gennem mange års arbejde på arkivet, ville det have været naturligt, at han havde videreført Rita Christensens arbejde som leder af arkivet. Det ønskede han ikke, og den 1. juni tiltrådte Thomas Villadsen som arkivleder.

Tidligt på året 1992 konteredes svære fugtskader i vore magasiner i kælderen, som medførte mug- og skimmeldannelser på arkivalierne. Vi rettede derfor straks henvendelse til Varde Kommune, hvis ældre arkivalier også er opbevaret i kælderen. Meget hurtigt og kontant, også ved hjælp fra Konserveringsanstalten i Ølgod og fra Varde Museum, har Varde Kommune "taget hånd" om problemerne og er nu i gang med en tilbunds gående reparation af Rådhusets fundament, som er den egentlige årsag til fugtindtrængningerne. Efterfølgende bliver magasinerne renoverede og lagt sammen til ét sammenhængende rum, ligesom der bliver installeret klimaanlæg.

Også vore daglige arbejdslokaler er nu sat pænt i stand, så vi hver dag kan glæde os over vore dejlige lyse lokaler, beliggende på bedste plads i byen.

Vi er nu fire medarbejdere, som møder hver formiddag, samt yderligere seks, som kommer hver tirsdag formiddag, og når de ellers har lyst og tid.

I 1991 har vi i gennemsnit haft mere end ét besøg om dagen, - til trods for, at vi officielt kun har åbent tirsdag formiddag! Hertil kommer skriftlige og telefoniske henvendelser.

I 1991 har vi modtaget 80 afleveringer mod 66 i 1990. Vi er glade for dem alle sammen, men specielt for Trap-Dan-

mark, komplet i 15 bind, 5. udg. 1970, i en meget smuk indbinding, som en slægtning af Rita Christensen har foræret os.

Der arbejdes stadig intenst på udarbejdelse af slægtsbeskrivelser af gamle Varde-slægter. I afvigte år er der kommet otte nye til, således at arkivet nu råder over 45 beskrivelser.

Varde bys historie fra 1850 til i dag er under udarbejdelse. Vi bidrager med adskilligt materiale hertil.

I forbindelse med indleveringer har vi været katalysatorer til museets "Gloria"-udstilling, ligesom en udstilling i Den Danske Bank fra Byjubilæet i 1942 er affødt af en billedreportage i "Billed-Bladet" fra den 1. september 1942.

Videofilm er "in". Både som oplysende, men også som underholdende medium. Vi er nu i besiddelse af 28 videofilm. De fleste er overspillede fra indleverede "gamle" film. Det koster naturligvis at få foretaget en sådan overspilning, men vores lokale sparekasse har sponsoreret udgifterne hertil. Vi lejer dem ud! Enkelte populære, med specielt lokalt tilsnit, er ude en stor del af året.

Specielt for 1991 bør vi nævne det nyudkomne Kommuneatlas. Arkivet var repræsentere med en medarbejder i den rådgivende gruppe, som af kommunen var nedsat i forbindelse hermed. Et "underudvalg" af arkivmedarbejdere arbejdede specielt med registreringen af huse og bygninger, opført af bygmester H. F. Hansen i perioden 1865-1915. H. F. Hansen var den tids største lokale bygmester, og han opførte, eller medvirkede til opførelsen af, mere end 175 huse og større bygninger, alene i Varde by.

Endvidere har et antal arkitektstuderende, som arbejdede med på kommuneatlas'et, i vidt omfang søgt oplysninger hos os om byens gamle huse.

Det vigtigste resultat af færdiggørelsen af atlasset for os er naturligvis, at vi får dette meget smukke værk, men ligeså meget, at vi modtager et billedmateriale i et antal af ca. 4.000 fotos af huse opført før 1940 fra hele kommunen. Heraf skal ca. 1.500 frasorteres til sognearkiverne, så de vil også få glæde af dette meget store arbejde.

Tak til Varde Kommune for dette initiativ til "bevarelse" af et nutidigt billede af vor by for eftertiden.

Vi har over året diskuteret, om tiden er inde til at begynde med edb-registrering. Vi er blevet enige om, at det er den nok. Så det, og meget andet, vil vi arbejde videre på i 1992.

Vejen Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune

Østergade 2, Postboks 83, 6600 Vejen. Tlf. 75 36 35 99
Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 10-16, onsdag tillige
kl. 16-17.30

Leder: J. Wilh. Rasmussen (konstitueret). Træffes ikke
mellem kl. 11.30-14.30

Lokalarkivet for Vejen Kommune har igen haft et godt år med god interesse fra indenbys som udenbys side, hvad de knap 700 underskrifter i gæstebogen vidner om. Det er endda nogle færre end de foregående år, idet arkivet ikke kan modtage elevgrupper, der kun ønsker biblioteksmæssig betjening, og ikke længere har guldplads til større grupper. Det har været nødvendigt at anskaffe flere reoler og skabe, og manglen på gulvplads besværliggør simpelthen besøg af større grupper - se også årsberetningen for 1990.

Året igennem er modtaget og journaliseret 81 afleveringer som gave, depot eller til gennemsyn og kopiering, bestående af mange hundrede arkivfunds.

Arbejdssituationen har året igennem været usædvanlig god, fordi de hjælpere på "jobpost", arkivet fik, har været mere end almindeligt interesserede, særligt i forbindelse med to jubilæumsudstillinger, der blev tilløbsstykker. Den ene udstilling, "Sydjydsk Udstilling 40 år", hvor også "veteraner" fra dengang var aktive, og en hel del af byens virksomheder bidrog som sponsorer, åbnede med Vejen-gardens klingende fanfarer på 40-års dagen, d. 1. juni. Den vakte stor interesse og måtte forlænges med en weekend, hvor publikum til tider stod som sild i en tønde. Et trækplaster var den film, som sognerådet dengang lod optage om by, egn og udstilling med minister- og kongebesøg, og som arkivet havde fået overspillet til video med kommentarer.

Den anden udstilling, "Bakkely Skole 100 år!", aktive-rede også gamle elever og lærere og fik bidrag med "ting

Udstillingen »Bakkely Skole 100 år« var opdelt i fem tidsrum af 20 år. Boligkonsulent Elisabeth Hyldig fandt på Sønder-skov-Museet eller hos private småting, der viste »design« gennem tiderne. De hvide striber til venstre var slagord/begivenheder fra samme tidsrum suppleret af fotos af skolens og byens udvikling. Der kom flere tusind mennesker i den weekend, jubilæet fejredes. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune.

og sager" fra bl.a. Sønderkov Egnsmuseum og private. Ved begge udstillinger var boligkonsulent Elisabeth Hyl-dig uhyre aktiv og inspirerende, og uden hende store hjælp og lokalkendskab var udstillingerne ikke blevet det, de blev!

Året 1991 blev også det år, hvor arkivet første gang fik statstilskud, og takket være den forbedrede økonomiske situation kunne man ansætte "jobposten" Jette Hem-mingsen pr. 1. december 1991 på fuld tid indtil videre. Jet-te Hemmingsen var en meget stor hjælp ved begge udstil-lingers forberedelse og ydede en større arbejdsindsats, end hun var forpligtet til.

Da arkivet så samtidig fik en ny langtidsledig som assis-tent, der også er levende interesseret i arbejdet, er vi nu i den hidtil bedste arbejdssituation nogen sinde.

Ølgod Kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Skolegade 8, 6823 Ansager

Åbningstid: onsdag kl. 14-16 eller efter aftale

Leder: Ejvind C. Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager.

Tlf.: 75 29 71 56

Ansager Lokalarkiv har i 1991 været præget af megen ak-tivitet. Besøgstallet på arkivet har i forhold til året før været stigende, men det synes også som de besøgende bruger mere tid til deres søgen i arkivmaterialet. Største-delen er dog mest interesseret i slægtshistorie, og det kræver større støtte fra personalet, hvilket igen betyder mindre tid til arbejdet med registreringer.

Desværre må vi indrømme, at vores tid bliver meget indskrænket til dette arbejde, men galt var det vel også, hvis der ikke kom besøgende!

I årets gang har vi modtaget et noget større antal af-leveringer end året før. Heldigvis er ikke alle lige store. En ret stor aflevering skal dog nævnes. Tidligere formand for Ansager Idrætsforening, Tage Petersen, der gennem 30 år har samlet materialer fra følgende foreninger: Ansager Fodboldforening, Ansager Gymnastikforening, Ansager Håndboldforening og Ansager Skakklub. Der var alle forhandlingsprotokoller, regnskabsbøger med bilag samt langt over 1.000 fotografier. Et meget stort materiale, som vi måtte bruge fire måneder til at registrere.

Arkivet har også i dette år været involveret i udstillin-ger, foredrag og undervisning.

Af større indkøb kan nævnes, at vi har købt et EDB-an-læg til registrering af arkivalierne. Arbejdet hermed vil blive påbegyndt i løbet af 1992.

Skovlund Sognearkiv

"Vesterled", Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager
Åbningstid: Mandag kl. 19-21 samt efter aftale
med lederen

Leder: Kaj Knudsen, Ansagervej 20, 6823 Ansager.

Tlf.: 75 29 20 70

Arkivet har modtaget en del arkivalier fra såvel dødsboer som private. Også antallet af foreningsarkiver vokser støt. Foreningerne er meget opmærksomme på at kunne depo-neres deres udskrevne protokoller, kasse- og medlems-bøger m.m. i arkivet.

Vi har lavet en udstilling i forbindelse med idrætsfore-ningens 75 års jubilæum.

En vandrestilling, omfattende Ølgod kommunes fire byer, Ølgod, Ansager, Tistrup og Skovlund, var på besøg i vort arkiv i foråret. Arkivet har været ramme om dele af den store køkkenudstilling, som tidligere på året havde til huse i kulturhuset i Ølgod.

I alle tilfælde har der været stor interesse og gode be-søgstal. Endelig var årets begivenhed selvfølgelig Ølgod Museums udgivelse af Nina Fabricius' bog om vestjyske småbyer i afvikling eller udvikling, hvori Skovlunds ud-viklingshistorie indgik som et vægtigt bidrag.

Bogudgivelsen havde en positiv indflydelse på interes-sen omkring det lokale arkiv.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecener, Søndergade 38, 6862 Tistrup

Åbningstid: 1. tirsdag i hver måned kl. 15-17

Leder: Børge O. Andersen, Søparken 20, 6862 Tistrup.

Tlf.: 75 29 97 82

Lokalarkivet har haft et travlt år. Vi har kunnet glæde os over den øgede interesse, der er omkring arkivet: der har været stor interesse for at aflevere materiale til arkivet og øget interesse for at bruge det materiale, vi er i besiddelse af.

Den nok mest interessante aflevering fik vi i januar måned. Den var vel ikke så spændende for hvad den indeholdt, men mere for den forfatning, det var i. Det var et ret omfattende arkivalisk materiale fra perioden 1923-1946, som i over 20 år havde været opbevaret i en lade på en gård. Der forestod et omfattende arbejde med rengøring og sortering. For at komme det krybende utøj til livs, måtte arkivalierne gennemgå en kur i en dybfryser, og det ser ud til, at kuren er lykkedes.

Arkivet har været behjælpelig med materiale til for-skellige projekter. Poul Tuxen har lavet en undersøgelse

over Ansager og Tistrup i pionerfasen 1870-1911, hvortil vi har levet mundtlige såvel som skriftlige oplysninger samt billedmateriale. Det samme har vi kunnet medvirke til ved en undersøgelse, som Nina Fabricius har lavet over småbyer i Ølgod Kommune. Undersøgelsen omfatter Gårde, Skovlund og Strellev. Begge projekter er udsendt som publikationer af Ølgod Museumsforening.

Der har i områdets skoler været projekter i gang om henholdsvis Gårde, Hodde og Tistrup byers historie. I den anledning har arkivet haft besøg af skoleelever og har stillet materiale til rådighed.

Vi har benyttet os af de gode forhold, der er på "Tistruplund", til at lave udstillinger. Fra Ølgod Museum har vi lånt vandrestillingen "Hvad laver lokalarkiverne". Derudover har vi også haft både planche- og billedudstillinger. Ved et par "Åbent hus-arrangementer" på "Tistruplund" har vi haft døren åben på arkivet, og til vor store glæde har mange benyttet sig af tilbuddet.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5, 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 50 11, lok. 5

Åbningstid: Tirsdag kl. 14.30-17

Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod.

Tlf.: 75 24 56 51

Arkivet har modtaget 45 afleveringer af forskellig art. En af de vægtige var fra en af de første købmandsforretninger i Ølgod fra perioden 1880-1930. Dette arkiv giver et godt indblik i, hvilket varesortiment der er forhandlet gennem de mange år.

Der er mange henvendelser i årets løb. Den stigende interesse for slægtsforskning mærkes også på arkivet.

Det er en stor tilfredsstillelse, når vi kan hjælpe med oplysninger, men det sker jo også, at vi må skuffe nogen, hvor vi hverken har billeder eller andet af og om en person. Vi må jo desværre ofte forgæves se efter omtale i dagbladene for familiebegivenheder, så vi må opfordre den enkelte til at gøre opmærksom på sådanne. I den strøm af nyheder, vi ser og læser i disse år, vil vi komme til at savne omtalen af de små, men vigtige lokale oplysninger. Vi må opfordre alle til at have dette i erindring.

Registre 1990-91-92

ved Gordon A. Larsen og Hans Jørgen L. Larsen

Personregister

- Aa. Fjord, fisker, Esbjerg, s. 374
Abildgaard, Søren, tegner, s. 396 f, 401
Alkjærsg, Søren, s. 200 ff
Andersen, A. Chr., Grindsted, s. 271 f
Andersen, Chr., smed, gmd., Almstok, s. 329 ff
Andersen, Lars, gmd., Hinum, s. 330
Andersen, Marie, Lunderup, s. 408
Andersen, Poul, Gjettrup, s. 192-199
Andreasen, Andreas V., gdr., Sædding, s. 324 ff
Asmussen, Ole, arb., Esbjerg s. 201
Ballum, Christoffer P., præst, Lunde, s. 265
Baltersen, Niels, præst, Åstrup, s. 60
Barkentin, Niels, bager, Esbjerg, s. 200 ff
Bay, Martin, Mandø, s. 107
Bejerholm, Jens, Tjæreborg, s. 113
Bejerholm, Johanne, s. 113
Bejerholm, Margrethe, Tjæreborg, s. 113
Berg, A. arb., Varde, s. 78, 81
Bertelsen, Emmy K, Mandø, s. 103-108
Bertelsen, Jens C. Chr., præst, Mandø, s. 103 ff
Birch, Th., fabrikant, Varde, s. 83 ff
Bjerrum, Niels O., husm., s. 208
Bjerrum, Søren M., Esbjerg, s. 210
Bloch, Urban J., præst, Ål, s. 265
Blume, Rolf, Saarbrücken, s. 228 ff
Borch, Sigurd, dir., Esbjerg, s. 334 ff
Borchardsen, Hans, biskop, Ribe, s. 393 f
Bording, Laurids, Ribe, s. 393 ff
Borrebye, Poul M., præst, Varde, s. 268
Boysen, F.F., kapt., Esbjerg, s. 212
Brinch, Hans, Nordby, s. 424
Brink, degn, Thorstrup, s. 407
Broeng, Chr., gdr., Ål, s., 40
Bruun, fabrikant, Varde, s. 81
Bruun, Leopold, degn, Tjæreborg, s. 110
Bruun, O., læge, Esbjerg, s. 163-169
Bundesdatter, Maren, Skjødstrup, s. 266
Bundesen, Mads, gmd., Almstok, s. 329
Buthmann, stenhugger, Esbjerg, s. 210
Christensdatter, Anne, Hovborg, s. 329
Christensdatter, Karen, Almstok, s. 329 f
Christensdatter, Kirsten, Skjoldbjerg, s. 330
Christensdatter, Maren d.y., Almstok, s. 330
Christensdatter, Maren, Almstok, s. 330
Christensen, Christen., arb., Esbjerg, s. 212
Christensen, Christen, smed, Almstok, s. 330 ff
Christensen, Erik, dir., Vojens, s. 265 ff
Christensen, Mads, arbejds., Esbjerg, s. 209
Christensen, Mads, gmd., Almstok, s. 332
Christensen, Ole J., Billum, s. 201
Christensen, Peder, gmd., Hovborg, s. 330 f
Christensen, Peter, gdr., Gedbjerg, s. 46
Christensen, Peter, tømrerm., Esbjerg, s. 211
Christensen, traskomand, Esbjerg, s. 210
Cold, overlæge, Esbjerg, s. 167, 169
Danielsen, fabr., Varde, s. 86-91
Dorndorf, Chr. H., tømrerm., Esbjerg, s. 201
Dragsbo, Peter, Esbjerg, s. 200-215
Dunker, Johan J., tømrerm., Esbjerg, s. 201
Ebsen, Aksel (Kløj), fisker, Esbjerg, s. 376
Eggebrecht, A., fagfor.fmd., Varde, s. 86
Eilskov, Niels A., præst, Ål, s. 268
Fahrner, Emil H.T., betjent, Esbjerg, s. 209
Feilberg, H. F., præst, Darum, s. 426
Frandsen, Lene B., arkæolog, Varde, s. 417 ff
Friis, gdr., Galthoved, s. 18 ff
Friis, Andreas, murer, Tjæreborg, s. 113
Friis, Berte, Ribe, s. 94, 96
Friis, Emil, bygmester, Tjæreborg, s. 110, 113
Friis, Hans, bygmester, Tjæreborg, s. 110 ff
Frisberg, Claus, adjunkt, Varde, s. 78-93
Fuglebjerg, Stine, Fåborg, s. 407 ff
Fuglebjerg, Thomas, husmand, Fåborg, s. 408 f
Fuglsig, Morten, gdr., Fuglsig, s. 408
Futtrup, A. M., præst, Esbjerg, s. 422 ff
Gebhardt, Louis, bygmester, Esbjerg, s. 211, 213
Gjødese, Hans, gmd., Almstok, s. 329

- Gotfredsen, H.C., købm., Nordby, s. 201 ff
 Haagen, Claus, præst, Grindsted, s. 330
 Hammer, Niels J., præst, Janderup, s. 268
 Hansdatter, Kirsten, Starup, s. 198
 Hansen, Anders, arbejdsmd., Esbjerg, s. 208
 Hansen, Børge, lokalhist., Nordby, s. 424
 Hansen, Carsten, mejeribest., Oksbøl, s. 319
 Hansen, Edvard, Mandø, s. 423
 Hansen, Ella, Skads, s. 116 ff
 Hansen, H. Chr., kulhand., Esbjerg, s. 208
 Hansen, H.C., møller, Esbjerg, s. 201, 214
 Hansen, H.P., fagfor.fmd., Varde, s. 78 ff
 Hansen, Jørgen M., arbejdsmd., Esbjerg, s. 210
 Hansen, Jørgen, maler, Esbjerg, s. 242-249
 Hansen, L., dyrlæge, Esbjerg, s. 245 ff
 Hansen, Niels, maler, Esbjerg, s. 242-249
 Hansen, Peder, gmd., Almstok, s. 329
 Hansen, S. Brink, kapt., Fanø, s. 208
 Henriksen, Frands, gdr., Kvong, s. 409
 Herløv, Niels N., degn, Ål, s. 265-270
 Hinrichsen, Thorkild, filolog, s. 403
 Hoffman, Johan H., entrep., Esbjerg, s. 207, 213 f
 Hofman de, s. 316
 Holbak, Niels, maler, Esbjerg, s. 249
 Holm, Johan, gdr., Fitting, s. 227
 Ipsen, L.G., Oksbøl, s. 22 ff, 227 ff, 354 ff
 Iversen, Chr., slagter, Esbjerg, s. 206
 Iversen, Iver, Gunderup, s. 18 f
 Iversen, Søren, gmd., Almstok, s. 332
 Iversen, Søren, Holsted, s. 199
 Jacobsen, læge, Esbjerg, s. 378
 Jensdatter, Maren, Føvling, s. 192
 Jensen, Carl P., importør, Nr. Nebel, s. 3-13
 Jensen, Chr., gdr., Billum, s. 201
 Jensen, Hans, gmd., Almstok, s. 332
 Jensen, Jens Chr., snedker, Esbjerg, s. 210
 Jensen, Jens, Gjettrup, s. 199
 Jensen, Jess, gmd., Almstok, s. 332
 Jensen, Lehde B., dir., Esbjerg, s. 208
 Jensen, Peder, gmd., Almstok, s. 329
 Jensen, Peder, Vrøgum, s. 268
 Jespersen, Christian, lærer, Høm, s. 414
 Jessen, Hans, murer, Billund, s. 32-36
 Johansen, Jørgen P., Esbjerg, s. 205
 Jokum, Hans, gdr., Varming, s. 411
 Juhl, Mogens, Ribe, s. 392 ff
 Jungersen, P., lærer, Vrøgum, s. 51
 Jørgensen, Anders, forpagter, Seem, 187-189
 Jørgensen, Chr., Esbjerg, s. 201
 Jørgensen, Inger M., Esbjerg, s. 242 ff
 Jørgensen, Jørgen, Esbjerg, s. 101
 Jørgensen, Mads, ølhand., Esbjerg, s. 209
 Jørgensen, Th., fagfor.fmd., Varde, s. 86
 Kaaberbøl, Christen P., gdr., Grene, s. 34 f
 Kaaberbøl, Peder, gdr., Grene, s. 34 f
 Kall, Marie A., Mandø, s. 103 f
 Kamp, Mads, E., Ribe, s. 187
 Keller, bager, Esbjerg, s. 201
 Kjeldsdatter, Ellen, Borre, s. 268 f
 Knudsen, Ane Mette, Agerbæk, s. 407
 Knudsen, Bent, arb., Esbjerg, s. 212
 Knudsen, Gotfred, sognerådsf., Holsted, s. 254 f
 Knudsen, Jens, gdr., Varming, s. 412
 Knudsen, Knud C., gdr., Ål, s. 54 f
 Knudsen, Niels, Hebo, s. 268
 Koppe, tjenestedreng, s. 181-182
 Krag, Hans, Jepmarkgård, s. 266
 Kragelund, Helge, tømmerm., Hads-ten, s. 427 ff
 Krarup, Christen, præst, Føvling, s. 398, 401 f
 Krins, Hubert, hist., Tübingen, s. 94-99
 Kristensen, H.K., lokalhist., s. 418 f
 Kristensen, Jens, kirkebetj., Skads, s. 122
 Kristensen, Laust, gdr., Skads, s. 119
 Kristensen, Marius, s. 404
 Kristensen, Niels, gdr., Oksbøl, s. 221, 225
 Kusk, Hans, husmand, Debel, s. 409
 Kusk, Jens, gdr., Tjæreborg, s. 100 ff, 109 ff
 Kusk, Kresten, gdr., Agerbæk, s. 407
 Kvist, John K., lærer, Egtved, s. 272 f
 Lange, Halfdan, ornit., Ribe, s. 382 f
 Langsum, Esbern, s. 403 ff
 Langvad, lærer, Esbjerg, s. 201
 Larsdatter, Karen, Grene, s. 34 f
 Larsen, Anders, gmd., Almstok, s. 329
 Lassen, Rasmus, sognepræst, Ål, s. 265
 Lauritsen, Søren, lærer, Årre, s. 345 ff
 Lauritsen, V.S., rektor, Roskilde, s. 14 ff, 170 ff, 342 ff
 Laursdatter, Karen, Almstok, s. 329
 Laursen, Henrik, præst, Åstrup, s. 61
 Leuenhagen, Hans F., arb., Esbjerg, s. 212
 Lichtenberg, etatsråd, Engelsholm, s. 330
 Lifberg, Niels, tømmer, s. 212
 Liljegren, Johs. G., s. 397
 Lime, Peder M., præst, Føvling, s. 393, 401
 Lind, Jørgen, lokalhist., Sønderho, s. 425 f
 Lindbach, kasserer, Esbjerg, s. 210
 Lund, Paul, lejrleder, s. 233 ff
 Madsen, Herman, Føvling, s. 402 f
 Madsen, Laust, gdr., Starup, s. 407
 Mathiasen, Ejner, Fitting, s. 227-237
 Mejer, Hans, rektor, Ribe, s. 395 ff
 Moltke, Erik, runolog, s. 400 ff
 Mortensen, Andreas, arbejdsmd., Esbjerg, s. 209
 Mortensen, Carl J., Esbjerg, s. 208
 Must, Karen, Sønderho, s. 42
 Mulvad, Henriette C., Ribe, s. 103

- Mulvad, Peder L., præst, Mandø, s. 103
- Mulvad, Søren, lærer, Varming, s. 185 ff, 410 ff
- Munk, Mads H., sognefgd., Frederikshåb, s. 330
- Møller, Frank, Esbjerg, s. 200
- Møller, Frantz, Esbjerg, s. 201, 204
- Møller, Frantz, smedemest., Esbjerg, s. 208, 214
- Møller, H.P., støber, Esbjerg, s. 201
- Nielsdatter, Kirsten P., Føvling, s. 197, 199
- Nielsdatter, Kirstine, Ål, s. 267 f
- Nielsen, fiskehandler, Esbjerg, s. 337
- Nielsen, Anders K., gdr., Sædding, s. 324 ff
- Nielsen, Anders, gmd., Donneruplund, s. 330
- Nielsen, Ane Marie, arkivleder, Fåborg, s. 407 ff
- Nielsen, Chr., sognefgd., Plouslund, s. 330
- Nielsen, Christian S., møller, Starup, s. 61
- Nielsen, Frands, natmand, Ribe, s. 186-189
- Nielsen, Hans, Skjødstrup, s. 266
- Nielsen, Jens (Kusk), Allerup, s. 408
- Nielsen, Johanne, Mandø, s. 423
- Nielsen, Mathilde, Sædding, s. 324 ff
- Nielsen, Mette J., Sædding, s. 324 ff
- Nielsen, Oluf, dr.phil., s. 398 f
- Nielsen, Søren, bygmester, Esbjerg, s. 207
- Nielsen, Thomas C., gmd., Grindsted, s. 330
- Nielsen, Thomas, gdr., Grene, s. 35
- Nielsen, Troels V., Sædding, s. 324 ff
- Nissen, Niels, gdr., Varming, s. 415
- Nyerup, Rasmus, oldforsker, s. 397
- Nyland, Nick, læge, Esbjerg, s. 163-169
- Ocksen, Johs., biskop, Ribe, s. 265
- Olsen, Chr., fabr., Varde, s. 86 ff
- Olsen, H.F., arb., Varde, s. 78
- Olsen, Holger, Esbjerg, s. 204
- Olsen, Jens, bager, Tradsborg, s. 209
- Olsen, Knud, Esbjerg, s. 210
- Olsen, N.P., logivært, Esbjerg, s. 201 ff
- Olsen, O., bager, Esbjerg, s. 335
- Olufsdatter, Beret, Almstok, s. 329
- Olufsen, Christen, gmd., Almstok, s. 329
- Ovnbøl, Anker, læge, Ribe, s. 68-77
- Pagh, grosserer, s. 172
- Pedersdatter, Karen, Almstok, s. 329
- Pedersen, Agnes, lærer, Åstrup, s. 192, 193
- Pedersen, Chr., gmd., Bøvl, s. 330
- Pedersen, Erna, Nymindegab, s. 4-13
- Pedersen, Kirstine, Fåborg, s. 407 ff
- Pedersen, Maren, Fåborg, s. 409
- Pedersen, Niels, gmd., Føvling, s. 190-198
- Pedersen, Niels H., Esbjerg, s. 210
- Pedersen, Nielsine, Rodebæk, s. 407 ff
- Pedersen, Ole J., Esbjerg, s. 209
- Pedersen, Olga, Glejbjerg, s. 58 ff, 123, 190 ff
- Pedersen, P. Johnsen, sognefgd., Debel, s. 409
- Pedersen, Peder, gmd., Føvling, s. 192
- Pejsen, Kræsten, gdr., Årre, s. 21
- Petersen, A., arb., Varde, s. 78
- Petersen, Aksel, Sønderho, s. 424
- Petersen, Anker, lejrchef, Oksbøl, s. 312, 315
- Petersen, Emil, ing., Esbjerg, s. 207
- Petersen, H.P. Aare, lærer, Esbjerg, s. 334
- Petersen, Hans C., arb., Esbjerg, s. 212
- Petersen, Hans F., arbejdsmd., Esbjerg, s. 212
- Petersen, Hans Th., vognmand, Esbjerg, s. 339
- Petersen, Magnus, tegner, s. 398 f
- Petersen, Richard, tømrer, Esbjerg, s. 205 f
- Petersen, Sigrid, Sønderho, s. 424
- Petersen, Søren, gdr., Seem, s. 415
- Plumps, Mads, Debels, s. 408
- Pontoppidan, Ditlev, Fåborg, s. 408
- Pontoppidan, Erich, topograf, s. 396, 401
- Posselt, bestyrer, Esbjerg, s. 211 f
- Poulsen, Jens, gmd., Hejnsvig, s. 329
- Poulsen, N.J., Esbjerg, s. 208
- Poulsen, Niels, køb., Esbjerg, s. 209, 212
- Poulsen, Poul, gdr., Seem, s. 415
- Quist-Pedersen, grosserer, s. 172
- Raagers, Maren T., Ribe, s. 186
- Ramsing, V.J.A., provst, Darum, s. 401 f
- Randløv, lærer, Sædding, s. 324 ff
- Rasmussen, Henning, borgm., Esbjerg, s. 257 ff
- Rasmussen, Jørgen D., arkivar, Esbjerg, s. 115
- Rechendorf, præst, s. 173
- Reimann, Carl G., Esbjerg, s. 207, 214
- Reimers, Heinrich, tømrer, Esbjerg, s. 209
- Resen, Peder, jurist, s. 396
- Roersen, Poul, kromand, Randbøl, s. 330
- Samuelsen, Peter J., fyrbøder, Esbjerg, s. 210
- Schack, Peter, arb., Esbjerg, s. 201
- Schmidt, Gunnar N., præst, Fåborg, s. 409
- Schmidt, Iver H., Esbjerg, s. 208
- Schmidt, J.C., køb., Varde, s. 204
- Schnack, stenbugger, Esbjerg, s. 212
- Schwitser, Claus, Juellingsholm, s. 329
- Schmidt, Carl, gdr., Varming, s. 415
- Schmidt, Paul, Varde, s. 81, 83, 86
- Sillesen, Morten, gdr., Andrup, s. 210
- Simonsen, Johannes B., fisker, Esbjerg, s. 370 ff
- Simonsen, Niels Chr., fisker, Esbjerg, s. 370 ff
- Simonsen, Peder, Kjærbergje, s. 408
- Skeel, Albert, lensmand, Ribe, s. 94 ff
- Skeel, Christen, Ribe, s. 96 ff
- Skeel, Christopher, Ribe, s. 94 ff
- Skeel, Otto, Ribe, s. 96 ff
- Skonvig, Jon, Bergen, s. 393 passim
- Skov, Ane Marie, Esbjerg, s. 211
- Skov, Hans, cand.mag., Randers, s. 382 ff
- Stokholm, Herman, arbejdsmd., Esbjerg, s. 204
- Storck, H., s. 403

- Strøm, Henning, amtmand, Virum, s. 252-264
- Svendsen, præst, Thorstrup, s. 407
- Svendsen, Else C., værtinde, Esbjerg, s. 212
- Svitzer, Rasmus E., præst, Varde, s. 265 ff
- Sørensen, Arne, malerm., Esbjerg, s. 100
- Sørensen, Bunde, Skjødstrup, s. 266
- Sørensen, Frode, gdr., Ål, s. 37 ff, 216 ff, 311 ff
- Sørensen, Hans P., Esbjerg, s. 206, 212
- Sørensen, Jacob, sognerådsf., Gulda-
ger, s. 259
- Sørensen, Jens (Aunbøl), gdr., Tan-
ge, s. 408
- Sørensen, Laurids, arb., Varde, s. 81
- Sørensen, Peder, gmd., Almstok,
s. 332
- Sørensen, Poul, skibstøm., Esbjerg,
s. 207
- Sørensen, S.A., fagfor.fmd., Varde,
s. 86-90
- Sørensen, Søren H., Esbjerg, s. 206
- Taabbel G., fiskeeksp., Esbjerg,
s. 373
- Terkelsdatter, Maren, Føvling,
s. 195
- Thomsen, Aksel, sognerådsf., Lind-
knud, s. 261
- Thomsen, Jens S.V., lokalhist., Viby
J., s. 327 ff
- Thomsen, Mathias, møller, Fåborg,
s. 409
- Thomsen, Søren, arb., Esbjerg,
s. 201
- Thomsen, Thomas, smedem., Es-
bjerg, s. 210
- Thorsen, P.G., forskningsbibl.,
s. 398 f, 401
- Traber, Dorthe Hedvig, Tjæreborg,
s. 110
- Traber, Josep, bygmester, Tjæreborg,
s. 110 f
- Tranbjerg, Hans, gdr., Gunderup,
s. 21
- Vad, Finn K., Ribe, s. 238 ff, 250 ff
- Villesen, Kresten, Thorstrup, s. 407
- Væring, Hans, Oksbøl, s. 267 f
- Wangel, Jørgen, lektor, Sønderborg,
s. 103 ff
- Wiese, Agna, Esbjerg, s. 335
- Wiese, Claus, arbejdsrm., Esbjerg,
s. 212
- Wilkens, landinspektør, s. 200, 212
- Wimmer, Ludvig, filolog, s. 399 f
- Winckler, arb., Varde, s. 78
- Witt, stenhugger, Esbjerg, s. 212
- Worm, Ole, oldforsker, s. 392 ff, 418
- Worsaae, J.J.A., prof., s. 401 f
- Wøldike, Marcus P., præst, Varde,
s. 265
- Østergaard, K. Høgsbro, præst,
Åstrup, s. 58 ff, 404 f, 414
- ### Stedregister
- Agerbæk s. 407
- Allerup s. 408
- Almstok s. 327 ff
- Alslev s. 63, 201, 207, 258
- Andrup s. 210
- Ansager s. 261
- Askov s. 106, 124
- Billum s. 207, 218, 265, 267
- Billund s. 35, 264
- Blaksmark s. 218
- Blåbjerg s. 260
- Blåvandshuk s. 22, 111, 264, 354 ff
- Boldesager s. 243
- Borre s. 37 ff, 218 ff, 311 ff
- Bramming s. 16, 19 f, 120, 170 ff,
239, 256 f, 261, 264
- Bryndum s. 208, 258 f
- Brørup s. 160, 240, 256, 259, 261
- Bække s. 239
- Børsmose s. 240
- Darum s. 16, 208, 249, 256
- Elkjær, Grindsted sogn s. 330
- Esbjerg s. 14 ff, 41, 48, 63, 78 ff, 92,
100 f, 111, 119 ff, 163 ff, 172 ff, 200
ff, 242 ff, 258 ff, 334 ff, 372 ff
- Fanø s. 21, 93, 104, 206, 208, 225,
264, 424 ff
- Fardrup s. 239
- Filskov s. 264
- Fitting s. 227 ff
- Folding s. 256
- Føvling s. 190 ff, 201, 240, 392 ff
- Fåborg s. 15 f, 170, 175, 244 f, 408
- Gjesing s. 258
- Gjettrup s. 192, 199
- Glejbjerg s. 193
- Grene s. 32 ff
- Grimstrup s. 15 ff, 170
- Grindsted s. 34, 166, 240, 257, 264
- Guldager s. 206, 209, 249, 253, 257 ff
- Gunderup s. 15 ff
- Gørding s. 240, 261
- Hebo s. 268
- Hejnsvig s. 329
- Hesselho s. 62
- Hjerting s. 90, 200, 258
- Ho s. 217, 268
- Hodde s. 106
- Holsted s. 16, 176, 199, 240, 261
- Horne s. 201
- Hostrup s. 258
- Hovborg s. 261, 329
- Hunderup s. 249
- Hvidding s. 188, 264
- Høm s. 414
- Janderup s. 206, 226, 269
- Jedsted s. 239
- Jerne s. 15, 201
- Juellingsholm s. 329
- Jyllerup s. 15 f
- Kjelst s. 208
- Krog s. 35
- Krusgård s. 408
- Kærup s. 218
- Lejrskov s. 264
- Lindknud s. 261
- Lunde s. 123
- Lunderup s. 408
- Læborg s. 240, 256
- Lønne s. 13
- Mandø s. 103 ff, 261 f, 423 f
- Morsbøl s. 330
- Nordby s. 200 f, 208, 249, 258, 424 f
- Nymindegab s. 4 ff
- Næsbjerg s. 15 ff
- Nr. Farup s. 212
- Nr. Nebel s. 46, 260
- Oksby s. 354 ff
- Oksbøl s. 22, 37 ff, 221, 311 ff, 360
- Omme s. 173
- Orten s. 218
- Outrup s. 51
- Randbøl s. 201
- Ribe s. 14 ff, 62, 69 ff, 83, 96, 103 ff,
165, 170, 174, 176, 179, 185 ff, 200
f, 238 ff, 249 ff, 253 ff, 372, 382 ff

Roager s. 264
 Rygbjerg s. 329
 Rømø s. 104
 Rørkjær s. 201
 Råborghus s. 200
 Seem s. 187 ff, 414 f
 Sig s. 58, 417 ff
 Skads s. 115 ff, 258
 Skallebæk s. 415
 Spangsbjerg s. 258
 Starup s. 60 ff, 407
 Stenderup s. 192, 195
 Strandby s. 204, 208
 Strellev s. 256, 264
 Sædding s. 258, 324 ff
 S. Farup s. 416
 Sdr. Omme s. 264
 Sølager s. 218
 Sønderho s. 21, 176, 180, 207, 249, 258, 424 ff
 Sønderkov s. 428
 Thorstrup s. 39, 58 ff, 407, 417 ff
 Tistrup s. 106, 239, 260
 Tjæreborg s. 110, 258
 Toftnæs s. 63
 Trøllund s. 329
 Tved s. 207
 Tvile s. 407
 Ud, Ansager sogn s. 330
 Varde s. 16, 18, 21, 39, 46, 63, 65, 78 ff, 164 f, 170 ff, 200, 204, 209, 217 f, 221, 225, 257 f, 264 f, 350 f
 Varming s. 410 ff
 Vejen s. 62, 101, 240, 256, 261
 V. Nykirke s. 16, 256
 V. Vedsted s. 103 f
 V. Nebel s. 258
 Vestterp s. 198
 Vilslev s. 249
 Vittarp s. 218
 Vorbasse s. 35, 228, 330
 Vrøgum s. 51, 268
 Ølgod s. 256, 260
 Ølufvad s., 110
 Øse s. 15 ff
 Ø. Hygum s. 201
 Ø. Vedsted s. 188
 Ål s. 39 ff, 217, 225, 265 ff
 Årre s. 14 ff, 170 ff, 206, 324 ff
 Åstrup s. 58 ff, 123, 175, 192, 240

Emneregister

Adelshistorie: s. 94-99 (Skeel 17 årh.)
 Administrationshistorie: s. 238 - 241 (Ribe amt, 19/20. årh.), 253 - 260 (Ribe amt, 20. årh.)
 Anden verdenskrig: s. 3 - 13 (Nymindegab, flygtninge), 22 - 31 (Oksbøl flygtninge), 116 - 122 (Skads), 227 - 237 (Fitting, flygtninge), 311 - 315 (Oksbøl), 324 - 326 (Sædding), 354 - 369 (Blåvand)
 Arkivvæsen: s. 136 - 156, 286 - 306, 441 - 462
 Arkæologi: s. 417 - 421 (Thorstrup, middelalder)
 Byhistorie: s. 200 - 215 (Esbjerg, 19. årh.), 334 - 341 (Esbjerg 20. årh.)
 Erindringer: s. 14 - 21 (Årre, 19. årh.), 35 - 57 (Ål, 20. årh.), 103 - 108 (Mandø, 19. årh.), 170 - 184 (Årre, 19. årh.), 216 - 226, 311 - 323 (Ål, 20. årh.), 334 - 341 (Esbjerg, 20. årh.), 342 - 353 (Årre, 19. årh.)
 Fagbevægelsen: s. 78 - 93 (Varde, 19./20- årh.)
 Fiskeri: s. 370 - 381 (Esbjerg, 20. årh.)
 Flygtninge: s. 3 - 13 (Nymindegab, 20. årh.), 22 - 31 (Oksbøl, 20. årh.), 227 - 237 (Fitting, 20. årh.), 311 - 315 (Oksbøl, 20. årh.)
 Folkekultur: s. 190 - 199 (Føvling m.v., 19./20. årh.), 422 - 426 (Mandø/Fanø, 19. årh.)
 Folketro: s. 58 - 67, 417 - 42 (hellig kilde)
 Foreningsliv: s. 410 - 416 (Seem)
 Historisk litteratur, Ribe amt: s. 125 - 130 (1989), 274 - 280 (1990), 429 - 435 (1991)
 Håndværk: s. 109 - 114 (Tjæreborg, 20. årh.), 327 - 333 (Almstok, 18. årh.)

Kirkebygningen: s. 417 - 421 (kapel, Thorstrup)
 Kirkehistorie: s. 265 - 270 (Ål, 18. årh.), 422 - 426 (Fanø, Fanø, 19. årh.)
 Kommunikation: s. 100 - 102 (Esbjerg, 20. årh.)
 Kunsthistorie: s. 242 - 249 (Jørgen Hansen, 20 årh.), 250 - 252 (Ribe amts våben, 20. årh.)
 Landbrugshistorie: s. 37 - 57, 216 - 226, 311 - 322 (Ål, 20. årh.), 327 - 333 (Almstok, 18. årh.), 342 - 353 (Årre, 19. årh.)
 Naturforhold: s. 382 - 391 (storke, Ribe)
 Nekrologer: s. 271 (A. Chr. Andersen), 272 - 273 (John K. Kvist)
 Retshistorie: s. 32 - 36 (Grene, 18. årh., brændevinsbrænding), 185 - 189 (Ribe, 18. årh., mordsag), 265 - 270 (Ål, 18. årh., provsteret)
 Runer: s. 392 - 406 (Føvling)
 Socialhistorie: s. 14 - 21, 181 - 184 (Årre, 19. årh.), 185 - 189 (Ribe, 18. årh.), 334 - 341 (Esbjerg, 20. årh.), 342 - 353 (Årre, 19. årh.), 370 - 381 (Esbjerg, 20. årh.), 407 - 409 (Fåborg, 19. årh.), 410 - 416 (Seem)
 Sundhedsvæsen: s. 68 - 78 (Ribe, 20. årh.), 163 - 169 (Esbjerg, 19. årh.)

FRA RIBE AMT

BIND XXV

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT
1990 - 1992

Indhold

bind XXV

<i>Andreasen, Andreas Vind: To rømningsmænd fra Værnemagten</i>	324
<i>Bertelsen, Emmy Kall og Wangel, Jørgen: Madammens Mandø minder</i>	103
<i>Borch, Sigurd: En 10 års drengs oplevelser af lugte og lyde i Esbjerg 1920</i>	334
<i>Christensen, Erik: Aal-deggen for provsteretten</i>	265
<i>Dragsbo, Peter: Esbjerg 2 år gammel – et forsøg på en rekonstruktion</i>	200
<i>Frandsen, Lene B.: Sig Kapelbanke</i>	417
<i>Friisberg, Claus: Metal i Varde</i>	78
<i>Futtrup, Anders M.: Begravelseskikke i Ribe Amt</i>	422
<i>Hansen, Ella: Besættelsestidens hverdag i Skads</i>	116
<i>Ipsen, Leif G.: Flygtningekunst</i>	22
<i>Ipsen, Leif G.: Tirpitzstillingen – før og nu</i>	354
<i>Jensen, Carl Peder: De baltiske flygtninges tilværelse og barske oplevelser under 2. Verdenskrig</i>	3
<i>Jessen, Hans: Et æresskud og dets følger</i>	32
<i>Juhl, Mogens: Runegravstenen i Føvling gennem 350 år</i>	392
<i>Jørgensen, Inger Marie: »Den lille maler«, Jørgen Hansen, Esbjerg</i>	242
<i>Krins, Hubert: En Skeel i Tübingen'</i>	94
<i>Kusk, Jens: Historie på lydband</i>	100
<i>Kusk, Jens: Af en landsbyhåndværkers optegnelser</i>	109
<i>Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder I</i>	14
<i>Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder II</i>	170
<i>Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder III</i>	342
<i>Mathiasen, Ejner og Ipsen, Leif G.: Flygtningelejren ved Fitting</i>	227
<i>Mulvad, Søren: Natmandens endeligt</i>	185
<i>Mulvad, Søren: Grandegilde</i>	410

<i>Nielsen, Ane Marie</i> : Stine Fuglebjerg	407
<i>Nyland, Nick</i> : Epidemisygehuset på Bavnehøj – Esbjergs første sygehus	163
<i>Ovnbøl, Anker</i> : De første ti års børn på Aandsvageanstalten i Ribe	68
<i>Petersen, Olga</i> : Hip hurra, det er min fødselsdag	190
<i>Rasmussen, Jørgen Dieckmann</i> : Besættelsestiden i erindring	115
<i>Simonsen, Johannes Bredmose</i> : Min far – Niels Chr. Simonsen	370
<i>Skov, Hans</i> : Ribe – storkenes by	382
<i>Strøm, Henning</i> : Kommunalreformen i Ribe Amt, 1970	253
<i>Sørensen, Frode</i> : Før og efter 1940 – som jeg husker det	37
<i>Sørensen, Frode</i> : Udviklingen – såvidt jeg husker	216
<i>Sørensen, Frode</i> : Foranderligheder efter anden verdenskrig	311
<i>Thomsen, Jens Sigurd</i> : En landsbysmed	327
<i>Vad, Finn Krageskov</i> : Amtsrådet – 150 år og under heftig diskussion	238
<i>Vad, Finn Krageskov</i> : Ribe Amts våben	250
<i>Østergaard, Knud Høgsbro, ved Pedersen, Olga</i> : De hellige kilder	58
Nekrolog: A. Chr. Andersen	271
Nekrolog: John K. Kvist	272
H. K. Kristensen prisen 1990	123
H. K. Kristensen prisen 1992	427
Historisk litteratur om Ribe amt 1989	125
Historisk litteratur om Ribe amt 1990	274
Historisk litteratur om Ribe amt 1991	429
Foreningens virksomhed 1989-90	131
Foreningens virksomhed 1990-91	281
Foreningens virksomhed 1991-92	436
Beretning fra amtets lokalhistoriske arkiver 1989	136
Beretning fra amtets lokalhistoriske arkiver 1990	286
Beretning fra amtets lokalhistoriske arkiver 1991	442
Registre til bind XXV, 1990-92	464

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1903. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelsen

Formand: Museumsinspektør Søren Manøe,
Solvænget 107, 6870 Ølgod, tlf. 75 24 50 11 (Ølgod Museum),

Redaktør: Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Faurskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 75 38 80 31.

Kasserer: Lærer E. Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 75 26 41 16.

Amtskommunaldirektør C. H. Dons Christensen,
Tornskadevænget 8, 6760 Ribe, tlf. 75 42 23 55.

Pastor Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 75 36 14 97.

Købmand Johs. Godsk Hansen,
Søndergade 50, 6650 Brørup, tlf. 75 38 11 14.

Arkivar Jørgen Dieckman Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N, tlf. 75 15 56 30.

Suppleanter: Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse, tlf. 75 33 31 39.

Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming, tlf. 75 17 93 30.

Redaktion: Hans Jørgen L. Larsen,
Faurskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 75 38 80 31.

Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 75 36 14 97.

Jens Kusk,
Jens Kuskvej 1, 6731 Tjæreborg, tlf. 75 17 51 03.

**Ekspedition
og kasse:** Ejvind Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 75 26 41 16.

Gironummer: 6 04 31 94.

Kontingent: 100 kr.

Indhold

Frode Sørensen	
Foranderligheder efter anden verdenskrig	311
Andreas Vind Andreasen	
To rømningsmænd fra Værnemagten	324
Jens Sigurd Thomsen	
En landsbysmed	327
Sigurd Borch	
En 10 års drengs oplevelser af lugte og lyde i Esbjerg 1920	334
V. S. Lauritsen	
Erindringsbilleder III	342
Leif G. Ipsen	
Tirpitzstillingen – før og nu	354
J. Bredmose Simonsen	
Min far – Niels Chr. Simonsen	370
Hans Skov	
Ribe – storkenes by	382
Mogens Juhl	
Runegravstenen i Føvling gennem 350 år	392
Ane Marie Nielsen	
Stine Fuglebjerg	407
Søren Mulvad	
Grandegilde	410
Lene B. Frandsen	
Sig Kapelbanké	417
A. M. Futtrup	
Begravelseskikke i Ribe Amt	422
H. K. Kristensen-prisen 1992	427
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt	429
Beretning for året 1991	436
Nye medlemmer	439
Regnskab for 1991	440
Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt i 1991	442
Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1991	446
Registre til Bind XXV	464